

T.C.
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DEKİ KADIN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNDE KİMLİK
OLGUSU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CANSEL USLU

2218114001

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Didem DOĞANYILMAZ DUMAN

EYLÜL/2023

ONAY METNİ

İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 2218114001 numaralı Yüksek Lisans öğrencisi Cansel USLU, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "Türkiye'deki Kadın Sivil Toplum Örgütlerinde Kimlik Olgusu" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı:

Jüri Üyeleri:

Teslim Tarihi:

Savunma Tarihi:

Enstitü Müdürü:

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi ve TEZ/İİBF-2301 numarası ile bilimsel araştırmalar projesi olarak sunduğum “Türkiye’deki Kadın Sivil Toplum Örgütlerinde Kimlik Olgusu” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla beyan ederim.

Eylül 2023

Cansel USLU

ÖNSÖZ

İlk olarak, tez süresince hem bilimsel hem de manevi olarak çok destek gördüğüm, değerli bölüm başkanım, danışmanım Doç. Dr. Didem Doğanyılmaz Duman'a yoluma ışık tuttuğu için çok teşekkür ederim. Kendisinden teorik ve pratik anlamda çok şey öğrenmeye devam etmekteyim. Değerli bölüm hocalarıma, bu süreç içerisindeki ilgi ve destekleri için de çok teşekkür ederim.

Bir diğer teşekkürüm, Kocaeli Üniversitesi'nden değerli hocam Doç. Dr. Tuba Kancı Doğan'a. Kocaeli Üniversitesi lisans dönemimdeki en büyük şanslarımdan biri olan değerli hocama, bu süreç boyunca ne zaman bir sorum olsa yanıtladığı ve beni desteklediği için çok teşekkür ederim.

Derinlemesine mülakat görüşmemi kabul eden İlerici Kadınlar Derneği'ne, Havle Kadın Derneği'ne, Kadın Adayları Destekleme Derneği'ne, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği'ne ve Kadın Merkezi Vakfı'na bu tez ile literatüre katkı sunmamı sağladıkları için çok teşekkür ediyorum.

Belki geç tanıdığım; ancak iyi ki dediğim Kocaeli Üniversitesi'nden siyaset bilimi uzmanı, değerli arkadaşım Yavuz Bülent Bekki'ye teşekkürü bir borç bilirim. Her aşamada beni aydınlattığı ve desteklediği için minnettarım.

Üniversite yıllarından beri bir arada olduğumuz ve olmaya da devam edeceğimiz, tezin her aşamasında fikirlerimi paylaştığım değerli dostum İpek Hoban'a çok teşekkür ederim.

Her zaman dayanışma içerisinde olabildiğimiz ve birbirimize pek çok konuda destekte bulunduğumuz değerli araştırma görevlisi çalışma arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Bu çalışmayı, TEZ/İİBF-2301 numara ile proje olarak kabul eden ve destekleyen İzmir Demokrasi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu'na teşekkür ederim.

Son olarak, aileme teşekkür etmek isterim. Annem Arzuhan Uslu, babam Edip Uslu, ablam Cansu Boyraz, eniştem Erdiç Boyraz'a her zaman desteklerini hissettirdikleri ve yanımda oldukları; varlığıyla hayatıma anlam kattığı için ise yeğenim Derin Hayat Boyraz'a teşekkür ediyorum, bu tezi ona ithaf ediyorum.

Eylül 2023

Cansel USLU

TÜRKİYE’DEKİ KADIN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNDE KİMLİK OLGUSU

ÖZET

Kişinin kim olduğu sorusuna cevap araması, varoluş sürecinden beri duyulan bir ihtiyaç olmuştur. Kimlik, kişisel olarak bireylerin kendilerini nasıl tanımladığı ve çevre tarafından nasıl tanımlandığını kapsamaktadır. Toplumsal kimlik ise, bireysel kimlik ve grup içerisindeki grup kimliği ile etkileşim sonucu oluşmaktadır.

Bu tez ile, Türkiye’deki kadın sivil toplum örgütlerinde kimlik olgusunun ne şekilde oluştuğunun ve bilinçli ve/veya bilinçsiz olarak hangi bileşenlerden beslendiğinin araştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca sivil toplum örgütlerinin demokrasiye, kamusal alandaki söylemlere, sosyo-politik karar alma unsurlarındaki etkisine odaklanılmakla birlikte, bu konuda nasıl söylem ürettiği ve kendi aralarında nasıl farklılaştığı da analiz edilmek istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, farklı sosyo-politik kültürdeki beş kadın sivil toplum örgütü ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Yapılan görüşmeler, söylem analizinden yorumlayıcı görüş çerçevesinde analiz edilmiştir. Analiz yapılırken, örgütler arasında belirgin söylem farklılıkları dikkat çekmiştir. Bu nedenle, “örgüt yapısı-karar alma süreçleri, kimlik tanımlamaları, çatışma unsuru-ortak etkinlikler, dayanışma ağları-kız kardeşlik, toplumsal cinsiyet-siyasal iktidar, çoklu kimlikler, kamusal alan-siyasal hareketlenme” şeklinde kategorilendirilmiştir.

Sonuç olarak, kadın sivil toplum örgütlerinin her biri farklı politik/kültürel görüşe sahip olup farklı araçlarla mücadele etseler de kadınların kadın olmaları sebebiyle yaşadıkları sorunlara bu farklı kimliklerle katılmaktadırlar. Örgütler; ideolojik boyut, kullanılan mücadele araçlarında farklılaşırken; kadın haklarına yönelik ihlalde birleşmekteledir.

Anahtar Kelimeler: *Kimlik, Sivil Toplum, İnşacı Yaklaşım, Toplumsal Cinsiyet, Feminizm.*

IDENTITY PHENOMENON IN WOMEN'S NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN TURKEY

ABSTRACT

Searching for an answer to the question of “who I am” has been a necessity since the existence of humankind. Identity is composed by how individuals identify themselves and are defined by the rest. Collective identity, on the other hand, is formed as a result of interaction with individual identity and group identity within the group. With this thesis, it is aimed to investigate how the identity phenomenon is formed in women's non-governmental organizations in Turkey and from which components it is fed consciously and/or unconsciously.

In addition, while focusing on the influence of non-governmental organizations on democracy, discourses in the public sphere and socio-political decision-making, it was also desired to analyze how they produced discourse on this issue and how they differed among themselves. For this purpose, in-depth interviews were conducted with five women's non-governmental organizations in different socio-political cultures.

Interviews held have been analyzed within the scope of interpretive opinion from discourse analyze. During the analysis, prominent differences in discourse between organizations drew attention. For this reason, it has been categorized as "organization structure- decision making processes, identity identifications, element of conflict- common activities, solidarity networks- sisterhood, gender- political power, multiple identities, public sphere- political mobilization".

As a result, although each of the women's non-governmental organization has different political/cultural views and struggles with different tools, they participate in the problems that women experience due to their being women with these different identities. Organizations; while the ideological dimension differs in the means of struggle used; are united in the violation of women's rights.

Keywords: *Identity, Civil Society, Constructivist Approach, Gender, Feminism.*

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KİMLİK.....	8
1.1. Kimliğin Sosyolojik Boyutları:	10
1.1.1. Bireysel kimlik	10
1.1.2. Kolektif kimlik	12
1.2. Kimlik Yaklaşımları	14
1.2.1. İlkçi (primordialist) yaklaşım.....	14
1.2.2. Modernist yaklaşımlar	17
1.2.2.1. Ernest Gellner: modernizm-kültür-milliyetçilik.....	18
1.2.2.2. Eric Hobsbawm: “ıcat edilen gelenekler”	20
1.2.2.3. Benedict Anderson: “hayali cemaatler”	22
1.2.3. Araçsalcı (instrumentalist) yaklaşım	23
1.2.4. Sosyal inşacı (social constructivist) yaklaşım	25
1.2.5. Etno-sembolcü yaklaşım	28
1.3. İktidar, Özne, Kimlik İlişkisi.....	31
1.4. Kimlik Çatışmaları	33
İKİNCİ BÖLÜM	36
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SİVİL TOPLUM.....	36
2.1. Sivil Toplum Nedir?	36

2.1.1. Klasik sivil toplum anlayışı: siyasal yönetim = sivil toplum	38
2.1.2. Sivil topluma karşı devlet: aşkın devlet gücü.....	40
2.2. Bir Gereklilik Olarak Sivil Toplum.....	43
2.2.1. Katılımcı- demokratik-çoğulcu sivil toplum	43
2.3. Türkiye’de Sivil Toplum Gelişimi ve Kadın Sivil Toplum Kuruluşları	47
2.3.1. Osmanlı Devleti dönemi sivil toplum mirası	48
2.3.2. Tek parti döneminde sivil toplum	49
2.3.3. Çok partili dönemde sivil toplum.....	50
2.3.4. 1980’ler sonrası sivil toplum.....	53
2.3.5. 2000’li yıllar sonrası- günümüz sivil toplum	55
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58
3. ANALİZ – TARTIŞMA	58
3.1. Örnekleme Dahil Edilen Kadın Sivil Toplum Kuruluşları.....	58
3.2. Kategoriler.....	61
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	105
GÖRÜŞME EKLERİ	114
1. İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ.....	114
2. HAVLE KADIN DERNEĞİ.....	122
3. KADIN ADAYLARI DESTEKLEME DERNEĞİ	138
4. KADININ İNSAN HAKLARI- YENİ ÇÖZÜMLER DERNEĞİ	147
5. KADIN MERKEZİ VAKFI	159
ÖZGEÇMİŞ.....	166

KISALTMALAR LİSTESİ

AĞ-DA	: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dayanışma Ağı
AHİM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DEMOS	: Demokrasi, Barış ve Alternatif Politikalar Derneği
DEVA Partisi:	Demokrasi ve Atılım Partisi
EŞİK	: Eşitlik İçin Kadın Platformu
GYK	: Genel Yürütme Kurulu
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
İHH	: İnsani Yardım Vakfı
İKD	: İlerici Kadınlar Derneği
İKKB	: İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği
İSMEK	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları
KA.DER	: Kadın Adayları Destekleme Derneği
KİEP	: Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı
KİH-YÇ	: Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği
KAMER	: Kadın Merkezi Vakfı
LGBTİ	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks
LGBTİQ	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks, Queer
MYK	: Merkez Yürütme Kurulu
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SPOd	: Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu

GİRİŞ

Kimlik, kişinin çevresi tarafından nasıl tanımlandığı, kim olduğu, aidiyetlerinin neler olduğu ve kişinin kendisini nasıl tanımladığına yönelik bir kavramdır. Kimlik tanımındaki “aidiyet” vurgusu önemli bir unsur olup kişinin doğduğu, büyüdüğü coğrafyaya, kültüre, geleneklere, eğitime, sosyo-ekonomik durumuna ve kendini nasıl yetiştirdiğine bağlı olarak oluşmakta ve değişmektedir. Bu bileşenlerin hem dış çevre hem de kişinin kendisi tarafından inşa edilmesi, kimliğin sürekli olarak değişen/dönüşen bir yapı olarak ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Öte yandan bazı kimliklerin yeniden inşasının; sahip olunan kültüre, zihniyete, eğitime yönelik görece yeniliğe/değişime kapalı olabileceği durumunu da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Kimliğin ele alınış biçimi; literatürdeki ilkçi, araçsalıcı, inşacı ve etno-sembolcü yaklaşımlar çerçevesinde farklılaşabilmektedir. Örneğin ilkçi yaklaşım, sosyolog Edward Shils (1957) ve daha sonra antropolog Clifford Geertz (1973) tarafından etnik bağlar ve duygusal temellere ilişkin tartışmalarda kullanılmıştır. Bu yaklaşımda, kan bağına atıf yapılarak toplumsal bağların ve kimlik oluşumunun ilksel olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre kimlikler; verili, sabit ve değişmezdir. Araçsalıcı yaklaşımda, siyaset bilimci Paul R. Brass (1991), ilkçi yaklaşımın aksine, etnik kimliklerin değişim ve dönüşümünün mümkün olduğunu savunmaktadır. Ancak bu değişim ve dönüşüm, siyasi seçkinlerin çıkarlarına göre şekillenmektedir. Etno-sembolcü yaklaşımda Anthony D. Smith (1994; 2002; 2017), etnik kimlik kökenlerinin ne ilkçi yaklaşım gibi sabit, verili değişmez olduğunu kabul eder ne de modernist yaklaşımlar (araçsalıcı, inşacı) gibi yalnızca modern araçlarla açıklanabileceğini savunur. Bu yaklaşıma göre, kimliklerin etnik kökenleri önemlidir. Zira geçmişten günümüze anılar, semboller devam etmektedir. Buna bağlı olarak, yalnızca modern dönemden itibaren kimliklerin ele alınmaması ve geçmişle birlikte bir bağ oluşturulması göz ardı edilmemelidir. İnşacı yaklaşım ise, siyaset bilimci Alexander Wendt’in (2021) belirttiği üzere, kimliklerin toplumsal süreçler bağlamında “inşa” edildiğine yöneliktir. Wendt, kimlik oluşumunda “ben” ve “öteki” arasında daima bir ilişki olduğunu ifade etmekte ve toplumsal süreçler dolayımı ile sürekli bir inşa süreci varlığının altını çizmektedir. Kimliğin verili, sabit, değişmez bir nitelik olarak kabul edilmemesinden ve toplumsal süreçler bağlamında inşa edildiğinden hareketle, bu çalışmada “inşacı yaklaşım” benimsenmiştir.

Sivil toplum ise kavram olarak karmaşık bir yapıya sahip olmakla birlikte tanımlanması, devlete ve topluma olan bakış açısına göre farklılaşabilmektedir. Bu nedenle sivil toplumun hangi şekilde ele alındığı önemlidir. Örneğin, aşkın devlet görüşüne göre sivil toplum, çatışmalar alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet bu karışıklık, kaos durumunu ele alan yüce bir varlık olarak görülürken; araçsal devlet görüşüne göre sivil toplum esastır ve devlet yalnızca güvenliği sağlama konusunda bir aracı durumundadır (Heper, 2018). Aşkın devlet görüşünün en belirgin örneklerden birini Georg Wilhelm Friedrich Hegel’de görmek mümkündür. Hegel sivil toplumu, Eski Yunan’daki klasik devlet=sivil toplum kavramsallaştırmasından ayırarak, devletten ayrı bir birlik olarak ele almıştır. Sivil toplum, devletten önce etik yaşam için bir oluşum olarak görülmektedir. Aile-sivil toplum-devlet kavramsallaştırması, yüce bir devletin birliği için gerekli adımlardır. Bu düşüncede sivil toplum, zorunlu ve gerekli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplumdaki bireyler, menfaatleri dolayısıyla çatışmaktadır, bu çatışma aşkın güç olan devlet aracı ile önlenebilmektedir (Hegel, 1991). Liberal görüşe göre ise sivil toplum, özgürlükler alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin filozof John Locke’un düşüncesinde sivil toplumdaki mülkiyetin ve özgürlüğün korunması için devlet yalnızca bir araçtır (Locke, 2012). Bir başka örnek, filozof Thomas Paine düşüncesinde görülebilir. Paine, devletten önce de var olan bir topluma vurgu yaparak; bu toplumdaki dayanışma, iş bölümü ve iş birliğine vurgu yapmaktadır (Paine, 1998). Dolayısıyla sivil toplumdaki dayanışma ve birlik, bireyler arasında kamusal ruhu ortaya çıkaracaktır ki bu da hak arayışları ve kazanımları açısından oldukça önemli bir boyutu oluşturmaktadır.

Türkiye’deki sivil toplum kavramı, 1980’lerden sonra önem kazanmış ve gündeme gelmiştir. Osmanlı Devleti’nden miras kalan sivil toplum geleneği, kendini tek parti döneminde de hissettirmiştir. Çok partili dönemle birlikte medya, üniversiteler, gazete alanında yenilikler kendini gösterse de sivil toplum alanında tamamen bir özgürlük sağlanamamıştır. Bu dönemi 1960 darbe dönemi, 1970’lerdeki sağ-sol kesim arasındaki gerilimler ve 1980 darbesi izlemiştir. 1980 sonrasında sokak hareketleri, kampanyalar yaşanırken kimlik inşalarının ve farklı kimliklerin de görünürlük kazandığı bir dönem olmuştur. 1990’lı yıllar kadın hareketleri açısından “kurumsallaşma” dönemi olarak adlandırılırken; 2000’li yıllar teknolojinin ve sosyal medyanın gelişmesiyle “dijital aktivizm” ön plana çıkmıştır.

Bu çalışmada, sivil toplum içerisinde inşacı yaklaşım çerçevesinde kimliklerin kazanımı, oluşumu ele alınmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin; toplumun ve bireylerin

haklarının korunmasında, kazanılmasında, iktidara iletilmesinde, haklar için mücadele alanı oluşturmasında, kamusal iletişim aracı olmasında, dūřūncelerin paylaşılmasında bir örgütlölük oluşturma çerçevesinde diyalog kanalları açmasıyla önemlidir. Sivil toplum kuruluşlarının her biri farklı bir konuya eğilim gösterebilir ancak; esas konu, haklar mücadelesidir. Bu çalışma, kadın sivil toplum örgütlerinde kimlik olgusunun ne şekilde oluştuğu ve bilinçli ve/veya bilinçsiz olarak hangi bileşenlerden beslendiği soruları üzerine temellenmektedir. Öte yandan, sivil toplum örgütlerinin demokrasiye, kamusal alandaki söylemlere, sosyo-politik karar alma unsurlarındaki etkisine odaklanılmakla birlikte, bu konuda nasıl söylem ürettiği ve kendi aralarında nasıl farklılaştığı da analiz edilmek istenmektedir. Çalışmada, kimlik ve sivil toplum olarak iki ayrı teorik alan ele alınmış ve ilgili sorunsalların analiz edilmesi için beř kadın sivil toplum örgütü ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamına dahil edilmek üzere tipik durum örnekleme yöntemiyle her biri farklı sosyo-politik kültürü temsil edecek kadın sivil toplum örgütleri seçilmiştir. Bu seçimin amacı, farklı ideolojilerdeki kimlik inşasının benzerlik/farklılık konusunda nasıl etki ettiğinin araştırılmak istenmesidir. Dolayısıyla, seçilen kadın sivil toplum örgütlerinde benzerliklerin ve farklılıkların kültür, ideoloji, söylem, güç, toplum temelinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi planlanmaktadır. Örneklem kapsamına dahil edilen sivil toplum örgütlerinin kamusal alanda kendilerine nasıl ve ne derece yer bulabildiklerinin, grup içerisinde herhangi bir kimlik çatışmasının var olup olmadığının, ilgili sosyo-politik konulara dair söylemlerin ideolojik, toplumsal ve kültürel olarak nasıl oluşturulduğunun incelenmesi; araştırmanın yukarıda belirtilen temel amaca ulaşılmasına yardımcı olacak ikincil odak noktalarını oluşturmaktadır.

Kadın sivil toplum örgütlerinde kimliklerin ne şekilde oluştuğuna, bireysel kimlik/kolektif kimlik farklarına, kurum kültürlerine, dayanışmaya, kardeşlik vurgusuna, kadınların kimlik farklılıkları bağlamındaki rollerle birlikte iktidar ve toplumsal cinsiyet ilişkisindeki rollere odaklanılmıştır. Sorunsallar, kadınların kimlikleri ne şekilde kazandığı ve diğer kadın sivil toplum örgütleri ile hangi noktalarda farklılaştığı veya benzeştiği üzerine oluşturulmuştur. Farklı ideolojik yapıları benimsemelerine karşı; belli konularda örneğin taciz, cinsel haklar, siyasal haklar, yaşam hakları, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri gibi, kadınların kadın olmaları sebebiyle maruz kaldıkları dezavantajlı konularda kimlik farklılıkları göz önüne alınarak, bir dayanışma sağlanıp sağlanamadığı sorgulanmaktadır.

Bir diğer sorunsal, kadın sivil toplum örgütleri arasındaki kimliksel farklılıklarının bir çatışma unsuru yaratıp yaratmadığıdır. İdeolojik farklılıklardan ve/veya kültürel

farklılıklardan dolayı çatışmaların yaşanması, yaşanan duruma salt haklar açısından bakılmadığının bir göstergesi olabilir. Böyle bir durumun sonucu, kadınların kadın olarak maruz aldığı dezavantajlı durumların, kadınlar arasında bir dayanışma oluşturmamasıdır. Öte yandan, kimlik farklılıklarını anlamak amacıyla kurum kültürü, etkinlikler, karar alma mekanizmaları, motivasyon unsurları da görüşme sorularıyla irdelenmektedir. Kız kardeşlik kavramının benimsenip benimsenmediği, bir dayanışma olup olmadığı ve diğer kadın sivil toplum örgütleri ile birleştirici amaç olup oluşup oluşmadığı sorularına da cevap aranmıştır.

Çalışmada, kimliğin toplum ile etkileşiminin önemi vurgulanmak istenmekle birlikte, inşa sürecinin ve benzerliklerin/farklılıkların nasıl oluştuğu sorusu önem arz etmektedir. Sivil toplum örgütleri, kamusal alanda kendilerine yer bularak söylem oluşturmaları ve toplumda benzerlikler üzerinden dayanışma/birlik kurabilmeleri açısından kritik bir konumda bulunmaktadır. Benimsenen görüşlerin ve kültürlerin de farklı olması sebebiyle, yapılan söylemler buna göre şekillenmektedir. Çalışmada örneklemin belirlenmesinde de etkin olan ve evrendeki her bir grubu temsil edebilecek şekilde bir özellik barındıran sivil toplum örgütleri seçilmiştir. Örneğin insan hakları kapsamında Kadının İnsan Hakları- Yeni Çözümler Derneği, dini açıdan Havle Derneği, siyasal bir boyut olarak parti geçmişi olan İlerici Kadınlar Derneği, siyasal hayata katılımı kadınları destekleyen ve eğitimler sunan Kadın Adayları Destekleme Derneği ve son olarak daha çok doğu bölgesinde faaliyet gösteren Kadın Merkezi Vakfı ile görüşülmüştür. Dolayısıyla, çalışmada farklı sosyo-politik kültürdeki söylemlerin karşılaştırmalı bir analizi yapılarak bütüncül bir bakış açısı sunulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın dayandığı sorular, seçilen farklı sosyo-politik kültürdeki kadın sivil toplum örgütlerinde kimlik inşasının nasıl oluştuğu, aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların neler olduğu, kamusal alandaki söylemlerin nasıl ifade edildiği, dayanışma/kardeşlik vurgusunun olup olmadığı ve nasıl oluştuğuna yöneliktir. Kullanılan derinlemesine mülakat yöntemi, teorinin ve sahanın birleştirilmesine yöneliktir ve derinlemesine bir analiz sağlama konusunda yardımcı olacaktır. Kimlik olgusuna dair çalışmalar, teorik yönden disiplinler arası literatürde zengin bir birikim oluşturmalarıyla birlikte, çalışmada bu birikim sahaya taşınarak, kadın sivil toplum örgütleri özelinde kimlik inşasının ne şekilde gerçekleştiği sorusuna cevap bulmak amaçlanmıştır. Literatürde kadın sivil toplum örgütlerinde kimlik olgusunun oluşumu, yansıması ve sosyo-politik çerçevede ortaya çıkan ve/veya çıkabilecek olan etkilerine dair benzer kapsamlı bir

Çalışma bulunmaması; bu araştırmanın ilgili boşluğa odaklanması ve literatüre sunması planlanan katkısını ve çalışmanın özgün yanını ortaya koymaktadır. Örneğin, kimlik olgusunun seçmen davranışları, milli kültürel kimlik, ulusal kimlik, sivil toplum kavramı üzerinden tarihsel bir süreç olarak incelendiği birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak teori ve sahanın birleştirildiği, farklı kültürdeki, ideolojideki kadın sivil toplum örgütleri ile görüşme yapılmamıştır. Teorik bilginin sahaya taşınması ve görüşme verilerinin de bu teorik bilgilerle incelenmesi sonucu yeni bir birikim elde edilmiştir.

Türkiye’deki kadın sivil toplum örgütlerinde kimlik olgusunun inceleneceği bu çalışma, nitel araştırma kapsamında yürütülecektir. Nitel araştırmada olasılıksız örneklem metotlarından tipik durum örnekleme seçilmiştir. Araştırmanın odağı, farklı politik kültür ve ideolojiyi temsil eden kadın sivil toplum örgütleri olduğundan amaçlı örneklem yöntemlerinden tipik durum örnekleme, derinlemesine bir analiz gerçekleştirilmesine olanak sağlayacaktır. Görüşmelerden elde edilen veriler kimlik, politik kültür ile ilişkili olarak benzerlik/farklılık kapsamında nitel araştırma veri analiz yöntemlerinden söylem analizi ile incelenecektir. Bu çerçeve de görüşme metinleri yorumlayıcı görüş ile ele alınarak diğer sivil toplum örgütleri ile karşılaştırma yoluna gidilecektir. Yorumlama yöntemiyle, metin içerisindeki eksiklikler, çelişkiler, anlamlar, ilişkiler aydınlatılacaktır (Sözen, 1999, s. 73).

Söylem analizi ile sivil toplum kuruluşları tarafından benimsenen kimliğin, politik kültürün, ideolojinin açığa çıkartılması ve belirlenen örneklem grubu çerçevesinde değişen/dönüşen söylemlerin belirlenmesi hedeflenmektedir. Söylem kavramı, “dil de inşa edilen gerçeklikler”i ifade etmektedir (Sözen, 1999, s. 12). Dil aracılığı ile düşünceler şekillenirken; aynı zamanda bu düşünceleri dışa vurabilmek, çevreye yansıtılabilmek de mümkün olmaktadır. Daha sonra eylemlere dönüşecek olan düşünceler, söylemler tarafından etkilenmekte ve hayatı anlaşılır kılmayı sağlamaktadır. Söylemin; kişinin düşünce yapısı, kültürü, zihniyeti çerçevesinde gelişmesi nedeniyle, tek bir çeşit söylemin var olduğunu belirtmek mümkün değildir. Dolayısıyla, “söylemler” şeklinde kullanım gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle her bir söylem, kişiler arasında değişkenlik göstereceğinden, farklı bir bakış açısı, kültür ve düşünce yapısından söz etmek mümkün olmaktadır. Farklılıklar üzerinden şekillenen söylem, böylelikle onu dile getiren birey ile anlaşılır hale gelmektedir. Söylemler ve eylemler, bireylere kimliklerini vermekte ve onları şekillendirmektedir. Bu nedenle, bireyin ne söylediği önemlidir, ancak aynı zamanda nasıl

söylediği de önemlidir (Sözen, 1999, s. 15). Bu sebeple, söylemin yorumlanması ihtiyacı doğmaktadır.

Bu kapsamda söylem analizi ile ortaya çıkan derinlik ile beş kadın sivil toplum örgütü ile görüşmek yeterli olacaktır. Yöntemin avantajlarından biri, tipik durum örneklemesinin seçilmesi nedeniyle, kamusal alanda aktif ve görünür olan ana akım kimliklerin analiz edilebilmesi ve var olan farklılıkların/benzerliklerin karşılaştırmalı biçimde sunulabilecek olmasıdır. Böylelikle hem sivil toplum örgütlerinde hem de toplumda dayanışma/birlik unsuru çerçevesinde bir farkındalık oluşturulabilecektir. Dezavantajı ise yalnızca seçilen sosyo-politik kimliklerin incelenecek olmasıdır. Ancak, seçilen sivil toplum örgütlerinin benimsediği kimlik tipolojilerinin toplumda önde gelen ana akım kimlikleri temsil etmeleri ile okuyucuya bütüncül bir bakış açısı sunabilecek ve böylelikle dezavantaj minimize edilebilecektir.

Üç ana bölüm ve görüşme eklerinden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde, kavramsal çerçeve olarak “kimlik” tartışılmaktadır. Bu kapsamda literatürdeki kimlik tanımı tartışmaları, kimliğin sosyolojik boyutları olarak bireysel ve kolektif kimlik açıklanacak, kimlik yaklaşımlarında ilkçi yaklaşım, modernist yaklaşımlar kapsamında önde gelen isimlerden Ernest Gellner, Eric Hobsbawm, Benedict Anderson okuması yapılacak; ardından modernist yaklaşımlar içerisinde değerlendirilen araçsal ve inşacı yaklaşım incelenecek, daha sonra etno-sembolcü yaklaşım ele alınacaktır. İnşacı yaklaşımın benimsenmesinin nedenleri ile diğer kimlik yaklaşımları ile karşılaştırılmasının detaylı bir şekilde verilmesinin ardından; toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisinin öneminden hareketle; iktidar, özne ve kimlik ilişkisi Michel Foucault üzerinden yapılacaktır. Bu kısımda; özgürlük, hakikat, özne, deneyim, iktidar alanları kimlik inşası ile ilişkilendirilerek irdelenecektir. Son olarak, kimlik çatışmaları başlığı altında farklılık ve benzerlik unsurları tartışılacak sivil toplum kuruluşları arasında analiz yapabilmek adına bir basamak oluşturulacaktır.

İkinci bölüme kavramsal olarak sivil toplum tartışması yapılarak başlanacaktır. Kimlik yaklaşımlarından inşacı yaklaşım üzerinden sivil toplum okuması yapılacak olması sebebiyle, buna uygun olarak bir tarihsel arka plan verilmesi amaçlanmıştır. Sivil toplumun kavramsal olarak tanımının verilmesinin ardından, klasik sivil toplum anlayışı olarak siyasal yönetim ve sivil toplumun aynı anlamda kullanılması, aşkın devlet anlayışı, araçsal devlet anlayışı kapsamında sivil toplumun demokratik, çoğulcu ve katılımcı olması incelenecektir. Son olarak, Türkiye’deki sivil toplum gelişimi ve kadınların sivil

toplumdaki yeri analiz edilecektir. Bu başlık altında, kısaca Osmanlı Devleti'nden miras kalan sivil toplum anlayışı, daha sonra tek parti dönemi, çok partili dönem, 1980'ler ve 2000'li yıllar kapsamında ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde, beş kadın sivil toplum örgütü ile yapılan derinlemesine mülakat görüşmelerinin analizi yapılacaktır.¹ Burada, söylem analizi ile görüşmelerde dikkat çeken siyasal, ideolojik ve sosyolojik yönden verilen farklı cevaplar kategoriler halinde başlıklandırılacaktır. Daha sonra bu başlıklarda, yapılan söylemler pasajlar halinde alıntılanarak, karşılaştırma yoluna gidilecektir. Kurum kültürlerine, ideolojilere, karar alma mekanizmalarına, kimliği ele alış biçimlerine, toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkilerindeki bakış açılarına göre kimlik inşasının hangi yönlerden farklılaştığı veya benzeştiği söylem analizinden yorumlayıcı görüş çerçevesinde irdelenmesinin ardından, sonuç bölümüne geçilecektir.

Sonuç bölümünde, ele alınan kadın sivil toplum örgütleri arasında örgütsel ve kimliksel farklılıklara, karar mekanizmalarına, kız kardeşlik kavramına dair görüşlerine, örgütler arasındaki çatışma varlığına, kamusal alan araçlarına, siyasal hareketlenme unsurlarına, etkinliklerde nelere dikkat edildiğine ve motivasyon biçimlerine dikkat çekilerek karşılaştırmaya gidilmiştir. Son olarak, uzlaştıkları ve/veya farklılaştıkları konular özetlenerek sonuçlandırılmıştır.

¹ Yapılan görüşmeler ekte sunulmakta olup üçüncü bölümde yalnızca pasajlar verilerek söylemlerin analiz edilmesi ve karşılaştırılması tercih edilmiştir. Tüm görüşmelerin başlangıcında onam formu alınmış olup ilgili kuruluşlardaki temsilcilerle yapılan görüşmeler, hiçbir cümle değiştirilmeden aynen aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KİMLİK

“Evet, ‘kimlik’ yüksek derecede müphem bir kavram ve iki ucu keskin bir bıçak.”

(Bauman, 2022, s. 93).

Kimlik, birçok farklı teorik alan çerçevesinde süregelen tartışmaların nesnesini oluşturmaktadır. Böylelikle birçok teorisyen, kendi alan sınırları dahilinde tanımlama gerçekleştirmiştir. Kimlik kavramının çok yönlü olması, tek bir tanım zorluğunu da beraberinde getirmektedir. Kelimenin kökenine bakıldığında, Latince *idem* kökeninden türetilmiştir ve “aynılık, süreklilik” anlamlarını içermektedir (Aydoğdu, 2004). Türkçe’de ise “kim” soru kökünden türetilmiş olup “*Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü.*” (Sözlük G. T., 2022) anlamını taşımaktadır. Popüler bir kavram olarak kullanılmaya başlanması ise ancak 1950’lerde gerçekleşmiştir. 1930’larda yayımlanmış olan *Encyclopedia of the Social Sciences* kimlik konusunda hiçbir bilgi içermemiş olması kavramın yeniliğini ortaya koymaktadır (Gleason, 2014, s. 22). *Kimlik krizi/bunalımı* ifadesini kullanarak kimliği sık kullanılan bir kavrama dönüştüren ise, psikolog Erik Erikson olmuştur. Kimlik bunalımı, kişilerin kim oldukları konusunda bilgilerinin olmadığı ve/veya yaşamda nasıl bir duruş sergileyecekleri konusunda belirsizlik yaşadıklarında ortaya çıkan bir olgudur. “*Temel yönelimlerimizden kim olduğumuz bağlamında bahsetme eğilimimizin sebebi de işte budur. Bu yönelimi kaybetmek ya da böyle bir yönelim bulamamak kişinin ne olduğunu bilmemesidir.*” (Taylor, 2018, s. 55). Kişilerin kim olduğunu, hayatta nasıl bir duruş sergilediğini bilmesi önem arz eder. Çünkü bu sayede kişiler için neyin önemli ya da önemsiz olduğu ortaya çıkabilmektedir.

Erikson’a göre ise kimlik, birey ve topluluk arasındaki süreçle tanımlanmaktadır (Gleason, 2014, s. 27). Filozof Charles Taylor tarafından vurgulanan birey ve topluluk arasındaki etkileşimin önemi, *Benliğin Kaynakları: Modern Kimliğin İnşası (Sources of the Self: The Making of the Modern Identity)* adlı eserinde kimliğin, kişinin kendi duruşunu belirlemesinin ve benliğinin farkında olmasının kendisi için neyin önemli olduğu ile aynı anlama geldiğini belirtmektedir. Kimliğin; yaşanılan bölgedeki kültür, inanç, ahlaki tutumlar, din, milli görüş çerçevesince belirlenebileceğine dair görüş de bulunmaktadır (Taylor, 2018, s. 52). Taylor’a göre (2018, s.52) tüm bu faktörler bireyin kimliğini belirlemesinde çatı görevi görmektedir. Bireyler, bu çatı altında kendileri için neyin iyi,

neyin kötü olduğuna karar vererek kimliklerini oluşturmaktadır. İyi ve kimlik arasındaki ilişki Taylor için kilit konudur. Düşünre göre, insanlardan kişi olarak bahsedildiğinde, onların bir kimliği edinmesi için gerekli derinliğe sahip varlıklar olduğunu vurgulanmış olmaktadır (2018, s. 59).

Öte yandan, tarihçi Philip Gleason’a göre kimlik, “Ben kimim?”e verilmiş basit bir cevap da değildi.” (Gleason, 2014, s. 29). Zira toplumsal etkileşimin de söz konusu olması sebebiyle, kimliği salt bireysel bir bakış açısıyla tanımlamak mümkün olamamaktadır. Sosyolog Manuel Castells’e göre ise “*kimlik, insanların anlam ve tecrübe kaynağıdır.*” (Castells, 2006, s. 12). Bireyler, yaşamdan edindikleri tecrübeler ve anlamlar doğrultusunda bir kimlik edinirler. Ancak buradan; kimliğin belirli, sabit, değişmez olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Kimlik edinimi, bir süreçtir ve yaşam boyu inşa edilir. Kimliğin, en başından itibaren inşa edilmesi gereken bir olgu olarak yansıtılması sosyolog ve filozof Zygmunt Bauman tarafından dile getirilmiştir (Bauman, 2022, s. 25). Bauman’a göre kimlik, inşa edilmesi gereken bir olgu olarak kabul edilmesiyle, “görevlere” dönüşmüştür (Bauman, 2022, s. 63).

Bir diğer görüş, kimliğin bireyler arasındaki kıyaslama kriterlerini içerdiğidir. Bu kriterler, benzerlikler ve farklılıklardır (Aka, 2010, s. 17). Kişi, çevresinde kıyaslama yaparak benzerlik kurduğu kimseleri bir iç grup olarak alırken; diğer kesim dış grup olmaktadır. Bu dış grup ise “öteki” tanımlamasını beraberinde getirmektedir. Bu genel açıklama, Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde detaylandırılabilir.

Sosyal Kimlik Kuramı, 1970’lerde sosyal psikolog Henri Tajfel ve John Turner tarafından geliştirmiştir. Tajfel, “*Social Identity and Intergroup Behaviour*” (1974) adlı çalışmada gruplar arası davranışların sosyolojik etkilerini inceler. Söz konusu davranışların bireysel ve sosyal bağlamdaki etkileri vurgulanmakla birlikte, burada bireysellik yadsınmaz; ancak esas noktayı sosyal grup içerisindeki davranışlar oluşturmaktadır. Davranışların incelenmesinde iç grup ve dış grup kavramları önemlidir. Bireyin kendisiyle yakınlık kurduğu grup, iç grubu oluştururken; kendisinden farklı olduğunu algıladığı ve “öteki” olarak konumlandığı grup, dış grubu ifade etmektedir. İç grup, bireye kimliğini kazandırma aşamasında bir özgüven kazandırırken; dış grup, iç gruba karşı aidiyeti arttırmaktadır (Doğanyılmaz Duman, 2020, s. 264). İç gruba aidiyet oranında, dış gruba karşı bir antipati gelişebilir. Tajfel’e göre (1974, s. 66) iç grup üyelerinin dış gruptan hoşlanmaması için, farklı bir gruba ait olduklarının açıkça anlam kazanmış olması gerekmektedir. Böylelikle, aidiyet ile grup kimliğine dair bilinç

gelişmekte ve kişinin sosyal bağlamda kendisini tanımlama süreci başlamaktadır. Birey ve toplum arasındaki etkileşim süreci bağlamında kimliği şu şekilde tanımlamak mümkündür: “(...) belirli bir isim tarafından tayin edilme, bu tanımlamayı kabul etme, ona eşlik eden gerekli rolleri içselleştirme ve bu kurallar uyarınca hareket etme meselesidir.” (Gleason, 2014, s. 34).

Kısaca, kimliğin, en basit haliyle “sen kimsin” sorusuna verilen yanıtlar bütünü olduğunu söylemek mümkündür. “Kimsin” sorusunun sorulması, insanı bir an olsun başka biri olabileceğini düşünmeye yöneltebilir. Tabi ki bu durum sadece başka bir seçeneği olan bireyler içindir. Kişi, kim olduğunu düşünmeye başladığında kimliğini oluşturmaya yönelik süreci daha bilinçli işlemeye başlar. Bu yanıtlar bütününe çift etkileşimli olduğunu da belirtmek gerekir. Kişi, kendini tanımlarken aynı zamanda sosyal çevresi tarafından da tanımlanmaktadır. Böylece, bireysel kimlik ve kolektif kimlik olmak üzere kimliğin iki farklı sosyolojik boyutu ortaya çıkmaktadır.

1.1. Kimliğin Sosyolojik Boyutları:

Önceki bölümde, Taylor’un görüşü çerçevesinde bireyin, ancak diğer kişilerle bir diyaloga girmesi ile kimlik kazanımının mümkün olabileceği tartışılmıştır. Dolayısıyla, birey ve toplum ilişkisinin öneminde sosyolojik boyutu vurgulamak gerekmektedir. Sosyolojik bakış açısı, bir konunun salt bireyi ilgilendirdiği görünen birçok kısmının aslında daha geniş kesimleri yansıttığını gösterebilmektedir (Giddens, 2012, s. 41). Toplumsal kökenler, hangi kararların alınması gerektiğine dair etken faktör olarak bireye yol göstermektedir ve toplumsal bağlamlar alınacak kararları etkilese de kişinin benliği de önemli bir faktördür. Bu görüşten hareketle, toplum ve birey arasındaki ilişkinin ayrıntılı bir şekilde ele alınması ve başlığın “sosyolojik” kavramını içermesi tercih edilmiştir.

1.1.1. Bireysel kimlik

Kişinin kendisini nasıl tanımladığı ve gerçekleştirdiği ile ilgili bir kavram olan bireysel kimlik, bireyin dünyaya karşı bakış açısını ifade etmektedir. Başka bir deyişle, bireyin dünyaya olan yaklaşımını ve onun konumunu belirleyen inanış ve bağlılıklar bütününe verilen isimdir (Parekh, 2014, s. 53). Dolayısıyla, bireyin içine doğduğu çevre, aile, kültür, din, inanış biçimleri, değerler kimliğin şekillenmesinde birincil önemdedir. “Kişisel kimlik, bir kendi kendinin farkında olma meselesidir.” (Taylor, 2018, s. 87). Taylor bireysel kimliği, kendinin farkında olma, kendini gerçekleştirme şeklinde ele almaktadır. Bireysel kimlik, zaman içerisinde gerçekleşen bilgi ve deneyim ile sürekli

olarak gelişmektedir. Böylelikle kimlik, bize kendimizi tanımlama ve ne olmak istediğimize dair bir tercih sunmaktadır.

Ancak, bazı durumlarda “tercih paradoksu” ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durumda, benimsenmiş yaşam tarzları terk edilmemekte ve bireyler kendilerini “Başka türlü yapamam” ruh halinde bulabilmektedir (Parekh, 2014, s. 58). Örneğin, kültür ve bunun içerisinde din ile aktarılan bazı değerler, benliğimizde *gömülü* olması sebebiyle başka arayışlarda bulunmama durumunu ortaya çıkarabilmektedir.

Modernleşme ile yaşanan hızlı değişim/dönüşümlerle birlikte hem kavramsal olarak bireysel kimliğin hem de bireylerin kendi kimliklerini yeniden anlamlandırılması gündeme gelmiştir. Bu aşamada, sosyolog Anthony Giddens okuması yararlı olacaktır. Giddens’a göre (2019, s. 12), benlik, salt dış etkiler tarafından belirlenen bir varlık değildir. Burada, bireyin içinde bulunduğu çevre ile karşılıklı etkileşim söz konusudur. Kişiler, eylemleri aracılığıyla küresel boyuttaki toplumsal süreçlere etkiye bulunmaktadır. Modernizmle birlikte “Nasıl yaşamam gerekir?” sorusu gündeme gelmekte ve böylelikle nasıl davranılması gerektiğine ilişkin bir dizi karar bireysel kimliğe etkiye bulunmakta (Giddens, 2019, s. 28-29) ve bu kapsamda gelişen “yeni benlik algısı” ile bireyin kendisini keşfetme süreci başlamaktadır. Kendisini keşfetmesi ise, ötekinin varlığının farkındalığı ile mümkün olabilecektir. Zira, ancak kendisinden farklı olduğunu idrak ettiği biriyle karşılaştırma yoluna giderek benlik oluşum süreci devam edebilmektedir. Çünkü kişiler, kendilerini konumlandıkları yere göre kimlik tanımlamalarını gerçekleştirmektedirler. Böylelikle, “ben” ve “öteki” konumlandırmasından hareketle, kişinin yaşamda nasıl bir duruş sergilediği kimlik tanımlamasında önemli bir rol oynamaktadır. “*Bir şahıs olarak ne olduğum, kimliğim temelde eşyanın benim için ne anlam ifade ettiğiyle belirlenir.*” (Taylor, 2018, s. 61).

Modernizmle birlikte, birey vurgusunun öne çıkması ile ancak bireysel kimlik inşasından söz edilebilir. Bunun öncesinde geleneksel toplumlarda yerleşik, verili olan bazı toplumsal normlar olması ve kişilerin bu kurallara uyması beklentisi nedeniyle, bireysel kimlik algısının varlığı söz konusu olamamaktadır. Modernizmle birlikte gelen iş bölümü sonucu farklılaşma olgusu, bireyi önemli hale getirmiştir (Giddens, 2019, s. 107). Bireyin toplum içerisinde, kendisine yer bulma çabasıyla farklı kimliklerle karşılaşması, etkileşim sonucunu ortaya çıkaracaktır. Etkileşim süreci ile Taylor, farkındalıkların öğrenilmesine dikkat çekmektedir. Bu farkındalık, “diyalog ortamı”na girmek suretiyle öğrenilebilecektir (Taylor, 2018, s. 64). Burada, kamusal alandaki söylemlerin öneminden söz edilmesi

gerekmektedir. Kamusal alanda, söylemler aracılığı ile farkındalıklar açısından bir algı ve söylem aracılığı ile “öteki”ye yönelik bir bilinç oluşturulmaktadır.

Kamusal alanda var olmak için söylem gerçekleştirilmesi elzem bir konudur. Taylor, ancak bu şekilde bir kişilik oluşabileceğini vurgulamaktadır. Böylelikle, bireyin bir diyaloga girmeksizin kişilik oluşturabilmesi imkânsız görünmektedir. “Karşılıklı konuşma ağları” toplum içerisinde, diğer bireylerle ilişki çerçevesinde gerçekleşebilmektedir. Bu durumda, toplum içerisinde kimlik kazanma durumu ortaya çıkacak ve kolektif kimlik gerekliliği oluşacaktır.

1.1.2. Kolektif kimlik

Birey; toplum içerisinde çeşitli ilişkilere dahil olmakta, farklı roller edinmekte ve bu kapsamda birey kendisini hem tanımlamakta hem de toplum tarafından tanımlanmaktadır (Parekh, 2014, s. 61). Bireylerin tanımlanmasında sosyal sınıflandırma belirli kalıplar sunmaktadır. Tajfel’in çalışmasında sosyal sınıflandırma, bireyin eylemleri, inançları, tutumları çerçevesinde eşdeğer olan gruplarda sosyal olayları bir araya getirme süreci olarak ifade edilmektedir. Böylelikle, birey sosyal grup içerisinde hem kendine yer edinmekte hem de tanımlanmaktadır (Tajfel, 1974, s. 69). Grup içerisinde bireyin kendisine yer edinmesi ile toplumsal normlar arasında ilişki kurulabilir. Zira özgürleşme yolunun toplumdan geçtiğini ve bağımlılık unsurlarının toplumsal norm tarafından inşa edildiği dile getirilmektedir. (Bauman, 2019, s. 47). Burada belki toplum tarafından dışlanmak, ötekileştirmek konularına değinilebilir. Toplumsal normlara uyulduğu sürece bireyin kendisine toplum içerisinde bir yer bulabileceğine olan inanç, onu toplumsal normlara uymaya itebilir. Bauman’a göre bir başka açıdan, toplumsal normlara uymada itici güç, kararsızlık olma halinin verdiği acıdır. Düşünüre göre, toplumsal baskılar tarafından yürütülen ritüeller insanları bu acıdan uzaklaştırmaktadır. Bu ritüeller ve davranış kalıpları sayesinde insanlar, nasıl davranacaklarını önceden bilme halindedir (Bauman, 2019, s. 47). “*Normlar, engelleyici olduğu kadar mümkün kılıcıdır*” (Bauman, 2019, s. 48).

Doğal olarak çoğul bir kavram olan kolektif kimlik, toplum içerisinde farklı kimliklerin tartışılması sonucu kişinin kendi benlik anlayışı ile toplum arasındaki ilişkilerdir (Parekh, 2014, s. 53). Bireyin sahip olduğu bireysel kimliğin toplum tarafından benimsenen inanç, davranış, tutumlar vb. çerçevesine ne derece uyumlu olduğu önemli bir noktadır. Zira kolektif kimliğin oluşması konusunda, bireysel kimlik ile benzerlikler

aranmaktadır. Ancak bazı durumlarda, bireyin sahip olduğu kimlik ile benzerlik uyumu aranmaksızın, toplumdaki belirli kurallara uygun davranması beklenilir. Bireyin belirli davranış kalıplarını kabul etmesi durumunda da kolektif kimlik kazanılmış olmaktadır.

Siyaset teorisyeni Bhikbu Parekh, toplum tarafından belli kategorilere ve rollere tabi tutulan kesimlerin kimliklerini toplumsal kimlik² çerçevesinde tanımlamıştır. Örneğin, sosyolojik anlamda kadın olmak önemli bir sosyal kategoriye oluşturmakta ve bu kapsamda toplum tarafından kadınlara sunulan ve kabul etmeleri beklenen roller söz konusu olmaktadır. Irka dayalı toplumlarda ise siyah ve beyaz olma kategorilerinin belirli ilişkileri ve davranış kalıpları vardır (Parekh, 2014, s. 61-62). Söz konusu durum bölgesel ve kültürel bağlamda değişiklik gösterebilmekle birlikte, bireyin kimlik ile özdeşleşmesi sorunsalını da beraberinde gelmektedir. Özdeşleşme, bireyin kendisi için hangi grubun anlamlı olduğuna ve hangi tutumları benimsemesi gerektiğine dair bir farkındalık sürecidir (Gleason, 2014, s. 30). Buradaki özdeşleşme kavramı ile grup aidiyetlerine vurgu yapılmaktadır (Özdil, 2017, s. 391). Kimlik ve özdeşleşme, bireyin toplumda yalnızlaşmaması ve kimlik bunalımı yaşamaması adına önemli bir etkileşimdir. Bu noktada kimlik tanımında bir başka boyut daha ortaya çıkmaktadır: bireyin, tanımlamaları kabul etmesi, içselleştirmesi, kendini özdeşleştirmesi.

Burada, toplumsallaşma konusuna değinmek faydalı olacaktır. Kişinin benliğinin gelişmesinde toplum, önemli bir kurumu oluşturmaktadır. Bireyin toplumla etkileşimi ve toplumda var olan kuralları içselleştirip bunları davranış haline getirmesi ile oluşan toplumsallaşma süreci, kimliğin şekillenmesinde önemli bir faktördür. Toplum tarafından bireye belirli değerler yüklenebilir ve toplumun bireyi yönlendirme girişimi olabilir. Ancak burada önemli olan, bireyin bu değerleri ne kadar içselleştirdiğidir. Böylece, değerlerin ve kuralların benimsenmesi kişiden kişiye farklılık göstermekte ve bu doğrultuda farklı kimlikler oluşmaktadır.

Kimliklerin, zaman içerisinde toplumdaki etkileşimlere göre farklılık gösterip değişebileceği, yeniden oluşabileceği görüşü olduğu gibi, kimliğin sabit, değişmez olduğu veya değişim, dönüşüm yaşayabileceği görüşü de bulunmaktadır. Burada, kimlik yaklaşımlarından söz etmek, kimliği kavramsal olarak açıklamak adına faydalı olacaktır.

² Bu bölümde, kolektif kimlik ve toplumsal kimlik aynı anlamda kullanılmıştır. Ancak alıntı yapılırken, ilgili düşünürlerin eserlerinde “toplumsal kimlik” şeklinde ifade edilmesinden dolayı, düşünürün kullanıldığı şekilde bırakılması tercih edilmiştir.

1.2. Kimlik Yaklaşımları

Kimlik yaklaşımlarındaki kuramlar, üç başlık altında incelenecektir. Bunlar; ilkçi (primordialist), modernist (araçsalıcı ve inşacı) ve etno-sembolcü yaklaşımlardır.³ Söz konusu yaklaşımlar, milliyetçilik çalışmalarında sıkça karşılaşılan başlıklar olmasının yanında, aynı zamanda bir bakış açısını temsil ettiklerinden, kimlik kuramlarında da geçmektedir. Bu çalışma kapsamında benimsenen yaklaşım, inşacı yaklaşımdır. Kadın sivil toplum örgütlerinde, toplumsal süreç ile bağlantılı olarak, “kimlik”in sürekli değişen/dönüşen bir olgu olmasından hareketle, inşacı yaklaşım üzerinden bir okuma yapılacaktır. Ancak kimlik yaklaşımları ile bütüncül bir bilgi verilmesi amacıyla tüm yaklaşımlar ele alınacak ve neden inşacı yaklaşımın seçildiği en sonunda ifade edilecektir.

1.2.1. İlkçi (primordialist) yaklaşım

İlkçi, bir diğer adıyla primordialist, yaklaşım milletleri doğal yapılar olarak nitelendirmektedir (Özkırımlı, 2020, s. 74). Milletlerin ve dolayısıyla milli kimliklerin, doğal yapılar olarak ele alınması, belli karakteristik özelliklerin doğal olduğunu ve bunların verili, sabit olarak kabul edilmesini gerektirmektedir. Buna göre, benimsenen kimliklerin, toplum yapısında gömülü olduğunu, davranışların kültür ve gelenek ile süreklilik göstererek kalıplaştığını söylemek mümkündür. Yapılan çalışmalarda genel eğilim, grup kimliğine ve davranışı oluşturan toplumsal yapıya odaklanıldığına yöneliktir (Eller & Coughlan, 1993).

İlkçi yaklaşım, ilk olarak sosyolog Edward Shils ve daha sonra antropolog Clifford Geertz tarafından etnik bağların duygusal temeline ilişkin tartışmalarda kullanılmış (Eller & Coughlan, 1993, s. 183) ve Shils (1957, s. 142) “primordiaslit” kavramını, aile bağları arasındaki gerilim ve bağlılık üzerinden tanımlayarak, bu bağların kişiler arasındaki ilişkiden değil; ilkel olarak tanımlanabilecek özellikler üzerinden kaynaklandığını açıklamıştır. Shils, “ilk olma” özelliğini vurgulayarak kan bağına önem atfetmektedir. Böylelikle, kelimenin birinci anlamı, “ilk olma”, “eskiden beri var olan” karşılık gelmektedir (Özkırımlı, 2020, s. 75). Geertz (1973, s. 259-260) ise, ilkçilikten kastedilenin, “verili” bağlardan ve/veya “verili” olduğu sayılanlardan kaynaklandığını belirtmekle birlikte, toplumsal varoluşun önemini belirli bir kültürde doğmayı ve bu kültürdeki dinin,

³ Söz konusu sınıflandırma, yapılan çalışmalarda farklılık gösterebilmektedir. Bazı çalışmalarda, ilkçi ve modernist şeklinde iki başlık altında sınıflandırılırken; kimi çalışmalarda ilkçi, etno-sembolcü ve inşacı, araçsalıcı şeklinde ayrıma da gidilebilmektedir. Bu çalışmada, modernist başlık altında bütüncül bir bilgi verebilmek adına Gellner, Hobsbawm, Anderson görüşleri de incelenecektir.

dilin önemini vurgulamaktadır. Bu önemler, toplumdan topluma ve zaman içerisinde değişiyor olsa da söz konusu ilksel bağılıklar, “doğal” duygudan kaynaklanmaktadır. Böylelikle, ilkçi yaklaşımda önemli olan, toplumsal etkileşimden ziyade “doğal” duygulardır (Özkırımlı, 2020, s. 76). Daha çok etnik bağılıkları incelemek için kullanılan bu yaklaşımda (Özkırımlı, 2020, s. 76), etnik kimliklerin kurucu unsurlarının din, dil, kan bağı olduğu ve nesilden nesile aktarıldığı düşüncesi hâkimdir (Sönmez Selçuk, 2012, s. 119). Öte yandan, etnik topluluklara derin kökler atfedilerek “doğal” bir aile birliğin üyesi oldukları düşüncesi de söz konusudur (Smith, 2002, s. 29). Böylelikle ilkçi yaklaşım içerisindeki ilk görüş, etnik toplulukların kimliklerini “doğal” kabul etmektedir. Burada, “doğalcılık” görüşünü detaylandırmak faydalı olacaktır.

“Doğalcılık” görüşüne göre etnik kimlikler konuşma, görme kadar bizim “doğal” bir parçamızdır (Smith, 1994, s. 376; 2002, s. 29). Buna göre, insanlar “verili” olarak belirli bir etnik topluluğun içine doğmaktadır. Etnik kimliklerin, insanların doğal bir parçası sayılması nedeniyle etnik kimliklerin değişmez, sabit nitelikleri ortaya çıkmaktadır. İlkçi yaklaşımın, etnik kimlikler üzerine odaklanmasına ve etnik kimliklerin diğer kimlik bileşenlerinden daha önemli olduğu kabulüne eleştiriler gelmektedir. Smith’in söz ettiği eleştirilerden biri, toplumsal gruplar arasındaki çeşitliliğe ve bunlar arasındaki önem farklılığına yöneliktir. Smith’in sözleri ile: “(...) insanların, bir toplumsal gruplar çeşitliliği içinde yaşadığını ve bu toplumsal gruplardan bazılarının diğerlerinden daha önemli ve belirgin olduğunu vurgulayan itirazıdır.” (Smith, 2002, s. 31). Smith’e göre (2002, s.31) etnik bağlar mutlak değil; değişkendir. Bu durum, toplumsal ve siyasal yapı değişkenliğe göre zaman içerisinde farklılık gösterebilmektedir. Öte yandan, toplumda yaşanan göç, farklı etnik topluluklar ile yapılan evlilikler sonucu ilkçi yaklaşımın savunduğu “öz”den bahsetmenin mümkün olmadığını ifade eden Smith (2002, s.31) bu koşullar altında bireylerin artık kendi etnik topluluklarını seçme özgürlüğünün yirminci yüzyıl sonu için daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir (Smith, 2002, s. 31). Böylelikle, günümüz açısından yorumlandığında, bu özgürlüğün daha da arttığı söylenebilir. Küreselleşen dünya ile, kültürler arası etkileşimler artmakta ve böylelikle saf bir etnik özden bahsetmenin mümkünlüğü azalmaktadır. “Etnik kimliklerde bir ‘öz’ aramak boşunadır, çünkü onlar hep dönüşüm halinde olmuşlar ve ihtiyaca göre sürekli olarak yeniden şekillendirilebilmişlerdir.” (Smith, 2002, s. 28).

İlkçi yaklaşımın “doğalcılık” görüşü, etnik kimliklerin doğal, verili, sabit, değişmez bir öz taşıdığını kabul etmektedir. Etnik kimlikler, doğal olarak vardır ve bireyler bu etnik

kimliklere “verili” olarak sahip olmaktadır. Söz konusu “doğalcılık” görüşüne karşı “eskilci” yaklaşımı ortaya koyan Smith, milletlerin eskiden beri var olduğunu kabul etmekte ancak, milletlerin doğal olma zorunluluğu bulunmadığına dikkat çekmektedir (Özkırımlı, 2020, s. 78). “Perennial” kelimesinin karşılığı olarak kullanılan “eskilcilik” kavramı, eskiden beri var olma vurgusunu içermektedir. Aslında, “perennial” kelimesi, “uzun süre devam eden” anlamına karşılık gelmektedir (Dictionary, 2023). Bu durumda belki “kalıcılık, süreklilik” kavramları da kullanılabilir ancak Smith’in vurgusu, eskiden beri var olma anlamına yönelik olduğu için “eskilcilik” kavramı kullanılmıştır. Eskiden beri var olma düşüncesi ile, değişmezlik ve dolayısıyla “özünü kaybetmeme” vurgusu ön plana çıkmaktadır. Böylece belli bir kültürü, geleneği yansıtan toplumlar olarak milletler ortaya çıkmaktadır.

İlkçi yaklaşımın ikinci görüşü, milletlerin doğal olduğu ilişkisini “genler” üzerinden kurmaktadır (Smith, 2002, s. 30). Önceki görüş, etnik kimliklere olan bağlılığı onların doğal, verili olması ile açıklarken; ikinci görüş etnik kimliklere olan bağlılık kökenlerini genetik özellikler ile ifade etmektedir.

Genetik bağlılıklar ile açıklanan bu görüş, Wilson, Trivers ve Badcock gibi teorisyenlerin çalışmaları ile sosyo-biyoloji alanında yeniden gündeme gelmiştir (Smith, 2002, s. 30). Smith (2002, s.30) etnik kimlikler bağlılığını genetik özellikler üzerinden kurarken; burada kültürel benzerlik ve “akraba kayırmacılığı”na dikkat çekmektedir (Smith, 2002, s. 30). Kültürel benzerlik ve akraba yakınlığında kan bağı meselesinden söz etmek gerekmektedir. Siyaset bilimci James G. Kellas (1991, s. 9-10) insanların neden yabancılara güvenmediklerine ve kendi türlerini tercih ettiklerine dair soru yöneltir ve bunları kan bağı, kardeşlik üzerinden açıklar. Kellas’a göre, insanlar belli genetik özelliklerle doğarlar ve bunlardan kaçamazlar (Kellas, 1991, s. 9). Milliyetçi duygulardaki bağlılık, insanların kendi türlerine olan güçlü duyguları ve yabancılara karşı olan güvenilmezlik duygusu bu genetik özellikler ile oluşmaktadır. Her ne kadar genetik özellikler etkili olsa da Kellas, kimlik ve davranışların oluşumunda bağlamın ve seçimin de önemli olduğunu vurgulamaktadır (Kellas, 1991, s. 19).

Üçüncü görüş, etnik bağların “sorgulanamaz” olduğuna yöneliktir. Burada, toplumsal bir bağdan bahsedilmekte ve bu bağ verili, güçlü olarak kabul edilmektedir. “Doğalcılık” görüşünden farkı, bu bağın etnik kimliklerin doğallığından değil, etnik topluluğa ait bireyler tarafından benimsenmesinden kaynaklandığının ileri sürülmesidir. Etnik bağları taşıyan bireyler, bu sorgulanamaz bağ kabul ederler ve bu duyguyu taşırlar. Smith’in

ifadesine göre bu yaklaşımda, her birey bir etnik topluluktur ve bu bağlar toplumda görülen diğer bağlara üstün gelmektedir (Smith, 2002, s. 30).

İlkçi yaklaşımlar; etnik kimliği değişmez, verili olarak görmekte ve dolayısıyla milletleri ortak bir soy çizgisinde birleştirmektedir. Böylelikle bu yaklaşım, etnik kimliğe olan bağlılığın doğuştan geldiğine dair bir inanç oluşturmaktadır (Heywood, 2018, s. 209). Modernist yaklaşımlar ise, etnik kimliğin verili, değişmez olduğunu değil; ancak toplumda değişen durumlarda ve bu değişimler sonucu oluşan yapılarla işlenerek oluştuğunu belirtmektedirler (Heywood, 2018, s. 210). İlkçi yaklaşımda, milletler milliyetçiliği; modern yaklaşımda ise milliyetçilik milletleri oluşturmuştur.

Buraya kadar, ilkçi yaklaşımdan ve ilkçi yaklaşımın doğalcı, genetik ve kültürel boyutlarından bahsedilmiştir. Çalışma kapsamında ilkçi yaklaşımın tercih edilmeme nedeni ise, kimliklerin değişim ve dönüşümüne olan kabulden kaynaklanmaktadır. Toplumsal etkileşim, ekonomik, siyasal, kültürel değişiklikler kimlik oluşumunu etkilemekte ve dolayısıyla sabit bir kimlik algısı günümüz açısından pek mümkün görünmemektedir. Sivil toplum örgütleri açısından, iktidar alanlarının değişebilirliği göz önüne alındığında da durum aynıdır. Kaldı ki kamusal alandaki söylemler ile hızla değişebilen düşünceler de söz konusu olabilmektedir. Mevcut konjonktür ile değişen, dönüşen söylemler, kimlikleri de etkilemekte ve buna bağlı olarak söylemler aracılığı ile kimlikler yeniden inşa edilmektedir.

Çalışmanın bu aşamasında modernist yaklaşım; Ernest Gellner, Eric Hobsbawm, Benedict Anderson öncüleri ile açıklanacak, daha sonra bu yaklaşım (modernist) çerçevesinde değerlendirilen araçsal ve inşacı yaklaşımlar incelenecektir.

1.2.2. Modernist yaklaşımlar

Modernleşme sürecindeki sanayileşme, kentleşme, merkezi devlet yapıları, demokrasi, sivil toplum gibi unsurlar, millet ve milliyetçilik kavramlarının oluşmasında etkili olmuştur. Buna göre milliyetçilik, modern zamanın bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve modern yapılara göre şekillenmiştir. Modernleşme ve özellikle sanayileşme süreci ile milliyetçiliğin oluşması arasında yakın ilişki kuran filozof Ernest Gellner olmuştur. “İcat edilen gelenekler” kavramını literatüre kazandıran tarihçi Eric Hobsbawm ilgili kavramı, toplumdaki dayanışmayı kurması ve topluma birlik beraberlik kazandırılması için oluşturulmuş pratikler için kullanmaktadır. Hobsbawm, bu pratiklerin geçmişe dayanmadığını ve modern dönemde milliyetçiliğin içselleştirilmesi adına geleneklerin icat

edildiğini ileri sürmektedir. Siyaset bilimci Benedict Anderson'ın "hayali cemaatler" kavramsallaştırması ise, kültürel yapı ile ilgilidir. Bu düşüncede, tüm milletin birbirinin tanınması, fiziki olarak bir arada olması mümkün olmasa da hayali olarak bir birlik, beraberlik düşüncesi hâkimdir. Sırasıyla Gellner, Hobsbawm, Anderson düşünceleri ve birbirlerine karşı olan eleştirileri incelenecektir.

1.2.2.1. Ernest Gellner: modernizm-kültür-milliyetçilik

Modernizm-kültür-milliyetçilik ilişkisini kuran Gellner, milliyetçiliğin modern dönemde ortaya çıktığını savunmuş ve bunu üç aşama ile açıklamıştır: avcı-toplayıcı toplum, tarım ve sanayi toplumları. Gellner, milliyetçilik ile toplumsal-kültürel ilişkileri ön plana çıkarmakta ve modern toplumdaki etkenleri sıklıkla vurgulamaktadır. Böylece, modern toplumda milliyetçiliğin varlığı, sosyolojik bir kaçınılmazlık haline gelmektedir (Gellner, 2018, s. 149). Milliyetçiliği, siyasal ve milli birimin birbiri ile uyumlu olması gerektiğine dayanan bir ilke olarak tanımlayan Gellner (2018, s. 71) sanayileşme ile yüksek bir kültür çatısı altında milletin oluştuğunu ileri sürmektedir (Özkırımlı, 2020, s. 152). Milliyetçilik, modernliğin bir işlevi, bir aracı olarak ele alınmaktadır.

Sanayileşme ile modernizm, kültür arasında bağlantı kuran düşünür, modern dönemde eğitim aracılığı ile kültürün ve dolayısıyla kimliğin oluştuğuna dikkat çekmektedir (Gellner, 2018). Burada eğitim vurgusu önemlidir. Çünkü modern toplumda eğitim ile yüksek kültür oluşturulmakta ve böylece bireylere kimlik kazandırılmaktadır. Kültür ve eğitim kişinin kimlik bileşenlerinin en önemlisi haline gelmektedir. Başka bir deyişle, bu dönemde "*Bireyi birey yapan, başka bir deyişle ona bir kimlik veren eğitimdi.*" (Özkırımlı, 2020, s. 151).

İlkçi yaklaşım konusunda eleştirileri olan düşünür, milletlerin ve milliyetçiliğin doğal olmadığını, sanayileşme süreci ile oluştuğunu belirtmektedir (Breuilly, 2018, s. 29). Gellner, toplumsal dönüşümlere dair ilk çalışmasını *Thought and Change* (1964) adlı eserinde modern öncesi ve modern toplumlar olarak belirtmekte, *Uluslar ve Ulusçuluk* (2018) adlı eserinde ise milliyetçiliğin nasıl oluştuğunu toplumsal süreçler ile açıklamaktadır. Bu süreçler; tarım öncesi, tarım ve sanayileşme dönemleridir (Gellner, 2018, s. 75). Buna göre, ilk olarak tarım öncesi toplum denilebilecek avcı-toplayıcı toplumlarda devlet mekanizması olmaması nedeniyle, burada milliyetçilik sorununun ortaya çıkmayacağı belirtilmektedir (Gellner, 2018, s. 74-75). Tarım toplumunda ise devlet unsurunun varlığı kaçınılmaz olup bu unsur ile millet, milliyetçilik sorunu ortaya

çıkılmaktadır. Gellner'e göre millet kavramının tanımı, iki ögeye bağlı olmaktadır: *“İki insan, ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorsa aynı ulustan sayılırlar.”* ve *“iki insan ancak ve ancak birbirilerini aynı ulusun üyesi olarak kabul ediyorsa aynı ulusa mensup demektirler.”* (Gellner, 2018, s. 78). Burada, kültür vurgusu önemli olmaktadır. Çünkü tarım toplumlarında okuryazarlık oranları belli kesimler arasında farklılaşmaktadır. Dolayısıyla; okuryazarlığı elinde bulunduran, yüksek kültürlü kesim, güç sahibi olmaktadır. Başka bir deyişle, güç dağılımı kültüre göre şekillenmektedir.

Gellner'in tarım toplumuna yönelik cevap aradığı sorusu, burada, milliyetçiliğin temel unsurlarını oluşturan, kültür ve siyasal yönetimi birleştirecek bir güç olup olmadığıdır (Gellner, 2018, s. 86). Düşününürün burada söz ettiği, yüksek kültür varlığıdır. Yerel topluluklarda farklı küçük kültürlerin olması sebebiyle, tüm toplumun bir yüksek kültürde birleşmesi gerçekleşmemektedir. Toplulukların, nadiren yüksek kültürde birleşmesi söz konusu olurken, Gellner bu durumu sanayi toplumunun ortaya çıkması ile ilişkilendirmiştir. Topluma yayılan ve benimsenen/benimsenilen yüksek kültür, yönetim tarafından da desteklenmesiyle, milliyetçilik unsurları oluşmaktadır. Gellner bu durumu, milliyetçiliğin sırrı olarak açıklamaktadır. Yüksek kültür, toplumun tümüne yayılmakta ve böylece toplumu tanımlayan bir özelliğe sahip olmaktadır. Bir başka deyişle, kültür aracılığı ile toplumun ve yönetimin kimliği oluşturulur. Kültüre bağlılık oranında gelişen/değişen kimlik, eğitim ile mümkün olmaktadır. Toplumsallaşma ile diğer insanlardan kabul görmek, onay almak, toplum ile ilişkilerin zorunlu olduğu modern bir dönemde ortaya çıkmaktadır. Modern toplumda yüksek kültür varlığı bu yüzden önemli olup milliyetçilik olgusu da burada ortaya çıkmaktadır. Gellner'in (2018, s. 91) ifadesi ile: *“Bir yüksek kültür toplumun tümüne yayılır, toplumu tanımlar ve yönetim onu desteklemek zorunda kalır. İşte ulusçuluğun sırrı da budur.”*

Gellner, sanayi toplumuna geçiş sonuçlarından birinin, kültürel türdeşlik olduğunu ve bu türdeşliğin milliyetçilik tarafında da talep edildiğini ifade etmektedir (Gellner, 2018, s. 117). Ancak kültürel türdeşlik, milliyetçiliğin sonucu değil, nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Modernizm, milliyetçilik, kültürel türdeşlik arasında sıkı bir ilişki kuran düşünür, siyasal yönetim çatısını da bunlara bağlı olarak belirlemektedir. Sanayileşme ile modern topluma geçilmiş, modern toplumda kültürel türdeşlik oluşturulmuş ve böylece milliyetçilikten söz edilmiştir. Buna bağlı olarak, milliyetçilik kültür ve siyasal yönetimin çakışmaması, tek bir çatı altında birleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Gellner, 2018, s. 122). Böylelikle, kimliği oluşturan bileşenler arasında göreceli önemli sayılabilecek kültür

hem milliyetçilik hem siyasal yönetim açısından önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda, kültürü ne derece benimsediğimiz, içselleştirdiğimiz, kabul ettiğimiz gerek siyasal yönetim gerek sivil alanda yaptığımız söylemler açısından kimliği oluşturmada belirleyicidir.

Burada, bahsedilmesi gereken bir diğer konu, siyasal yönetim ile kültürün çatışması, ideolojilerin çatışması olarak kimlik çatışmalarıdır.⁴ Çatışma önemlidir, çünkü kimliğin oluşmasında yukarıda da belirtildiği üzere *özdeşleşme* unsuru ortaya çıkmaktadır. Özdeşleşme ve kimliği içselleştirme unsurları için geleneklerin araç olarak kullanıldığını öne süren Eric Hobsbawm ise, bunların icat edilmişliğine dikkat çekecektir.

1.2.2.2. Eric Hobsbawm: “icat edilen gelenekler”

Gelenek, Türk Dil Kurumu’nda “*Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon.*” olarak tanımlanmaktadır (Sözlük, 2022). “İcat edilen gelenekler” kavramını literatüre kazandıran tarihçi Eric Hobsbawm, ilgili kavramı hızlı, kısa zamanda ortaya çıkan ve toplumda içselleştirilen gelenekler için kullanmaktadır (Hobsbawm & Ranger, 2006, s. 2). Hobsbawm’a göre önemli olan geleneklerin toplumda yerleşmiş, içselleştirilmiş olmasıdır. Burada anlaşılması gereken husus, “icat edilmiş gelenekler”in zaman içerisinde onaylanarak kalıcı hale gelmesi ve bir süreklilik kazanmış olmasıdır. Süreklilik kazanması için ise söz konusu eylemlerin, ritüellerin, sembollerin kalıcı hale gelmesi ve geçmişle devamlı bir ilişki içerisinde olması gerekmektedir. Gelenekler, geçmişten günümüze nesilden nesile aktararak oluşturulsa da Hobsbawm, “icat edilen gelenekler”in sürekliliğinin gerçekçi olmayan bir şekilde oluşturulmasını eleştirmektedir. Eski zamanlardan beri var olduğu kabul edilen “gelenekler”in kökenleri çoğunlukla, Hobsbawm’a göre, yakın geçmişe dayanmaktadır (Hobsbawm ve Ranger, 2006, s. 1).

Özetle, “icat edilen gelenekler”, geçmişle sürekli bir ilişki içerisinde olan ve belirli davranışları içselleştirmeye yönelik toplumda kabul görmüş pratiklerdir. Peki neden “icat edilen gelenekler”e ihtiyaç duyulmuştur? Modernistlere göre, milletleri oluşturan milliyetçiliktir. Milliyetçiliğin oluşturulması için toplumda kabul görececek belli ritüellerin, sembollerin, rutinlerin oluşturulması ve bireylerin ortak bir geçmişe bağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda mili bilinç, icat edilmiş geleneklerin en belirgin olanıdır. Özkırımlı’ya göre bu gelenekler, bireyler arasında dayanışmayı da arttırma amacı

⁴ Kimlik çatışmaları, ilerleyen bölümde incelenecektir.

taşımaktadır. Milli topluluk, milli bilinç düşüncesinin aşılması için oluşturulur ve hızlı toplumsal değişimleri kontrol etme arayışlarında başvurulur (Özkırımlı, 2020, s. 134). Buna göre;

Hobsbawm'a göre halkı denetim altına almanın ve sistemle kaynaştırmanın üç yolu vardı: Yeni kurumlar oluşturmak (festivaller, spor, sendikalar), yeni statü sistemleri ve toplumsallaştırma yöntemleri icat etmek (hiyerarşik eğitim sistemi ya da kraliyet törenleri) ve gerçek/yapay grupların bütünlüğünü belirleyen ve simgeleyen topluluklar (örneğin millet) yaratmak. (Özkırımlı, 2020, s. 135)

“Millet nedir?” sorusunun temel özelliği, toplumdaki grupları millet özelinde ayırmanın, sınıflandırmanın ve aynı milletten olan bireylerin, bireysel kimliklerini özümsemelerini sağlayabilir olmasıdır (Hobsbawm, 2010, s. 19). Hobsbawm, bu düşünceye bir eleştiri getirir. Zira grup üyeleri oluşturmanın ve/veya bireylerin kendi kimliklerini oluşturmalarının tek yolunu “millet”e ait olma şeklinde tanımlamak, bir seçeneğe tabi kılınmaktır (Hobsbawm, 2010, s. 22). Dolayısıyla grup bilinci, kolektif ve bireysel kimlik oluşturmanın birçok seçeneğinin yanı sıra salt millet olma düşüncesini temel almak, bireylerin kendilerini yeniden tanımlama seçeneğinin yok sayılması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Milletler, kültür temelinde dönüşüm geçirirken; toplumun kimliği de bu dönüşüm çerçevesinde yeniden inşa edilmiş olmaktadır. Milliyetçilik, “icat edilen gelenekler” düşüncesi ile kurulmakta, toplumda var olan kültürler bazen değiştirilerek milletlere çevrilerek bazen de o kültürler tamamen yok edilerek başka bir kültür yaratılmaktadır. “(...) milliyetçilik, milletlerden önce gelir.” (Hobsbawm, 2010, s. 24).

Böylece, “icat edilen gelenekler” bir rutinleştirme süreci olarak anlaşılmalıdır (Hobsbawm ve Ranger, 2006, s. 5). Değişen/dönüşen toplumsal dinamikler arasında bir birliktelik ve kimlik kurmak adına yeni araçlara ihtiyaç duyulmakta (Hobsbawm & Ranger, 2006, s. 306) ve böylece “icat edilen gelenekler” oluşturulmaktadır.

Birlik ve beraberliği vurgulamak adına, bir millete ait kişilerin fiziki ve sürekli bir arada olması mümkün olmasa da düşünce boyutunda bir birliktelik kurulması mümkündür. Bu birlikteliği, “hayali cemaatler” kavramsallaştırması ile açıklayan Anderson, kültürel yapıya da dikkat çekecektir.

1.2.2.3. Benedict Anderson: “hayali cemaatler”

Siyaset bilimci Benedict Anderson,⁵ milletleri “hayali cemaatler” olarak adlandırması ile ünlüdür. Düşünür, *Hayali Cemaatler; Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması (Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism)* adlı eserinde milliyetçiliği ve milletleri kültürel bir yapım olarak belirtir ve inceleme konusunun bu yapımın tarihsel olarak nasıl oluştuğunu, yapıma yönelik bu denli bir bağlılığın nasıl ortaya çıktığına yönelik olduğunu ifade eder (Anderson, 1995, s. 18).

Anderson da Gellner gibi milliyetçiliğin nasıl oluştuğunu ve nasıl bu denli güçlü bir etkisi olduğu sorusunun peşine düşer. Dünya’da birçok savaş millet, vatan uğruna verilmiştir ancak insanları ölüme götürecek bu millet sevgisi nasıl bu denli güçlü olabilmektedir? Bireylerin kimlik kazanımlarında ve/veya inşa süreçlerinde işlenen millet sevgisi nasıl oluşmaktadır? Bu bağlamda kimlik, kültürel yapı çerçevesinde mi oluşmaktadır? Anderson ile Gellner arasında ortak bir nokta bulunmasına karşın; düşünür, Gellner’i milliyetçilik tanımlamasında eleştirmektedir. Anderson, “*Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur- kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.*” (1995, s. 20) tanımlamasını verirken, burada tüm bireylerin, birbirlerini birebir tanımasalar da zihinlerinde hayali olarak milleti oluşturan bir birlik kastetmektedir. Öte yandan, Gellner’in “*Milliyetçilik ulusların kendi öz-bilinçlerine uyanma süreci değildir; ulusların varolmadığı yerde onları icat eder.*” (Anderson, 1995, s. 20) tanımı, Anderson’un eleştirdiği husustur. Düşünür, “hayal edilmiş” kavramsallaştırması ile milliyetçiliğin sahte olduğunu söylemez; ancak ona göre Gellner bunu, “uydurma” ve “sahtekarlık” üzerinden ifade etmektedir (Anderson, 1995, s. 21).

Milliyetçiliğin kültürel bir yapım olarak ifade edilmesi, milletlerin ve milliyetçiliğin nasıl oluştuğunun anlaşılmasında kültürel kökleri işaret etmektedir. Böylece verili, sabit, değişmez bir kimlik algısından ziyade, zaman içerisinde ve kültürel bağlamda oluşturulan bir kimlik oluşumundan söz etmek mümkündür.

Toplumdaki bireyler arasında güçlü bir bağ kurmak adına kendilerini ortak bir geçmişten bugüne dek aynı kültürden geldiklerinin “hayal edilmesi” bireyler arasında güçlü bir dayanışma ağı da oluşturmaktadır. Bu dayanışma ağı, toplumsal sözleşmelerde de

⁵ İnşacı yaklaşım içerisinde geçmeden yalnızca modernist yaklaşım başlığı altında Anderson’u değerlendirmek mümkündür. Anderson, ulusal kimliği zaman ve mekân bağlamında kapsayıcı ve toplum tarafından tanımlanan ve şekillendiren yapı olarak tanımlamaktadır (Cerulo, 1997, s. 390).

geçen “kardeşlik” vurgusu ile sağlanabilmektedir. Bireyler, kardeşlik bağı çerçevesinde toplumda bir kimlik kazanabilmekte ve toplumu çözünmesi önlenabilmektedir.

Bu çalışma kapsamında, daha önce belirtildiği gibi, inşacı yaklaşım üzerinden bir okuma yapılacaktır. Ancak literatürü vermek amacıyla araçsalcı yaklaşım ve etno-sembolcü yaklaşımlarda da söz edilecektir.

1.2.3. Araçsalcı (instrumentalist) yaklaşım

Araçsalcı yaklaşım, modernist ekol içerisinde değerlendirilebilmektedir. Tekrar hatırlatılmasında fayda vardır ki modernist yaklaşımlar, ilkçi yaklaşımın aksine, kimliklerin toplumda zaman içerisinde değişime uğramasının ve kimlik bileşenlerinin kültürel, siyasal, ekonomik koşullara göre değişiminin mümkünlüğünü savunmaktadır.

Modernizmde, farklılığın kabulü ve önemi söz konusudur. Tek tipleşmeye tepki ve çeşitli grupların, kolektif kimliklerin farklılığı mevcuttur. Farklı kimlikler içerisinde bireyler, kendi kimliklerini seçebilmekte ve oluşturabilmektedir. Etnik kimlikler, kültürlere, ekonomik ve siyasal koşullara göre değişme eğilimindedir. Modernist ekol içerisindeki araçsalcı yaklaşım da kimliklerin değişebilirliğini vurgulamaktadır. Eskiçi yaklaşıma paralel olarak, araçsalcı yaklaşım, etnik kimliklerde bir özün mümkün olmadığını vurgulamaktadır (Smith, 2002, s. 28). Kısaca araçsalcı yaklaşım, etnik kimliklerin siyasal iktidarı elde etme, koruma ve/veya güçlendirme konusunda kullanılan bir “araç” olarak tanımlanmaktadır (Özkırımlı, 2020, s. 127).

Araçsalcı yaklaşım öncülerinden siyaset bilimci Paul R. Brass, etnik grupların tanımlanmasında nesnel, öznel ve davranış olarak üç yol olduğunu belirtmektedir. Buna göre nesnel tanım, her zaman belirli bir niteliğin tüm etnik gruplarla değişmez şekilde ilişkilendirilemeyeceğini varsayar ancak; bir etnik grubu diğerlerinden ayıran bazı ayırt edici kültürel özellikler olması da gerekmektedir (Brass, 1991, s. 18). Nesnel tanımlamaya karşı yapılabilecek bir eleştiri, ayırt edici kültürel özellikler konusunda belirgin sınırlamaların bulunmamasıdır. Başka bir deyişle, etnik grupların tanımlamasındaki soru, ayırt edici kültürel özelliklerin neye göre belirleneceğidir.

Öznelci tanım, kimliklerin yaşam boyunca aynı kalan bir öz olduğunu savunmaktadır (Aşkın, 2010, s. 214). Öznelci tanımın, kitabı çerçevesinde (*Ethnicity and Nationalism*) analitik amaçlara uygun olmayacağını ifade eden Brass, etnik kimliklerin değişim/dönüşüm mümkünlüğünü savunmaktadır (Brass, 1991, s. 18-19).

Davranışçı tanım ise, etnik grupların kendi içlerinde veya diğer etnik gruplarla ilişkilerinde, etkileşim içerisinde davranıp davranmadığını gösteren belirli yollar olduğunu ifade eder. Bu tanım, etnik gruplar arasında kültürel farklılıklar olduğunu kabul etmektedir ancak; belirgin ayrımlar, diğer etnik gruplar ile etkileşim sırasında ortaya çıkmaktadır (Brass, 1991, s. 18). Dolayısıyla etkileşim, davranış ve iletişim bu tanımda oldukça önemli olmaktadır.

Etnik kimliği, öznel bilinç ve tanınma üzerinden ifade eden Brass, bu tanınmayı sınıf kavramı üzerinden kurgulamaktadır (Brass, 1991, s. 19). Bireyin ait olduğu sınıfa dair bir kimlik oluşturulmakta ve bu sınıf özelinde bir özdeşleşme yapılmaktadır. Ancak Brass, sınıf gibi bu statünün de değişebilirliğine vurgu yapmaktadır. Kısaca Brass için, kimlikler değişebilir, eklenlenebilir özelliktedir.

Brass'ın “tanınma” kavramına vurgu yapması, “millet” oluşum süreci ile ilişkilendirilebilir. Millet, çok etnikli bir yapıda olsa da bir etnik grubun siyasi varlığa dönüşmesi ve tanınması, kabul edilmesi ile mümkün olmaktadır. Öte yandan, birçok grubun birleşerek kendi varlıklarını tanıtmaları ile de çok kültürlü, çok etnikli bir millet de kurulabilmektedir (Brass, 1991, s. 20). Burada “farklılıkların kabulü” vurgusu önemli bir noktadır. Çünkü burada, araçsalci yaklaşımın kilit noktası olarak *siyasi seçkinler* ortaya çıkmaktadır. Etnik farklılıkların kabul edildiği, millet oluşturma sürecinde grup içi dayanışmaların ve dayanışma bilincinin ortaya çıkması siyasi talepler doğrultusunda şekillenmektedir.

Grup içi dayanışmanın öneminde, kültür faktörü önemlidir. Kültür aracılığı ile kurulabilecek benzerlikler sayesinde grup içerisindeki bireyler ile din, dil aracılığı ile bir bağ kurulur ve bu bağ geçmişten günümüze devam eder. Kimlik, kültür temelinde şekillenmektedir. Peki bu süreç her zaman olumlu mu ilerler? Farklılıkların olduğu bir kültürde, çatışmaların yaşanmamasının nadir bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Brass'a göre, farklılaşmadaki sembol seçiminin, seçkin grubun çıkarlarına bağlı olması sık bir durumdur (Brass, 1991, s. 30). Buna göre, seçkin grubun çıkarları, etnik kimliklerde üstlenilen bir durumdur. Seçkin grubun çıkarları çerçevesinde hareket edilmekte, amaçlar bu yönde belirlenmektedir. Böylece, araçsalci yaklaşımda siyasi seçkinlerin çıkarlarınınca grup üyelerini yönlendirme, kimliği yeniden oluşturma/ dönüştürme söz konusudur.

Brass'ın ifadesiyle, milliyet çalışması, siyasi kaynaklı kültürel değişimdir ve etnik gruplar içerisindeki elitlerin, grup kültürünün bazı yönlerini seçtikleri onlara yeni değer

yükledikleri ve bunları çıkarlarını savunmak, korumak için semboller olarak kullanma sürecinin incelenmesidir (Brass, 1991, s. 75).

1.2.4. Sosyal inşacı (social constructivist) yaklaşım

Yapılan akademik çalışmalarda, uluslararası siyasetin “sosyal olarak inşa edilmiştir” şeklinde ifade edildiği sıkça rastlanan bir durumdur (Wendt, 2021, s. 15). Sivil toplum-kimlik ilişkisinde toplumsal süreçlerin, kültür ögesinin, sosyal gerçekliğin, inşa sürecinin, yeniden oluşturma/tanımlamaların öneminden hareketle tez kapsamında ele alınacak yaklaşım olarak inşacı yaklaşım seçilmiştir. Bu başlık altında, yaklaşım açıklanarak bu seçimin neden yapıldığı ifade edilmeye çalışılacaktır.

Siyaset bilimci Alexander Wendt, inşacılığın iki prensibini şu şekilde açıklamaktadır: “(1) İnsan topluluğuna ait yapılar maddi güçlerden ziyade, öncelikle ortak düşünceler tarafından belirlenir. (2) Maksatlı aktörlerin kimlik ve çıkarları doğa tarafından verilmekten çok, bu ortak düşünceler tarafından inşa edilmiştir.” (2021, s. 15). Wendt ’in bu açıklamasından, toplumda hâkim olan ortak düşüncenin hegemonik bir unsur yattığı yorumu çıkarılabilir ve bu ortak düşüncenin hangi etkenler tarafından belirlendiği/oluşturulduğu sorusu gündeme getirebilir. Şöyle ki ortak düşünce dolayımıyla belirlenen kimlik ve çıkarlar denildiğinde, ortak düşüncenin aşkın güç olarak bireysel düşüncelere etki etme durumu söz konusu olabilmektedir. Burada, ben ve öteki ilişkisi, iktidar ilişkileri denilebilecek unsurlar tarafından inşa edilir.⁶

Wendt (2021, s. 16) inşacılığın ılımlı bir türünü benimsemekle birlikte, bireyci ve materyalist bakışlara da önem atfetmektedir. İnşacılığı, uluslararası siyaset açısından inceleyen düşünür, bireylerin kimliklerinin toplum tarafından göreceli olarak inşa edildiğini kabul etse de uluslararası siyasette, devletlerin bireylere oranla bu konuda daha özerk olduğunu ifade etmektedir. Çünkü “[d]evletlerin, dış politika davranışları uluslararası sistemden (toplumdan) ziyade, sıklıkla, bireysel karaktere benzetilebilecek olan iç politika tarafından belirlenmektedir.” (Wendt, 2021, s. 16).

Kimliklerin “verili” kabul edilmesini “sorunsallaştırma” yöntemi ile ilişkilendiren Wendt (2021, s.56), her şeyi aynı anda sorunsallaştırmanın imkansızlığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, ancak bazı şeylerin “verili” olarak kabul edilmesiyle bir konu sorunsallaştırmaya tabi tutulabilir. Bu düşünce hakkında Wendt’in bir itirazı yoktur ancak konu kimliklerin, çıkarların “verili” kabul edilmesine geldiğinde, ontolojik bir soru

⁶ İktidar ilişkileri ve söylem ilerleyen bölümde incelenecektir.

olduğunu belirtmektedir. “Bu soru, bahsedilen kavramların, kendilerini, sosyal olarak devam ettirilmesi gereken süreçler mi, yoksa sosyal alanın ve zamanın dışındaki sabit nesneler olarak mı gördükleridir.” (Wendt, 2021, s. 56). Kimliklerin, sabit nesneler olarak görülmesi durumunda, herhangi bir toplumsal etkileşimin varlığı yok sayılmaktadır. Böylelikle kimliklerin değişimi, dönüşümü ve yeniden üretimi göz ardı edilebilmektedir.

İnşacı yaklaşıma göre ise, “ben ve öteki” ilişkisi, sürekli bir biçimde devam etmekte ve böylece kimlikler ve çıkarlar bir süreç kapsamında devamlı olarak ilerlemektedir (Wendt, 2021, s. 56). Sosyolog, teorisyen Peter Ludwig Berger ve sosyolog Thomas Luckmann’ın *Gerçekliğin Sosyal İnşası (The Social Construction of Reality)* adlı çalışması, sosyal inşacı yaklaşım okuması yapmak için önemli bir kaynaktır. Gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğinin ve bu inşa sürecinin analiz edilmesi gerektiğinin (Berger & Luckmann, 2020, s. 1) vurgulanması, bu çalışma konusunun ele alınışı bakımından önemlidir. Kimliklerin, toplumsal süreçler ile etkileşim sonucu dönüşüme uğradığı ve yeniden üretildiği savunulmaktadır. Böylelikle, sivil toplum örgütlerinin, kamusal alandaki söylemleri, iktidar ile ilişkisi, toplumdaki diğer bireyler ile ilişkileri sonucu kimliklerin değişebilirliği/dönüşebilirliği göz önüne alınarak analiz edilecektir.

Kimliklerin değişim ve dönüşümü sosyal etkileşim ile bağlantılı olabilmektedir. Berger ve Luckmann’a göre gündelik yaşam, başkalarıyla yüz yüze biçimde paylaşıldığı sürece, etkileşim kaçınılmazdır (Berger & Luckmann, 2020, s. 43). Bu çalışmada da sivil toplum örgütlerinin toplumsal bağlamda hem birbirleri ile (sivil toplum örgütleri) hem de toplumdaki diğer bireyler ile etkileşimin kaçınılmaz olduğu ve bu nedenle kimliklerdeki benzerlik ve farklılıklara dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır. Karşılıklı etkileşimin önemi; fikir alışverişine olanak sağlaması, farklılıklar konusunda bilinç oluşturmaya, empati duygusunun geliştirilmesi şeklinde listelenebilir. Berger ve Luckmann (2020, s. 73) bireylerin, çevresiyle olan karşılıklı etkileşiminin bir diğer önemini “benliğin biçimlenmesi” olarak ifade etmektedir. Buna göre kişi/grup, sosyal etkileşim dolayısıyla kendini geliştirerek “benliğini” biçimlendirme, oluşturma, kimliğini yeniden inşa etme fırsatı bulmaktadır.

Benliğin oluşumunda genetik özelliklerin doğum sırasında verili olduğunu kabul eden Berger ve Luckmann, benliğin daha sonra kimlik olarak öznel ve nesnel şekilde inşa edilmesi nedeniyle verili olmadığını belirtmektedirler (Berger & Luckmann, 2020, s. 73). İşte sosyal süreçlerin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Sosyal süreçlerin özneliği dolayısıyla kendine özgü bir benlik üretimi başlamaktadır. Başka bir deyişle, sosyal

ilişkiler çerçevesinde kültürel, ideolojik, ekonomik, psikolojik farklılıklar nedeniyle biricik bir benlik oluşturulur. Örneğin, biyolojik olarak kadın olan bir bireyin benliğine, cinsiyetine özgü davranışları, duyguları eklemlemesi toplumsal süreçler dolayısıyla gerçekleşmektedir. Burada, kimliğin oluşumunda toplumsal cinsiyet faktöründen de söz edilmektedir.⁷ Dolayısıyla, kimlik oluşumu sosyal süreçler ile düşünülmelidir. Sosyal süreçler ile öğrenme, pekiştirme pratikleri oluşmaktadır. Şöyle ki kimliklerin ve buna bağlı olarak çıkarların öğrenilmesi ve toplumdaki ötekiler tarafından nasıl bir dönüt alındığına yönelik ilgili davranışların pekiştirilmesine yönelik pratikler mevcuttur (Wendt, 2021, s. 399). Sosyalliğe vurgu yapılması, grup kimliği önemini de beraberinde getirmektedir. Kolektif kimliğin, toplum içerisinde kazanılan, grup içerisindeki ilişkiler sonucunda oluşturulan kimlik biçimi olduğu daha önce ifade edilmişti. Sosyal inşacı yaklaşım da grup kimliğinde benzerliklerin ve farklılıkların toplumda nasıl “inşa” edildiği sorusu üzerine temellenmektedir. Dolayısıyla, “inşa” etme vurgusu, kimliklerin verili, sabit, değişmez olduğunu reddetme anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, sosyal inşacı yaklaşım, toplumdaki bireylerin temel denilebilecek özellikleri ortaya koyan tüm kategorileri reddetmektedir. Buna göre, her toplum, kültürel yapı ve güç unsurlarına göre yeniden üretilmekte ve tanımlanmaktadır (Cerulo, 1997, s. 387). Bu doğrultuda, kimliğin sosyal süreçler tarafından oluşturulduğunu ve sosyal ilişkiler tarafından yeniden biçimlendiğini/dönüştürüldüğünü söylemek mümkündür (Berger & Luckmann, 2020, s. 256). Burada, sosyal süreçlerin nasıl oluştuğundan söz etmek gerekir. Sosyal süreçlere etki eden faktörler; kültür, din, ideoloji, siyasal iktidar, eğitim, ekonomi olarak örneklendirilebilir. Tüm bu faktörlerin, sosyal yapı içerisinde belirlenip değişmesi farklılık gösterebilmektedir.

Sosyal inşacı yaklaşım, kimliklerin sosyal gerçeklik içerisinde yeniden tanımlandığını, üretildiğini ifade etmekte ve kimliğin, ancak sosyal bağlam kapsamında gerçekleşebileceğini, kimliğin sosyal ilişkilerin bir sonucu olduğunu belirten bu yaklaşım içerisinde pratiklere, ritüellere vurgu yapmaktadır. Öte yandan, sosyal inşacılığın, toplumsal cinsiyet kimliklerine dair çoğu çalışmaya dayanak oluşturması da bu yaklaşımın seçilmesinin başka bir nedenidir. Zira sosyal inşacılık, toplumsal cinsiyetin özcü ikiliklerine meydan okumakta ve ilkçi köklü kavramlarını reddetmektedir (Cerulo, 1997, s.

⁷ Toplumsal cinsiyet, en açık tanımı ile kadının ve erkeğin cinsiyetlerine özgü olarak toplumsal temelde belirli rollerinin oluşturulması ve bireylerin bu rollere uygun davranmasının beklenilmesidir.

387). Burada sorgulanan, biyolojik ayırım ve farklılıkların nedenleridir. Dolayısıyla bu farklılıkları toplumsal gerçeklere dönüştüren toplumsal pratikler, semboller analiz edilmektedir. İnşacılar, toplumsal cinsiyet rollerinin insan davranışlarını kısıtladığını iddia ederler (Cerulo, 1997, s. 388). Böylelikle, toplumsal cinsiyet rollerinin farklılıklar üzerinden inşa edilmesi ve toplumsal gerçekliğe dönüştürülmesi, kimlik inşasını etkilemektedir. Bu çalışmada, kadın sivil toplum örgütlerinde, toplumsal süreçler, gerçeklikler, roller bağlamında kimlik inşasının nasıl oluştuğu ve nasıl etkilendiği analiz edilmek istenmektedir. Kimlik inşasının hem öznel faktörler hem de iktidar ilişkileri bağlamında incelenmesi, karşılıklı etkileşimin önemini ortaya koymaktadır. Gelenek, kültür, roller, toplumda kalıplaşmış davranış biçimleri, zihniyet, kamusal alanda gerçekleştirilen söylemler, iktidar alanları tarafından etkilenen kimlik inşası, toplumsal kabuller bağlamında farklılık göstermektedir. Bu nedenle, çalışmada farklı sosyo-politik kültürdeki kadın sivil toplum örgütleri seçilerek, her birinin benimsemiş olduğu kimlik olguları incelenmektedir.

1.2.5. Etno-sembolcü yaklaşım

Etno-sembolcü kavramı; etnik bağlılığa ve dolayısıyla kültüre ağırlık vermek için kullanılmaktadır (Özkırımlı, 2020, s. 190). Etnisite, bireyin kendisini diğer kimselerden ayrı tutma, farklı tanıtmaya veya toplumda hâkim ideoloji doğrultusunda bireye kendini farklı tanıttırma durumlarında ortaya çıkan bir olgudur (Nişancı & Işık, 2015, s. 197).

Etno-sembolcü yaklaşım, ilkçi ve modernist yaklaşıma tepki olarak doğmuştur. Etno-sembolcü yaklaşıma göre, milletlerin doğuşunu etnik kökenleri ele almadan açıklamak imkansızdır (Özkırımlı, 2020, s. 191). Bu yaklaşımda, geçmişle süregiden bir bağlılık olduğu savunulur ve bunun mitler, semboller üzerinden taşındığı ifade edilmektedir.

Sosyolog Anthony D. Smith milliyetçiliği, *“hal-i hazırda ya da potansiyel olarak bir ‘millet’i kuracağı bazı mensuplarınca farzedilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket olarak”* tanımlamaktadır (Smith, 2017, s. 121).

Smith (2017, s.13-15), kimliklerin çokluğunu ve değişebilirliğini *Milli Kimlik (National Identity)* adlı eserinde, Sophokles’in oyunu (Oedipus Tyrannos) üzerinden açıklar. Her ne kadar Oedipus adlı kişinin kendini araması, bulması ve dolayısıyla bireysel kimlik üzerine temellenen bir trajedi olduğu söylenebilse de aynı zamanda kolektif kimlik meselesi tartışılmaktadır (Smith, 2017, s. 16). Oedipus’un sahip olduğu bireysel kimlikler,

statüsünden dolayı, toplumsal kimlikleri de oluşturmaktadır. Öte yandan, bu toplumsal kimlikler de bireysel kimliği etkilemekte ve bir karşılıklı etkileşim sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu hikâye ile Smith, bireyin “kendiliğinin” çoklu yapısını, sahip olunan kimliklerin ve buna bağlı olarak rollerin zaman içerisinde değişilebilir olduğunu göstermektedir (Smith, 2017, s. 17).

Burada bir tartışma konusu olarak, cinsiyet kimliği konuşulabilir. Smith, “*Normal olarak her bir bireysel Kendi’yi oluşturan bu kategori ve roller nelerdir?*” sorusuna “*En kesin ve temel olanı cinsiyet kategorisidir.*” yanıtını verir. (Smith, 2017, s. 17). Günümüzde, bu cinsiyet kimliğinin keskinliği, değişmezliği de sorgulanmaktadır. Öte yandan, bireyin cinsiyet kimliği yalnızca bireysel değil; kolektif bir kimlik de oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, bireyin sahip olduğu cinsiyet kimliği doğrultusunda roller inşa etmekte ve toplum içerisinde bu rollere uygun davranışlar sergilenmesini beklemektedir. Dolayısıyla, bireysel ve kolektif kimlik sürekli bir ilişki içerisinde olmakta ve toplum tarafından her zaman yeniden kurgulanmaktadır.

Smith, milli kimlik kökenlerini sorular üzerinden açıklama yoluna gitmektedir. Bunlardan bazıları; millet kimdir, etnik temelleri nedir, bir millet neden ve nasıl doğar, millet nerede ve nasıl ortaya çıkmıştır? (Smith, 2017, s. 39) şeklindedir. Oedipus gibi milliyetçiliği de bir mit olarak gören düşünür, bu mitin merkezinde milletin olduğunu belirtir (Smith, 2017, s. 40). Millet, milliyetçilik mitinin merkezinde yer almakta ve onu beslemektedir.

Ancak bu inanişini besleyen daha güçlü unsur, topluluğun başlangıcına dayanan semboller, anılar, değerlerdir. Bu nedenle düşünür, öncelikle etnik kimliklerin ele alınması gerektiğini belirtmektedir (Smith, 2017, s. 40).

Etno-sembolcülerin temel savı, milliyetçiliğin ele alındığı zamanın geniş tutulması ve bu değerlendirme sırasında etnik kökenlerin de dikkate alınması gerektiğidir (Özkırımlı, 2020, s. 191). Bu yaklaşımda, ne ilkçiler gibi kimliklerin verili, değişmez olduğu kabul edilir ne de modernist yaklaşımlarda olduğu gibi salt modern süreçlerle açıklanabilir. Etno-sembolcüler, bu kimliklerin oluşumda etnik sembollerin, bağlılığın, kültürlerin önemine dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla buna göre, etnik geçmişlerin bağlılığı, günümüzdeki modern milletleri oluşturduğundan, etnik geçmişler ve kültürler göz ardı edilmemelidir: “*Geçmişten gelen mitler, semboller, töreler bugünün milliyetçiliklerinin içeriğini belirler, söylemlerin ana dolgu maddesini oluşturur.*” (Özkırımlı, 2020, s. 191).

“Etniklik” kavramında, iki görüş bulunmaktadır. Biri, bu kavramın asli olarak var olduğu, verili olarak bulunduğuna; diğeri ise, kavramın durumsallığına yöneliktir (Smith, 2017, s. 40). Durumsallık ile o anda var olan koşullara ilişkin, ilgili etnik kimliğe bağlılığın, aidiyetin değişebilirliği vurgulanmaktadır. Smith, etnik kimliğin tarihi ve sembolik kültürel özelliklerini öne çıkaran yaklaşımı benimsemektedir. *“Etnik bir grup, soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırdedilen bir kültürel kolektif tiptir.”* (Smith, 2017, s. 41).

Diğer kimlik yaklaşımlarına eleştiri getiren etno-sembolcüler, bir “orta yol” olarak adlandırılır (Özkırımlı, 2020, s. 190). İlkçi yaklaşıma karşı eleştirisi, kimliklerin ve etnik oluşumların merkezinde denilebilecek kültürel değerleri “verili, sabit” kabul etmelerine; araçsalcı yaklaşıma eleştirisi ise bu değerlerin bir manipölasyon aracı olarak kullanılmasına ve bu doğrultuda onlara her zaman şekil verilebilirmiş gibi göstermelerine yöneliktir. Ancak Smith (2017, s. 48), bu kültürel kimliğin sembolik yeniden inşasına ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

Millet ve etni kavramları arasındaki benzerlik ve farklara değinen düşünür, ikisinin de anı ve mit barındırması açısından benzerlik oluşturduğunu ifade etmektedir. Ancak etnilerde ülke ile arasındaki bağ sembolik düzeyde kalırken; milletlerde ise bu bağ fiziki şekildedir (Smith, 2017, s. 70). Başka bir deyişle etnilerin, kendi memleketlerinde yaşamaları şart değildir, fiziki bir birliktelik yoktur. Milletlerin ise ikamet ettikleri kendi ülkeleri vardır (Smith, 2017, s. 70).

Bu kısma kadar, ilkçi, modernist, araçsalcı, inşacı ve etno-sembolcü yaklaşımlar tartışılmış ve çalışmada, inşacı yaklaşım üzerinden bir okuma gerçekleştirileceği nedenleri verilerek açıklanmıştır. Kimliklerin, sosyal etkileşim bağlamında değişim ve dönüşümlerinin vurgulanmasını, iktidar alanlarının farklılığı ile desteklemek mümkündür. Dolayısıyla, kamusal alanda bireylerin “özne” konumunda söylemde bulunmaları, kimliklerin hem görünür olması hem de etkileşim, farkındalık yaratması açısından önemlidir. Bu nedenle bir sonraki bölümde iktidar, özne ve kimlik ilişkisi incelenecektir.

1.3. İktidar, Özne, Kimlik İlişkisi

Toplumsal yapı içerisinde, sivil toplum- iktidar ilişkisine bakıldığında zaman burada salt siyasal iktidardan değil; ataerkil iktidar, ekonomik iktidar, toplumsal iktidar unsurlarından da bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla, bireyin kendini tanımlaması ve aynı zamanda başkaları tarafından da tanımlanması sürecinde iktidar ilişkileri ve söylemler oldukça önemlidir. Toplum, toplumsal roller, toplumsal cinsiyet rolleri, kültür tüm bunlar iktidar alanlarını ve biçimlerini belirleyen faktörlerdir. Bu anlamıyla iktidar alanlarına karşı verilen kimliksel mücadeleler önemli olmaktadır.

Teorisyen Michel Foucault; iktidar, özne, kimlik ilişkisinde eylem, özgürlük, hakikat, söylem, deneyim kavramlarına dikkat çekmektedir (Foucault, 1993; Foucault, 2019; Foucault, 2021). Foucault, “*insanı, bedeni ve kimliği ile inşa edilen bir varlık olarak görür.*” (Çelebi, 2013, s. 517). Foucault için kimlik, “*deneyimler*” kümesidir (Keskin, 2019, s. 17). Kişi burada kendi bilinci ile gerçekleştirdiği eylemlerin yanında, kendisine atfedilen eylemlerden de deneyim elde ederek bir kimlik inşa etmiş olmaktadır. Her iki durumda da eylemi, deneyimi gerçekleştiren kişi, “özne” konumunda olmaktadır.

Düşünür, “özne” kavramını iki biçimde ele almaktadır. Buna göre, “*denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış özne.*” (Foucault, 2021, s. 63). Burada kimliğin inşası bir kez daha vurgulamak mümkündür. İktidar unsurları/alanları tarafından dayatılan kimi davranış kalıpları kimliği, kimliği oluşturan faktörleri etkilemektedir. Etki ile bireyin özgür bir şekilde kendi kimliğini oluşturması mümkün olamamaktadır. Yalnızca Foucault’nun sözünü ettiği vicdan veya özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanma yoluyla kimlik inşası olabilir. Diğer türlü, tabi olma durumunda, salt var olan koşullar altındaki davranış kalıpları ile kimlik kazanımı değil, “kabulü” söz konusudur.

Düşünce kavramını ise yalnızca teorik bilgilerin varlığı üzerinden değil, aynı zamanda bireyin ürettiği tüm konuşma, davranış biçimleri olarak ifade eden Foucault, hakikat varlığını, hakikatlerin üretilmesi için kullanılan kurallar bütünü olarak ifade etmektedir (Keskin, 2021, s. 13). “Sorunsallaştırma” kavramına dikkat çeken düşünür, bunun üç ana başlıkta gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bunlar: bilgi, iktidar ve etik. Foucault’un yöntemini, bu çalışma kapsamında ele aldığımızda, sırasıyla feminist bilgi üretimi, ataerkil/ siyasal/ ekonomik iktidar ve hakların savunum yolları olarak ayırma yoluna gidilmiştir.

Bu bağlamda, Foucault'un "deneyim" kavramı, iktidar alan(lar)ı ile bilginin öznenin kendisinde veya öznelar arasında kurduğu ilişkiler bütünüdür (Keskin, 2021, s. 14). Foucault'a göre, deneyimlerimizin öznesi olarak kurduğumuz söylemsel veya söylemsel olmayan pratiklerin odağında bir iktidar unsuru vardır (Keskin, 2021, s. 16). Dolayısıyla, söylemlerimiz bu iktidar alan(lar)ı tarafından şekillenmekte ve dönüştürülebilmektedir. Ayrıca söylemler üzerinden inşa ettiğimiz, oluşturduğumuz kimliklerimize, iktidar alanları tarafından da müdahale edilebilmektedir. Başka bir deyişle; iktidar biçimleri, kimlikleri kullanarak bunun üzerinden gündelik yaşam etki ederler. Burada, birey belli kategorileşme biçimlerine tabi tutularak hem bireyselliği hem de kimliği bağlanmış olmaktadır (Keskin, 2021, s. 62-63).

Düşünüre göre, *"günüümüzün sorunu artık ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir."* (Keskin, 2021, s. 20). Bu cümleyi birçok farklı şekilde yorumlamak mümkündür. Bir yandan, kimliğin, artık bireylerden olmaları beklenen şeyin reddi olarak okumasının yapılması, diğer taraftan da iktidar alanları tarafından yapılan zorlamalar sonucu, bireyin sahip olduğu kimliği inkâr etmek zorunda kalması, kimliğini saklaması sonucu çıkarılabilir. Burada kimliğini açıkça ifade etmek bağlamında, Foucault'nun özgürlüğü hangi anlamda kullandığını incelemek gerekmektedir. Düşünür özgürlüğü, pozitif özgürlük anlamında kullanmaktadır. Buna göre özgürlük, *"engelleri aşmak için sahip olduğumuz güçlerin kullanımıdır."* (Keskin, 2021, s. 21). Özgürlüğün varlığını sorgulamayan düşünür, etik açıdan nasıl kullanılacağını irdelemektedir.

Böylelikle, deneyim, özne, iktidar sorunsallaştırılması ile kimliğin değiştirilmesi, sorgulanması, yeniden oluşturulması söz konusu olabilmektedir. İktidar-özne ilişkisinde siyasal iktidar dolayımıyla kişinin bilgi üretim alanı ve özgürlük alanı belirlenmektedir.

Hakikatlerin sorunsallaştırmaya tabi tutularak tarihsel olarak kurulmuş olduklarını görebilmek, çizilen sınırların değişebilirliğini ve dolayısıyla bu sınırların bireyleri zorlamış olduğu bireyselliğin ve kimliklerin aslında dönüşebilirliğini göstermektedir (Keskin, 2021, s. 14-15). Kimliklerin değişebilirliği, iktidar tarafından belirlenen sınırlara bağlı olmakta ve bu sınırlar, söylemleri, davranış biçimlerini belirleyebilmektedir. Ancak, buna yalnızca siyasal iktidar unsuru denilmemelidir. Foucault da "iktidar" denildiğinde aslında karşılıklı bir ilişkiden, eylemden söz etmektedir. Buna göre, *"iktidarın işleyişi, bireysel ya da kolektif, taraflar arasındaki bir ilişki değildir yalnızca; bazılarının başkaları üzerindeki eylem kipidir"* (Keskin, 2021, s. 72). Eylemselliği vurgulayan Foucault, iktidarın yalnızca

özgür bir bireyin eylemleri üzerinde kurulabileceğini ifade etmektedir (Keskin, 2021, s. 74-75).

Son olarak, “sınır tutum” kavramına vurgu yapan Foucault’ya göre bu kavram, “gerçek” yani o an içinde yaşadığımız toplumda “verili” olarak verilmiş olan ile sınırları değiştirmek için verdiğimiz çaba anlamına gelmektedir (Keskin, 2021, s. 15). Gerçek olarak verilmiş (kimlik) ve bu sınırlar için verilen çaba ifadesine yönelik, toplum tarafından, kültür, gelenek, iktidar verili olan topluma karşı bir mücadele alanından bahsettiğimizi söylemek mümkündür. Bu mücadele alanları ise iktidar ilişkileri bağlamında değişiklik gösterebilmektedir. Kişinin kimliğini oluşturması, yeniden dönüştürmesi bu ilişkilere bağlı olmaktadır. Sosyal etkileşimin, iktidar alanları ilişkilerinin ve toplumda farkındalık oluşturmak amacıyla kamusal alanda söylemde bulunabilmenin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz, her koşulda bir uzlaşma, uyumun sağlanması beklenmemektedir. Bu durumda, toplumsal veya bireysel çatışmaların varlığı mümkündür. Bu nedenle, farklı sosyo-politik görüşlerdeki kimlik çatışmalarının varlığını irdelemek amacıyla bu konuya değinilecektir.

1.4. Kimlik Çatışmaları

“Bir grubun kimliğinden dolayı meşruluğunun sorgulanması, sınırlamalara tabi tutulması ve çoğu zaman şiddete maruz kalması; o kimliğin yeryüzündeki varlığının sorgulandığı anlamına gelir.” (Demir, 2017, s. 35).

Toplumdaki her bireyin farklı kültür ve ideolojiyi benimsemesinden dolayı, bireyler arasında çatışmaların yaşanmaması mümkün değildir. Yaşanılan bölgedeki benimsenen düşünce tarzı, gelenekler, eğitim, ekonomik durum, bireyin kendi kimliğini etkileyen faktörlerdir. Dolayısıyla her bir birey, toplumsal farklılıklar bağlamında bir kimlik inşa eder. Gerek bireysel bir çaba gerek toplumun da etkisiyle inşa edilen kimlikler arasında mutlak suretle farklılıklar bulunmaktadır.

Farklılıklar ve benzerlikler üzerinden inşa edilen kimlik, iç grup ve dış grup oluşumuna da yol açmaktadır. Bireyin kendi kimliğine yakın bulduğu kişiler/gruplar ile benzerlikler üzerinden yakınlık kurması sonucu iç grup; farklılıklar üzerinden inşa edilen “öteki”ler ise dış grubu oluşturmaktadır. İç gruplar arasında da çatışmaların yaşanması mümkün olmakla birlikte, bu çalışmada, benimsenen farklı kimlikler arası çatışmalar ele alınacaktır. Kadın sivil toplum örgütleri ile yapılan görüşmelerde diğer kadın sivil toplum örgütleri ile bir çatışma yaşanıp yaşanmadığı sorulmuştur. Kadınların yaşadıkları, maruz

kaldıkları sorunların, kadın olmaları sebebiyle “ortak sorun” olarak kabul edebilmek mümkündür. Dolayısıyla, her bir kadın sivil toplum örgütünün böyle bir “ortak sorun” var ise, diğer örgütler ile bir çatışma yaşayıp yaşamadıkları, bir araya gelip gelemedikleri irdelenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, kimlik çatışmalarının incelenmesi faydalı olacaktır. Dolayısıyla, dış gruplar arası yaşanan çatışmalar, kimlik çatışmalarını ele alması gerektirmektedir.

Sosyolog Johan Galtung (2004, s. 145), çatışma bileşenlerinin tutum, davranış ve çelişkiden oluştuğunu ileri sürmektedir. Siyaset bilimci Peter Wallensteen (2002, s. 16) ise çatışmanın eylem, uyumsuzluk ve aktörlerden oluştuğunu belirtmektedir. Buna göre, çatışmanın yaşanması, bir uyumsuzluk göstergesidir ve bu uyumsuzluk birçok nedene dayanabilmektedir. Örnek olarak; ideolojik, kültürel, ekonomik, psikolojik, toplumsal, bireysel gibi birçok çatışma kaynağı verilebilir. Literatürdeki çatışma tanımları farklılaşabilmekle birlikte, çatışmayı bireyler ve gruplar içinde anlaşmazlık, uyuşmazlık şeklinde kendini gösteren etkileşimli bir durum olarak tanımlamak da mümkündür (Rahim, 1985, s. 81). Çatışma denildiğinde yalnızca şiddet içerikli çatışmalar akla gelmemelidir (Demir, 2017, s. 6). İdeolojik, kültürel düşünce boyutunda da kalabilir.

Çatışmaların çoğunu kimlik farklılıkları oluşturmaktadır. Bir grubun kimlikleri nedeniyle dışlanması, belli hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılması, “öteki” olarak adlandırılması yaşanabilmektedir. Örneğin kadınların, cinsiyet kimlikleri nedeniyle yaşadıkları ayrımcılık, ikincil durumlar söz konusudur. Öte yandan, toplumsal tepkiye bakıldığında, LGBTİ’ye yönelik nefret söylemlerine kadar ulaşacak bir çatışma yaşanmaktadır. Çatışmaların son bulması, dışlanan, görmezden gelinen, marjinal durumdaki kimliklerin tanınmasına, hak ve özgürlük kazanmalarına bağlı olmaktadır. Bu tartışma konusu, politik filozof Will Kymlicka’nın *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi (Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights)* adlı eserinden yürütülebilir. Kymlicka, liberal demokrasilerde kültürel farklılıklarla başa çıkma yolunun, bireylerin sosyal ve siyasal haklarını korumaktan geçtiğini ifade etmektedir (Kymlicka, 2020, s. 65). Bu haklar, farklılıkların toplumda görünür olmasını ve toplum içinde bir dayanışma ile marjinal durumda olmamalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla burada, farklı kültürlerin toplumda seslerini duyurabilmeleri bağlamında sivil toplum örgütleri önemli bir araç olmaktadır. Bu sayede bireyler; taleplerini dile getirebilir, ortak menfaatleri ve kültürlerini yaşatmak için çalışma yapabilirler. Azınlık hakları bakımından

güç ilişkisi olarak karşımıza çıkan sivil toplum, bireylere “ben de varım” deme olanağı sunmaktadır.

Çatışmaların ortaya çıkması, sosyoekonomik statüler nedeniyle değil; sosyokültürel kimlikler dolayısıyla yaşanmaktadır (Kymlicka, 2020, s. 301). Her grubun kendine ait kültürü ve kimliği olduğundan, aidiyet oranında sorunlar ilgilenebilir. Bu belli grupların katılımı, grup aidiyetleri oranına bağlı olmaktadır (Kymlicka, 2020, s. 292).

Bunların dışında, çatışmayı avantaja çevirme durumu da söz konusu olabilmektedir. Bu konuda, farklı düşüncelerin ortaya çıkması ile, ilgili durumda eksik yönlere karşı farkındalık oluşturulması, empati duygusunun geliştirilmesi, hoşgörünün oluşturulması, farklılıkların keşfi, yabancılaşmanın göreceli olarak azalması, artı ve eksi yönlerin görünürlük kazanması gibi faktörleri saymak mümkündür. Dolayısıyla kimlik çatışmalarının hangi yönlerde kendini gösterdiği, hangi faktörlerden etkilendiği çalışma kapsamı bakımından önemlidir. Genel olarak çatışmanın, kimlik çatışmalarının ne olduğunun kısaca bahsedilmesinden sonra, çalışmada kadın sivil toplum örgütleri ile yapılan görüşmeler sonucunda kimlik çatışmaları, detaylı bir şekilde analiz edilebilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SİVİL TOPLUM

Birinci bölümde, kavramsal çerçeve olarak kimlik, bireysel ve kolektif kimlik, kimlik yaklaşımları, kimlik çatışmaları incelenmiştir. Çalışmada, kimlik yaklaşımlarından inşacı yaklaşım üzerinden bir okuma yapılacağı sebebiyle, kavramsal olarak sivil toplum açıklanırken; çalışma amacına uygun olacak şekilde bir tarihsel arka plan verilmesi tercih edilmektedir. Öte yandan, literatür bakımından bir eksiklik oluşturmaması da göz önüne alınarak sivil topluma yönelik geleneksel anlayış ve sivil toplumun despotizm kaynağı olarak görülmesine dair görüşlere de kısaca yer verilecektir. Ancak bu bölümün amacı, çalışma amacına uygun olarak sivil toplumun demokratik, çoğulcu, katılımcı bir yönetim için esas kaynağı oluşturduğuna yönelik olarak bir kavramın tarihsel arka planının verilmesidir. Bu doğrultuda, kısaca kavramsal olarak sivil toplum, sivil toplumun geleneksel anlayışı, sivil topluma karşı devlet ve aşkın sivil toplum düşüncesi incelenecektir. Daha sonra, sivil toplumun demokratik, çoğulcu, katılımcı bir yönetim için önemli ve gerekli olduğu düşüncesi inşacı yaklaşım ile ele alınacaktır. Son olarak, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları ve kadınların sivil toplumdaki yeri ve rolü incelenecektir.

2.1. Sivil Toplum Nedir?

Sivil toplum kavramı, birçok karışıklığı içerisinde barındıran ve açıklaması güç olan kavramlardan biridir. Kimileri, sivil toplum kavramına pozitif bir anlam yüklerken, kimileri de kavramı otoriter ve totaliter toplum imgelemi için kullanmaktadır (Çaha, 2005, s. 9). İlgili kavramın nasıl açıklanacağına etki eden hususlardan biri de⁸ devlete karşı sergilenen duruştur. Örneğin, aşkın devlet anlayışına sahip olan bir görüş için, devlet kendiliğinden bir zorunluluk olarak yüce ve gerekli bir kurumu ifade ederken; araçsalci devlet anlayışına sahip olan bir görüş için devlet, hak ve özgürlüklerin korunması için yalnızca aracı kurumu ifade etmektedir. Siyaset bilimci Metin Heper'in (2018, s. 27) belirttiği gibi: *"Aşkincılık, son kertede görevin kutsallaştırılmasını ve insanın tüm enerjisini bu kutsal görevin ifası için harcamasını ifade eder. (...) Araçsalcılık, özgürlük, farklılık ve çoğulluğu ifade eder."*

⁸ Söz konusu hususlara kültür, ideoloji, zihniyet, demokrasi biçimleri, gelenek olarak örnek verilebilir.

Sivil toplumun, ilk olarak Eski Yunan’da şehir, site devleti anlamında kullanılması ve buradaki kullanımın, yurttaşlık kavramıyla yakın ilişkili olması önemlidir. Eski Yunan’da barbar-yurttaş ayrımı, bireyin sivil toplumdaki varlığına bağlı olmaktadır (Ehrenberg, 2022, s. 25). Dolayısıyla, sivil toplumdaki bireylerin varlığı; demokrasi, yurttaşlık, eşitlik gibi birçok kavramla ilişki içerisinde olmaktadır. Buradaki kavramın tanımı, sivil toplumun siyasal yönetimle eş anlamda kullanılması ile incelenecektir.

Aşkın devlet düşüncesinde ise devletin yüce ve kendiliğinden zorunlu bir kurum olarak görülmesinde, aile-sivil toplum-devlet ayrımlarını yapan ve teorisinde sivil toplumu çıkarların ve çatışmaların alanı olarak gören, otoriteyi sağlayacak olanın ise devlet olduğunu ifade eden filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel’in etkisi büyüktür. Hegel’in düşüncesinde, devletin, toplumsal bütünleşmedeki evrensel boyutu oluşturduğu kabul edilebilir (Cohen ve Arato, 2013, s. 89).

Öte yandan, liberalizmle birlikte bireysel hak ve özgürlüklerin ön plana çıkması, araçsal devlet anlayışı düşüncesi ile düşünülebilir. Araçsal devlet anlayışında önemli olan ise toplumdaki bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma altına almaktır. Burada, devletin görevi, toplumdaki güvenliği sağlamak ve yaptırımları uygulamaktır. John Locke’un *Yönetim Üzerine Adli İkinci İnceleme* (2012) adlı eserinde her ne kadar sivil toplum ile siyasal toplum aynı anlamda kullanılmış olsa da devletin varlığına dair görüş, bu çerçevede incelenebilir.

Sonraki süreçte sivil toplum, Batı’da demokratikleşme hareketleri ile anlam kazanmış ve devlet karşısında bir sivil alan olarak değerlendirilmesi on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşmiştir (Çaha, 2008, s. 44-45). Sivil toplumun var olabilmesi için, devletten ayrı bir alana, bir sivil oluşuma ve kimliğe ihtiyaç duyulması önemlidir (Çaha, 2016, s. 13). Modern demokratik devletlerde, yurttaşlığın “*toplumsal kimliklerin hepsi ve her birine eşit mesafeli hareket etme*” ilkesine yönelik olduğunun kabul edilmesinden dolayı (Keyman, 2005, s. 99) kimlik farklılıklarının varlığı ve kabulü meselesi ortaya çıkmaktadır. Devletin demokratik ilkelere bağlı olması, sivil toplumdaki kimlik farklılıklarının tanınmasına ve bireylerin benlik inşalarının gelişiminde önemli bir unsurdur. Keyman’a (2005, s.108) göre, demokratikleşme süreci içerisinde, “kimlikler arası tartışma zemini”, “iletişimsel rasyonellik”, siyasetin “etik bir pratik” olarak görülmesi, “katılımcı bir devlet-sivil toplum ilişkisini” ortaya çıkaracaktır. Farklılıkların dayanmasına yönelik olan kimlik siyasetinin önemli bir sorusu, ne derecede farklılıkların birlikte yaşayabileceği bir devlet-sivil toplum düzenlemesinin olabileceğidir. Keyman’ın

(2005, s.110) endişesi, farklılık taleplerinin, toplumda geri kalan diğer kimlikleri yok saymayacak bir iletişim alanı olarak düşünülmesi gerektiğidir. Dolayısıyla, hem devletin siyasal, etnik, ekonomik, kültürel, ideolojik ayrımlara karşı bireylere eşit noktada durmasına hem de kişilerin kendi benlik inşalarının devlet müdahalesi ve kısıtlanması olmaksızın oluşması gerektiği sonucu çıkarılabilmektedir.

“[k]amusal alan yalnızca farkı kimliklerin bir arada varlığını içeren bir sorgulama/iletişim alanı değil, ‘farklılıkların beraber yaşamasını’ olanaklı kılan, dolayısıyla farklılık taleplerinin köktenci kimlik siyasetine dönüşmesini engelleyen bir ‘dolayım alanı’ olarak da işlev görmelidir.” (Keyman, 2005, s. 110).

Buradaki sorgulama, iletişim alanı tartışmanın önemli kısmını oluşturmaktadır. İletişim kanalları yoluyla farklılıkların görünür olması ve dolayısıyla farklı kimlikler arasında etkileşimin olması gerekmektedir. Demokrasi, farklılıkların görünür olarak kamusal alanda da var olmasına olanak vererek, sivil toplumdaki kimliklerin iletişim dolayısıyla yeniden inşasına, tartışma ortamında düşüncelerin yeniden inşa edilmesine ve sorgulanması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Tüm bunlar kimlik olgusunu içeren tartışmalar olup sivil toplum kavram tanımının geçirdiği evreler incelendikten sonra, ele alınan kadın sivil toplum örgütleri ile yapılan görüşmeler çerçevesinde incelenecektir.

2.1.1. Klasik sivil toplum anlayışı: siyasal yönetim = sivil toplum

Klasik sivil toplum anlayışının izleri, Eski Yunan’daki siyasal yönetime dayandırılabilir (Keane, 1993, s. 54). Öte yandan bu dönemdeki anlayış, siyasal araçla örgütlenmiş bir çıkar toplumu olan sivil toplum olarak da düşünülmektedir (Ehrenberg, 2022, s. 25). İnsanların, doğal olarak iş birliğine yatkın olması ve ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamamaları nedeniyle iş bölümü ihtiyacının doğmasına, toplumda bir arada yaşamaya ve diğer kişiler ile iletişim halinde olmaya itmiştir. Eski Yunan’daki site devletlerinde bu birliklerin incelenmesi, sivil toplum düşüncesinin yaklaşımını belirginleştirmektedir.

Eski Yunan’daki polis kavramı; şehir devleti, yurttaşlık, eşitlik, adalet, yönetim gibi birçok unsuru içermektedir. Kimi düşüncelere göre polis, yurttaşların ve dolayısıyla topluluğun menfaatini, bireysel menfaatlerin önüne çıkarttığı, kamusal dayanışmanın önemli olduğu bir tür “cennettir” (Yalçinkaya, 2016, s. 21-22). Ancak burada vurgulanması gereken konu, yurttaşlık ve kamusal dayanışma denildiğinde, bunun tüm

bireyleri kapsamadığıdır. Poliste yurttaş sayılmak için belli koşullara sahip olmak gerekmektedir. İlk koşul, özgür olmaktır. Burada, özgürlük ifadesi, “*başkası için çalışmak zorunda olmamayı*” ifade etmektedir (Yalçınkaya, 2016, s. 43). Dolayısıyla Eski Yunan’da çalışan sınıf, köleler ve kadınlar yurttaş kapsamında sayılmamaktadır. Kadınların toplumsal ve bireysel durumu, *oikos* (hane alanı) olarak ifade edilen özel alanda açıkça görülmektedir. Hane alanında kadınların yeniden üretim, bakım gibi zorunlu işlevleri yürütüyor olması, onların yurttaşlık kategorisinden dışlanmalarına neden olmaktadır. Böylelikle, Eski Yunan’da kadınların polis içerisinde, sivil toplum içerisinde varlıkları söz konusu olmamaktadır. Siyaset bilimci John Ehrenberg’in (2022, s.26) belirttiği gibi, kamusal alana açık olan tartışmalar sayesinde bir ortak yarar keşfi yapılması mümkün olsa da bu halka açık tartışmalar, herkesi kapsamamaktadır. Zira yurttaş olma için belli şartlar vardır. Dolayısıyla burada tüm bireylerin eşit bir şekilde kamusal alana katılımı söz konusu değildir.

Öte yandan, özgürlük, sivil toplum ve yurttaşlık ilişkisi, tartışma konusunun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Sivil toplum içerisinde özgür bir şekilde var olan bireylerden söz edilebildiği taktirde yurttaşlık ilişkilerinin oluşabildiğini ve demokrasinin pekiştirildiğini söylemek mümkündür. Özgür bir şekilde, sivil toplumda diyaloga girebilen ve iletişim kanallarını kullanabilen bireylerin varlığı, demokrasi varlığının göstergesidir. Dolayısıyla, bireylerin yurttaş olma özellikleri ile eşit olmaları ve sivil toplum içerisinde söylem oluşturabilmeleri önemlidir. Aksi taktirde, yalnızca belli ideolojik görüşlerdeki, ekonomik durumdaki veya cinsiyetteki bireylerin kendilerini ifade etmeleri ve göstermeleri söz konusu olacaktır. Böylesi bir durumda da kamusal ruhtan, dayanışmadan ve toplumsal birlikten söz etmek mümkün değildir.

Klasik sivil toplum kavramsallaştırmasının parçalanışının ilk izleri filozof Adam Ferguson’un *An Essay on the History of Civil Society* (1767)’de görülebilmektedir (Keane, 1993, s. 54). Bu eserdeki amaç, medeni toplumun eylemleri için sivil toplumun bir sahne olarak kavranabileceği ve yurttaşlığın aktif sorumluluklar getirdiğini göstermektir (Kettler, 1977, s. 439) Ferguson, insanın toplum içinde var olmasını, empati duygusuna ve “yakınlık hissi”ne dayandırmaktadır. Bu yakınlık hissi dolayısıyla toplumda bireyler arası bir etkileşim ortaya çıkarak etik ilişkiler meydana gelmektedir (Ehrenberg, 2022, s. 111).

Sivil toplumu, toplumsal sözleşme teorileri ile açıklayan kuramcıların aksine, Ferguson, bireylerin toplumsallaşma duyarlılıklarının doğuştan meydana geldiğini savunmaktadır. Bu nedenle, insanın toplumsallaşmadığı bir döneme bakmak, düşünür için

anlamsızdır. Zira “[s]ivil toplum insan için bir varoluş kipidir; insan sivil toplumda doğar, dolayısıyla sivil toplum dışında düşünülemez.” (Aktaran: Ehrenberg, 2022, s. 112).

Bu geleneksel sivil toplum anlayışının kırılma noktası Ferguson’a dayandırılrsa da o, modern sivil toplum savunucusu değildir. Ferguson, modern sivil toplum ile despotizm⁹ arasında bir ilişki kurmaktadır. Buna göre, modern sivil toplumlar “kaba” yönetim biçiminden “medeni, zarif” yönetim biçimine geçişi oluşturmaktadır. Medenileşmiş sivil toplum her ne kadar mekanik, ticari anlamda hızlanmış ve meta üretimi bol olan bir duruş sergilese de düşünüre göre yozlaşmaya ve çökmeye tabidir. Çünkü modern sivil toplumlarda kamusal ruh yitirilmiştir (Keane, 1993, s. 54-55). Ferguson’a göre, kamusal ruhun yitirilmesi, yurttaşlar arasındaki birlik ve dayanışmanın azalmasına ve dolayısıyla iktidara karşı nötr bir duruş sergilemeleri ortaya çıkmaktadır. Böylelikle düşünüre göre, despotizme giden yol açılmış olmaktadır (Keane, 1993, s. 57).

Peki, siyasal toplum ve sivil toplumun özdeş olduğu bir yönetimde kamusal ruhtan ne derece bahsedilebilmektedir? Tüm bireyler eşit bir şekilde ve özgürce siyasal, ekonomik, toplumsal söylemlerde bulunabilecekler midir? Kamusal ruh, herkesin eleştiri yapabildiği, çoğulcu ve demokratik bir ortamda mümkün olması, sivil toplumdaki iletişim dinamiklerinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Toplumdaki bireylerin, iletişim kanallarının açık olması ile diyalog ortamına girilebilmesi ise modern sivil toplumlarda mümkündür. Dolayısıyla, burada bir kamusal ruhun oluşabileceğinden ve sivil toplumda toplumsal, siyasal, ekonomik vb. bilgi akışının da sağlanabileceği ifade edilebilmektedir.

On sekizinci yüzyıl ortalarına kadar siyasal yönetim ile aynı anlamda kullanılan sivil toplum, bu dönemden itibaren devlet-sivil toplum ayrımına gidilmiş ve farklı varlıklar olarak görülmeye başlamıştır (Keane, 1993, s. 47-49).

2.1.2. Sivil topluma karşı devlet: aşkın devlet gücü

Bu düşüncede sivil toplum, devlet korumasına ve gözetimine ihtiyaç duyan bir birlik olarak kabul edilmektedir (Keane, 1993, s. 67). Aşkın devlet olarak kabul edilen düşüncenin belirgin örneğini Hegel’in *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (1821) adlı eserinde görmek mümkündür. Bu eserde diyalektik yöntem ile İdea’dan devlete giderek, İdea düşüncesi anlatılmaktadır. Düşünce merkezinde yer alan etik yaşam kavramı, en üst form

⁹ “Despotizm, kendi uyruklarını pasifleştiren ve onları geleneksel haklarından yoksun bırakan, gerektiği durumlarda bunun için bürokratik düzenlemeleri, korkuyu ve askeri gücü kullanan bir oligarşik devlet biçimidir.” (Keane, 1993, s. 57).

olan devlete karşılık gelmektedir (Erken, 2020, s. 34). Ehrenberg'e (2022, s. 140) göre, Hegel'in sivil toplumu devletten ayrı bir alan olarak düşünerek geliştirdiği kuram, modern kuramların başlangıcını oluşturmaktadır. Bu dönemde, bir yandan krallıkların Kilise otoriterliğinden kurtularak kendi egemenliklerini ilan etmeleri, diğer taraftan ise Aydınlanma Dönemi'nde birey kavramının öne çıkması ile sivil toplum düşüncesi önem kazanmıştır (Erken, 2020, s. 33-34).

Hegel, sivil toplum açıklamasını siyasal toplum üzerinden gerçekleştirmemekte; aksine onun düşüncesinde sivil- siyasal toplum birbirinden ayrılmaktadır. Hegel; sivil toplumu, etik yaşam için siyasal toplumdaki oluşum öncesinde görmektedir (Erken, 2020, s. 40). Sivil toplumu *aile* ve *devlet* arasında konumlandıran Hegel (1991, s. 58,144), aile birliğinin parçalanarak sivil toplumu oluşturduğunu ve sivil toplumun da evrensellik içerisinde bağımsız bireylerden oluştuğunu ifade etmektedir. Buna göre, sivil toplumdaki bağımsız bireyleri bir arada tutan organizasyon, aşkın güç olan devlettir (Hegel, 1991, s. 144). Devletin aşkın güç olarak kabul edilmesi, geriye kalan iki unsur karşısında (aile ve sivil toplum) devleti, zorunlu bir otorite olarak konumlandırmaktadır (Hegel, 1991, s. 204). Sivil toplum içerisinde de bireyin kazanacağı bazı özellikler vardır. Örnek olarak, bireyselliğini ve mülkiyetini korumak, varlığına saygı gösterilmesi, bir topluluğun üyesi olarak bilinç kazanması verilebilir. Devlet, görevlerini yerine getirerek karşılığında da güvenlik ve ekonomik yönden dönütler almaktadır (Hegel, 1991, s. 207).

Hegel'in sivil toplumdaki birliğin, ihtiyaçlar bütünü dolayısıyla oluştuğu vurgusu önemlidir. Çünkü aile bireyleri, yakınlıkları temelinde bir araya gelirken; sivil toplum farklılıklar içermektedir. Sivil toplumda bireyler, birbiri ile rekabet ederken hem bencilce rekabet etmek hem de ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar (Ehrenberg, 2022, s. 141). Karşılıklı zorunluluk üzerinden kurulan bu sistem, bağlılığı, birliği ve dayanışmayı beraberinde getirmektedir. Sivil toplumu bireysel menfaatlerin çatıştığı bir savaş alanı olarak gören Hegel (1991, s. 237), bunu aile kurumunun aksine sivil toplumdaki rekabete bireysel çıkarlara dayandırmaktadır (Ehrenberg, 2022, s. 141). Hegel'in düşüncesinde, sivil toplum bir çıkarlar, tikeller alanıdır. Birey, yalnızca kendi amacı doğrultusunda hareket etmektedir (Acar-Savran, 2013, s. 207). Üstelik, Hegel'in düşüncesinde sivil toplum, özgürlüğün doğal parçası olarak değil; ataerkil aile ile aşkın devlet arasında konumlanmış bir ahlaki yaşam alanıdır (Keane, 1993, s. 67). Hegel'in düşüncesindeki bu ataerkil hane düzenini, modern sivil topluma yansıtarak yalnızca erkek bireylerin

çıkarlarının erkek birey çıkarları ile çatıştığı bir savaş düzenine benzetilebilir (Keane, 1993, s. 68).

Bir eleştiri olarak, devletin dış zorunluluk olarak aile ve sivil toplum kurumlarının önünde durması, yasaları ve diğer çıkarların da devlete bağlı olmasına yol açmaktadır (Marx, 2016, s. 12). Aile ve sivil toplum, devletin bölümlerini oluştururken; devletin yurttaşları sivil toplumun ve aile birliğinin üyeleri olmaktadır (Marx, 2016, s. 16). Fakat her sivil toplum örgütündeki bireyler yurttaş mıdır? Marx, aşkın devlet görüşüne göre devletin aile ve sivil toplumdaki bireyler yığınınından oluştuğunu ileri sürmektedir (Marx, 2016, s. 17). Farklılıkların olduğu bir toplumda çatışmaların yaşanmaması ihtimal dışıdır. Kaldı ki çatışmalar sayesinde farklılıklar görünür hale gelebilir ve topluma dair farklı bir bakış açısı kazanılabilir. Öte yandan, “saflığı bozulmamış doğal bir topluluk” olan ailede bile çatışmaların yaşanması muhtemeldir. Özetle, herkesin aynı düşüncüyü aynı fikri aynı şekilde düşünmemesinden dolayı ve tıpa tıp özdeş bir düşünce birliğinden söz etmek ne kadar mümkün ise, toplumda hiçbir çatışma yaşanmaması da o derece mümkündür.

“Hegel’in yaklaşımına göre, devlet ile toplum arasındaki ilişki, sadece, siyasal aklın bakış açısına uygun bir şekilde, sivil toplumun bağımsızlığını, soyut özgürlüğünü ve rekabetçi çoğulluğunu evrensel devletin öncelikleri lehine sınırlamanın avantaj ve dezavantajlarını hesaplayarak belirlenebilmektedir.” (Keane, 1993, s. 71)

Devlet lehine sınırlamak önemli bir soru işaretidir. Devletin kurumları lehine mi, devlet kurumlarının aktörleri lehine mi, devletin birliği, düzeni lehine mi sınırlamaktan bahsedilmektedir? Avantaj ve dezavantajların hesaplanması bağlamında da şöyle bir soru işaret çıkabilir: Tüm bunlar, aşkın güç olarak kabul edilen evrensel devletin varlığı göz önüne alınarak mı hesaplanacak; yoksa bireysel hak ve özgürlük, toplumsal adalet gerçeklikleri de göz önüne alınacak mıdır? Hegel için sivil toplum, salt çatışmaların yaşandığı bir alan olması sebebiyle tüm bunlar öngörülelebilmektedir.

Çalışmada sivil toplum, özgürlükler alanı olarak ele alınarak, sivil toplumun çoğulcu, katılımcı ve demokratik olması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla karşıt düşünce olarak en belirgin olan Hegel’in aşkın devlet düşüncesi incelendikten sonra, sırada sivil toplumu demokratik olarak incelemek vardır.

2.2. Bir Gerekliklik Olarak Sivil Toplum

Çalışmada benimsenen inşacılık teorisi ile kesin, doğru kabul edilen bilgilere karşı eleştirel bir duruş sergilenmektedir. İnsan davranışlarını ve buna bağlı olarak sivil toplumdaki davranış biçimlerini anlamak için sürekli olarak değişen/dönüşen çevreyi anlamak gereklidir. İlişki biçimleri, düşünceler, ideoloji, söylemler, hareketler sürekli olarak yeniden yapılandırılmaktadır. İktidar biçimleri ve güç ilişkileri değiştikçe toplumsal, siyasal, kültürel bilgi üretimleri de bu kapsamda değişmektedir. Dolayısıyla, sivil toplumda katılım, farklılıkların görünürlüğü, söylemlerin üretimi hem iktidar biçimlerine ve ilişkilerine hem de bilgi inşasına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Burr'a göre (2012, s. 170) söylemler güç ilişkilerini beraberinde getirdiğinden, bu çerçevede kişinin neyi yapıp yapmayacağı da söylem aracılığıyla iletilmektedir.

Öte yandan, bilgi inşası her zaman sorgulamayı, eleştirel düşünmeyi de beraberinde getirmelidir. *“Sosyal inşacılık, dünyanın bize nasıl görüldüğü hakkındaki varsayımlarımıza her zaman şüpheyile yaklaşmamız için uyarır.”* (Burr, 2012, s. 3). Bilgilerin, sosyal süreçlerle inşası ancak sosyal etkileşim ile mümkün olmaktadır. Burada, sivil toplumun gerekliliği ve kimlik farklılıklarının görünürlük kazanması elzemdir.

Söylemler üzerinden kimliklerin inşa ediliyor oluşu (Burr, 2012, s. 109), sivil toplumdaki kimlik farklılıklarının etkileşimini ve iletişim kanallarının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Demokratik toplum olma gerekliliğine bağlı olarak öne çıkan düşünce alanı ve bu alanda özgürce oluşturulan söylemler, kimlik inşasına direkt etki eden faktörlerdir. Çalışmada, teorik olarak sivil toplumun demokratik, katılımcı ve çoğulcu bir toplum için gerekliliği vurgulanmakta ve buna bağlı olarak yapılacak derinlemesine mülakat görüşmelerinin inşacı teoriyle uygun olacağı benimsenmiştir. Teori- alan uyumu bu şekilde açıklandıktan sonra, sivil toplumun neden gerekli olduğu anlatılacaktır.

2.2.1. Katılımcı- demokratik-çoğulcu sivil toplum

Sivil toplumun gerekli olarak kabul edilmesi, toplumdaki çoğulcu, katılımcı, farklılıkların bir arada olduğu ve kamusal tartışmaların özgürce yapılabildiği bir diyalog ortamının varlığı açısından önemlidir. Bu düşüncede, liberal anlayışın etkisi ile sivil toplumda bireysel hak ve özgürlüklerin korunması esas noktayı oluştururken; devletin varlığı yalnızca güvenliğin sağlanmasında bir araç olarak söz konusudur. Bu evrede, “devlete karşı sivil toplum” ruhunun canlanması görülmektedir. Bu geçiş okuması siyaset

kuramcısı, filozof Thomas Paine'in *Rights of Man* eseri üzerinden yapılmaktadır (Keane, 1993, s. 60).

Hegel, toplumdaki düzeni ve adaleti sağlamanın yolunu, otorite sahibi devletin gerekliliğine dayandırsa da Paine, bireyler arasındaki düzenin bütünüyle devlete borçlu olunmadığını ifade etmektedir (Paine, 1998, s. 195). Zira hükümetten önce de bir düzen söz konusu olması sebebiyle, Paine'in düşüncesi, Hegel'in ifade ettiği devlet gerekliliklerine karşı bir düşünce olarak karşımıza çıkabilir. "Karşılıklı bağımlılık, karşılıklı menfaat" (Paine, 1998, s. 195) kavramlarına dikkat çeken Paine, bireyler arasındaki iş bölümü, dayanışma, birlik ve düzeni vurgulamaktadır. Benzerlikler üzerinden inşa edilen kültürel bir birlikten söz etmek mümkündür. İnsanlarda doğal olarak iş birliği, dayanışma vurgusu vardır ve sivil toplumda benzer sorunları olan bireylerin, toplum olarak bir araya gelmesi ve birlikte bir hak arayışına girmeleri bunun örneğidir. Buradaki hak arayışı, menfaatte birleşen bir kazanım olmakla birlikte, duygusal olarak bir arada olma isteği de söz konusu olabilmektedir.

Hegel, her ne kadar devletin evrensel bir güç olarak toplumdaki çatışmaları engelleyebileceğini ve bu aşkın otorite gerekliliğini ifade etse de (Hegel, 1991) Paine, medeniyetin gelişmesi ölçüsünde hükümete olan ihtiyacın azalacağını vurgulamaktadır. Bu görüşe göre, tam tersi, hükümetin ortadan kalkması bireyleri, toplumu daha da birleştirecektir (Paine, 1998, s. 197-198).

Ferguson'un sivil toplum-despotizm arasında ilişki kurmasını hatırlayarak, Paine'in de hane içindeki ataerkil yönetim-despotizm ilişkisini kurduğunu söylemek mümkündür. Buna göre, despotik yönetim ile hem ataerkil aile düzeni hem de toplumdaki sınıfsal bölünmelerinin pekiştirildiği ifade edilmektedir (Paine, 1998). Düşünceye göre; bireyler, devletten önce gelir. Ancak; bireylerin neden iş birliğini önemseydiğine yönelik olarak tezini geliştirir. Neden doğal olarak iş bölümüne yatkındır? Burada, toplumsal duygulanım sistemi, kritik öneme sahiptir. Kendi ihtiyaçlarımızı tek başımıza karşılayacak güce sahip olmamamız bizi iş bölümüne iterken; diğer yandan dayanışma duygusunu da güçlendirmektedir. Sivil toplum örgütleri içerisinde sahiplenilen dayanışma vurgusu ile iktidara karşı söylemler ifade edilebilir ve bireysel olarak haksızlıklara karşı gösterilen tepki aracılığıyla adalete karşı güven duygusu da geliştirilebilir. Birlik ve beraberlik duygusunun perçinlenmesi ile sivil toplum/kamusal ruh ortaya çıkacaktır.

Bu başlık altında, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması bağlamında devletin yalnızca bir aracı olduğu ve sivil toplumun dayanışma, hak, özgürlükler alanı olduğu düşüncesi liberal teorisyen John Locke incelemesi gereklidir. Bireyi, bireyselliği sivil toplumda ön planda tutarak sivil toplumu, araçsal devlet anlayışı içerisinde gören Locke, devleti, bireysel özgürlüklerin koruyucusu olarak görmektedir (Çaha, 2016, s. 39). Burada, devletin gerekliliği, aşkın devlet düşüncesinde kendiliğinden üstün bir otorite olmasından kaynaklanmaz; bireysel hak ve özgürlüklerin koruyucusu bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Locke düşüncesinde sivil toplumun oluşması, bireylerin bir araya gelip sözleşme yapması sonucu oluşmuştur. İnsanın kendi varlığını koruması ve varlığını güvence altına alması için sivil toplumun oluşturulması ifade edilmektedir (Locke, 2012, s. 11). Doğa durumunda tüm insanların eşit iktidar sahibi olması nedeniyle, suçluların cezalandırılmasındaki yaptırımı kimin uygulayacağı bir sorundur. Bu nedenle, cezalandırma otoritesinin belirsizliği söz konusudur. Kişi hak ve özgürlüklerinin korunmasında ortaya çıkan devlet faktörü, sivil toplumdaki huzurun ve güvenliğin sağlanmasında bir aracı görünümündedir. Locke (2012, s. 53), insanın birlik, beraberlik ruhu içerisinde olduğu kabulünden hareket etmekte ve bu nedenle insanın topluma yönlendirildiğini kabul etmektedir. Sivil toplum ruhu içerisindeki en önemli kavramlardan biri, dayanışmadır. “*İnsan, en iyi toplumsal gruplar içinde eylemde bulunur.*” (Keane, 1993, s. 59). Sivil toplum ruhundaki bir diğer önemli kavram, eylemde bulunmaktır. Dayanışma ruhundan beslenerek, sivil toplum içerisinde ortak yarara dönük eylemde olma hali önemlidir. Zira sivil toplum içerisinde eylemde bulunarak aktif olmak, kamusal tartışmalara katılmak, hak ve özgürlükler konusunda söz sahibi olmak, kimlikli farklılıkların görünürlüğü açısından da kritiktir. Bu nedenle, bireylerin sivil topluma katılımı ve eşit söz sahibi olması, farklılıkların görünür olması gerekmektedir. Bu koşulların sağlanması ise ancak demokratik, katılımcı ve çoğulcu toplumlarda ve yönetimlerde mümkündür. Bu nedenle, sivil toplumun devletten ayrı bir şekilde ele alınması, devlet ideolojisinden bağımsız olarak oluşması açısından gereklidir. Devletin ideolojik yapısının toplumda *hegemonik* bir unsur yaratmaması, sivil toplumun özgür bir şekilde inşa edilmesini sağlayacaktır. Filozof Antonio Gramsci’den *hegemonya* kavramı ödünç alınarak, devlet- sivil toplum kültür-ideoloji ilişkisi kurulabilir. Hegel’in aile-sivil toplum- devlet ayrımına karşın Gramsci, aileyi ve siyasi kültürü sivil toplum içerisinde konumlandırmıştır (Cohen ve Arato, 2013, s. 131). Gramsci (1986, s. 14)’ye göre, bir toplumsal gruptaki baskınlık, “egemenlik” ve “entelektüel ve moral yönetim” olmak üzere

ki farklı biçimde ortaya çıkabilir. Egemenliğin, iktidarın lehine yönelik kurulan kültür/ideolojide; entelektüel ve moral yönetim aracını eğitim kurumu üzerinden kurgulamak mümkündür.

İlk olarak hegemonya, yönetici sınıfın proletarya üzerindeki yönetim pratiğine karşılık gelmektedir (Gramsci, 1986, s. 73). Başka bir deyişle, üst yapı kurumunun, yönetici sınıf çıkarlarının, evrensel çıkarlar kümesi olarak kabul edilmesidir (Aka, 2009, s. 330). Hegemonyanın eğitim kurumu aracılığıyla süreklilik kazanması söz konusu olabilmektedir. Kültürün şekillenmesinde ve süreklilik kazanmasındaki temel aracın eğitim kurumu olmasından hareketle, Gramsci'nin eğitim kurumunu mevcut politik-kültürel yapıyı korumak için ve hegemonyasını pekiştirmek için üst yapının araç olarak kullandığını ifade etmesi önemlidir (Aka, 2009, s.329). Böyle bir durumda, eğitim kurumunun üst yapının elinde olmasına bağlı olarak, kendi isteklerine yönelik bir toplum/kültür inşa durumu ortaya çıkabilecektir. Kültürün inşa edilmesinde medya ve iletişim araçlarının önemi yadsınamaz niteliktedir. Bu nedenle, sivil toplumda farkındalık oluşturma, vazgeçilmez unsurdur. Kültür hegemonyasını yıkmak, iletişim kanalları ve bilinçlendirme ile mümkün olup kimlik farklılıklarının sivil toplumda görünürlük kazanmasını sağlayabilecektir.

Kültürün toplumdaki etkisi, bireyler arasında benzerlik oluşturmaları, birlik beraberlik dayanışma unsurları inşa etmesi ile gözlemlenebilir. Kültür etkeni ile oluşturulan filmler, dergiler belli bir sistemi oluşturmaktadır (Adorno, 2011, s. 47). Medya, yazılı basın tarafından oluşturulan/yönlendirilen algılar kritik öneme sahiptir. Basını tekelinde tutabilen iktidar, algı oluşturma araçlarını da ele geçirmiş olmaktadır. Algı üzerinden, toplumda bir birliktelik yapılabilir de bu birliktelik, yapaydır. Bu algı yönetimiyle kitlelerin yönlendirilmesi ve söylem gücü üzerinden bir iktidar kurulması gözlemlenebilir. Medya, devletin tekelinde olduğu müddetçe, kitlelerin iktidar lehine yönetimi ve bu yönde bir kültürün oluşması ile hegemonyanın kurulması zor değildir. Zira, teorisyen Theodor Adorno'ya göre, "[h]er şey bilinçten kaynaklanır." (2011, s. 53).

Bilinçlerin yönlendirilmesi, "farkındalık" oluşturma konusunda topluma direkt hitap edebilen iktidarın elinde olduğunda, kültür hegemonyasından bahsedilebilir. Peki böyle bir durumda, bilinç, ne derece bağımsız oluşturulabilir? Adorno'ya (2011, s. 64)' ya göre, bu hegemonyaya itaat etmeyen, uyum sağlamayan herkes, yoksunluğa da mahkûm edilmektedir. Böylelikle, toplumda dışlanma ve ötekileştirme faktörleri uyum sağlamama durumunda yaptırım araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek bir kültürün toplumda

benzerlikler üzerinden hakimiyet kurması, kimliksizleştirme politikalarında da bahsedildiği üzere, bireylerin kimliklerin kimliklerini tek tipleştirmeye çevirmektedir. Adorno'ya (2011, s. 121) göre, kültürden söz edildiğinde, yönetimden de söz edilmektedir. Kültürün yönetimle ilişkisinin neredeyse eş anlamda kullanılıyor olması, kültür aracını kullanarak toplumda manevi hegemonya elde edildiği anlamına gelmektedir.

Özetle, çoğu yerde sivil toplum ya devlet tamamlayıcısı ya da siyasal toplumun yanında, karşısına konumlanmış şekliyle devletle özdeş olarak kullanılıyordu (Cohen ve Arato, 2013, s. 133). Gramsci ise sivil toplumu, sınıf mücadeleleri olarak görmektedir. Buradaki önemli unsur, toplumdaki hangi sınıfın/grubun hegemonik yapıya gelebildiğidir.

Bu kısımda, hegemonya oluşumunda kullanılan ideolojik, kültürel baskı araçlarından bahsedilmiştir. Bu araçlar sonucunda oluşan kültürel birlikler, siyasal araçlar arasındaki rıza, tahakküm, uzlaşma birliğine dayanmaktadır. Hegemonik söylemler, toplumdaki kimlikleri şekillendirmekte ve yeniden inşa etmektedir. Böylelikle, kimliklerin dışa vurumu, toplumdaki yansıması değişmekte ve farklılıkların engellenmesi de söz konusu olmaktadır. Hegemonik kültür, farklılaşmayı engellemektedir ve hegemonya aracının sivil toplum olması (Aka, 2009, s. 330), sivil toplumdaki söylemlerin, ideolojinin, medyanın, kamusal alanın, aktivizmin önemini belirginleştirmektedir.

Sıradaki bölümde Türkiye'deki sivil toplum gelişimi ideoloji, medya, kamusal alan, özellikle 2000'lerdeki dijital aktivizm bağlamında kadınların sivil toplumdaki rolleri ile incelenecektir.

2.3. Türkiye'de Sivil Toplum Gelişimi ve Kadın Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum, devlet teşkilatlanmasının dışında, gönüllü ve özerk bir yapı olarak toplumsal hayatın organize olmuş bir parçasını (Gönenç, 2001, s. 8) oluştursa da Türk siyasal tarihinde sivil toplum kuruluşları, devlet denetiminden ayrı özerk bir yapıya kimi zaman ulaşamamıştır. Bu duruma, Osmanlı Devleti'nden miras olarak devam eden Türkiye Cumhuriyeti tek parti döneminde sivil toplum ve darbe dönemleri örnek verilebilir.

Osmanlı Devleti'nden miras olarak kalan siyasal/toplumsal kültür bir paket olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne kalmıştır. Tek parti ve çok partili hayata geçiş döneminde sivil toplum kapsamında yapılmaya çalışılan yeniliklerin bürokratik boyutu daha yoğundur, zira yeni bir siyasal/toplumsal kültür inşa edilmek istenmektedir. Dolayısıyla, bürokratik

yeniliklerin sosyolojik sonuçları hemen görülemese de ilerideki dönemlerde etkileri hissedilmiştir.

Bu bölümde, çalışma kapsamının sivil toplum ve kimlik inşası olması sebebiyle, sivil toplum gelişiminin incelenmesinde bürokratik süreçler kapsam dışında tutulmuştur. Çalışma, tek parti dönemi, çok partili hayata geçiş dönemi, 1980 sonrası ve 2000’li yılları kapsamaktadır. Özellikle, 1980 sonrası dönem önemlidir, zira bu dönemden itibaren popülerlik kazanmaya başlayan sivil toplum kavramı, demokrasi ile ilişkilendirilmiştir. Bu dönemle birlikte kadın hareketleri, yeşil hareketler, hayvan hakları hareketleri gibi birçok yeni toplumsal hareketleri içeren sivil toplum oluşumu gözlemlenmektedir. Bu nedenle, diğer başlıklara nazaran 1980 sonrası ve 2000’ler, günümüz sivil toplumunu da anlamak açısından daha kritiktir. Derinlemesine mülakat yapılan kadın sivil toplum örgütlerinin de bu dönemi örnekliyor oluşu, bu kritik nedeni ifade etmektedir.

Dolayısıyla, sırayla Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti tek parti dönemi, çok partili hayata geçiş kısaca ele alınacak, daha sonra 1980 sonrası ve 2000’ler incelenecektir. Son olarak, görüşme yapılan kadın sivil toplum örgütlerinin amaçları, çalışmaları, yayınları kısaca anlatılarak sivil toplumdaki kadın hareketlerine yönelik bir portre çizilecektir.

2.3.1. Osmanlı Devleti dönemi sivil toplum mirası

Klasik gelenek olarak devlet-sivil toplum özdeşleşmesinden sonra, önceki bölümlerde belirtildiği üzere, sivil toplumun özgürlük ile ilişkilendirilmesi ve devlete karşı bir yapı olarak ortaya çıkması on sekizinci yüzyıl Aydınlanma Dönemi etkisi ile gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti’nde kamuoyu oluşumunu etki eden faktörlerden biri hiç şüphesiz, Tanzimat Dönemi’nde Namık Kemal ve Şinasi gibi isimlerle gelişen gazetecilik dönemidir (Mardin, 1990, s. 15). Ancak Osmanlı’daki merkezi devlet yapı sistemi nedeniyle, devletin toplumun tüm kesimine nüfuz etmesi ve baskınlık durumu söz konusudur ve on altıncı yüzyılda merkezi devletin güçlenmesi ile sivil toplum oluşumları azalmıştır. Zira Osmanlı’nın siyasal kültürü, demokratik, katılımcı bir devlet gerekliliğine yönelik olarak, sosyo-politik taleplere yanıt verecek bir sivil toplum oluşumuna karşıdır (Çaha, 2016, s. 142-147). Osmanlı Devleti’nde sivil toplum görevi gören birtakım kurumlar olarak loncalar, vakıflar olsa dahi bu kurumlar, devlet-sivil toplum ayrımını değil; bütünleşmesini sağlayan kurumlar olarak görülmektedir (Çaha, 2018b, s. 81).

Osmanlı modernleşmesi ile toplumsal/kültürel/siyasal değişim taleplerinden kadınlar da etkilenmiş ve bu durum, kadınların konumlarında yeni taleplerin doğmasına yol

açmıştır. Bu dönemde, gazeteler aracılığıyla kadınlar kendi sorunlarını ve taleplerini yazarak, kendilerine toplumsal bir konum bulmaya çalışmışlardır (Çakır, 2021, s. 59). Basın faktörü, kamusal iletişim kurmak için önemli bir araçtır. Tanzimat Dönemi'nde de toplumsal bir bilinç oluşturmada kullanılan gazete, kadınların kendi sorunlarını dile getirmede de etkili olmuştur. Kadınlar çok sayıda dergi çıkarıp seslerini duyurmaya çalışmışlardır.

Totaliter yönetim biçimlerinde sivil toplum ruhunun, devlet eliyle parçalanması, içinin boşaltılması durumu da söz konusu olabilir. Zira, toplumda benimsenen değerler, ritüeller, semboller toplumsal birliğin, kamusal ruhun kazanılmasının yanı sıra toplumsal hareketlerin başlaması için de bir anahtar görevindedir. Çaha'ya göre (2005, s. 9-10), bu duruma örnek olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında ele alınan kadın konusu verilebilir. Bu nedenle sıradaki başlıkta tek parti dönemindeki sivil toplum kavramı incelenecektir.

Özetle, Osmanlı politik kültürü, sivil toplum oluşumunun ancak devletin planladığı şekilde gelişmesine neden olmuştur (Çaha, 2016, s. 154). Ekonomik, politik, kültürel unsurların merkezi yönetime/devlete bağlı kalması sonucu, sivil toplum unsurları da merkeze bağlı kalmıştır. Ancak sivil toplum gelişiminin önemli bir parçası on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşmiştir. Önceleri, Hegel'in aşkın devlet anlayışına paralel bir sivil toplum anlayışı hüküm sürmekteyken; bu yüzyılda modernleşme çalışmaları ile devlet-toplum amaçları farklılaşmıştır (Çaha, 2016, s. 169). On dokuzuncu yüzyılda, toplum dönüşüm alanı olarak kabul edilirken; bu sayede merkez-çevre ilişkileri de önem kazanmıştır. Ancak modernleşme süreci, aynı zamanda devletin ekonomik, kültürel, siyasal dönüşüm alanlarına da öncülük etmesi anlayışını getirdiğinden sivil toplum giderek canlılığını yitirmeye başlamıştır (Çaha, 2016, s. 170-172).

2.3.2. Tek parti döneminde sivil toplum

Cumhuriyet'in ilanı ile, Osmanlı'dan gelen sivil toplum kültürü tasfiye edilmiştir (Çaha, 2017, s. 10). 1923-1950 yılları arasında Batılı değerlerin toplum tarafından benimsenmesini sağlamak ve bu yönde bir değişim başlatmak için sivil toplum ruhu oluşturulmamıştır (Çaha, 2017, s. 42). Küresel taleplerin toplumsal tabanda hareketlilik oluşturmalarına izin verilmeden, "gerekirse biz yaparız" devletçi anlayışı hüküm süren bu dönemde, kadın hareketlerinin de devlet himayesinde yürütüldüğü bilinmektedir. Bu duruma, Türk Kadınlar Birliği'nin 1935'te kendini kapatması örnek verilebilir.

Kamusal alan tartışmalarının devletin yön verdiği şekilde gelişmesi, özgür bir sivil toplum oluşumunu engellemiştir. Öte yandan, Cumhuriyet ideolojisi kadınların kamusal alanda aktif olmalarını ve bir meslek sahibi olmalarından yanadır; ancak geleneksel ideolojisi çerçevesinde kadınların toplumsal cinsiyet rollerinde bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle, modernleşme yolunda atılan adımlarda kadınların bu değişime ve yeni düzene göre rol almaları beklenmekteyse de toplumsal düzende hâkim olan geleneksel ideoloji, var olan zihniyetin devam ettiğini göstermektedir. Öte yandan, değişen/dönüşen toplumsal koşullar çerçevesinde kimlik rolleri de yeniden inşa edilmiştir. Örneğin, modernleşmeci erkeklerin kendi kimliklerine yönelik bir tehdit hissetmesi, onların gelenekselci erkek kardeşlerine daha yakın durmasına yol açmıştır (Berktaş, 2009, s. 357-358). Kökleşmiş kimlik rollerinin değişeceğine dair bu endişe, yerleşmiş geleneksel köklere özlemi geri getirmektedir. Bu durum da toplumsal- kültürel değişim/dönüşümü engelleyici bir faktördür.

Özetle, on dokuzuncu yüzyıl gelişmeleri sivil toplumdaki üç alanda yeniliklere yol açmıştır: *“Yeni ulusal kimlik bulmak, bu kimlikle uyumlu olabilecek siyasal bir yapı oluşturmak ve modernleşmenin gereği olan kurumsal yapılanmayı sağlam temellere oturtmak.”* (Çaha, 2016, s. 185).

2.3.3. Çok partili dönemde sivil toplum

Çok partili hayata geçişle birlikte, sivil toplumda bir hareketlenme yaşandığı söylenebilir. Basın ve özgürlük konusunda yapılan değişiklikler ile birçok kesim seslerini duyurmaya başlamış ve merkez-çevre kültür alışverişi doğmuştur (Uluç, 2013, s. 407). Cumhuriyet rejimine bağlı olarak yeni bir toplumsal kültür yaratma amacıyla sivil toplumun devlet tekelinde gelişmesi, çok partili hayata geçişle birlikte bazı değişikliklere uğramıştır. Entelektüel, iktisadi, örgütlenme alanında değişiklikler yaşanırken; medya, üniversite, dergi, gazete alanlarında özgürleşme, özerkleşme aşamaları kaydedilmiştir (Çaha, 2016, s. 234-235). “Sendikalar Kanunu”nun çıkarılması ile hem işçilere örgütlenme hakkı verilirken hem de sendikaların siyasal faaliyetlerine yasak getirilmiştir (Zürcher, 2000, s. 315). 1947’de Demokrat Partinin, iktidara geldiği taktirde bu yasağı kaldırması en büyük vaatlerinden biri olmuştur. Demokratikleşme ve kamusal alana aktif katılım imkânı, sivil toplum içerisinde talep edilen en önemli özelliklerden birini oluşturmaktadır. Tek parti dönemine göre böyle bir özgür sivil toplum imkanından söz edilemezken; Demokrat Parti’nin (DP) söz konusu grev hakkı vaadi toplum tarafından yankısını 1950 seçimlerinde bulmuştur. Ancak DP iktidara geldiğinde, işçiler örgütlenememiş, grev vaadi unutulmuş ve

baskıcı yönetim devam ettirilmiştir (Zürcher, 2000, s. 330). Yine de 1950’ler boyunca, çoğulcu bir toplumsal yapı ortaya çıkması ile çoklu, farklı bir sivil toplum oluşumunun itici gücü olmuştur (Çaha, 2018a, s. 397).

1960 darbesi öncesinde, ekonomik zorluklar, askeri alanda da kendisini hissettirmiş ve yaşanan sıkıntıların artması ile DP, sivil toplum üzerindeki baskısını yasaklar ve kısıtlamalar yoluyla arttırmıştır (Özkan ve Arslanel, 2015, s. 24). Darbe sonrasında, sosyal devlet anlayışı kabul edilmiş, grev ve toplu sözleşme hakkı getirilmiştir (Akşin, 2021, s. 265). Bu dönemde, çoğulcu toplum anlayışının sivil topluma etki ettiği söylenebilmektedir. Özellikle, 68 kuşağı gençlik hareketi olarak bilinen Öğrenci Hareketleri’nin etkileri, Türkiye’deki çoğulcu sivil toplumda da bu dönemde görülmüştür. *“68 gençlik hareketi, Amerika’da 1965 yılında siyahilerin sivil haklar mücadelesinden, 1970’li yıllara kadar uzanan bir dönemi işaret etmektedir.”* (Bulut, 2011, s. 125). Sivil toplumun, söz konusu toplumsal hareket ile daha da aktifleşmesi, bireylerin kamusal alanda ekonomi, ayrımcılık, dayanışma gibi söylemler üreterek siyasi ve sosyal değişimler için rol almasına alan açmıştır.

Bu alan açılışının yansıması üniversitelerde görülmüştür. Üniversiteler, kamusal söylemlerin gerçekleşmesi için bir araç olarak kabul edilmiş ve öğrenciler muhalif söylemlerini, toplumsal, siyasal, ekonomik değişim/dönüşüm taleplerini dile getirmişlerdir. En önemli söylemleri ise düşünce özgürlüğü olmuştur. Zira düşünce özgürlüğü olmadan, demokrasinin var olamayacağını belirtilmiştir. Bir diğer yansıma ise siyasal partilerin Gençlik Kolları kurmasında görülmektedir (Bulut, 2011, s. 135). Sivil toplumdaki genç bireylerin taleplerini ve beklentilerini anlamak, toplumla iç içe olmak anlayışı çerçevesinde başlatılan bu girişim, parti-sivil toplum ilişkisinde önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Düşünce ve ifade özgürlüğünün en önemli söylemlerden biri olması, sivil toplumdaki farklılıkların dile getirilmesinin ve siyasal iktidar tarafından da tanınıp kabul edilmesinin ne derece önemli olduğunu tarihte bir kez daha göstermiş olmaktadır.

Feminizmin ikinci dalgasının 1960’lara denk gelmesi de tesadüf değildir. Sosyal ve siyasal bir hareket olarak ikinci dalga feminizm, sivil topluma üç alanda katkı sağlamıştır: *“eşitlik, farklılık ve kamusal otonomi.”* (Çaha, 2018b, s. 406). Farklılıkların görünürlüğü ve kamusal alanda kendilerine yer bulmaları eşitlik-farklılık tartışmalarının odağını oluşturmuştur. *“Özel olan politiktir”* sloganı ile kadın sorunlarının siyasal iktidar tarafından da görünür olmasını sağlamış ve bu yönde politikalar üretmelerine dönük talepler duyurulmuştur. Özellikle bu dönemde kadınların basın-yayın araçlarını

kullanmalarından, bilinç yükseltme toplantıları ile sivil toplumda bir dayanışma sağladıklarından söz etmek mümkündür.

1970'lere gelindiğinde, 15-16 Haziran olaylarında bir grup işçi Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (DİSK) yönelik hazırlanan yasa tasarısına karşı protesto gerçekleştirmiştir (Akşin, 2021, s. 268). Toplumun sol kesimi ve sağ kesimi arasındaki çatışmaların artması 12 Mart muhtırasını hazırlayan olaylar olarak kaydedilmiştir. Bu dönemde sivil toplumun baskıcı, kısıtlayıcı bir süreçten geçtiği ve özgürlük hareketlerinin kısıtlandığını ifade etmek pek zor değildir. Sağ ve sol gruplar arasındaki gerilim, belki de düşünce özgürlüğünün boyutuna, toplum tarafından kabul edilmeyişe ve iktidar tarafından tüm kesimlere aynı mesafede kalınmayışının göstergesidir.

1970'li yıllarda Türk siyasal hayatında yaşanan gelişmeler, sivil toplumdaki toplumsal düzenleri ve kutuplaşmaları da etkilemiştir. “Siyasal İslam” ve “Kürt Milliyetçiliği” hareketlerinin görünürlük kazanması ile siyaset meclisinde kutuplaşmalar ortaya çıkmış, bu kutuplaşma sivil topluma da yansımıştır. Toplumsal iç çatışmaların belli bir noktaya gelmesi gerekçe gösterilmesi 1980 darbesi ile sonuçlanmıştır (Köroğlu, 2012, s. 122). Kadın hareketleri açısından bu dönem, kadının bedeni, toplumsal cinsiyet rolleri, kürtaç meselelerinin tartışıldığı dönemdir. 1960'lardan itibaren birinci dalga feminizmin esas odağı olan oy hakkı gibi, siyasal haklar bu dönemde kadının beden haklarına yönelmiştir.

1970'lerde, sol hareketin de güçlenmesiyle, kadınların daha çok örgütlenmesi, kitlesel siyasette aktif rol almaya yöneldikleri söylenebilmektedir. Bu anlamda 1975 yılında kurulan İlerici Kadınlar Derneği (İKD) önemlidir.¹⁰ İKD'de “feminist” kavramından bahsedilmese de feminist harekete yönelik iki önemli katkısı olmuştur: örgütlenme düzeyinde artış ve “devlet feminizmi”nin aşılması (Talay Keşoğlu, 2020, s. 148-149). Sivil toplumda, farklı kimliklerin vurgulandığı, kadınların ortak sorunlarının dile getirildiği, örgütlenen ve sokakta hareketlilik gösteren bir döneme girilmiştir.

Dönemin siyasal/kültürel koşulları, kadın dergileri konusuna da yansımış ve siyasal kimlik, cinsel özgürlük arayışları dergi konularında kendilerine yer bulabilmiştir. Dergilerin benimsemiş olduğu ideoloji çerçevesinde yayın çıkarmaları da beklenen

¹⁰ Yapılan derinlemesine mülakat görüşmelerinde yer alan İKD, siyasetten gelen bir STK olduğunu da belirtmiştir. Dolayısıyla, örgütlülük, sokak, sendika, kitle örgütü önemli kavramları içermektedir. Çalışmanın analiz kısmında detaylı çözümleme yapılacak olup ilgili STK'nın neden seçildiğine yönelik de bir cevap niteliğindedir.

durumdur. Örneğin, *Kadınların Sesi* İlerici Kadınlar Derneği'nin yayın organı niteliğinde olup IKD'nin ideolojisini de yansıtmaktadır (Balta Petekoğlu, 1995). Ev işleri, annelik, beslenme, güzellik, moda üzerine yazılan kadın dergilerinde aynı zamanda kadınların ataerkil zihniyete karşı savaşımlarına yönelik yazılar da bulunmaktadır. 1970'li yıllarda *Kadınca Dergisi*, bu duruma örnektir (Çaha, 2018b, s. 167).

Değişen/dönüşen toplumsal söylemler, siyasal iktidar, kültür sonucunda kadınların kendilerine yeni bir kimlik arayışında olması ve bu arayış cevabının da dergiler, kitaplar, kadın birlikleri tarafından inşa edilmesi söz konusudur. Yayın organları üzerinden yapılan sivil toplumdaki dayanışma/hareket bilinci, 1980'ler ile sokağa taşınacak, ardından 1990'lar ile birlikte kurumsallaşma sürecine girecektir.

2.3.4. 1980'ler sonrası sivil toplum

1980 darbesi ile devlet-sivil toplum arasındaki tüm örgütler kapatılmıştır. Bir görüşe göre, darbe öncesi yaşanan düzensizlik, kargaşa hali, 1961 Anayasası'nda geçen "aşırı" özgürlüklerin sonucudur. 1980 darbesi ile, "disiplinli demokrasi" oluşturulmak istenmiştir (Akşin, 2021, s. 276).

1980'li yıllarda sivil toplumun gelişmeye başlamasında liberal politikaların etkisi büyük olmuştur. "Neoliberalizm" ve "Yeni Sağ" politikaları ile siyasetin sivil topluma etki etmesi, dönüşümün önemli etkenlerindendir. Bu yıllarda siyasetin gündemi, neoliberal politikalar ile yaşanan değişimler, kimlik ve kültür bağlamında ortaya çıkan "Kürt meselesi", "Alevi meselesi" ve "İslamcılık meselesi, devlet-birey-toplum eksenini etrafında dönen tartışmalar ve siyasetin kutuplaşmasıdır (Köroğlu, 2012, s. 123-124).

"*Kadınların kimlik arayışlarının başladığı dönem*" (Çaha, 2017, s. 111) olarak nitelenen 1980'ler döneminde, sokak hareketleri başlamıştır. Bu dönemde oluşan sivil toplum söylemleri, kamusal alandaki kadın-erkek eşitliğine yönelik olduğu söylenebilir. Art arda kampanyaların düzenlenmesi, sokaktaki hareketliliğin artmasını beraberinde getirmiştir. 1986'da *Kadınlar Dilekçesi*, *Kadına Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*'ne uyulmasını isteyen kadınlar, imza başlatmış ve bu imzalar 7 Mart 1986'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiştir. Feminist harekete meşruiyet kazandıran bu eylemi, Ankara'da gerçekleştirilen "Dayağa Karşı Kampanya" ve 1987'de İstanbul Kadıköy'de yapılan "Dayağa Karşı Dayanışma" yürüyüşü izlemiştir. 80 darbesinden sonra ilk izinli eylem olan bu yürüyüş (Talay Keşoğlu, 2020, s. 149-150), kadın hareketlerinin sivil toplumdaki yerini ve önemini ortaya koymaktadır.

Sivil toplum kavramının politik toplum alanı dışında bir alanı ifade etmesi, özellikle bu dönemde *Non-Governmental Organizations* (NGO) olarak anlamını kazanmıştır. Hükümet dışı kuruluşlar olarak kazanılan anlam, devlet mekanizmasının dışında ve örgütlülüğü ifade etmektedir. Ancak Türkiye’de devlette kayıtlı olan örgütler ancak “sivil toplum” anlamını taşıırken; bu da sivil toplumun “devletin sivil toplumu”nu yansıtmaktadır (Çaha, 2017, s. 48-49).

1980 sonrası kadın hareketlerinin önemli bir özelliği, ilk defa devletin çizdiği kadın kimliğinden ayrı bir kadın kimliği inşa etmeye çalışmalarıdır (Çaha, 2018b, s. 405). Bu yeni dönemle, farklı fakat ortak çıkarları olan gruplar, kadın kimliğinin yeniden kurulmasına yönelik projeler üreterek yeni bir siyasal/kamusal alan oluşturmuşlardır. Bu yeni kamusal alanda, özel-kamusal olarak adlandırılan sorunların ayrımlaştırılması sorgulanmıştır ve ikinci dalga feminizmin “*özel olan politiktir*” sloganı, Türkiye’de ancak 1980’lerle birlikte kendisini bulabilmiştir (Timisi ve Ağduk Gevrek, 2016, s. 13-14).

1990’lı yıllar, kadın hareketi açısından kurumsallaşmaya başlanıldığı yıllar olarak tanımlamak mümkündür. Sivil toplumda oluşan 1980 döneminde sokak hareketleri, 1990’lı yıllara gelindiğinde daha çok kurumsallaşma dönemine girmiştir. Kurumsallaşma dönemi, kadın sivil toplum örgütlerinin bir dernek çatısı altında toplanmaya başlanıldığı dönem olarak da ifade edilebilir (Talay Keşoğlu, 2020, s. 150). Kurumsallaşma süreci sayesinde kadınların sivil toplum örgütlerinde örgütlenmeleri, birlik beraberlik dayanışma içinde olarak kendilerini de geliştirebildikleri, eğitime katılabildikleri, karar alma mekanizmalarında aktif rol alabilmelerini ve kamusal söylem alışverişini beraberinde getirmektedir.

Aynı zamanda gelişen liberalizm ile 1990’lı yılları farklı etnik ve dini temelli kimliklerin de görünürlüklerinin artmaya başladığı dönem olarak ifade etmek mümkün. Böylece, siyasete daha fazla farklılıkların girmesiyle ve yalnızca merkez söylemlerin değil, çevredeki farklılık taleplerinin de alınmaya başladığı dönem olmuştur (Köroğlu, 2012, s. 126).

Özetle, 1980’li yıllar dergi, gazetecilik, kitap kulüpleri, ev toplantılarında siyasal/kültürel birikim oluşturmakla ve kamusal hareketlerle geçerken; 1990’larda kalıcı yapılaşmanın daha çok öne çıkması ve sokak hareketlerinin azaldığı görülmektedir (Bora ve Günal, 2016, s. 8). 1990’larda daha çok kurumsallaşma dönemine girerek

örgütlenmenin artması ve projelere yoğunlaşılması, yerini 2000’lerde dijitalleşmeye, blog sayfalarına ve sanal kamusal alana bırakacaktır.

2.3.5. 2000’li yıllar sonrası- günümüz sivil toplum

Sivil toplum tartışmaları 2000’li yıllarda teknolojinin gelişmesi ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde, Twitter, Instagram, YouTube, Facebook, WhatsApp grupları gibi birçok sosyal medya aracı kullanılarak internet üzerinden çoklu ve anlık etkileşim oluşturulmuştur. Artık bireylerin, bir sivil toplum hareketine ve/veya söylemine katılmak için fiziksel olarak orada bulunması şart değildir. Aynı şehirde bile olmasa eş zamanlı olarak sosyal medya üzerinden harekete destek verilebilir, aktif söylemde bulunulabilir. Bunun anlamı, kamusal tartışma alanına katılımının genişlemesi ve farklılıkların görece daha çok görünür hale gelmesidir. Önceki dönemlerde belirtildiği üzere; basın/medya aracılığı ile salt belirli düşüncelerin topluma yansıtılması söz konusu olabilmekteydi. Ancak sosyal medya üzerinden toplum, öne sürülen tüm düşünceleri okuyabilme, videoları görebilme seçeneklerine sahiplerdir. Öte yandan, sosyal medya üzerinden yaşanan durumlarda dayanışma/birlik ağları çok hızlı bir şekilde oluşabilmektedir. Belki de bunun en belirgin örneğini “#metoo” hareketi olarak belirtmek mümkündür. Tüm bunlar, artık günümüzde sosyal medyanın bir kamusal alan/sivil toplum oluşturup oluşturmayacağı, iletişim/haberleşme açısından sosyal medyanın önemini, dayanışma ağlarını tartışmaya açmaktadır. Bu başlık altında “dijital aktivizm” ile ilişkilendirilerek yeni sivil toplum anlayışı tartışılacaktır.

Medyanın yeni dönüşümü olarak “sosyal medya”, içerik oluşturma, erişebilirlik, paylaşım, yorumlama gibi önemli kolları vardır (Ahlqvist, 2008, s. 13). Bu kollar sayesinde; *“hızlı, çoklu, etkileşimli, eşzamanlı, iletişime katılan tüm aktörlerin hem üretici hem alıcı olabildiği, aynı anda ses, görüntü, metin vb. verilerin sürece dahil edildiği (...)”* (Candemir, 2020, s. 159) söylenebilmektedir.

1980’li yıllarda sokağa taşınan feminist hareket, 1990’lı yıllarda kurumsallaşma sürecine girmiş ve ardından 2000’li yıllarda sosyal medya üzerinden yeni bir açılım gerçekleştirmiştir. Kadın hareketleri açısından, farklılıkların görece daha görünür olduğu, seslerin duyurulabildiği ve paylaşım yapılabilirdiği bu ortamda, sosyal medyanın bir tür ortak sorunların dile getirildiği ve dayanışma ağlarının oluşturulduğu bir araç olduğu gözlemlenmektedir.

Aynı zamanda, bu dijital agora sayesinde; baskı ortamından nötrlenerek anonim söylem üretebilme, bilgi edinme, örgütlenme gibi faktörler kullanılmıştır (Kaya, 2018, s. 564). Böylelikle, söylem oluşturmadaki güç ilişkileri ve hiyerarşi görülmez; yeni iletişim kanalları açılır ve aktif katılım gerçekleşir. Bu yeni sanal cemaatler aracılığıyla oluşturulan sivil toplum düşüncesine dair eleştirel görüşler ise, teknik beceriler, dijital okur-yazarlık, internet erişim sıkıntısı kapsamında yeni bir engel yaratacağına yöneliktir (Candemir, 2020, s. 159). Etkileşimin de hızlı ilerlediği bu alanda, kitleye erişim daha kolay olmakta, fiziksel bir mekâna bağlı olmaksızın sayıca çok kişiye ulaşılabilirken; yeni dijital aktivizm, sokak hareketlerinin yerini almakta ve “kamusal dayanışma ruhu”ndan azalabileceği de bir diğer tartışma konusunu oluşturmaktadır.

Kadın hareketlerinde önemli bir diğer yenilik “*hashtag feminizm*”dir. *Hashtag* kullanımı, “etiket” kullanımıyla belli bir konu üzerinde yazılar, videolar aracılığıyla düşüncelerin paylaşıldığı veya sadece etiketi paylaşarak destek verilebilen bir kullanım olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle dayanışma ağlarının oluşması ve “kız kardeşlik” vurgusunun öne çıktığı bu kullanım örneklerini, Dünya’da #metoo, Türkiye’de #sendeanlat paylaşımlarında görmek mümkündür. Tacize direndiği için öldürülen ve cesedi yakılan Özgecan Aslan’ın ardından kadınlar, sosyal medya üzerinden maruz kaldıkları tacizleri “sendeanlat” etiketi ile paylaşmaya başlamışlardır. Bu etiketler aracılığıyla, yardımlaşma vurgusu ve kadınların yalnız olmadıkları belirtilerek bir “kız kardeşlik” dayanışma ağı oluşturulmuştur.

2000’lerde, dijitalleşmenin artması, sivil toplum örgütlerine de yeni bir soluk getirmiştir. Artık daha çok kişiye ulaşılabilen, yazıların, fotoğraf ve videoların anlık olarak daha çok kişiye aktarılabilirdiği ve düşüncelerin görece daha yüksek ses ile duyurulabildiği bir alan oluşmuştur.

Sivil toplum örgütlerinin de Covid19 ile, online eğitimlere daha çok yer verdiği ve birçok etkinliklerin çevrimiçi olarak devam ettirildiği gözlenmektedir. Yapılan organizasyonların belirli bir bölgede kalmayıp şehir dışına aktarılması, bilgi alışverişi açısından önemlidir. Bu sayede katılımcı, çoğulcu sivil toplum unsurları perçinlenmiş olmaktadır. Bu anlamda, dijital yayıncılığın ekonomik zorlukların bir kısmına alternatif sağlaması, ilgiyi de arttırmaktadır. Bloglar ve web siteleri bu anlamda hem okuyucuya hem de yayıncıya ulaşma konusunda kolaylık sağlamaktadır.

Günümüzde, kadın sivil toplum kuruluşları birçok farklılığı yansıtmakla birlikte kadınların sorunlarını, menfaatlerini; kültürel, siyasal, ideolojik, ekonomik boyutta tartışmaya açmaktadır. Her kadın sivil toplum örgütü aynı görüşte olmasa da temelde birleştirici bir amaç oluşturmaları beklenebilir. Zira kadınların kadın olmaları sebebiyle yaşadıkları zorluklar, tüm kadınları kapsamakta ve ilgilendirmelidir. “Kız kardeşlik”, “dayanışma”, “beraberlik” gibi kavramların önemini koruduğu ancak farklı ifade edilebildiği kadın sivil toplum kuruluşlarında kimlik farklılıklarının incelendiği bu çalışmada, kuruluşlar arası farklılıkların/benzerliklerin neler olduğu ve siyasal/kültürel bağlamda bütünleştirici bir amaç taşıyıp taşımadıkları araştırılmak istenmektedir.

Üçüncü bölümde, farklı sosyo-politik görüşlere sahip olan beş kadın sivil toplum örgütü ile yapılan derinlemesine mülakat görüşmelerine yer verilmiştir. Sırasıyla İlerici Kadınlar Derneği, Havle Kadın Derneği, Kadın Adayları Destekleme Derneği, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği ve Kadın Merkezi görüşmelerinden sonra son olarak, elde edilen veriler söylem analizi yöntemiyle incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANALİZ – TARTIŞMA

Bu bölümde, kadın sivil toplum örgütleri ile yapılan derinlemesine mülakat görüşmeleri, söylem analizden yorumlayıcı görüş yöntemiyle incelenecektir. Yorumlayıcı görüş kapsamında, metin bir nesne olarak ele alınmakta ve buradaki çelişkiler, anlamlar, karşıtlıklar, eksiklikler çözümlenmektedir. Seçilen kadın sivil toplum örgütleri, amaçlı örneklem yöntemiyle çalışmanın amacı açısından sosyo-politik bağlamda kilit öneme sahip örnekleme oluşturmaktadır. Söylem analizinin önemi ise iletişimdeki örtük anlamların açığa çıkartılarak derinleştirilmesinde gizlidir. Söylemlerin hangi anlamlarda üretildiği ve aktarıldığı önemli olup bir anlamlandırma süreci başlatılmaktadır. Dilin önemi, salt düşüncelerin iletilmesinde değil; ancak aynı zamanda benliğin bulunduğu, bilincin inşa edildiği bir etkinlik olarak görülmektedir (Gökçe, 2019, s. 19). Dolayısıyla, bu çalışmada seçilen kadın sivil toplum örgütlerinin, sosyo-politik düşünceler çerçevesinde nasıl bir kimlik inşa ettikleri söylem analizi yöntemiyle ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

Görüşmelerdeki dikkat çekici unsurlar ve farklılaşan kimlik söylemleri kategori halinde başlıklandırılacaktır. Bu başlıklar altında örgütler arası karşılaştırma yoluna gidilerek yapılan söylemler, pasajlar halinde verilecektir. Örgütler arasındaki karar alma süreçleri, kimlik tanımlamaları, çatışma unsurları, kız kardeşlik meselesi, birleştirici bir amaç oluşturmaları, toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisi, kamusal alanda kendilerini nasıl ifade ettikleri, topluma yönelik nasıl bir dil kullandıkları, kişinin çok kimlikli olmasının sonuçları, örgüt içerisindeki siyasal hareketlenme unsurları, eğitimleri ve motivasyon unsurları konularında benzerliklerin/farklılıkların gözler önüne serilmesi amaçlanmaktadır.

3.1. Örnekleme Dahil Edilen Kadın Sivil Toplum Kuruluşları

Kendisini, “Bizler, 1975 yılında kurulan İlerici Kadınlar Derneği'nin yarattığı birikimi ve deneyimi ileriye taşımak için tekrar yola çıkan kadınlarız. Ekim 2015 yılında yaptığımız toplantı ile İlerici Kadınlar Derneğini yeniden kurma kararı aldık. 10 Ocak 2016 günü yaptığımız etkinlik ile derneğimizin kuruluşunu ilan ettik.” (İKD, 2020b) olarak ifade eden İKD, kadınların sosyal ve iş yaşamında hak kazanımlarını sağlamak ve korumak için mücadele eden bir dernektir. Dernek organları; merkez genel kurul, merkez yönetim kurulu ve merkez denetim kurulu şeklinde olup karar organı merkez genel kuruludur ve

üyeler tarafından seçilmiş delegelerden oluşmaktadır (İKD, 2020a). Yayınları İKD Aylık Raporları ve Kadınların Sesi şeklinde olup web sitesinde aylık yayınlanmaktadır.

Havle Kadın Derneği, “2018 yılında Üsküdar’da, başta Müslüman kadınlar olmak üzere kadınların hayatlarının her alanında karşılaştıkları zorluk ve engelleri aşmak amacıyla” kurulduğunu ifade etmekte ve kendisini “Türkiye’nin ilk Müslüman feminist kadın derneği” olarak tanımlamaktadır. Dernek isminin hikayesi ise, Havle Bint-i Salabe’den gelmektedir. Kocasının, kendisine yaptığı haksızlıklarla mücadele eden Havle, dernek ismine ilham vermiştir. Havle Kadın Derneği’nin amaçları arasında İslam’ın ataerkil yorumlarına, sosyal normların dini referanslar ile bağlanmasına karşı feminist bakış açısıyla mücadele ettiği yer almaktadır. Buna bağlı olarak, İslami feminizm, feminizmin yerelleştirilmesi, toplumsal cinsiyet hiyerarşisi ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konularında bilgi birikimi oluşturma ve savunuculuk faaliyetleri yürütmenin dernek amaçları arasında olduğu ifade edilmektedir (Havle, 2018a). Dernek, kendisini “Müslüman feminist” olarak ifade etse de feminist bir dayanışma ağı olarak feminist ve/veya dindar olsun olmasın kadınların bir arada olabileceği ve örgütlenebileceği bir alan oluşturmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, görüşme analizlerinde de belirtileceği ve detaylandırılacağı üzere, belli bir ideolojik hegemonyanın bulunmadığı, kapsayıcı bir dernek oluşturduğu ifade edilebilir. Web sayfasındaki yayınlarına bakıldığında ise, “Şiddetin Adlandırılması: Kadınların Dini Varlıkları ve Hayatta Kalma Yolları”, “Türkiye’de Erken Yaşta Evlilik Deneyimleri ve Algıları” ve “Feminizmin Yerelleşmesi” şeklindedir (Havle, 2018b).

Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER), kadınların eşit olarak temsil edilmelerini destekleyen bir kadın örgütü olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre, tüm karar organlarında kadın ve erkek eşit temsiliyet hakkını savunan ve bunu demokrasinin bir gereği olarak kabul eden KA.DER, 1997’de kurulmuştur. Dernek, ana hedefini “siyasette eşit temsilin sağlanması” olarak ifade etmektedir. Zira siyasetteki eşitliğin sağlanması, eşitliğin her alanda gerçekleşmesini kolaylaştıracaktır. (KA.DER, Hakkımızda, tarih yok) . Birçok yayın çıkarmış olan KA.DER, “8 Mart Karnesi”, “Temsilde Kadın-Erkek Eşitliği Karnesi” geleneksel olarak yayınlanırken; “TV Tartışmalarında Cinsiyetler Arası Uçurum” Ocak 2021’de, “20 İlde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi ve Çalıştay Raporu” isimli iki ciltten oluşan rapor yayınlanmıştır (KA.DER, Yayınlar, tarih yok).

Kadının İnsan Hakları- Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇ), “Türkiye’de ve dünyada kadınların insan haklarını savunmak ve hayata geçirmek amacıyla 1993 yılında

kurulan bağımsız bir kadın örgütüdür.” İsmi, Viyana’da düzenlenen Birleşmiş Milletler’in İnsan Hakları Dünya Konferansı’nda çıkan söyleminden alan KİH-YÇ, kadınların yaşamın her alanında özgür ve eşit yurttaşlar olarak katılımını desteklemektedir. 1999, 2004, 2007, 2015 yıllarında ödül alan dernek, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadın hakları mücadelesinde, kadınlarla ve LGBTİQ örgütleriyle birlikte hareket etmektedir (KİH-YÇ, Hakkımızda, tarih yok). Programları arasında, 1995 senesinden beri devam eden, Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı (KİHEP) sayılabilmektedir. Hazırlık süreci denilebilecek 1993-1994 yıllarında yapılan saha araştırmaları, kadınların kendi haklarını bilmediklerini ortaya koymakla birlikte feminist harekette önemli bir kavram olan “bilinç yükseltme toplantıları” fikrinin de doğmasına önemli katkı sunmuştur. Bu programda; insan hakları ve kadın kimliği odaklı insan hakları konularında farkındalık yaratmak, eğitim kısıtlılığını gidermek, örgütlenme becerisi kazandırmak amaçlanmaktadır. Öte yandan, savunuculuk, feminist bilgi üretimi ve paylaşımı da programları arasında yer almaktadır (KİH-YÇ, Programlar, tarih yok). Öte yandan, feminist bilgi üretimini yaygınlaştırmak ve kadının insan haklarına yönelik bilgileri her eğitim düzeyine göre anlaşılabilir kılmak ve bu amaçlarla basılı ve dijital yayın yapmaktadır. Yayınları arasında; “Kadınlarla Mor Bülten”, “Haklarımız Var!”, kitaplar, raporlar, makaleler, videolar bulunmaktadır (KİH-YÇ, Yayınlar, tarih yok).

Kadın Merkezi (KAMER) Vakfı fikri, 1994 yılında filizlenmesinin ardından hazırlık evresini geçirdikten sonra 1997 yılında kurulmuştur. Kadınların yaşadıkları şiddeti fark eden ve bu konudaki farkındalıkları diğer kadınlarla paylaşarak yaşanan şiddeti değiştirmek, sorgulamak üzere kurulan KAMER; cinsiyet eşitliğinin sağlandığı, evrensel insan hakları ve barış normlarına ulaşmayı hedefleyen katılımcı bir topluluk olduğunu ifade etmektedir (KAMER, Hakkımızda , tarih yok). Devam eden birçok projenin yanında, tanımlanmış projeleri; “Her Kadın İçin Bir Fırsat Projesi”, “Sığınması Kadın ve Kız Çocukları İçin Güvenli Mekanlar Projesi- Diyarbakır”, “Biz de Varız”, “Cinsiyet Eşitliği İçin Yerinden Yönetim Modeli”, “Kadın Girişimciliği”dir (KAMER, Çalışmalarımız, tarih yok). Yayınları arasında “Suçlu Kim? II Aile? Devlet? Toplum? Yani Hepimiz?”, “Şiddetle Mücadele HAKLARIMIZ”, “Beraber Oynama Grubu El Kitabı”, “Biz de VARIZ”, “Kadın Hakları İnsan Haklarıdır” sayılabilmektedir (KAMER, KAMER Yayınları, tarih yok).

¹¹Örnekleme kapsamında incelenen sivil toplum örgütleri kısaca tanıtıldıktan sonra, söylem analizi yöntemiyle öne çıkan ve örgütler arası farklılık gösteren konular, başlıklandırılarak kategorize edilmiştir. Söz konusu başlıklar: örgüt yapısı-karar alma süreçleri, kimlik tanımlamaları, çatışma unsuru-ortak etkinlikler, dayanışma ağları-kız kardeşlik, toplumsal cinsiyet-siyasal iktidar, çoklu kimlikler, kamusal alan-siyasal hareketlenme şeklindedir. İlgili başlıklar, örgütler arasında çarpıcı farklılıklar doğrultusunda karşılaştırmaya gidebilmek amacıyla seçilmiştir. Bunlar dışında, görüşme sorularında sorulan örgütler arasında birleştirici bir amaç oluşturulup oluşturulmadığı, etkinliklerde nelere dikkat edildiği ve motivasyon unsurlarının neler olduğu konuları, örgütler arasında çarpıcı bir farklılık gözlenmemesi nedeniyle başlıklandırılmamıştır.

3.2. Kategoriler

- *Örgüt Yapısı- Karar Alma Süreçleri*

Örgüt yapısı ve karar alma süreçleri hakkında İKD başkanı Umut Kuruç;

“Bizim İstanbul, Ankara, Gaziantep, İzmir, Antalya’da şubelerimiz var. Başka illerde küçük küçük temsilciliklerimiz var. Karar alma sürecimiz, bir Merkez Yürütme Kurulu var, haftada bir toplanır. Bir de Genel Yürütme Kurulu var, o da ayda bir toplanır. Yani en uzun aralığı ayda birdir. MYK’da aldığımız kararlar, GYK’da görüşülür ve orada karara bağlanır. Karar alma sürecimiz bu şekilde. GYK’da yerel, yani şubelerimizden temsilcilerimiz de vardır. Şubelerin dışında da daha merkezi birtakım akademisyen, sendikacı gibi daha merkezi isimler de var.”

diyerek karar alma süreçlerinin iki aşamadan geçtiğini ve nihai kararın GYK’da verildiğini belirtmektedir. Havle Kadın Derneği yönetim kurulu üyesi Zeynep Kuyumcu; karar ve örgütlülük olmak üzere iki ekipten söz etmektedir. Bu ekipler arası geçişler tamamen gönüllülüğe dayanmaktadır. Birlikte karar almanın şeffaflığı ve katılımcılığın görece daha yüksek olabildiği Havle’de, örgütlülük ekibinden bir kişinin istediği zaman karar ekibine; eğer karar ekibinden bir kişinin de o dönem derneğe zaman ayıramayacaksa örgütlülük ekibine geçebilmesi, karar mekanizmalarındaki geçişkenliği göstermektedir. Dolayısıyla zaman ayıramama durumunda ne işlerin aksaması ne de tamamen görevi bırakma söz konusudur. Bu tür durumlara yönelik önlem alınması önemli bir konudur:

¹¹ Kadın sivil toplum örgütleriyle yapılan derinlemesine mülakat görüşmeleri, pasajlar halinde aktarılmış ve hiçbir cümle değiştirilmemiştir.

“Bir karar ekibimiz var. Onu böyle iç çember gibi düşünürsek, onun dışında bir örgütlülük ekimiz var. Ama isteyen örgütlülük ekibinden direkt karar ekibine geçebiliyor. Geçen hafta bir arkadaş, karar ekibine katılmak istedi. Dedik ki pazartesi günü direkt toplantıya gel, dahil ol. İlk iki hafta daha çok gözlemlemek istiyor o arkadaş. Çünkü aynı anda şu an sekiz proje devam ediyor, anlamak zor olabiliyor. Üçüncü hafta direkt görev alıyor. Süreçlerde hem kararları birlikte veriyoruz hem de işleri birlikte paslaşarak yapıyoruz.”

Ekipler arası geçişken bir mekanizmanın olduğunu ve bir hiyerarşinin olmadığını belirten Kuyumcu’nun dernekte “çoğunlukçu demokrasi”nin de olmadığını belirtmesi ilginçtir. Buna göre;

“Şunu da belirtmek istiyorum, hiyerarşi yok ama demokrasi de yok. Şöyle söyleyebilirim, olur da bir karar alacağız, on üç-on dört kişiyiz, bir kişi karşı çıktı ve onun gerekçesi bir yandan da bizim için önemliyse biz yine de o kararı uygulayamayabiliyoruz. On üçe bir olduğunda da on üçün istediğini yapmıyoruz yani. Diyoruz ki herkes tam olsun, herkes bu konuya tamam desin, ondan sonra yapalım. Yani orada çoğunluğun değil de tamamının onayını istiyoruz. Özellikle önemli şeylerde o biraz daha hem bizi bir arada tutuyor hem de daha güvenli hissettiğimiz bir alan oluyor.” (...) “Havle olarak şuna da çok açığız, örneğin ‘şu an ben zor bir dönemden geçiyorum, Havle’ye yeterince vakit ayıramayacağımı düşünüyorum. İzninizi istiyorum, ben bir süre ekipte olamayacağım örgütlülüğe geçiyorum.’ Kişi istemiyorsa tamamen de çıkabilir ama her zaman kapımız açık.”

Kadın Adayları Destekleme Derneği’nde İzmir şube başkanı Banu Önkol İçhedef, karar alma süreçlerini,

“Karar alma süreçlerimiz şöyle, her ay yönetim kurulu toplantısı yaparız. Aynı zamanda bir WhatsApp grubumuz var bizim. WhatsApp grubumuzdan da haberleşiyoruz. Onun haricinde, toplantı yapıyoruz. Ama maalesef son yıllarda siyaset çok hızlı ilerliyor, çok ani gelişmeler oluyor. O yüzden çok ani hareketlenmeler yapabiliyoruz bazen. Bir karar defterimiz var, yönetim kurulumuz var. Yönetim kurulu karar veriyor, çoğunluk olarak. Yönetim kurulunda yedi asil, yedi yedek bulunuyor. Denetleme kurulumuz var, üç asil ve üç yedek olarak. Denetim kurulumuz da bizim iç denetim olarak

belirli aralıklarla her yıl mutlaka denetleme yapıyorlar. Yarın da mesela denetlememiz var. Onlar bizi iç denetleme yapıyor, her yıl. Daha sonra genel merkezden gelip denetleme yapıyorlar. Sonrasında olursa Dernekler Masası'ndan, İç İşleri Bakanlığı'ndan gelen denetlemelere, büyük denetlemelere her an hazırlıklı oluyoruz biz. O yüzden, kimse bizi denetlemeden biz kendi kendimizi denetliyoruz. Böyle bir mekanizmamız var içimizde. Çünkü bizim dernek yöneticilerimiz de ve yönetimimizde de avukat arkadaşlarımız, maliye üzerine uzmanlık yapmış arkadaşlarımız da çok var. Özellikle hukukçularımız çok var. Dolayısıyla, biz bu konulara çok önem veriyoruz.”

şeklinde ifade etmektedir. Yönetim kurulu, WhatsApp grupları, denetleme kurulu şeklindeki yapılar arasında çoğunluk olarak alınan kararlar bulunmaktadır. Denetleme mekanizmasının çift aşamalı olması dikkat çekicidir. Derneğin kendisini bakanlık tarafından olası bir denetlemeden önce denetlemesi, her an hazırlıklı olmayı beraberinde getirmektedir. Günümüzde giderek dijitalleşen haber organları göz önüne alındığında, derneğin WhatsApp gruplarını ayrıca belirtmesi, bu aracın kullanım sıklığını ve önemini de ortaya koymaktadır.

Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği genel koordinatörü Hilal Gençay, derneğin feminist bir örgütlenme olduğuna dikkat çekerek yatay örgütlenmeyi benimsediklerini ifade etmektedir:

“Yapımız, feminist bir örgüt olduğumuz için daha yatay örgütlenme diyoruz kendi örgütlenmemize. Yani genel koordinatör, koordinatör sorumlular gibi pozisyonlar olsa da ekip içerisinde organizasyon şemamızda, aslında hani kararların ortak alındığı, stratejik kararların çok daha büyük bir ekiple alındığı daha kolektif bir yapımız da var. Böyle farklı feminist yapılarla karar alan ama mutlaka ortak ve kolektif karar alan bir örgütüz.”

Kolektif karar alınması, Havle Kadın Derneği ile benzerlik göstermektedir. Çoğunlukçu yöntemle karar alınmasının aksine, ortak kararın alınması, herkesin o karara yönelik onayının alınmasını gerektirirken; öbür yandan bir fikirde herkesin kararının olumlu yönde alınması zorunluluğu hızlı kararlar almayı da engelleyebilecek bir faktördür. Ancak feminist bir yapı olunmasının vurgulanması, yatay örgütlenmeyi de beraberinde getirmesi de önemli bir husustur.

KİH-YÇ'nin *"Ofis ekibinin çalıştığı üç program alanı var. Bunlardan bir tanesi savunuculuk, bir tanesi kadın güçlenme ve kapasite gelişimi, bir diğeri ise feminist bilgi üretimi ve yaygınlaştırması."* Söz konusu üç farklı program alanında, üç farklı karar alma düzeyi söz konusu olmaktadır. Şöyle ki program ekipleri, ilgili programın nerede, nasıl yapılacağına yönelik daha çok operasyonel kararlar ile ilgilenirken, bu kararın bir üst düzeyi ofis ekibi karar düzeyinde ancak tüm ekibin kararın alınması gereken kararlarda ve son olarak "stratejik kararlar" denilen bir üst karar için "geniş ekip" adı verilen bir ekiple karar alma yoluna gidilmektedir.

"Bu geniş ekip şöyle bir ekip, ofis ekibi var içerisinde. Ofis ekibindeki 10 kişi burada var artı sürekli danışmanlarımız var. Sürekli danışmanlar derken de program alanlarının her birinin ve bazen idari işler ve genel koordinasyonun da sürekli olarak çalıştığı danışmanları oluyor. Bu danışmanlar da bu geniş ekip içerisinde. Sayıları onların zaten şu anda beş. Yani beş sürekli danışmanımız var çalıştığımız. On kişi ofis ekibi, beş kişi danışmanlıklar artı dört kişide yönetim kurulu üyeleri. Aslında beş kişilik bir yönetim kurulumuz var bizim; ama yönetim kurulunun bir üyesi her dönem ofis ekibinden birisi olarak seçilir. Dolayısıyla hani ofis ekibi temsil edilir yönetim kurulunda böylelikle. Dolayısıyla dört dışarıdan yönetim kurulu üyesi gelir, beş danışmanımız ve on tane de ofis ekibi üyemiz. Bizim on dokuz kişilik şu anda bir geniş ekibimiz var. İki tane de fahri üyemiz var geniş ekipte." (...) "Bu geniş ekip, ayda bir toplanıyor, herkesin eşit söz hakkı var bu ekipte ve ortak karar esas. Yani çoğunluk kararı almıyoruz, orada görüş birliğine varmamız gerekiyor, uzlaşmamız gerekiyor tam anlamıyla."

Çoğunluk kararının alınmaması, mutlaka bir uzlaşmaya gidilmesi Havle Kadın Derneği ile benzerlik göstermektedir. Bu durum, tüm düşüncelerin dikkate alınması, çelişkilerin risk olarak ele alınması ve tam bir uzlaşma sağlanması istendiğinin ifadesidir.

Kadın Merkezi (KAMER) genel başkanı Nebahat Akkoç, geniş bir coğrafyada örgütlenmelerinden dolayı, temsilciliklerin öneminden bahsetmiştir. Denetim kurulu, icra kurulu ve yönetim kurulu kararların alınmasında etkilidir. Ancak, karar verme aşamasında *"mütevelli heyetinin karşı çıktığı bir karar alınamıyor."* oluşu, KİH-YÇ ve Havle Kadın Derneği ile benzerlik göstermektedir. Kararların, çoğunluk çıksa dahi ortak alınması, her düşüncenin dinlenmesi ve risklerin gözden geçirilmesi önemli noktalardır.

Dolayısıyla, karar alma mekanizmalarında sivil toplum örgütlerinin kendi örgütsel farklılıkları göz önüne alınarak farklı mekanizmalar oluşturmaları (farklı kurullar, karar organları) olağanüstü bir durum değildir. Ancak; kurullardan nihai kararın çıkması İKD, ve KA.DER’de oy çokluğuna bağlı olurken; Havle Kadın Derneği, KİH-YÇ ve KAMER’de kolektif karara bağlı olarak çıkabilmektedir. Bu durumda “çoğunlukçu demokrasi” başlığı altında kararların oy çokluğuna bağlı kılınması kaldırılmakta ve bir uzlaşma aranmaktadır.

Bu bağlamda, her söylemin, her düşüncenin, varsa karşıt görüşün nedenlerin anlaşılması ve görüşülmesi açısından bu yöntem önem arz etmektedir.

- *Kimlik tanımlamaları*

Sivil toplum örgütlerin kendilerini nasıl tanımladıkları, nasıl ifade ettikleri, sivil toplum içerisinde kendilerini nasıl tanıttıkları önemlidir. Dolayısıyla, söylemler üzerinden kimliklerin inşa edilmesi, bunların nasıl dile getirildiğini de önemli kılmaktadır. Birer kolektif kimlik olarak adlandırılabilcek sivil toplum örgütlerinin kimlikleri, bireyleri sosyal, politik, kültürel anlamda etkileyebilmesi ve kamusal alandaki temsiliyetleri boyutlarında ortaya çıkmaktadır. İlgili sivil toplum örgütlerinin farklı ideolojik, politik, kültürel görüşlerde olmasına dayanarak söylemlerinde nasıl bir kimlik inşa sürecinde bulundukları görüşme sorularında derinleştirilmiştir.

“Kimlik tanımının “sen kimsin” sorusuna verilen yanıtlar bütünü olduğundan hareket edersek, siz sivil toplum kuruluş kimliğinizi nasıl tanımlıyorsunuz?” sorusuna yönelik verilen cevaplar, örgütler arasında hem kimlik farklılıklarını hem de odaklandıkları kavramları net bir şekilde göstermektedir.

Örneğin İKD, “Ben bir kere kendimi sosyalist kadın mücadelesinin bir neferi olarak tanımlıyorum. Yani şöyle tanımlamıyorum kendimi; kadın, etnisite, cinsel kimlik vs. üzerinden tanımlamıyorum. Kendimi öncelikle sınıfsal olarak tanımlıyorum. İşçi sınıfının bir mensubu olarak tanımlıyorum kendimi ve durduğum siyasi noktaya, perspektife göre tanımlıyorum. Çünkü bu kimlikler meselesinin esas mücadeleyi parçaladığını düşünüyoruz. İKD olarak bizim görüşümüz hem cinsel kimliklerin hem etnik, dini vb. kimliklerin esas mücadeleyi, yani bir toplumsal kurtuluş mücadelesini, zayıflattığını, bunun üzerini örttüğünü düşünüyoruz.”

Kuruç, yukarıdaki sözleri ile sivil toplum örgütü kimliğini öncelikle ideolojik yönden tanımladığını vurgulamaktadır. Her ne kadar kimliklerin, mücadeleyi parçaladığı ifade

edilse de Kuruç'un ideolojik yönden bir tanım yapması, aslında bir diğer kimlik bileşenini işaret etmektedir. Öte yandan etnik, cinsel, dini kimlik farklılıklarının toplumsal bütünleşme açısından bir ayrıma yol açacağı düşünülmektedir. Ancak ideolojik ve sosyo-ekonomik kimlikler İKD görüşünde öncelikli konumdadır. Derneğin, kimlik tanımlamasında “feminist” kavramına yer vermemesi de mücadeleyi işçi sınıfı örgütlenmesi kapsamında ele aldığını göstermektedir.

Havle Kadın Derneği, “Biz aslında, öz örgütüz. Kendimizi, Müslüman feminist kadınlar olarak tanımlamaya dikkat ediyoruz. Ancak bu son yıllarda, LGTBİ hareketinin de bizim için çok anlamlı ve önemli olduğunu düşünerek, Müslüman feminizmi, normal feminist harekete bilgi üretmek ve aynı zamanda dediğim gibi gündelik hayattaki genç kadınların veya Müslüman kadınların aslında onların dertlerinin feminist harekete çok görülmediğini, bu yüzden biraz daha feminizmin yerelleşmesi alanında çalışmaya başlıyoruz. Havle'nin şu anda en önemli iki tane amacı var. Hatta hep şey der, bu iki amacını yerine getirirse biz derneği kapatırız. Böyle kendi aramızda şakalaşırız. Birisi, feminizmin yerelleşmesi. Yani hep feminist hareket, şu anda Türkiye özelinde konuşursam, ayrıcalıklıymış gibi geliyor. Beyaz Türkler'den oluşuyormuş gibi geliyor. Biz bunu yaşlısıyla, genciyle, Müslümanıyla, Müslüman olmayısıyla, gerçekten böyle görünür olmayan kadınların da görünür olmasıyla feminist hareketi güçlendirmeye çalışıyoruz. Diğer bir amacı, feminist harekete Müslüman feminist bakış açısıyla bilgi katmak. En önemli iki amacımız bu. Kimlik konusunda, dediğim gibi, kendimizi Müslüman feminist olarak değerlendirmenin önemli olduğunu düşünüyoruz.”

Kuyumcu ise dini kimlik bileşenini ön plana çıkararak bir kimlik tanımlaması yapmaktadır. Müslüman feminist kadın derneği olan Havle bu anlamda Türkiye’de bir ilktir. Derneğin kuruluş amacında da açıkça dini kimlik belirtilmekte ve bundan dolayı her ne kadar salt Müslüman kadınları kapsadığı anlamı çıkabilse de Kuyumcu’nun ifadesinde, Müslüman olan/olmayan tüm kadınlara dernek kapısının açık olduğu söylenmektedir. Öte yandan, kimlik tanımlamasında LGBTİ örgüt isminin de geçmesi önemlidir. Zira görünür olmayan grupların da haklarını savunmak ve feminizmi bu doğrultuda yerelleştirmeye çalışmak amaç edinilmiştir. Dolayısıyla, dini kimlik vurgusunun yanında, bütünleştirici bir amaç edinildiğini söylemek mümkündür.

KA.DER, “KA.DER, eşit temsiliyeti kendine önderlik etmiş ve bunun üzerinden yürüten, özellikle karar alma mekanizmalarında ki bunlardan en önemlisi ve yetkili mecra da siyaset olduğu için, -ama tabi ki biz sadece siyasetteki eşit temsiliyeti savunmuyoruz, medyada da eşit temsiliyeti inceliyoruz, hukuksal alanda eşit temsiliyet, akademide eşit temsiliyeti de inceliyoruz- bunlardan yana olan, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı çalışan, tüm siyasi partilere eşit mesafede yaklaşan bir sivil toplum kuruluşuyuz. 1997’de İstanbul’da, 1998’de İzmir’de kurulmuş.”

Önkol İçhedef, eşit temsiliyet ve özellikle karar alma mekanizmalarında kadınların katılım önemini vurgulamaktadır. Herhangi bir sosyo-ekonomik, dini referans olmaksızın; salt siyasal alanda değil, toplumun her alanında eşit temsiliyet ilke edinilmekte olup kadın-erkek eşitliği ön plandadır.

KİH-YÇ, “Feminist bir örgüt. Temel yaptığı iş, savunuculuk. Biz 1993’ten bu yana yapılan yasal reformlar, Türkiye’deki kadın haklarında alanında yapılan tüm yasal reformlar, tüm bunlarda biz etkili olmuşuz. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı isimli program, sahada 1995’ten bu yana çok yaygın uygulanan bir program. Aslında biz onu da savunuculuk aracı olarak görüyoruz. Çünkü yereldeki savunuculuğu ve örgütlenmeyi destekleyen bir program. Dolayısıyla, Kadının İnsan Hakları, savunuculuk yapan bir dernek diyebiliriz. Uluslararası savunuculuk konusunda da Türkiye’de çok önde olan, bilinen bir dernek. Özellikle uluslararası feminist hareketlerle iş birliği içinde olan orayı takip eden ve buraya bilgiyi taşıyan, köprü olan. Aslında biz kendimizi şöyle tanımlıyoruz çokça: Yerel, ulusal ve uluslararası hatta bölgesel düzeyde feminist hareketler arasında bilgi akışını, deneyim akışını sağlayan bir köprü olmaya çalışıyoruz. Yerelden ulusala ve uluslararasına, uluslararasından ulusala ve yerele feminist hareketler arası bir bağ kurulması için çalışıyoruz. Bunu yaparken birçok savunuculuk yöntemini beraber kullanıyoruz. Araştırmalar, eylemler, sosyal medya eylemi, kampanya, programlar, eğitim programları birçok farklı sistemle feminist hareketler arasında bilgi akışını sağlamak; ulusal düzeyde de toplumsal cinsiyet eşitliğini gelişmesi için katkıda bulunmak, kadın haklarının her alanda iyileşmesi için emek vermek. Ama özellikle ulusal düzeydeki reformların, uygulamaların değişmesi için çalışıyoruz.”

Gençay, kimlik tanımlamasına “feminist bir örgüt” olduklarını söyleyerek başlamaktadır. Yanında başka herhangi bir kimlik bileşeni olmaksızın; salt kadın haklarında bir “köprü” görevi edindiklerini vurgulanmakla birlikte ve derneğin temel amaçlarının “savunuculuk” olduğu ifade edilmektedir. Feminist hareketlerle iş birliği içinde olduklarının da ifade edilmesinden dolayı; herhangi bir sosyal, ideolojik, kültürel ayrımlarının göz önünde tutulmadığını, salt toplumsal cinsiyet ve kadın hareketleri için emek verildiğini, yerel ve ulusal düzeyde bilgi akışının sağlandığını söylemek mümkündür.

KAMER, “Esasında, biraz bu vizyonumuzu ve misyonumuzu tanımlamak gibi bir şey. Biz; şeffaf, katılımcı, herkesin eşit hak ve fırsatlara sahip olduğu bir demokratik toplumda yaşama özgürlüğü ile yola çıktık. Bu, bizim vizyonumuz oluyor ama ondan sonra, bu hedef rüya oldu artık. Bu rüyaya ulaşmak için öncelikle yaşadığı şiddeti fark edip güçlenmiş ve topluma katılım sağlamış kadınların sayısını çoğaltmak gerektiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla biz, bu güçlü kadınların sayısını çoğaltmaya çalışıyoruz.”

Akkoç ise kimlik tanımlamasında farklı olarak “şiddet” kavramını vurgulamaktadır. Şiddet yaşayan kadınları topluma kazandırmak amaç edinilmiş olup aynı zamanda katılımcı, eşit hak ve fırsatlar ile yola çıkılmıştır.

- *Çatışma Unsuru- Ortak Etkinlikler*

Kimlik tanımlamalarındaki farklılıklar göze çarpmakla birlikte bu farklılıkların bir çatışma unsuruna yol açıp açmadığı bir diğer önemli soruyu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, sivil toplum örgütlerine; “Kadın sivil toplum örgütleri arasındaki bu örgütsel ve/veya kimliksel farklılıklar, bir çatışma yaratıyor mu sizce? Ortak etkinlikler yapabiliyor musunuz?” sorusu yöneltmiştir.

İKD; “Birkaç kez yaptık ortak etkinlik ama mücadele hatlarımız ve karşıya aldığımız, yani neye karşı mücadele ettiğimiz büyük oranda farklılaşabiliyor. Bizim gibi düşünen veya bize yakın az sayıda kadın örgütü var. O az sayıdaki kadın örgütüyle birkaç kez etkinlik yaptık. Örneğin İstanbul Sözleşmesi’nden imzanın çekilmesine karşı eylemlerimiz oldu. 25 Kasım eylemlerinde bir araya geldik. Bir kere 8 Mart için bir araya geldik. Ama çok fazla kimlik öne çıkarıldığı için kadın örgütlerinde, dediğim gibi bize yakın birkaç tane var, ama onların dışında yani böyle bir erkek karşıtlığı, bir

patriarkayı esas merkeze koyan bir anlayış olunca, esas mücadelenin merkezi kayıyor bize göre. O yüzden çok fazla ortak etkinlik yapamıyoruz.”

Kuruç’un ideolojik farklılıklardan dolayı sınırlı sayıda etkinlik yapılabilmesini belirtmesi önemli olup bunun aksi ancak; tüm kadınların ortaklaştığı mücadele hatlarında mümkün gözükmemektedir. Bu durumun en belirgin örneği ise İstanbul Sözleşmesi’nde kendini göstermektedir. Öte yandan en önemli farklılık olarak belirtilebilecek durum, “erkek karşıtlığı”nın öne çıktığı anlayış olduğunda, İKD’nin bu tür etkinliklere katılmamasıdır. Kuruç’un sözleriyle: *“Bir kere biz feminist değiliz. Feminizme yakın üyelerimiz yok mu, elbette var. Ama bu İKD’nin bir bütün olarak perspektifinin feminist bir görüş olduğunu gerektirmiyor. Feminist değiliz, sosyalist feminist de değiliz. Sosyalist bir kadın örgütüyüz. Bizim için toplumsal eşitlik önemli.”*

Havle Kadın Derneği, *“Şu anda mesela iki tane projemiz var. Paydaşlarımızdan biri SPod, DEMOS ve Pozitif Yaşam. Aslında üçü de kadın örgütü değil. SPod, LGBTİ örgütü; DEMOS, barış örgütü; Pozitif Yaşam da HIV ve AIDS üzerine çalışanlara kaynak sağlayan, bilgi üreten bir dernek. Ama kadın örgütleriyle de aslında EŞİK gibi, dahil olduğumuz AĞ-DA gibi oluşumlar var. Birbirimizden çok şey öğreneceğimizi düşünerek aslında birlikte yer alıyoruz. Ama bence feminist hareketlerin en önemli özelliği, birbirlerine eleştiri yapabiliyor olması. Hesap verilebilirlik aslında. Bu şekilde birbirimizi büyütüyoruz. Bunu yapabildiğimiz örgütlerle birlikteyiz. Örneğin 8 Mart’ta, 25 Kasım’da bir koalisyon toplanır. Yürüyüşleri, protestoları, mitingleri düzenlemek için. Onlarla yer alıyoruz. Birlikte çalışmanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Örneğin, Feminist Mekân var, her pazartesi toplanır. Tüm kadınlar, bağımsız feministler, feminist örgütler. Oraya gidiyoruz. Aslında birlikteyiz ancak; bilgi üretimimiz farklı noktalardan olabiliyor. Ama işte bu da gerçekten gökkuşağının bir başka rengi gibi görünüyor. Kesinlikle yan yana durmayacağımız bir örgüt konuşulmadı hiç. Belki kadın örgütleri arasından değil ama, Müslüman muhafazakâr dernekler ile yan yana durma konusunda çekincelerimiz olabiliyor. Bunu kendi aramızda her seferinde konuşuyoruz. X örgütü, bizi şuraya davet etmiş, gidelim mi gitmeyelim mi, artısı eksisi nedir diye. Açıkçası biraz bu duruma göre karar veriyoruz.”*

Kuyumcu, farklı görüşlerdeki sivil toplum örgütleri ile iş birliği yaptıklarını açıkça örnek vererek belirtmektedir. Farklılıklar kapsamında, bilgi alışverişinin sağlanmasının

önemi bir yana, diğer yandan bu farklılıkları görerek, bilerek, öğrenerek kendilerini geliştirme amacı söz konusudur. Bir diğer konu, İKD'nin de belirttiği gibi ortak etkinliklerde tüm kadınları kapsayan 8 Mart, 25 Kasım gibi örneklerin verilmiş olmasıdır. Kuyumcu, farklılıkların farkında olarak bunu “gökkuşağının bir başka rengi” olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla farklılıkları bilerek, tanıyarak ancak yine de yan yana durarak kadın hareketine katkıda sağlamak görülmektedir.

KA.DER; *“Biz o konuda şanslıyız biraz. Ortak etkinlikler çok yapabiliyoruz. Çünkü şöyle, KA.DER olarak, biz kadın ve siyaset alanında Türkiye’deki tek sivil toplum kuruluşuyuz. 1997’den bu yana hizmet eden tek sivil toplum kuruluşu. Yerelde, ulusalda ve uluslararası arenada çalışan, yayınları olan, projeler yapan tek sivil toplum kuruluşu olduğumuz için bu konuda problem çekmiyoruz. Çünkü başka sivil toplum kuruluşu yok bu alanda çalışan. Bizim doğrultumuzda çalışan bir başka sivil toplum kuruluşu yok. Biz İzmir’de şöyle çalışıyoruz, İzmir Kadın Kuruluşları Birliği var mesela İzmir’deki kadın derneklerini -aslında biz sadece kadın derneği değiliz, bunu da bir parantez içinde söyleyelim ama ağırlıklı kadın olduğumuz için- onun biz bir paydaşız. Aynı zamanda, Tülay Aktaş Gönüllü Kuruluşlar Güç Birliği var, onun bir paydaşız. Biz İKKB ile birlikte, şöyle bir çalışma yapıyoruz; onlar bize zaman zaman, mesela komisyonları oluyor onların, çocuk istismarı komisyonu, siyaset komisyonu, kadın sağlığı komisyonu gibi. Tabi ki bu siyaset komisyonları her daim bizde. Dolayısıyla, seçim süreçlerinde yapmak istedikleri organizasyonları KA.DER öncülüğünde ama diğer sivil toplum kuruluşları iş birliği içinde yapıyoruz. Biz İzmir’de bu konuda, diğer şehirleri çok bilmememe rağmen; çok iyi çalıştığımızı düşünüyorum. Ben şahsım adına, İzmir Kadın Kuruluşları Birliği’nden, Tülay Aktaş’tan oradaki siyasete çok daha uzun yıllar gönül vermiş büyüklerimizden çok şey öğrendim. Dolayısıyla bu hem bizleri de kendimizi beslemesi açısından da ben bunu çok önemsiyorum. Bu kuruluşların, o çatı birliklerinin olmasını bana çok iyi geldi yani ben onlardan şahsım adına çok şey öğrendim, öğrendiklerimi de dernekte başkanlık yaptıktan sonra da hani daha iyi aktive ettiğimi düşünüyorum.”*

Önkol İçhedef, siyaset ve eşit temsiliyet odaklı bir sivil toplum örgütü vurgulayarak bu nedenle diğer kuruluşlarla rahatlıkla iş birliği içinde olduklarını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, yalnızca bir kadın derneği olmadığını vurgulaması; feminizm odaklı olmadığını,

toplumsal cinsiyet eşitliği tarafından söylem oluşturulduğunu göstermektedir. Yine Havle Kadın Derneği ile benzer olarak, sivil toplum örgütlerinin iş birliği içinde olmalarının, kendileri arasında bilgi alışverişini sağladığını ve birbirilerini beslediklerini dile getirmeleri, uzlaşılan konular arasındadır.

KİH-YÇ, “Aslında şimdiye kadar hep böyle devam etmiş. Hep platformlar, inisiyatifler kurmuşuz, biz kurucusu olmuşuz. Türk Medeni Kanun Reformu Platformu, TCK Platformu, Kadın-Erkek Eşitlik Platformu, İstanbul Sözleşmesi Türkiye İzleme Platformu gibi. O dönemin kadın hakları meselesinde gündemde olan ne ise, ona dair bir platform kurulmuş hareket içerisinde. O platformun kurulmasında da sonrasında sekreteryasının işletilmesinde de dernek hep lokomotif, temel bir rol üstlenmiş. Dolayısıyla biz kadın örgütleri ile hep beraber çalışmak durumundayız. Çünkü hareket, aslında örgütlerden oluşuyor. Tamamen örgütlerden oluşuyor diyemeyiz tabi ki bağımsız bireyler feminist hareket içerisinde oldukça varlar ama feminist örgütler yine de hareketin temel taşları. Dolayısıyla biz de bu platformların içinde yine feminist örgütlerle beraber hareket etmişiz çok uzun bir zaman. Şimdi şimdi bir miktar değişiyor. Platformlar olarak hareket etmek hâlâ yöntem olarak kullanılıyor ama eskiden çok konu odaklı platformlar kurulurken; şimdi her şeye cevap veren daha geniş yapıda platformlar kurulmaya başlandı. Daha geniş yapıdaki platformların içinde bu tür işler yapılmaya başlandı. Dolayısıyla şimdi bir fark var. Eskiye oranla böyle, daha az tematik platformlu olduğu, daha genel platformlar üzerinden de iş yapıldığı bir durumdan bahsetmek mümkün. Biz her iki taraflı da varız. Hem tematik olarak kurulan platformlarda yer almak zaman zaman kurmak, içinde olmak hem de daha genel platformlar içinde bu işlere katkı vermek. Politik olarak bazen bizim ilkelerimize, prensiplerimize, çalışma yöntemlerimize uyuşmadığını düşündüğümüz platformlar da olabiliyor. Onlarla da o zaman ortak çalışma yapmayı sürdürmüyoruz, öyle bir karar da alıp ayrılabiliriz.”

Diğer kadın sivil toplum örgütlerinde de ifade edildiği gibi burada da kadınların ortaklaşabildiği İstanbul Sözleşmesi örneği görülmektedir, tüm ideolojik/kültürel farklılıklara rağmen. Feminist hareket içerisinde örgütlerin birbiri ile çalışmasının gerekliliğine ve önemine açıkça değinen Gençay, derneğin çalışma ilkelerine uymayan durumlar olduğunda da yol ayrımına gittiklerini ifade etmektedir. Gençay, bu duruma

örnek olarak: *“İsim vermeden konuşayım. Bu yine daha büyük, daha genel platformların bir tanesinde en başından beri var olmamıza rağmen; bir noktasında izlenilen yöntemler ya da oradaki bir yapı kurma konusundaki geç kalınmışlık ya da bir kriz çıktığında muhatabın olmaması, yapının bunu çözecek mekanizmaları henüz olgunlaştıramamış olması, bu mekanizmaları kurmak için de yeteri kadar çaba ve isteğin de olmaması ve feminist yöntemlerin de bizim anladığımız şekliyle bazen uygulanmıyor olması sebebiyle ayrılma kararı aldığımız platformlar oldu.”*

Gençay, derneğin feminist bir örgüt olduğunu ve bu doğrultuda yatay bir örgütlenmeye sahip olduklarını belirtmişti. Dolayısıyla eşitlik, hiyerarşi, karar verme konularında ayrı düşünülmesi, derneğin bu kararı almasında etkili olmuş olabileceği akla gelmektedir. Bir ilgi çekici konu ise, İKD’nin dernek iş birliklerinde yol ayrımına gitmesi, “feminist” kavramının geçmesine, bir “erkek karşıtlığı” içermesine bağlı olarak gerçekleştiğini ifade etmesi iken; KİH-YÇ, feminist ilkeler ile uyuşmayan durumlarda yol ayrımına gitmekte ve bu zamanlarda bir çatışma yaşanmaktadır.

KAMER; *“Biliyorum ne kastettiğinizi. Hakikaten, kuruluş amacı farklı olan, kendini farklı tanımlayan, kendisine bir kadın hareketi veya feminist hareket diye tanımlayan bir sürü kadın kuruluşu var. Ama illaki biz her biriyle bir asgari müşterek yakalayabiliyoruz. Mesela buna örnek vereyim. 6284 sayılı yasa¹² hazırlandığında, o zaman bakan Fatma Şahin’di, o kadar büyük bir ittifak yapmıştık ki. Ankara’da yasanın hazırlanış sürecine de katılmıştık. Salonlar yetmemişti, Fatma Hanım bize bakanlık binasını açtı. Çünkü o konuda, kadına yönelik şiddet ile ilgili bir yasaya ihtiyacımız olduğu konusunda bütün kadın kuruluşları farklılıklarına rağmen iş birliği yapabiliyordu ama öyle konular var ki bazılarıyla ayrışıyoruz. Ama şu anda özellikle son iki yılda çok gözle görülür çalışma olmadığını düşünüyorum. Yani kadın kuruluşları arasında özellikle Türkiye’nin bir değişime ihtiyacı olduğu konusunda hepimiz çok aynı düşüncedeyiz ve seçimlere yönelik mesela bütün çalışmalarda iş birliği yapabildik. Muhalefet gruplarıyla görüşürken içimizden temsilciler seçebildik, bir kişi hepimiz adına konuşabildi vs. Yani ayrı platformlar kursak da aynı şeyler söyledik, bir çatışma olmadığını düşünüyorum. Ya da varsa da Diyarbakır’dan görünmüyor benim için.”*

¹² 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun.

Akkoç, kadın sivil toplum örgütlerinin her biri farklı kimliği benimsiyor olsa da iş birliğine gidebildiklerini ifade etmesi, aslında kadın sivil toplum örgütleri arasındaki belli farklılıklara rağmen, İstanbul Sözleşmesi örneğinde olduğu gibi, birleşebildikleri konusunu bir kez daha ifade etmektedir. Burada da 6284 sayılı yasa detaylıca örneklendirilmiştir. Kadınların kadın olmaları sebebiyle yaşadıkları dezavantajlı durumlar, aslında tüm kadınların ortak sorunudur.

- *Dayanışma ağları - kız kardeşlik*

Tüm kadınların bir dayanışma ağı oluşturması konusu akıllara, özellikle feminizm ikinci dalgasında kullanılan “kız kardeşlik” kavramını getirebilir. Bu nedenle görüşmede “Sivil toplum kuruluşunuzda, grup içerisinde bir kardeşlik dayanışması vurgusu var mı? Varsa, bunu güçlendirmek için adına gerçekleştirdiğiniz etkinlikleriniz var mı?” sorusu yöneltilmiştir.

İKD; “Dayanışma kavramının, ancak örgütlülük içerisinde bir karşılığı vardır. Aksi takdirde, örgütlülüğün olmadığı bir yerde dayanışmadan bahsediyorsak, bu bir hayırseverlik, yardımseverlik, tabir-i caizse bir sadaka mekanizması haline geliyor. Ama örgütlülük olduğu zaman, bu sürekli bir hale geliyor. Dolayısıyla elbette biz hem kendi içimizde, kendi üyelerimizle bir dayanışma mekanizmamız var hem de bizim çevremizde bize başvuran insanlarla mümkün mertebe dayanışma içerisinde oluyoruz. Ancak bizim “kız kardeşlik” mefhumumuz yok.”

Kuruç, sosyalist ideolojinin anahtar kavramlarından olan “örgütlülük” söylemini sıkça kullanmaktadır. Öte yandan, önceki söyleminde de feminist bir örgüt olmadıklarını belirtmiş olmaları üzerine, kız kardeşlik mefhumuna da sahip olmadıklarını dile getirmektedir. Aynı sosyo-ekonomik durumda olunmadığı için yaşanan sorunların da aynı olamayacağını dile getiren Kuruç, kız kardeşlik kavramını benimsemeyişlerini şu sözleri ile örneklendirmektedir:

“Örneğin, Meral Akşener bizim saflarımızda bir kadın değildir. Biz onunla kardeş değiliz, ortak çıkarımız yok. Aynı şekilde Tansu Çiller geçmişte, Amerika’dan örnek vereceksek Hillary Clinton, Condoleezza Rice bu gibi isimler veya Emine Erdoğan, Güler Sabancı gibi isimlerle bizim hiçbir şekilde yolumuz kesişemez, yan yana gelemeyiz ve böyle bir kız kardeşlik söz konusu olamaz. Bunlardan mesela, yüzde elli- yüzde elli mecliste olabilir, kadın

milletvekili olabilir, ancak siyasi olarak emekçi kadınların hayatında bir değişikliğe yol açacağını düşünmüyoruz.”

Diğer kadın sivil toplum örgütlerinin aksine, sosyo-ekonomik yönden eşit olunmayışa bağlı olarak kız kardeşlik kavramının kabul edilmemesi söz konusudur. Dayanışma vurgusu, örgütlü olmanın gerekliliği olarak kabul edilse de bu, kız kardeşliğe bağlanmamaktadır.

Havle Kadın Derneği; *“Bizim çemberlerimiz var. Özellikle, bu depremden sonra birbirimizle gerçekten konuşmaya ihtiyacımız oldu. Çünkü bazı zamanlarda insanlar yalnız kalmak ister; ama yalnızlaştırılmak istemezler. Biz de bunu yapmamak için, ihtiyacı olan kendi üyemize veya örgütlülüğten hiç fark etmez, böyle bir taleple geldiği zaman çemberler düzenliyoruz. Çemberlerin de mantığı şudur, belki biliyorsunuzdur, çember şeklinde oturup herkese örneğin beş dakika süre veriliyor ve bu süre boyunca diğerlerinin ne düşüneceğini umursamadan aslında nasıl hissedildiğini paylaşıyoruz. Şu anda kafanda neler dönüyor, seni hangi düşünceler hapsediyor, biraz bunlardan konuşuyoruz ve kendimizden atıyoruz onları. En sonunda, bu çemberin bize hissettirdiğini konuşuyoruz. Çünkü şeyi görebiliyoruz bazen, aslında çok ortak şeyler hissediyormuşuz. Kimisi mesela depresim nedeniyle kendini çok aciz hissettiğini ve elinden hiçbir şey gelmediğini söylüyor. Bunu aslında hepimiz hissettik ama onu kız kardeşimizden duymak çok daha başka anlamlı oluyor. Bu nedenle, çemberlerin bizim için önemli olduğunu düşünüyorum. Bunu, Havle’nin önceki devirlerinde diyeyim, örneğin ikinci devrinde “ayda bir kesinlikle çember yapacağız” demiştik. Şu an biraz daha ihtiyaca göre şekilleniyor. (...) Öyle yani, kız kardeşlik vurgusu bizim için önemli. Zaten feminist hareketin en önemli vurgularından biri, dayanışma, kız kardeşlik.”*

Çember şeklindeki oturma düzeninin, aslında feminist duruşun getirdiği hiyerarşinin yok sayılmasını temsil ettiğini belirtmek mümkün. Bu sayede, tüm hislerin, düşüncelerin ifade edilebildiği ve üyeler arasında paylaşım yapılabilirdiği dikkat çekmektedir. Salt dernek konuları kapsamında değil; aynı zamanda üyelerin iç dünyası, özel hayatları, duyguları da paylaşıma açılmaktadır. Bu sayede, Kuyumcu’nun; *“kız kardeşimizden duymak çok daha başka anlamı oluyor”* ifadesi paylaşım önemini ortaya koymaktadır. Havle’nin dini kimliği

göz önüne alındığında, “tüm kadınlar için bir kız kardeşlik dayanışmasından mı söz ediyoruz?” sorusu yöneltildiğinde Kuyumcu;

“Evet, ama kendimize öz eleştiri verdiğimiz zaman eksik kaldığımız yanları da görüyoruz. Biz hep Müslüman feminist kadınlar derken aslında kendini feminist olarak tanımlamaktan biraz uzak duran kadınların olduğunu da biliyoruz. O yüzden de feminizmin yerelleşmesi biraz da bununla ilgili. Örneğin benim annem, kendini feminist olarak tanımlamıyor ama evde babama karşı verdiği savaşı biliyorum, bir mücadele sürüyor. Aslında biz o kadınlara ulaşmak için de bir şeyler yapmak istiyoruz. O yüzden yeri geldiği zaman projelerimizde, çalışmalarımızda “feminist” demek yerine, “Müslüman kadınlar” diyoruz. Çünkü o kadınlar, kendilerinin Müslüman olduğunu ve kadın olduğunu düşünüyorlar ve bu şekilde Havle ile iyi bir bağ kuruyorlar. Bir de sanırım bunu çok sık düşündüğümüz için söylüyorum, kadın göçmenler, mülteci kadınlarla aslında çok daha birlikte olmak istiyoruz. Fakat buna dair, çok bir alanımız, imkânımız olmadı. Bu bizden de kaynaklanan bir şeydir. Çünkü ekipte İngilizce dışında başka yabancı dil bilen yok. Ve aslında etkinliklerimizin çoğu aslında Türkçe konuşabilen kadınlara açık oluyor. O yüzden onlarla çok bir temasımız olmadı. Sadece bu 8 Mart’ta Küçükçekmece Belediyesi’nde bir göçmen derneği var. O göçmen derneği dedi ki “toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili eğitim yapmak istiyoruz, siz yapar mısınız” Bizim de hazırlamış olduğumuz bir kitimiz vardı. Önce, eğitici eğitimi dersi verdik. Onlar, o kiti Arapçaya çevirdi. Böylece, bu konuda kendimizi biraz daha iyi hissetmeye başladık ama daha yolun başındayız öyle söyleyeyim. Tüm kadınları hedeflese de bunun çok mümkün olduğunu düşünemiyoruz. Biraz daha küçük adımlarla, öncelikle Müslüman feminist kadınlara ulaşırsak, daha sonra göçmen kadınlara ulaşabiliriz belki. Ek olarak söyleyeyim, kendimize öz eleştiri verdiğimiz zaman, aslında engelli kadınlara yönelik de çok bir çalışmamız olmadı. İlerdeki çalışmalarımızda bunu da göz önünde bulundurabiliriz. Ofisimizde örneğin asansör var, yürüyemeyecek durumda olan insanlar gelebilir ama kimse işaret dili bilmiyor veya sosyal medyada aktifiz ve orada her şey görsel. Göremeyen insanlar için sesli bir şekilde de eklemek gerekli, bunu yapmıyoruz. Bunlar da bizim eksikliklerimiz. Umarım ileride daha kapsayıcı olabiliriz.”

Yalnızca feminist veya Müslüman kadınlar için değil; ancak tüm kadınlar için çalışma yapmak istediklerini dile getiren Kuyumcu, çok daha fazla kadına ulaşmak için hem dil hem de sağlık koşullarına da dikkat çekmektedir. Farklı dil konuşan ve işaret dili ile iletişim kurabilen kadınlara ulaşmanın vurgulanması bu anlamda önemlidir. Dernek, Müslüman kadınlar olarak kendilerini tanımlasa da Kuyumcu'nun göçmen kadınlar vurgusu, salt bu amaç yönünde bir sınırlandırma olmadığı anlaşılmaktadır.

KA.DER; *“Şöyle, biz zaten kadın bakış açısı noktasında birleşiyoruz. Yani bizim İzmir’de şu anda halihazırda erkek üyemiz yok ama diğer illerde ya da temsilciliklerimizde erkek üyelerimiz var. Onlar da dahil hepsi kadın bakış açısı ve eşit temsiliyet çatısı altında birleştikleri için dolayısıyla çok büyük problemler yaşamıyoruz. Tabi ki şöyle problemler, arada hiç yaşamıyoruz diye diyemem ama bizde tüm siyasi partilerden kadınlar var. Tüm siyasi partilerden siyaset yapan, yapmış ya da yapmayı düşünen kadın arkadaşlarımız var. Dolayısıyla tabi ki arada ufak tefek fikir çatışmalar oluyor ama biz birbirimizle siyaset yapmamayı ilke edindiğimiz için çok büyük problemler çıkmıyor diye düşünüyorum. Yani bunlara çok da müsaade etmiyoruz. Bir şekilde, bunları tekrardan yeni gelen üyelerimiz olabilir ya da geçmişte güncellememiz gereken bilgiler olabilir, bunları tekrar arkadaşlarımıza iletiyoruz. Bizim olayımız, kadın bakış açısı. KA.DER’in tüzüğü bu çünkü. Tüm siyasi partilere eşit uzaklıkta. Bunlar doğrultusunda yolumuza devam ediyoruz.”*

Önkol İçhedef, dayanışmanın kadın bakış açısı ve eşit temsiliyet şemsiyesi altında oluştuğunu vurgulayarak aslında yalnızca “kız kardeşlik” ile değil; erkek üyelerle birlikte de dayanışma sağlanabildiğini ifade etmektedir. Bu yönüyle KA.DER, diğer sivil toplum örgütlerinden ayrılmaktadır. Dernekte erkek üye konusunda ise:

“Evet, var. İzmir’de henüz yok. İzmir’de üye olmak isteyen erkekler var, basından ve siyasetten. Ama onunla ilgili tam anlamıyla yönetim kurulu olarak ortak bir karar alamadık. Ancak İstanbul’da ve Tuzla temsilciliğimizde var. Özellikle Tuzla temsilciğimizde bir beyefendi, hiçbir toplantımızı kaçırmaz. Her toplantımıza aktif olarak katılır ve bize çok destek olur. Bizim için çok önemli çünkü. Sadece kadın olarak değil, kadın bakış açısını, eşit temsiliyeti destekleyen ve bunu önem veren erkekler de bizim için çok çok önemli. Çünkü aksi takdirde biz hani hep söylediğimiz o “körler, sağırklar içimizde birbiri ağırlar” durumunda kalıyoruz. O çember içinde dolaşıp duruyoruz. Bunu esas

bizim kanıtlamamız gereken erkekler olduğu için onlar bizim için çok kıymetli o yüzden.”

Erkek üye alımı konusunda İzmir şubede ortak karar alınamaması, bu konuda fikir ayrılıklarının olduğunun; ancak diğer temsilciliklerdeki aktif erkek üyelerin katılımı da bu konuya önem verildiğinin göstergesidir. Sonuç olarak, kadın bakış açısı ve dayanışmada erkeklerin desteklerinin alınması da önemli görülmektedir. Zira kadın bakış açısının genişlemesi, erkeklerin de katılımıyla yaygınlaştırılmalı ve bu söylemler aktartılmalıdır. Erkeklerin katılımı olmaksızın, sadece kadınların çabaladığı bir harekette dayanışma eksik kalabilecektir. Çünkü her eğitim, ailede başlamakta ve aile içerisinde kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda aynı/benzer düşünceyi paylaşması, çocukların, toplumun yetişmesinde, kimliklerin inşa edilmesinde önem arz etmektedir.

KİH-YÇ; *“Kız kardeşlik çok kullandığımız bir kavram değil. Daha profesyonel bakıyoruz aslında meseleye. Bazen bu kadar profesyonel bakmamızı da eleştiriyoruz kendi açımızdan. Ama böyle bir kardeşlik bağı yok. Bu kardeşlik bağı kurmayı da politik olarak doğru bulmayız zaten. Ama onun dışında dostluk, arkadaşlık bağı bile kurulmalı mı, herkes aynı cevabı vermeyebilir bu soru için. Yani evet, herkes burada dost, arkadaş olmalı demeyebilir. “Burası bir iş yeri, buradan para kazanıyoruz, tamam benim kendi kişisel politikalarım da uyan da bir yer burası ama eninde sonunda burası iş yaptığım bir yer” diyenlerimiz de var. Dolayısıyla böyle bir dostluk, kardeşlik bağının kurulmasını amaçlamıyoruz. Bu olursa ne âlâ ama bu bizim için bir amaç değil. Daha insani şartları sağlamak, daha çok dayanışma içerisinde olmak, ekip içinde birbirimizi daha çok gözetmek, dayanışmak, güvenli alanlar oluşturmak hepimiz için, bunun için çaba sarf etmek gerektiğini düşünüyoruz. Ama bunu kardeşlik, dostluk gibi kavramlarla bağdaştırmıyoruz.”*

Gençay, profesyonellik açısından “kız kardeşlik” kavramını dernek içerisinde pek kullanmadıklarını belirtmektedir. Ona göre, çalışma koşulları, iş ortamı açısından bu görüş, politik olarak da uygun değildir. Ancak feminist literatürdeki “kız kardeşlik” kavramını benimseyip benimsemediklerine dair soru yöneltildiğinde ise şu şekilde yanıtlamıştır:

“Politik olarak oradan bakmıyoruz meseleye. Yani kız kardeşlik meselesinin şöyle bir yanı var, içimizde çok farklı feministler var. Lezbiyen

feministler de var, heteroseksüel feministler de var ya da trans-feministler de var. Dolayısıyla “kız kardeş” olmak, doğuştan gelen bir şeye atıf yapmak hem orası itibarıyla hem de biz aynı zamanda cinsel yönelim olarak da kadınlardan hoşlanan kadınların var olması sebebiyle de politik olarak bu kavramın kullanımını yanlış buluyoruz. Böyle bir kız kardeşlik mitimiz yok. Politik olarak da kardeşlik üzerinden örgütlenmek, bize çok doğru gelmiyor. Dayanışmak, eşit hakları ortaya çıkarmak evet; ama bunu birbirimizin kız kardeşi olduğu için değil aslında, daha insan hakları perspektifinden yapıyor olmak belki. Çünkü öbür türüsü içinde çok daha başka çağrışımları ve özçülüğü beraberinde getiriyor diye düşünüyorum ben kişisel olarak. Ancak kadınlar, kadınların halinden anlar, kız kardeşler birbirinin halinden anlar, böyle bir dünya da yok.”

Profesyonel görüşün yanında, cinsel kimlikler açısından da “kız kardeşlik” kullanımının reddedilmesi, diğer sivil toplum örgütlerinden oldukça ayırıcı bir konum çizmektedir. Sosyo-ekonomik, politik yönden “kız kardeşlik” kavramı kullanmayı tercih etmeyen İKD ve KA.DER’in yanına, cinsel kimlik açısından ilgili kavramı kullanmayı reddeden KİH-YÇ eklenmektedir. Öte yandan, sırf kadın olduğu üzerinden bir dayanışma yapmayı da reddettiklerini ifade eden Gençay, konuya “insan hakları” üzerinden vurgu yapmaktadır.

KAMER; “Paylaşım ve dayanışma var bizde. Kız kardeşlik diye bahsetmiyoruz ondan, paylaşım ve dayanışmaya açık olmaktan bahsediyoruz. Dolayısıyla, mesela toplumsal cinsiyet meselesini iyi kavramış ve eşitliği savunan bir erkek de söz konusu olabilir. Biz onunla da paylaşım ve dayanışma içinde oluruz.”

KA.DER ile benzer bakış açısına sahip olan KAMER, salt “kız kardeşlik” kavramı üzerinden tek bir cinsiyeti işaret etmekten kaçınmaktadır. Erkeklerin desteklerine de açık olduklarını ve dayanışma içerisinde olabileceklerini belirtmesi, bu konudaki tavırlarını açıkça göstermektedir.

- Toplumsal cinsiyet - siyasal iktidar

Sivil toplum örgütlerinin kimliksel farklılıkları ve toplumsal cinsiyeti ele alış biçimi, siyasal iktidarla olan ilişkilerini incelemeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla “*Toplumsal cinsiyet ve siyasal iktidar hakkında ne düşünüyorsunuz? Kimliklerin farklılıkla olan ilişkisinde siyasal iktidar unsurunu nerede görüyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiştir.

İKD, “Az önce söylediğim gibi, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu değişim çerçevesinde üç ana alanda bir dönüşüm gerçekleşti Türkiye’de. Devlet, kamu alanı ve toplumsal alan. Şimdi, siyaset elbette bu süreçle beraber kimlikler üzerine odaklandı. Cinsel kimlikler, etnik kimlikler tüm bunlar üzerine odaklandı ve bu başlık gerici ideolojilerle de siyaset-toplum düzeyinde büyütüldü, beslendi. Örneğin bugün, eşcinseller, kadınlar özellikle yürütülen bir şey. Yani kimlikleri öne çıkararak kimliklere saldırılması veya kimlik savunusuna geçilmesi. Aynı şekilde etnik kimlikler üzerinden de benzer bir şey görebiliyoruz. Türklük, Kürtlük, Lazlık, Çerkezlik, Rumluk yani hep böyle bir kimlikler üzerinden siyaset ve sermaye iktidarının da bunu çok iyi kullandığını, bunu sürekli yeniden ürettiğini görüyoruz. Böylece, bir sınıf mücadelesinin üzerini örtüyor. Meselenin aslında sermaye ve işçi sınıfı arasında bir mücadele olduğunu, böyle olması gerektiğinin hem üzerini örtüyor hem de emekçilerin mücadelesini bu yolla parçalıyor. İktidarın yaptığı şey, bu.”

Kuruç, kimlik siyaseti ile, esas mücadele alanının parçalandığını ve bunun siyasal iktidar tarafından bir araç olarak kullanıldığını belirtmektedir. Kimliksel farklılıkların ön plana çıkarılarak sınıf mücadelesinin üzerinin örtüldüğünün ifadesi, İKD’nin siyasal iktidar ile olan ilişkisini belirginleştirmektedir. Bunun üzerine, detaylı bilgi için, “*normalizasyonun iktidarın talepleri doğrultusunda söylem yaratmak olduğundan hareket edersek, sivil toplum kuruluşu içerisinde bir normalizasyon oluşturma konusunda ne düşünüyorsunuz? Siz bu konuda iktidarla çatışma yaşıyor musunuz?*” sorusu eklenmiştir.

İKD; “Bizim iktidarla hiçbir şekilde uyumumuz olamaz. Şöyle bir örnek vereyim size. Yıllar önce bir kadına yönelik şiddet için yasa çıkarılacaktı, hangi sene hatırlamıyorum. AKP iktidarı, bütün kadın örgütlerine çağrı yaptı. Gelin, bu yasayı birlikte düzenleyelim diye. Bütün kadın örgütleri oraya gitti, oturdular, birlikte çalıştılar. Ama sonuçta, kadına yönelik şiddette geldiğimiz noktaya bakın. Biz gitmedik, biz bunu doğru bulmadık, eleştirdik. Çünkü

kadına yönelik şiddeti çözmesi beklenen en son siyasi unsur AKP'dir. Biz hem gericilik meselesinde "Laiklik, bizim kırmızı çizgimizdir" diyoruz, hem de sermaye iktidarına karşı mücadele ediyoruz, aynı zamanda da emperyalizme karşı mücadele ediyoruz. Çünkü emperyalizmin politikalarından en fazla kadınlar ve çocuklar etkileniyor, dünyanın her yerinde. Bu sadece savaşlarla değil, aynı zamanda ideolojik-kültürel manipülasyonlardan da etkilenen en fazla kadınlar oluyor. Dolayısıyla bu üç başlık, bizim asla geri basmayacağımız başlıklar. İktidar da sermaye iktidarı, bütün bu üçünü kapsıyor. O yüzden, hiçbir şekilde yakınlaşma, uyumlulaşma gibi bir şeyimizin olması mümkün değil. Şunu da belirteyim, biz iktidara "erkek iktidarı" olarak bakmıyoruz. Biz, "sermayenin iktidarı" olarak bakıyoruz. Diğer kadın örgütleriyle aramızdaki fark, bu. Feministler, "erkek iktidar" diye bakıyorlar; sosyalist feministler, "kapitalist patriarkal iktidar" diye bakıyorlar; biz, "kapitalist iktidar" olarak bakıyoruz."

Kadına yönelik şiddet konusunda bir çalışma çağrısı yapılmış olmasına karşın; buna katılmayan İKD ile siyasal iktidar arasındaki gerilim açıkça görünmektedir. Diğer kadın sivil toplum örgütlerinden ayrıldıkları konu; ataerkilliği kapitalizm üzerinden ifade etmeleridir.

"Toplumsal cinsiyet ve siyasal iktidar hakkında ne düşünüyorsunuz? Kimliklerin farklılıkla olan ilişkisinde siyasal iktidar unsurunu nerede görüyorsunuz?" sorusuna diğer kadın sivil toplum örgütlerinin cevapları ise şu şekildedir:

Havle Kadın Derneği; "Türkiye özelinde konuşursak siyasal iktidarın, liberal olmayan, popülist ve otoriterleşmenin arttığını görüyoruz. Popülist söylemlerde, halkın çoğunluğunu hep hedef alırsınız ve halkın azınlığı her zaman için görmezden gelinir, onlar yokmuş gibi davranılır. O yokmuş gibi davranılan belki farklı etnik kökenden, farklı milletten olan insanlar, göçmenler, çoğunlukla kadınlar, LGBTİ. Böyle olduğu zaman, yani siyasal iktidarın popülist söyleme sahip olması, baştan sistematik olarak ataerkilliği kuruyor. Çünkü bir şekilde vatandaşları birincil, ikincil, üçüncül olarak sıralandırıyor. Dolayısıyla siyasal iktidarın aslında hangi özelliklere sahip olduğunu belki burada konuşabiliriz. Popülist olmaması, otoriter olmaması, liberal değerlere sahip olması. Çok liberal savunusu gibi olmasın ama, bir ülkeyi yönetebilmek için liberal değerleri göz önüne alması gerektiğine

inanıyorum. En önemlisi, demokrasiyi bir şekilde yönetebiliyor olması. Bunlar olduktan sonra hem adalet hem eğitim, sağlık sisteminde birçok alanda biraz daha adil yaklaşımlar tüm vatandaşlara karşı olabilir. Şu anki, dediğim gibi Türkiye gerçeğine dönecek olursak, toplumsal cinsiyet eşitliğinden çok uzak ve İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması, LGBTİ karşıtı büyük aile buluşması düzenlendi mesela. RTÜK'ün bunu kamu spotu olarak yayınlaması devletin de bunu desteklediğini gösteriyor. LGBTİ karşıtı olması, zaten toplumsal cinsiyet eşitliğinden çok uzakta bir yerde olduğumuzu gösteriyor. Böyle olunca, şu an aralarında inkâr edilemez bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Şu an, o kültürel olarak bildiğimiz ataerkilliği siyasi ve sistematik olarak da kuruyorlar. Yani, “kadın zaten şöyle yapamaz, kadın zaten böyle yapamaz” diyerek. Söylemler gerçekten çok çirkinleşiyor. Kadına yönelik şiddet çok fazla arttı ve bu çok fazla saklanıyor. Kadınların gerçekten hak aradığı yollar çok daraltılıyor. O yüzden şu anda, Türkiye'nin hiç olmadığı kadar geriye gittiğini düşünüyorum.”

Kuyumcu'nun söylemi; azınlık gruplara, marjinalleşmiş gruplara ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine odaklanmaktadır. Buna göre, siyasal iktidar tutum ve davranışlarıyla, söylemleriyle ataerkilliği sistematik olarak yeniden kurmaktadır. Örnek olarak İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılmasının ve LGBTİ karşıtlığının verilmesi, iktidarın toplumsal cinsiyet tutumunu belirginleştirmektedir. Öte yandan, Kuyumcu'nun liberal değerlere atıf yapması, diğer sivil toplum örgütlerinden farklı bir noktadır.

KA.DER; “Ben toplumsal cinsiyet eşitliğinin farklı yansıtıldığını düşünüyorum. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği, bunu ben kendim düşüncem olarak söylüyorum şu anda, farklı kesimlerden toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi almış bir arkadaşınız olarak söylüyorum. Belirli bir kesim bunu farklı yere çekiyor, modern kesim, muhafazakâr, liberal kesim farklı bir tarafa çekiyor. Aslında çok da bizim Türk toplumuna eskiden de yaptığımız, bizim de çok toplum olarak, bize de yakışan bizimle örtüşen eskiden beri bizim bilmediğimiz ama bilmeden de uyguladığımız bir sistem aslında bu. Hani bıraksak da bir tarafa çekmeleri biraz tarihimize baksak, Türk tarihine baksak, biraz Türklerin Orta Asya'ya baksak burada bu topraklarda yaşayan küçük topluluklara baksak, aslında toplumsal cinsiyet eşitliğini orada, bu adı bilmeden de nasıl teşkilatlandıklarını orada kadın erkek nasıl konumlandığını görebiliriz diye düşünüyorum ben. Bu toplumsal cinsiyet

eşitliğinin kullanıldığını düşünüyorum, siyasiler ve bazı toplumlar tarafından. Aslında sadece söylemek istediğimiz burada toplumun sadece kadınlar üzerine her şeyin yıkılmaması, hayatta her yerde eşit olduğumuz gibi toplum içerisinde de evin içinde de evin dışında da çocuğun da gencin de yaşlının da eşit olarak yaşam hakkı. Aslında konu çok basit ve net bir konu; ama bunun bir yerlere çekilmesi beni kişisel olarak da çok rahatsız ediyor.”

Önkol İç hedef, diğer sivil toplum örgütlerinden farklı olarak toplumsal cinsiyet kavramına anlamsal olarak odaklanmaktadır. Öncelikle, kavramın kendisinin nasıl anlaşıldığı, nasıl anlaşılacak istendiği, aslında köklerinin nerede olduğu ve bu kavram ile ne söylenmek istendiği anlatılmak istenmektedir. Buna göre, toplumsal cinsiyet kavramının toplum ve iktidar tarafından bir araç olarak kullanıldığı, esasında kavramın toplumun her alanında eşit yaşam hakkı olarak anlaşılması gerektiği ön plana çıkarılmaktadır.

Bu yanıtta, diğer sivil toplum örgütlerinden farklı olarak, siyasal iktidarın ne ekonomik ne haklar yönünde uyguladığı politikalara değinilmemiş; yalnızca kavramın farklı bir şekilde ele alınabildiğine dikkat çekilmiştir.

KİH-YÇ; *“Hep hâkim olan ya da daha az hâkim olan ya da hükmedilmeye çalışılan kimlikler var ancak; kimlik üzerinden tartışmak bir noktada bizi de aslında çıkmaza götürüyor. Yani kimlikleri çarpıştırmak, bir taraftan kesişimsel olmaktan bahsediyoruz ama diğer taraftan sadece kimlik üzerinden yaparsak bu tartışmayı, çok eksik yanı kalıyor. Biz kesişimsel çalışmanın gücüne inanan bir derneğiz. Dolayısıyla o kimliklerin kesişim alanı da bizim için çok kıymetli. O yüzden, tüm kimliklerin ayrı ayrı görünür olması ama bir taraftan da kesişimsel olarak da tüm bunların ortaklaştığı bir yerinin de olması, böyle görünebilmesi bizim için kıymetli. Böyle bakıldığı zaman da iktidarla olan ilişkisi kısmında da aslında nerede o hâkim kimlik varsa ya da hangi kesişim alanı daha büyükse, biz hepsine o taraftan da bakmaya çalışıyoruz.”*

Gençay, Havle Kadın Derneği’nin bakış açısına benzer denilebilecek bir söylemde bulunmaktadır. Buna göre; bazı kimliklerin toplumda marjinal durumda olması, siyasal iktidarın kimlik farklılıkları konusundaki tutumunu da göstermektedir. Bu tutumu detaylandırmak adına, *“Peki bu kimliklerin ilişkisinde siyasal iktidar unsurunu nerede görüyorsunuz?”* sorusu eklenmiştir.

KİH-YÇ; “İşte o sürekli değişen bir şey. Çünkü iktidara göre de değişen/dönüşen bir şey. Yani şu anda mesela LBGTİ+ ile dayanışmak, feministler için çok kritik. Çünkü şu an en çok risk altında olan mesela LBGTİ+ örgütleri. Ama bir taraftan da baktığınızda işte iki yıl önce de nafakayı taşıyorduk. Nafaka meselesindeki haklarını savunduğumuz kimlikteki insanlar, kadınlar aslında baktığımızda da hani daha çok daha farklı profildeki kadınlar. Siyasal iktidarın toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki görüşü artık hani çok aşikâr. İstanbul Sözleşmesi'nden çıkmasıyla da kadın-erkek eşit değildir denmesiyle de “kürtaj, cinayettir” şeklinde bakılmasıyla da... Bir sürü yerde görüyoruz. Ya da işte kadınların kaç çocuk yapması gerektiğinin söylendiği bir yerde, nasıl kalkması nasıl oturması nasıl gülmesi gerektiği... Tüm bunlar olurken, ya da karma eğitimin bile bir noktada tartışmaya başlandığı bir şey haline gelmesi vs. bunların olduğu bir yerde, LBGTİ düşmanlığıyla aslında kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri arasındaki bağı görmek çok mümkün. Belki bazılarımız için o bağ çok net olmayabilir; ama orada çok net bir bağ var aslında. İktidar, hepsine toptan karşı ve bu toptan karşı olmasının da bir sebebi var: toplumsal cinsiyet eşitliğini de aslında bu şekilde kabul eden bir iktidar yok karşımızda. Yani toplumsal cinsiyet hakları karşıtı neredeyse bir hareketten bahsediyoruz. Bu hareketi iktidar da destekliyor yapıp ettikleriyle ya da kurumlarıyla. Dolayısıyla bütün bu kimliklerin hepsinin toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtlığıyla yüz yüze geldiği bir alan var. Kimisi için bu alan nafaka, kimisi için onur yürüyüşü, kimisi için kürtaj, kimisi için işte başörtüsü meselesi ya da Müslüman feminist olma meselesi ya da işte 8 Mart yürüyüşü kimisi için. Tüm bunlara kesişimsel bakmak lazım; ama toplumsal cinsiyet karşıtlığı hareketlerin tüm bunlarla zaten, karşı olma konusunda ortaklaştığı bir yer var, biz de o ortaklaştığı yerden tüm bu kesişim alanlarından iktidarla ilişkimize öyle bakıyoruz. Çok farklı yerlerde, çok farklı alanlarda bu toplumsal cinsiyet eşitsizliğini deşifre etmeye çalışıyoruz, bu bakışı, politikaları. Bu da çok farklı kimliklerle beraber çalışıyor olmayı gerektiriyor tabii.”

Bir diğer konu, “kesişimsellik” konusunun, ele alınan sivil toplum örgütleri arasında ilk defa ifade edilmesidir. Kesişimsellik, “toplumsal olarak inşa edilmiş olan farklılıkların çeşitliliğini açıklamak için kullanılan kilit bir feminist kavramdır.” (Mojab &

Carpenter, 2020, s. 112). Dolayısıyla, farklılıkların görünürlüğü ve tanınması açısından kavram kullanımı önemlidir.

KAMER; *“Yani tamamen eril bir siyaset yapma biçimi var. Eril bir iktidar var. Şeklen bu değiştirilmeye çalışılsa da özde değişen bir şey yok. Zaten üç cümle kursalar, üçüncü cümlede toplumsal cinsiyetten, eşitlikten yana olmadıklarını anlayabiliyoruz. Bu, bütün partiler için söz konusu aslında. Dolayısıyla, siyasi partilerin hepsinin kadın kuruluşlarından esasında öğrenmeye ihtiyaçları var. Şimdi mesela yerel seçimlere yönelik kendimizce yine çalışmalar başlattık ve diyoruz ki; toplumsal cinsiyet meselesini fark etmemiş, hakikaten eşitliği savunmayan kimse aday yapılmamalı. Yani her ne kadar siyasi partilere henüz sözümüzü geçiremesek de birtakım taleplerle hazırlanıyoruz yerel seçimlere. İktidar artık klinik vaka haline geldi. Yani İstanbul Sözleşmesi’ni kaldırdı. 6284 sayılı yasayı bile tartıştırdı. Bir sürü taciz hikayelerine göz yumuluyor. Ama umut hangi partide dediğiniz zaman, bakıyorsunuz diğer partileri incelediğinizde, bu değil yani. Bunların hepsinin kadın kuruluşlarından öğrenmesi gereken çok şey var.”*

KAMER, salt siyasal iktidara değil; tüm siyasi partilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı benzer bir tutumda olduklarını ifade etmektedir. Siyasi partilerde, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çalışmalar yapılsa da özde pek bir farklılık olmadığı, kadın kuruluşlarıyla daha çok iletişim kurarak bu konuda bilgi alma gerekliliklerine dikkat çekilmiştir. Ele alınan diğer kadın sivil toplum örgütleri ile benzer şekilde, 6284 sayılı yasa ve İstanbul Sözleşmesi’ne yönelik siyasal iktidar tutumu vurgulanmaktadır.

- *Çoklu Kimlikler*

Bireyin birçok kimliğe sahip olması ve farklı rollerin bulunmasına yönelik görüş farklılıkları bulunmaktadır. Tek kimlikli olma meselesi de sorunsallaştırılırken aynı zamanda çoklu kimliklerin denge veya çatışma yarattığı meselesi üzerine odaklanılmıştır. Böylelikle,

“Kimlik konusunda iki farklı görüş söz konusu. Biri, kişinin birçok kimliğe sahip olması bu kimlikler altında ezildiği; bir diğeri, bireyin birçok kimliğe sahip olması kimlikler arasında bir denge unsuru yarattığına yönelik. Örneğin, kadınların ailede, toplumda, işyerinde, okulda çok fazla kimliğe sahip olması ve böylece farklı rollerinin olması sizce nasıl bir etki yaratıyor? Sizce

bu durum, kimlikler arasında bir denge mi yaratır yoksa kadın, çoklu kimlikler altında ezilir mi?” sorusu yönetilmiştir.

İKD; “Bir kere kimlikler meselesi, esas konuyu gözden kaçırıyor. Biz, kadınların sınıfsal aidiyetinden yola çıkmak zorundayız. Sadece kadın olduğu için ezilmesi veya sömürüye maruz kalması, tüm sınıflar için geçerli değil bu. Sermaye sınıfının temsilcisi olan kadınların, böyle bir durumundan bahsetmek mümkün değil. Kaldı ki sermaye düzeni, evet kadınları ikincilleştiriyor. Aynı işi yapan bir kadın ile bir erkekteki farka baktığınız zaman, birçok yerde, kadın daha düşük maaş aldığını görüyorsunuz. Bu bir gerçek. Şiddetin çok fazla kadına yöneldiğini de görüyorsunuz. Bu da bir gerçek. Ama çoklu kimlik olması, işte hem kadın hem eşcinsel hem etnik kimlik, bunlar bir insanı daha güçlü yapıyor mu, bence yapmıyor. Bir kere toplum, örgütlü olmadıkça bu kimliklerin hiçbir anlamı yok. Bu kimlikler, tam tersine toplumun örgütlü olma halini ortadan kaldıran nosyonlar oluyor. Ben, kim olduğumu düşündüğüm zaman, kendimi anlatırken, öncelikle sosyalist olduğumu söylüyorum. Örneğin böyle şeyler dağıtılır ya, toplantıya gidersiniz, orada ad-soyad, e-mail, meslek sorulur. İşçi yazıyorum, kendimi öyle görüyorum. Diğerleri, beni belirleyen, toplum içerisindeki yerimi belirleyen şeyler değil. Öncelikle bir çalışan olduğum için işçi sınıfının mensubuyum ve sosyalistim. Kendimi ilk olarak böyle tanımlıyorum. Diğerlerinin örgütlülük anlamında toplumu parçaladığını ve zayıflattığını düşünüyorum.”

Kuruç, çoklu kimlikler altında kadınların ezilmesini sosyo-ekonomik konumuna bağlamaktadır. Sosyalist bir görüşü benimseyen İKD’nin, kimlikler meselesine çalışan-işçi ayrımında bakması öngörülen bir şey olabilmekle birlikte; çoklu kimliklerin, bireyi daha güçlü yapmadığı; aksine bu kimliklerin toplumdaki örgütlülüğü parçaladığını ifade etmesiyle, ele alınan diğer sivil toplum örgütlerinden bu konuda tamamen ayrılmaktadır. Belki de çoklu kimliklerin neler olduğu, ele alınan coğrafyaya/kültüre bağlı olduğu veya hangi kimliklerle bir araya geldiği sorularıyla birlikte daha da anlamlandırılabilir. Ancak bu yanıta, diğer kimlik bileşenlerinin toplumdaki örgütlülüğü zayıflattığı vurgulanmaktadır.

Havle Kadın Derneği, “Bence ikisi de değil. Havle de böyle düşünür. Çünkü kadının hiçbir zaman tek bir kimliği olamaz. Aynı şey bu arada erkekler için de geçerli. Evde patronsundur, evde veya abi/ablasındır, sevgiyle partnersindir. Bir sürü farklı kimliğe aynı anda sahip olabilirsin. Ama şöyle,

biz sadece kadın olduğumuz için, bekar, anne olduğumuz için farklı ayrımcılıklara maruz kalınabiliyor. Burada evet, sistematik olarak bir ezme ilişkisi olabilir ama bu aynı zamanda kadınların güçlenme hikayesi de olabilir. Örneğin, benim önceden çalıştığım yerde bir ablamız vardı, orada aşçıydı. Şunu biliyorum, orada belki aşçı, kendi patronu üzerinden ezilme ilişkisi yaşıyor, gördüğüm için bunu söylüyorum, ama mesela ekonomik bağımsızlığını da kazanmış. İsteddiği şekilde o parayı harcama ayrıcalığına sahip olduğu için de kendi evinde daha güçlü bir şekilde sözünü söyleyebiliyor eşine karşı. O taraftaki ezme ilişkisi, bu taraftaki güçlenme ilişkisini destekleyebiliyor. O yüzden sadece bir ezme-ezilme veya dengeli bir şekilde ilerlediğini söyleyemeyebiliriz bence. Çok farklı şekillerde ortaya çıkabiliyor. Şunu biliyoruz en basitinden, Havle 'ye çoğunlukla genç kadınlar geliyor. Genç kadınlar burada kendilerini çok rahat, özgür ve belki diğer arkadaşlarına göre kendilerini daha iyi, güçlü hissediyor olabilirler kadın oldukları için. Ama birçoğu eve gittiği zaman abisine, babasına aynı şekilde karşı çıkamıyor. Aslında orada biraz daha ezilen taraf olduğunu biliyoruz. Hayatlarındaki en büyük engelin de “aile” olduğunu çoğu defa duyuyorum. Dolayısıyla, orada bir denge kurmak çok zor. Her bağlamda, farklı bir güç ilişkisi ile mücadele ediyorlar. Baba ile mücadele etmek, sokaktaki erkekle mücadele etmekten çok daha farklı oluyor. Çünkü orada başka bir ilişki var. İşyerinde patronla mücadele etmek, erkek arkadaşınla mücadele etmek arasında da çok farklı bir ilişki var. Dolayısıyla onun çok dengeli olabileceğini düşünmüyorum.”

Kuyumcu'ya göre, çoklu kimlikler arasındaki dezavantajın, avantaja çevrilebilmesi söz konusudur ki bu haklar mücadelesi açısından önem arz etmektedir. Bir taraftan tek kimlikli olunamayacağının kabulü, diğer taraftan kimlikler arasındaki güç alanının birbirini etkiliyor oluşu söz konusudur. Başka bir deyişle; kimlik farklılıklarının ve buna bağlı olarak rollerin, mekâna bağlı olarak inşa edilmesi ve bunların birbirini etkilemesi ifade edilmektedir. İKD'den farklı olarak yalnızca ekonomik sınıfa ait olan kimliğin ön plana çıkartılması değil; farklı kimliklerin kabulü ve gerekliliği belirtmektedir.

KA.DER; “İşte tam da bu noktada toplumsal cinsiyet eşitliğini önemsiyoruz. Tam da işte burada yani. Kadına sadece anne dersiniz, sadece evde eş dersiniz, sadece bunu ağırlıklı olarak yüklerseniz; kadın da o anneliğinin ya da o eşliğinin altında toplum olarak ister istemez eziliyor. Ona

öyle bir yük veriliyor ki toplum olarak. Oysaki kadın hem anne olabilir hem eş olabilir hem müdür olabilir hem de müdürlüğünü de yaptıktan sonra siyaset de yapabilir. Yani sonra isterse ikinci ya da üçüncü üniversitesini okuyabilir aynı zamanda. Bunu erkekler yapabiliyor. Çünkü erkeklere, onlara da toplum tarafından bazı baskılar uygulanıyor, hiç uygulanmıyor demeyelim, eşit duralım. Ama kadınlara tabi ki de hepimiz biliyoruz çok daha farklı ve büyük baskılar uygulanıyor. İşte tam da bu noktada, o maalesef bir taraflara getirilen cinsiyet eşitliği, bu noktada çok önemli.”

Önkol İç hedef, çoklu kimlikler arasındaki dengeyi sağlama yolunun, toplumsal cinsiyet eşitliğinden geçtiğini belirtmektedir. Buna göre, kadınlara yalnızca tek bir kimlik rolünün ağırlığının yüklenmesi, aslında benliklerinin bir parçası olan diğer kimliklerin yok sayılmasını beraberinde getirmektedir. Önkol İç hedef, burada ele alınan diğer kadın sivil toplum örgütlerinden farklı olarak, erkeklerin de çoklu kimliklerine değinerek eşitlikçi bir bakış açısıyla katkı sağlamıştır.

KİH-YÇ; *“Güzel bir soruymuş. Çok kimlikli olma hali, yani tabii ki hepimiz çok kimlikliyiz. Mesela ben kadını, aynı zamanda anneyim, Egeliyim, üniversite mezunuyum, feministim, bir sürü kimlik sıralayabilirim. Çok kimlikli olma halinin birbirini desteklemesi, denge kurması ya da tam tersi daha zorlaştırması kişiler için mücadeleyi, bence orada o kimliklerin nasıl bir araya geldiği esas mesele. Yani ben hem Aleviysem hem Kürtsem hem LGBTİ+ isem hem depremzedeysem şu anda, bu hangi kimliklerin bir araya geldiği meselesi. Bence asıl kritik olan konu orası. Ben beyaz, erkek, LGBTİ+ isem başka, gay, beyaz, Batı’da bir yerde yaşayan, sosyo-ekonomik olarak iyi durumda biriysen başka ama işte şu anda depremzedeysem, erkeksem, sosyo-ekonomik olarak birçok kaynağa erişemiyorsam başka, yani her zaman duruma göre değişiyor. Genel olarak daha dezavantajlı kimliklerin, o alt kimliklerin bir araya gelmesi durumu da zaten herkesin işini zorlaştıracak bir şey. Ben, denge kuruluyor derken, şu dengenin nerede kurulduğunu tam anlayamadım. Mesela hem Kürt, Alevi hem LGBTİ+ olan birisi Türkiye’de yaşayan birisi şu an onu nasıl dengeleyebilir? Orasını anlayamadım. O yaklaşım, burada nasıl bize yardımcı olabilir?”*

Gençay’ın çoklu kimlikleri kabul etmesi; ancak kimliklerin nasıl bir araya geldiği sorusunu eklemesi kritiktir. İlgili kimlikler, bireyler için aynı zamanda bir mücadele

alanını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu kimliklerin hangi coğrafyada, kültürde, zamanda meydana geldiği önemli bir ayrımdır.

KAMER; *“Biz bunu, farkındalık gruplarında çalışıyoruz. Hatta bir etkinlik yapıyoruz, ebru çalışması yapıyoruz. Baya bildiğiniz, değerlerimizle ve boyalarımızla farkındalık gruplarına katılıyoruz kadınlarla ve şeyi görüyoruz, renklerin nasıl suda dağıldığını, birbirine doğru aktığını, birbirine karıştığını, yeni renkler çıkardığını birlikte izleyerek aslında bu etkileşim içinde olduğumuzu kadınlara fark ettirmeye çalışıyoruz. Bir de ben sürekli kendi hikayemle ilgili konuşmuşumdur, yazmışımdır. Çok kimlikli olmak, eğer bu kimliklerini saklama ihtiyacı duymuyorsan, bunları kabul ettiysen, yüzleştirdiysen ve her birini bir yere oturtuyorsan acayip büyüten bir şey. Bütün toplumla barıştıran bir şey. Ne anlatmak istediğimi söyleyeyim. Bir taraftan Alevi'yim, bir taraftan Ermeni'yim, bir ucum Kürt, bir ucum kadın, eşini kaybetmiş bir kadını, feministim. Bir sürü kimliğim var. Bazen bana sorarlar hep “Türkiye’de işler nasıl, ne hissediyorsun” diye. Çünkü ben genelde şöyle söylerim: “Benim içim huzurluysa, Türkiye’de işler yolundadır, kimlikler çatışmıyor demektir.” Böyle yani. Ama sen eğer Kürt olduğunu da Alevi olduğunu da veya Ermeni olduğunu kabul etmemişsen, onlarla yüzleşmemişsen ve onları içinde saklıyorsan; dolayısıyla onlar sıkışır ve çatışır tabi ki. Toplumda olan her çatışma, seni etkiler. Onun için, kadınların farkındalık grubu çok güzeldir. Toplumsal cinsiyet üzerine konuşurken, aslında bu da onun bir parçası ama, bunları da konuşuyoruz. Çok kimlikli olmanın nasıl barıştırmacı, büyütücü, toplumun arasındaki kamplaşmayı kaldıracak bir şey olduğunu, hiç kimsenin aslında tek kimlikli olmadığını, diğer kimlikleri keşfetmenin bir zenginlik olduğunu anlatmaya çalışıyoruz. Kadınlar, birçok kimlikleri fark ediyorlar ve o kimliklerin nasıl iç içe geçtiğini, nasıl birbirine dokunduğunu, hiç kimsenin tek kimlikli olmadığını, şiddetin hiçbir şeye çözüm olmayacağını biliyorlar. Ama biz nerede eksik kalıyoruz, işte özellikle son seçimden sonra, politik etkimiz ve katılımımız yetersiz kalıyor. Yoksa, şu anda gerçekten çok büyük bir potansiyel var kadın hareketinde.”*

Akkoç’un da KİH-YÇ gibi bireyin tek kimlikli olamayacağı kabulü önemli bir benzerliktir. Zira çoklu kimlikler, birbirini beslemekte ve bireyde buna dair bir farkındalık oluşturmaktadır. Akkoç da bu farkındalık önemini, dernek eğitimlerine taşıyarak ebru

çalışmasında göstermektedir. Meselenin önemli bir tarafı, hangi çoklu kimliklerin bir araya geldiği sorusunu oluştururken; diğer yandan bu kimliklerin bireyde içselleştirip içselleştirilmediğidir. İçselleştirilmeyen, dışlanan, ötekileştirilen kimlikler bastırılmakta ve her an ortaya çıkabilecek potansiyel bir çatışmayı oluşturmaktadır.

- *Kamusal Alan - Siyasal Hareketlenme*

Kimliklerin söylem üzerinden inşa edilmesi, sivil toplum örgütlerinin kamusal alanda kendilerini nasıl ifade ettiklerini önemli kılmaktadır. Öte yandan, örgüt içerisindeki siyasal hareketlenme unsuru, dernek olarak nasıl bir duruş sergiledikleri ve topluma ulaşma bağlamında hangi araçları kullandıklarını da analiz etmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle; *“kendinize kamusal alanda nasıl yer buluyorsunuz? Kendinizi kamusal alanda nasıl ifade ediyorsunuz?”* ve *“sivil toplumunuz içerisinde siyasal hareketlenme oluşturuluyor mu? Şunu demek istiyorum; siyasal iktidar tarafından bir karar alındı, bu karara karşısınız. Sivil toplum kuruluşunuz içinde hareketlenme oluşturuluyor mu?”* soruları sorulmuştur.

İKD; *“Daha ziyade sokakta mücadele ediyoruz biz. Eylemlerle, basın açıklamalarıyla yer buluyoruz. Eğitimler yapıyoruz örneğin. Beria Onger Kadın Akademi’imiz var. Akademi bünyesinde aylık eğitimler oluyor. Şu dönem açamadık ama; geçen sene, ondan önceki sene, bu pandemi nedeniyle online yaptık. Ondan önce ise yüz yüze yaptık. Çeşitli başlıklarda eğitimler yapıyoruz. Onun dışında, salon toplantılarımız, ev ziyaretlerimiz oluyor. İşyeri, özellikle grev, işçi direnişlerinde mücadeleye katılıyoruz.”*

Derneğin siyasi görüşü göz önüne alındığında, sosyalist ideoloji araçlarından “sokakta” olma vurgusu göze çarpmaktadır. Bunun dışında, eylem, işyeri, grev, direniş kelimelerinin kullanılması yine derneğin ideolojisi ile paralellik göstermektedir.

Siyasal hareketlenme sorusuna ise verilen yanıt şöyledir: *“Eylem yapıyoruz, açıklama yapıyoruz. Bildiri dağıtıyoruz, yayınlıyoruz. Röportaj veriyoruz. Tüm mücadele araçlarını değerlendiriyoruz. Yani şöyle bir şey, bizim derneğimiz siyasi bir dernek. Bir sivil toplum var, bir siyasi partiler var, böyle bir ayırım yapmıyoruz. Bu bize çok ters, biz böyle düşünmüyoruz. ‘Demokratik kitle örgütleri, siyasetin dışındadır’ diye bir şeyi biz kabul etmiyoruz. Her şey politiktir ve özellikle demokratik kitle örgütleri de politiktir, bir şeye taraftır.”*

Kuruç bu ifadesi ile özellikle tüm siyasi partilere eşit mesafede olduklarını söyleyen KA.DER ve KAMER ile ayrılmaktadır. Yalnızca dernek içerisinde “masa başında” bir örgütlenmeyi kabul etmeyen İKD, tüm mücadele araçlarını kullanmaktadır. Bunun bir dezavantajı belki de günümüzde giderek yayılan sosyal medya araçlarının kullanılabilirliğini ve ulaşılabilirliğini kullanmamaktır. Sosyal medyadaki bir çalışma ile belki de sokakta bir eylem yaparak ulaşılandan çok daha fazla kişiye ulaşılabilir; ancak sokak hareketlerindeki o dayanışma ruhunun da sosyal medyadaki bir yazı ile sağlanamaması konusu ortaya çıkabilir.

Havle Kadın Derneği ilk soruya:

“Derneğimiz, birkaç güvenlik probleminden dolayı adresini gizleyen bir dernek olmasına rağmen; açık çağrılı etkinlikler de yapıyoruz. Açık çağrılı etkinlik, Havle gönüllüsü olan veya olmayan herkesi kapsıyor. Online veya ofiste olduğu da oluyor. Bir Google form oluşturunuz. Oraya kayıt yaptıran herkes gelebiliyor. Daha önce Havle gönüllüsü olmamış olabilir, hiç önemli değil. Belki oraya Havle ile tanışmaya geliyor insanlar. Açık çağrılı etkinlik böyle bir şey. Örneğin geçen yıl Havle Buluşmaları yapmıştık, iki haftada bir perşembe günleri. Akademide kadınlara dair herhangi bir çalışma, araştırma yapmış olan insanların çalışmalarını dinliyorduk. Form dolduran herkese biz daha sonra adresimizi mail ile gönderiyorduk. Bu güvenlik sebebinden dolayı sadece örgütlülük ekibine yönelik etkinlik yaptığımız da oluyor. Pandemi ile birlikte daha çok online etkinlikte kaldık. Bu yıl hem hibrit hem ofiste etkinlikleri yapmaya çalışıyoruz. Geçen yıllarda açık çağrılı iki tane uluslararası konferansımız olmuştu. Bu şekilde hem Havle’yi tanıtmış olduk hem de aslında kadınlar neler konuşmak istiyor, bunları dinledik. Onun dışında, iftarlarımız var. Bu yıl öyle olmayacak ama normalde iftarlarımızı piknik olarak yapıyorduk. Çoğunlukla cami avlusunda yapmaya çalışıyorduk. Geçen yıl mesela Süleymaniye Cami’sinde yaptık. Yürüyüşlerde de yer alıyoruz. Kortej yapmaya çalışıyoruz kendimizce. Ama bildiri dağıtmadık açıkçası. Basın açıklamasına destek verdiğimiz oluyor. Bir açıklama yapmak istiyorsak Havle’ye dair, sosyal medyayı kullandığımız oluyor. Bu biraz da şundan kaynaklanıyor açıkçası; bizim dernek olarak gelir kaynağımız projelerden aldığımız fon. O fonlar aslında projenin yapım süreçlerine gidiyor. Dernekte başka gelir kaynağımız yok. O yüzden mesela bildiri dağıtılacağı

zaman bunun matbaası veya tasarımına dair ayıracağımız kaynağımız olmuyor. Belki bu, kamusal alan görünürlüğünü etkileyen bir faktör olabilir.”

Kuyumcu, dernek adresinin güvenlik nedeniyle gizlendiğini söylemesi, akla “Müslüman feminist” olarak derneğin aslında toplumda ne kadar kabul gördüğü sorusunu getirmektedir. Kamusal alanda görünür olma ve kendini ifade etme meselesi bu bağlamda önem oluşturmaktadır. Topluma düşünceleri iletmek, politik alanda karar alma mekanizmalarına etki etmek, farklılıklarının görünürlüğünü sağlamak, sivil topluma kimliği yansıtmak gibi unsurlar, kamusal alandaki ifade ediş şeklinin yansımaları olabilmektedir.

Sosyal medya araçlarını aktif bir biçimde kullanan ve online etkinlikler de planlayan Havle Kadın Derneği, kamusal alandaki görünürlüğü etkileyen faktörlerden birinin de derneğin ekonomisi, bütçesi olduğuna dikkat çekmektedir. Bu nedenle, dernek gelirinin yalnızca projelerden elde edilmesi, belli kısıtlamalara yol açabilmektedir.

İkinci soruya verilen yanıt ise şöyledir:

“Oluyor, bunları baya yapıyoruz aslında. En son başörtüsüne dair yazı yayınladık diye hatırlıyorum. Şöyle oluyor genelde, bu olduğu anda, biz kendi gruplarımızdan aslında bir şeyler söylüyoruz, “ne zaman bir araya gelelim” gibi. Eğer böyle ani bir şeyse ofiste, arkadaşımızın evinde, online bir araya geliyoruz. Çok acil bir durum değilse, pazartesi günleri bizim her zaman toplantımız vardır. O gün konuşuyoruz, nasıl bir yol izlememiz gerektiğini. Orada herkes kendi fikrini söyleyerek varsa bir şerh ortada, onu da kaldırmak için çalışıyoruz, konuşuyoruz. Birlikte yazı yazıyoruz. En sonunkini hatırlıyorum mesela, Hiranur Vakfı ile ilgiliydi, ben üstlenmiştim, yazmıştım. Sonra başka bir arkadaş, benim yazımdan esinlenerek bir post hazırlamıştı. Böyle bir iş dağılımı da olabiliyor. Biraz da o an kim müsait, duygusal olarak kim yapmak istiyor, bununla ilgili oluyor. Daha sonra okuyor. Hatta benim yazdığımda şey yapmıştık, ofiste toplanmıştık, örgütlülük de toplanmıştı. Şu kelimeyi şöyle değiştirelim, böyle yapalım gibi konuşmuştuk. Ortak bir üretim, bildiri çıkmıştı. Daha sonra yine onu sosyal medya üzerinden yayınlamıştık. Çok iyi tepkiler aldık çeşitli derneklerden. Gündemi sıkı takip eden bir kitle Havle. Özellikle şu anda seçim döneminde daha da sıkı takip ediyoruz. Çünkü çok hızlı değişiyor. Bu yaklaşan seçimlerle de ilgili bir etkinlik planlamayı

düşünüyoruz. Eğer fon alabilirsek 30 Nisan'da her partinin kadın kolları başkanı gelecek ve bizden de sanırım bir elli kişi gidecek, orada Müslüman genç kadınlar ne istiyor bu seçimlerde, siz ne vadediyorsunuz diye tüm partilerin konuşacağı bir etkinlik. Hem de orada “sosyal kutuplaşma aslında ne durumda, Müslüman genç kadınlar buna dair ne düşünüyor” bunu konuşacağız. Gerçekten bu başörtülü-başörtüsüz/ seküler-dindar ayrımı eskisi kadar var mı, biz buna dair ne düşünüyoruz ne talep ediyoruz, seçimlerden ne bekliyoruz. Bir de aile ile ilgili politikaların değiştirilmesi. Bunlar üzerinden ilerleyeceğiz, fon alabilirsek.”¹³

Sosyal medya üzerinden yayın, bildiri, proje ile gerçekleştirilen siyasal hareketlenme söz konusudur. Bu çalışmaların bazen evde bazen dernekte, dernek üyeleri ile hep bir araya gelerek ortak çalışma şeklinde çıkması hem iş birliğinin hem de yapılan ev toplantıları ile samimiyetin, birliğin göstergesidir.

KA.DER ilk soruya şu şekilde yanıt vermiştir:

“Zorluk çekmiyoruz. Şöyle söyleyeyim, zaten İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin protokol listesindeyim, bütün davetlere katılıyoruz davet edildiğimizde ve katılmamız gereken yerlerde temsiliyet gösteriyoruz. Büyükşehir Belediyesi ile iş birliği içerisinde faaliyetler yapabiliyoruz ya da ilçelerle. Valilikte görüşmelerimiz oluyor, sadece İzmir valimizle geçen dönem hem Covid ve hem de maalesef o süreçlerde şehitlerimizin olması sebebiyle birkaç randevumuzu ertelemek zorunda kaldık. Sonra da araya tarihler girdi, yoksa onlar da bizi kabul etmişlerdi. (...) Biz daha çok sokakta değil de masa başında olup proje yapmayı, eğitim odaklı gitmeyi tercih eden bir sivil toplum kuruluşuyuz. Ama özellikle bazı günler vardır ki 25 Kasım gibi, siyasi partilerin temsilcileri, kadın kolları ve kadın politikaları başkanları yaptıkları sokaktaki basın bildirimlerinde ya da daha önceden mesela İzmir Kent Konseyi Kadın Meclisi yaptı sokakta bir basın bildirimi. Bunlarda bizden destek isteniyor. Bazen bizden konuşma yapmamız da isteniyor. Bunlara destek veriyoruz, aynı şekilde yerel yönetimler belediyelerin de bu böyle talepleri oldu. Mesela geçmiş dönem 25 Kasım'da Gaziemir Belediyesi Başkanı'nın

¹³ Sözü edilen etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bknz:

<https://www.havlekadin.com/yayinlarimiz/kadinlarin-masasi-dindar-kadinlar-yeni-donemden-ne-bekliyor/>.

yanında böyle bir konuşma yapmıştım. Cumhuriyet Halk Partisi İl Kadın Kolları Başkanlığı'nda bir yine sokak konuşması istediler, onu yaptım. Bu tarz çalışmalar oldu mu yapıyoruz; ama onun dışında sokak yürüyüşleri durumunda, bu tarz, biz böyle organizasyonlar yapmıyoruz. Biz işin daha çok masa başında, eğitim bölümünde varız (...) Genel merkezimizde aylık, kendisi genel merkez bazında, yönetim ve şubeler, temsiliyetler bazında da onların faaliyetleriyle de ilgili her ay bülten çıkartıyoruz. Ayrıca, yaptığımız projelerle ilgili biz, genel merkezimiz ya da şubeler mutlaka onları kitapçık haline getiriyor. Bunları da internet sitemizden de görebilirsiniz.”

Önkol İçhedef, derneğin kamusal alandaki görünürlüğü açısından, protokol listesinde olduklarını vurgulayarak, zorluk çekmediklerini belirtmektedir. Belediye ve valiliklerle iş birliğinin yapılması, yerel yönetimdeki söylemlere katılımı da göstermektedir. Öte yandan, İKD'nin kullandığı sokak araçlarını kullanmadıklarını ifade etmesi, daha çok eğitim odaklı ve masa başında bir örgütlenmeye gittiklerini de yansıtmaktadır. Ele alınan diğer kadın sivil toplum örgütleri ile ortak olarak 25 Kasım'ın vurgulanması, akla İstanbul Sözleşmesi'ni de getirmektedir. Bu nedenle, “*Peki 25 Kasım dediniz. İstanbul Sözleşmesi için bir yürüyüş yaptınız mı?*” sorusu yöneltilmiştir. Buna karşı verilen yanıt şöyledir:

“İstanbul sözleşmesi için, İzmir'de ben İzmir şube başkanı olarak, yerel basının büyük bir talebi oldu. Radyo televizyon yerelde, bütün kanalları olanlara beni davet ettiler, ben de hepsine katılmaya çalıştım ve İstanbul sözleşmesine verdiğimiz önemi ve “İstanbul Sözleşmesi yaşatır” başlığının altına imzamızı attığımızı orada deklare etmiştim. Ve tabi ki şimdi de 6284 olmazsa olmazımız.”

Diğer örgütler ile karşılaştırıldığında KA.DER'in daha çok siyasi organlarla iş birliğine gittiğini ve daha çok iletişim halinde olduğu göze çarpmaktadır. Ele alınan sivil toplum örgütlerinde uzlaşılan konuların ise 6284 sayılı yasa, İstanbul Sözleşmesi ve 8 Mart yürüyüşleri olduğu söylenebilmektedir.

KA.DER ikinci soruya ise şu yanıtı vermiştir:

“Mesela İstanbul Sözleşmesi döneminde biz de sürekli içimizdeki hukukçu arkadaşlarımızla bu konuyu değerlendirdik, neler yapabiliriz diye. Sonra, Türkiye Barolar Birliği'nin toplantılarına katıldık. Aynı zamanda

Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu'nun yaptığı toplantılara katıldık. Bununla ilgili bizler neler yapabiliriz diye. Tabi ki bunlarla ilgili çalışmalarımız oluyor. Aynı şekilde mesela maalesef 6 Şubat'ta yaşadığımız deprem felaketi için de biz de bu konuda farklı bir sivil toplum kuruluşu olmamıza rağmen; ne yapabiliriz, hani tüzüğümüzde bu tarz bir durum olmasa da tamamen insani duygularla ne yapabiliriz diye WhatsApp grupları oluşturduk. Aramızda bolca hukukçu arkadaşımız var, aramızda psikolog ve psikiyatr arkadaşlarımız var. Bunlardan sosyo-psikolog grupları kurduk. İsteyen, talep edenlere uzaktan psikolojik destekler ve hukuki destekler verebilmek amaçlı çalışmalar yapmaya çalıştık.”

Siyasal iktidara yönelik sosyal medya üzerinden bir bildiri yayınlayıp yayınlamadıkları sorusu üzerine ise Önkol İçhedef:

“Biz İstanbul sözleşmesi söz konusu olduğunda, yani kadın hakları, kadın bakış açısı söz konusu olduğunda, tabi ki de buna böyle bir durum içerisinde olabiliyoruz. Ama söylediğim gibi, biz tüm siyasi partilere eşit mesafede olduğumuz için, yani aramızda şu anda hükümet kanadında siyaset yapan kadın arkadaşlarımız da var. Yani dolayısıyla biz muhalif bir sivil toplum kuruluşu değiliz, kapsayıcı bir sivil toplum kuruluşuyuz. Şöyle söyleyeyim, Kadın Adayları Destekleme Derneği, muhalif bir sivil toplum kuruluşu değil ve hiçbir siyasi partinin de arka bahçesi değil. Burada, tüm siyasi partilerde siyaset yapmak isteyen, yapmış olan, yapacak olan kadın arkadaşlarımızla birlikte çalışıyoruz.” yanıtını vermiştir.

Önkol İçhedef, bu söyleminde salt siyasal iktidara karşı bir tepkide bulunmamış, tüm siyasi partilere eşit mesafede durduklarını yinelemiştir. Farklı siyasi partilerde çalışan kadın üyelerin dernekte bulunması kimlik farklılıklarının görünürlüğü açısından avantajlı bir durumdur; ancak karar mekanizmalarında kadın hakları savunusu yönünde etkide bulunmak gereklidir. Başka bir deyişle, bu partilerin karar mekanizmalarında baskın olmak ve kadın haklarını ihlal edici kararlarda etkin müdahalede bulunmak gerekmektedir.

KİH-YÇ; “Bunu kendi içimizde de tartışıyoruz. Daha ana akımlaşmaya ihtiyacımız olduğunu düşünüyoruz. Dilimizin de ifadelerimizin de metinlerimizin, içeriklerimizin de... Daha fazla kişiye ulaşması için daha ana akımlaşması gerektiğini düşünüyoruz. Hâlâ çok teknik, çok ayrıntılı, çok dilinin

yüksek, İstanbul merkezli kaldığını ve bazı metinlerimizin, içeriklerimizin zor olduğunu düşünüyoruz. Ama bir taraftan da kamusal alanda “dilimiz daha ana akım olsun” derken de aslında meselelerin içine girdiğimizde de orada çok daha fazla derinleşmeye de ihtiyacımız var. Çok daha derin çalışmalar yapılması gerektiğini de düşünüyoruz. O yüzden dili kullanma konusunda kamusalda, biraz daha ana akımlaşmış bir dile doğru yönelmek ama yüz yüze çalışmalarda daha bu dili daha da genişletmek belki de literatüre, feminist hareketin bazı kavramlar konusunda ortaklaşmasını sağlamak, bazı tartışmaların yapılmasını sağlamak, böyle bir arzumuz da var.”

Gençay, kamusal alanda kullanılan dil niteliğine vurgu yaparak söylemlerin nasıl oluştuğuna, oluşması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu anlamda, söylem niteliğinin kişilere ve topluma ulaşmasındaki önemi bilinmektedir. Gençay, derneğe yapıcı eleştiride bulunarak söylemlerinin çok İstanbul merkezli kaldığını söyleyerek bu yönde de bir farkındalık oluşturmaktadır.

Kamusal alan araçları olarak:

“Peki, basın açıklaması, sokak yürüyüşleri veya bildiri dağıtmanız şeklinde kamusal alan araçlarını kullanıyor musunuz?” sorusuna ise; “Biz çok eylemci bir grup değiliz. Yani içimizde sokak eylemi örgütleyen, gruplar içerisinde olan arkadaşlarımız var ama biz dernek olarak, böyle bir dernek değiliz. Daha çok bildiri yazmak, rapor, bilgi notu hazırlamak gibi, o feminist bilgi üretimi aktivizmi kısmında daha fazla varız. Sosyal medya alanını, dijital ortamı eylem konusunda daha çok kullandığımız söylenebilir örgüt olarak. Özellikle bu çok yeni olan video aktivizmi, görseller, içerikler, özellikle İstanbul Sözleşmesi, o süreçten bu yana daha fazla yöneldiğimiz söylenebilir, o feminist hafızanın aktartılması için.”

Gençay, dijital aktivizm alanını sıklıkla kullandıklarını belirtmektedir. Aslında bu sayede daha fazla kişiye feminist bilgi aktarımı yapılabildiği ve mekân/zaman kısıtlaması olmaksızın kişilere ulaşılabilirliğin sağlandığı ifade edilebilir. KİH-YÇ’in sokak eylemlerine katılmaması, daha çok eğitim ve medya üzerinden bilgi akışının sağlanması Havle Kadın Derneği, KA.DER ve KAMER ile benzeşmektedir.

İkinci soruya ise verilen yanıt şu şekilde ifade edilmiştir:

“Oluşturulmuyor ama son seçimlerden sonra oluşturulsa mı diye düşünülüyor. Bizim amacımız siyaset yapmak değil. Siyaset yapmak değil derken, dikkatli kullanayım bunu, feminist politika yapmak da bir siyaset biçimi tabi ki. Yani bizim yaptığımız şey de feminist siyaset. Ama genel anlamıyla bu ana akımdaki siyasi partilerle siyaset, genel siyaset meselesinde biz siyasi partileri de bir hedef grup olarak görüyoruz kendimiz için. Yani muhalif siyasi partileri ve şu an iktidardaki siyasi aktörler. Tüm bu grup, bizler için karar alıcı grup olduğu için, bizim çalışmamız gereken gruplar. Onun dışında, bizim genel siyasete katılım göstermek gibi bir amacımız yok. Derneğin kuruluş amaçlarında da öyle bir şey yok.”

İktidar ve muhalif siyasi partilerin, karar mekanizmalarını barındırması nedeniyle hedef olarak görülmesi, KA.DER ile benzerlik göstermektedir. Siyasal hareketlenme derken, soruyu biraz daha detaylandırmak üzere:

“Peki şöyle, diyelim ki siyasal iktidar tarafından bir karar çıktı ve siz sivil toplum kuruluşu olarak buna karşısınız. Bu karara yönelik tepkinizi nasıl ifade ediyorsunuz? Örneğin bildiri, bir yazı paylaşmak gibi, onu demek istedim.” sorusu eklenmiştir. Buna yönelik verilen cevap şu şekildedir: “Mesela İstanbul Sözleşmesi, bunun için çok güzel bir örnek. İstanbul Sözleşmesi’ne dair kampanya yapanlar varsa hareket içerisinde, onlara katkı sunuyoruz. İstanbul Sözleşmesi’nden çıkılmadan önce mesela yapılan kampanyalar, İstanbul Sözleşmesi’ni anlatan, kamuyu bilgilendirmeye çalışan, biz de onları yaptık. Kendi dernek olarak kampanyamızı yaptık. O kampanyalar milyonlara ulaştı mesela, ilk defa bir derneğin içeriği milyonlara ulaştı. Ya da bilgi notları hazırlamak. İçerikler yapmak aslında. Kendimiz, dava açtık. İstanbul Sözleşmesi’nden çıkılması, bizim için yanlış bir karar. Bu kararın iptal edilmesi için Danıştay’a dava açtık. Pek çok kadın örgütü veya kadın gibi, insan gibi, Danıştay’da o davanın takibini yaptık. Dolayısıyla yargı yoluyla, kamuoyunu bilgilendirme yoluyla, sosyal medya eylemi yoluyla, feminist hareketi bu konuda güçlendirme, bir araya getirme, orada bir ağ oluşturma, onları mobilize etme yoluyla, bu yöntemleri kullanarak mücadele ediyoruz böyle bir şey olduğunda.”

Siyasal hareketlenme sorusunda da İstanbul Sözleşmesi’nin yinelenmesi, ele alınan sivil toplum örgütleri tarafından konuya gösterilen hassasiyeti ve desteği

belirginleştirmektedir. Kampanya yapanlara destek sağlanması da bu konuda diğer örgütlerle iş birliğine gidildiğini ve örgütsel, kimliksel farklılıklara rağmen çalışma birliği sağlanabildiğini göstermektedir. Sonuç olarak; kadın haklarını ihlal edici kararlara karşı kullanılan araçlar farklı olmasına karşın; örgütler arasında birlik sağlanabildiğini söylemek mümkündür.

KAMER kamusal alan sorusuna verilen yanıt şu şekildedir:

“Şimdi çok geniş örgütlü bir kuruluş da olduğumuz için, şöyle bir yöntem uyguladık. Kısaca anlatmaya çalışayım. Kadınları ikna etmek çok önemlidir. Dolayısıyla zaten başlangıç yılında bize “bunlar feministtir, kötüdür” gibi bir yaklaşım olmuştu. Dolayısıyla gittiğimiz her yerel çalışma sırasında kadınlarla ilk buluşmamızda zaten ilk soruları bize bu oluyordu: “siz feminist misiniz?”. Bilmiyoruz ki diyorduk, yani birlikte bulalım şimdi. Dolayısıyla ona yönelik bir çalışmamız var. Kadınlara soruyoruz, böyle duvara yazıyoruz: “bir kadın olarak sizin yaşamak istedikleriniz hangileri, hiç yaşamak istemedikleriniz hangileri” diye. Dolayısıyla, onlarla birlikte erken evliliğin istenmediğini, zorla evliliğin istenmediğini, kuma evliliğinin istenmediğini, şiddet olmaması gerektiğini birlikte tanımlıyorduk. Şöyle bir cümle kurduk, bu tanım oradan çıkıyordu, şimdi biri gelse dese ki “bu feminizmdir, siz ondan olmayın”, siz bundan vaz mı geçeceksiniz? “Hayır, vazgeçmeyiz” diyorlardı. Dedik ki o zaman bu bizim feminizmimiz olsun. Öbürü de başka birinin feminizmi olsun, bizi ilgilendirmez. O zaman bu feminizm, bizim feminizmimiz deyip kalkabiliyorduk. Dolayısıyla, ilk bizi savunmaya başlayan kadınlar oluyordu genelde. Kabul ettikleri kadar başlayıp daha sonra o özgürlük alanlarını genişletmek yine kadınlarla birlikte onların duyduğu ihtiyaç üzerine, bu kendiliğinden oluyor zaten. Farkındalık oluyorsa, zaten bu çember giderek genişliyor. Hiçbir zaman en son sözü, ilk söyleyerek çevredekini uzaklaşmasını göze alarak böyle bir şey yapmıyoruz. Şöyle tarif etmiştik; cinsiyetçi sistemin şekillendirdiği kültür ve geleneklerin, kadınlara ve çocuklara zarar veren uygulamalarını tespit etmek, alternatiflerini geliştirmek, uygulanabilir olmalarını sağlamak. Bunun adı da KAMER’in feminizmi olmuştu. Kadınların geneli bunu kabul etmişlerdi. O kadar içine sindiriyor ki, kadınlar kapılar kapalıyken “biz de feministiz” diyorlar ama dışardaki algı, hâlâ öyle olduğu için, dışarda pek söylemiyorlar. Onu ancak biz söylüyoruz.

“Feministiz ve feminizminiz bunu ifade ediyor” diyebiliyoruz. O zaman mesela kamusal alanda yer bulabiliyoruz. Seni ötelemiyorlar. Bir de kamu kurumlarıyla sürekli birlikte çalışmak için acayip çaba harcıyoruz. Çünkü onlar olmadan, biz bu bölgede hiçbir şey yapamıyoruz, her şey risk, her adım risk. Böyle.”

KAMER’in kamusal alandaki çalışmalarının, öncelikle feminizmin farklı algılanmasına, yorumlanmasına yönelik olması dikkat çekicidir. Bölgesel çalışma alanı da göz önüne alındığında, feminizme karşı bir ön yargı öngörülebilir niteliktedir. Dolayısıyla örgütün bireylerle birlikte çalışarak feminizm tanımını birlikte inşa etmeleri, kendi feminizm tanımını bulmaları çok kıymetlidir. Hem herkesin görüşünü ve fikrini alarak hem de aslında bu konuya önyargı kapılarını kapatmaya adım atarak dayanışma sağlanmaktadır. Kamusal alanda *“peki bunlar dışında, basın açıklamalarınız, sokakta bildiri dağıtımı veya bunun gibi araçlarınız var mı”* sorusuna karşı Akkoç:

“Yok. Biz sokakta bildiri dağıtmıyoruz. Biz, kadınları evlerinde ziyaret ediyoruz. En büyük çalışmamız bu. Mahalle temsilcilerimiz oluyor. Mesela o mahalle bir mahalle temsilcimiz bizi bazen bir kış beş yüz tane kadınla buluşturabiliyor. Dolayısıyla, biz zaten kadın kadına oturduğumuz zaman broşürlerde ne yazıyor, niye veriyoruz bunları konuşuyoruz. Yani bir sokak eyleminde bulunmuyoruz. Çıkıp da sokakta slogan atmak yerine, kadınlarla buluşarak öyle bir farkındalık yaratmak, broşürleri tanıtmak, film izlemek, böyle şeyler yapıyoruz.” yanıtını vermiştir.

Sokakta bildiri dağıtma aracının kullanılmaması İKD hariç ele alınan diğer sivil toplum örgütleri ile benzeşmektedir. Öte yandan KAMER’in ev ziyaretlerinde bulunması ve mahalle temsilcilerinin olması iletişim açısından hem kolaylık hem de bir samimiyet sağladığını söylemek mümkündür. *“Kadın kadına oturduğumuz”* söylemi, hemcinsler arasında dayanışma, iletişim ve paylaşım sağlandığına yöneliktir ve birlik oluşturma açısından önem arz etmektedir. İkinci soruya verilen yanıt ise şu şekildedir: *“Ağlarımız var, oralarda yazışıyoruz. Ortak metinler oluşturuyoruz. Sosyal medyada paylaşmaya çalışıyoruz.”*

Akkoç, *“ortak metinler”* söylemiyle, iş birliği içinde çalıştıklarını yinelemektedir. Aynı zamanda sosyal medya araçlarını da aktif olarak kullanmaları, birçok kesime ulaşma konusunda yararlılık sağlamaktadır.

SONUÇ

Türkiye’deki kadın sivil toplum örgütlerinde kimlik olgusunun incelendiği bu çalışmada, tipik durum örneklem yöntemiyle seçilen beş kadın sivil toplum örgütü ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. İlerici Kadınlar Derneği başkanı Umut Kuruç, Havle Kadın Derneği yönetim kurulu üyesi Zeynep Kuyumcu, Kadın Adayları Destekleme Derneği İzmir şube başkanı Banu Önkol İçhedef, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği genel koordinatörü Hilal Gençay ve Kadın Merkezi Vakfı başkanı Nebahat Akkoç ile yapılan görüşmelerin dökümü sonrasında, söylem analizi yönteminden yorumlayıcı görüş çerçevesinde söylemlerde görülen belirgin farklılıklar kapsamında, konu başlıkları kategorize edilerek örgütler arasında karşılaştırmaya gidilmiştir.

Burada, tüm konular başlıklandırılmamış, dikkat çekici farklılıklar kategorilendirilmeye dahil edilmiştir. Örneğin, sivil toplum örgütlerinde birleştirici amaç, etkinliklerde dikkat edilen unsurlar, motivasyon unsurları gibi sorular kategorilendirme dışında tutulmuştur.

Örnekleme dahil edilen sivil toplum örgütleri, kadın hakları konusunda (örneğin İstanbul Sözleşmesi, 6284 sayılı kanun) fikir birliğindedir. Kimliklerin söylemler üzerinden inşa edilmesi, söylemin nasıl ifade edildiğini ve örgütlerin etkinliklerde nelere dikkat edildiğini bir kez daha önemli kılmaktadır. Görüşmeler sonucu tüm örgütlerin etkinliklerde bütünleştirici, kapsayıcı bir dil kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Motivasyon unsurlarının ise sivil toplum örgütlerinin odaklandıkları meselelere ilişkin olduğu sonucu çıkmaktadır. Örneğin İKD; motivasyon unsurunu “*sermaye düzeninin yıkılması ve sosyalist bir düzenin kurulması*”, Havle Kadın Derneği “*birlik, beraberlik, ait olmak*”, KA.DER, “*kadınların özellikle karar mekanizmalarında ve tabi ki Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde ve yerel yönetimlerde, siyasi partilerde, öncelikle ilçe başkanlarını daha çok kadın görmemiz*”, KİH-YÇ, “*toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarının gelişmesini sağlamak*”, KAMER:

“Bizim motivasyonumuz çok. Bu nedenle enerjimiz hiç bitmiyor. Şöyle, bir kadın düşünün, neredeyse öldürülecek. Siz gidiyorsunuz, onu bulunduğu yerden alıyorsunuz, şiddetiyle baş etmesini sağlıyorsunuz, yepyeni bir hayat kurmasını sağlıyorsunuz ve hatta belki yan yana yürüyorsunuz sonra. Bu büyük bir motivasyon. Bir farkındalık grubu yapıyorsun, bitiyor, sonra geri bildirim alıyorsun. Diyor ki “ben yeniden doğmuş gibiyim.” İnan bana, bu

motivasyonlar olmasa enerjimiz biter bizim. Birbirimizi besliyoruz, farkındalıklarımızla. Bizim motivasyonumuz bu.” şeklinde ifade etmişlerdir.

Giriş bölümünde, sivil toplum kuruluşlarının her birinin farklı bir konuya eğilim gösterebileceği; ancak esas konunun haklar mücadelesi olduğundan söz edilmişti. Görüşme verilerinden elde edilen sonuca göre, İKD sosyalist haklar mücadelesine, Havle Kadın Derneği öncelikle Müslüman feminist kadınların haklar mücadelesine, KA.DER karar alma mekanizmalarında kadın ve erkek eşitliği sağlama mücadelesine, KİH-YÇ toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları mücadelesine, KAMER ise şiddetle başa çıkma ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine odaklanmaktadır.

İKD’nin kendisini feminist bir örgüt olarak ifade etmemesi, özellikle bu söylemden kaçınması önemli bir bilgi olarak not edilmiştir. Zira İKD düşüncesine göre feminist kimlik ve diğer kimlikler, sınıf mücadelesini bölmektedir. Bu nedenle işçi sınıfı kimliği dışında diğer kimliklere sıcak bakmayan, bunu esas mücadeleyi bölücü, parçalayıcı bir bakış açısıyla yorumlayan İKD, kimlik inşasını bu ideoloji çerçevesinde oluşturmaktadır. Kuruç’un “*sosyalist kadın mücadelesinin bir neferi*” kimlik tanımlaması da esas düşüncesini yansıtmaktadır. Havle Kadın Derneği’nin ise karar ekiplerindeki geçişkenliği, örgüt içerisinde bir hiyerarşinin olmayışını belirginleştirmektedir. Kimlik tanımlamalarında kendilerini Müslüman feminist olarak adlandırmaları öncelikli olarak dini kimlik bileşeni üzerinden kimlik inşasını oluşturduklarını göstermektedir. KA.DER’in özellikle karar alma mekanizmalarındaki eşit temsiliyeti savunması ve tüm siyasi partilere eşit mesafede durduklarını vurgulaması, muhalif bir örgüt olmadıklarını göstermektedir. Bir başka konu, bir kişinin şube başkanı olarak iki dönemden fazla görev yapmaması, derneğin karar alma mekanizmalarındaki eşit temsiliyet konusuna verdiği önemi, pratiğe de yansıttır. KİH-YÇ ise, feminist bir dernek olduklarını vurgulayarak yatay örgütlenmeye dikkat çekmiştir. Kararların kolektif alınıyor olması da bu duruşu destekler niteliktedir. KAMER’in kendi feminizm tanımını oluşturması, feminizmin yerelleşmesi tartışmalarında önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Örgütlendikleri coğrafyanın büyüklüğü ve yapısı da göz önüne alındığında, birtakım önyargıların kırılabilmesinde buldukları çözüm, dayanışmayı ve feminist bilgiyi arttırıcı niteliktedir. Buna bağlı olarak, bir ideoloji olup olmadığı tartışılan feminizmin¹⁴ yerelleşmesi, yerel değerlerle eklenmesi ve ilgili toplumda kendisine yakın olan değerlerle bağ kurulması görülebilmektedir.

¹⁴ Tartışmalar için bkz: Heywood (2018), s.286.

Örgütlerin farklı ideolojik yapıları ve dolayısıyla farklı kimlikleri benimsemelerine karşın; belli konularda örneğin taciz, cinsel haklar, siyasal haklar, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri gibi konularda dayanışma sağlayıp sağlayamadıkları sorunsalına, görüşme analizleri sonucu şu şekilde bir yanıt bulmuştur: Örgütler, özellikle İstanbul Sözleşmesi, 6284 sayılı kanun, 8 Mart yürüyüşlerinde kimliksel farklılıklarına rağmen bir arada bulunup dayanışma sağlanabilmiş, herhangi bir çatışma yaşanmamıştır.

Kız kardeşlik kavramı konusunda ise örgütlerin tamamen farklılaştığı dikkat çekmektedir. İlgili kavramı İKD, tüm kadınların aynı sosyo-ekonomik statüye sahip olmamasından dolayı kabul etmemekte; onun yerine dayanışma kavramını kullanmaktadır. Havle Kadın Derneği için kız kardeşlik kavramı çok önemli olup bunu güçlendirmek adına “çember” adını verdikleri bir etkinliği uygulamaktadırlar. KA.DER ise toplumsal cinsiyet eşitliğini savunduklarını yinelemekle birlikte bunun aslında yalnızca “kız kardeşlik” ile değil, erkeklerle birlikte sağlanabileceğini ifade ederek erkeklerin desteklerine olan önemi belirtmişlerdir. KİH-YÇ ise tamamen farklı bir bakış açısıyla konuya daha çok profesyonel baktıklarını belirtmekle birlikte, cinsel yönelime de atıfta bulunmuştur. Kişinin, “kız kardeşlik” adı altında cinsel kimliğinin yok sayılmasından hareketle, ilgili kavramı pek sık kullanmadıkları ifade edilmiştir. KAMER, hem paylaşım ve dayanışmaya vurgu yaparak hem de erkeklerin de toplumsal cinsiyet eşitliğini savunabileceğini belirten düşüncesi ile KA.DER ile benzerlik göstermişlerdir.

İktidar ilişkilerinin, toplumsal yapıda gömülü olmasından hareketle, iktidar unsuru ile ilgili sorular sorulmuştur. Toplumsal ilişkiler bağlamında iktidar, özne ve kimlik ilişkisi birbirlerini etkilemekte ve dolayısıyla konunun anlaşılması açısından önem teşkil etmektedir. İktidar alanları tarafından belli kimliklerin “olumsuz, arzu edilmez” olarak nitelenmesi, bireylerin bu yönde kendilerini kısıtlamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, iktidar tarafından ne kadar çok kimlik “olumsuz” olarak nitelendirilirse, bireylerin eylem alanı da o kadar kısıtlanmakta ve başka bir kimliğe yönlendirilmektelerdir. Bu nedenle, görüşmelerde iktidarın toplumsal cinsiyet hakkındaki söylemlerine karşı sorular yöneltilmiş, çatışma unsurları olup olmadığı analiz edilmiştir. İktidarın söylemleri doğrultusunda yönlendirilmiş bireyler, “olumsuz” olarak tanımlanan kimliklere karşı dışlayıcı bir tutum sergileyebilmektedir. Örneğin LGBTİ+ gruplarına karşı toplumda karşıt bir görüş olduğu, örneklem dahilindeki sivil toplum örgütlerinde ise bu kimlikleri tanıdığı ve haklarını savunma konusunda yanlarında olduğu, destek verildiği belirtilmektedir.

Kamusal alandaki araçların kullanımı ve siyasal hareketlenme konularında da örgütler arası farklılaşma görülmüştür. Örneğin İKD, sosyalist ideoloji çerçevesinde sokak yürüyüşü, bildiri dağıtımı ve sokak eylemlerini tercih etmektedir. Havle Kadın Derneği, açık çağrılı etkinlikler, online etkinlikler, iftar buluşmaları yapmaktadır. İftar buluşmalarında derneğin dini kimliğe olan yakınlığı yeniden öne çıkarılmaktadır. Bildiri dağıtımı ise derneğin bütçe kısıtından dolayı kullanılamamaktadır. Açık çağrılı etkinliklerde ise dernek adresinin, öncelikle form üzerinden iletişim bilgilerini yazan kişilere gönderilmesi, derneğin güvenlik sorunu yaşadığına ve daha sınırlı bir kitleye hitap ettiğine işaret etmektedir. Bu durum da aslında Müslüman feminist kimliğin toplumda ne derece kabul gördüğünün bir yansıması olmaktadır. Siyasal hareketlenmede ise sosyal medya araçları aktif olarak kullanılmaktadır. KA.DER'in ise siyasal aktörlerle bir arada olması dikkat çekicidir. Protokol listelerinde olması, kamusal alanda kendilerini aktif bir şekilde göstermeleri açısından bir avantaj olarak kaydedilebilir. Siyasal hareketlenme konusunda, dernek içerisinde birçok partiden olan kadın üyelerin varlığı vurgulanmakla birlikte derneğin muhalif bir konumda olmadığı ve tüm siyasi partilere eşit mesafede oldukları da yinelenmektedir. KİH-YÇ, kamusal alanda kullanılan dilin niteliğine odaklanarak farklılaşmaktadır. Bu bağlamda dernek, ana ana akakım bir dil kullandıklarını ifade ederek kendisini eleştirmektedir. Siyasal hareketlenme konusunda ise dijital aktivizm araçlarını sıklıkla kullanmaktadırlar. Son olarak KAMER'in kamusal alan araçları olarak kullandıkları ev ziyaretleri, mahalle buluşmaları dikkat çekmektedir. Yine sosyal medya araçlarının kullanımı, örneklem dahilindeki diğer örgütler ile benzeşmektedir.

Öte yandan toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisi konusunda hâkim söylemler ve ideolojinin de etkin olduğu görülmektedir. Marjinal grupların kendilerini toplumda ifade etmesi, görünürlük kazanması ve hak kazanımları; örgütlerin çalıştıkları, uzlaştıkları ve dayanışma sağladıkları bir konudur. Ayrıca, İstanbul Sözleşmesi, 6284 sayılı kanun gibi hak arayışları da ortak çalıştıkları kritik konular arasında sayılabilmektedir.

Kadın sivil toplum örgütlerinin gerek toplumsal gerek iktidara karşı yaşadığı çatışmaların kökeninde ataerkil düşüncenin var olduğunu söylemek mümkündür. İdeolojik, ekonomik, kültürel, sosyolojik, psikolojik boyutlardaki ataerkil köken, kadınların ikincil durumunu pekiştirmekte ve bunu toplumsal temele yerleştirmekte, sürdürmektedir. Kadınların yaşadıkları kimlik çatışmaları, kendi içlerinde de devam etmektedir. Kadının, birey olarak “kendini bulması” ataerkil kökenler tarafından engellenmektedir. Kültürel olarak kadının belli bir kalıp içinde yaşıyor olması, ileride başka türlü “bir ben” algısı ile

karşılaştığında, “hangi kadın figürü”nün kendisini gerçekten yansıttığına yönelik bir çatışma yaratabilmektedir.

Kadın sivil toplum örgütlerinin benimsediği her bir kolektif kimlik, sivil toplumdaki kadın hakları mücadelesine farklı araçlarla, ideolojilerle, kültürlerle katılmalarını beraberinde getirmektedir. Farklı kimlikler dolayısıyla ayrışan söylemlerin ve örgütlülük hatlarının, kadın örgütleri arasındaki mücadeleyi sekteye uğrattığı görülebilmektedir. Bu nedenle, kadın haklarına yönelik ihlallerde sivil toplum örgütleri arasında daha fazla dayanışma sağlanarak kadınların, kadın olmaları sebebiyle yaşadıkları her türden şiddetin farkına vararak tüm farklılıklara rağmen bir arada hareket edilmesi, siyasi karar alma mekanizmalarına yönelik baskıyı arttırabilecektir.

“Feminizmin yerelleşmesi” amacı, kadın sivil toplum örgütleri arasında ortak sayılabilecek amaçlar arasında yer almaktadır. “Feminizm” kavramına karşı önyargıların kırılmasına yönelik olan bu amaç, toplumsal bilgi üretimini de arttıracaktır. Örneğin KAMER, kadınlarla bir araya gelerek kendi “feminizm” tanımlarını yapmış ve bunu yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Günümüzde feminizm, toplumsal cinsiyet, kadın hakları kavramları hâlâ tartışılmakta olup bu bilgi üretimi doğrultusunda belki de yalnızca internet üzerinden değil, sahaya inerek “bilinç yükseltme toplantıları”nın yapılması daha etkili olabilecektir.

Özellikle İKD’nin, kimlik temelli söylemlerin, toplumda ayrıştırıcı bir etki yarattığı ve bunun iktidar eliyle kontrol edildiği düşüncesi, araçsalci yaklaşım üzerinden okunabilmektedir. Bazı kimliklerin toplumda marjinal durumda olması, siyasal iktidarın kimlik farklılıklarına dair tutumunu ve bunun toplumsal araç olarak kullanıldığını da gösterir niteliktedir. Burada belki iktidar ve sivil toplum örgütleri arasındaki ilişki boyutu sorunsallaştırabilir. İKD’nin ifadesi ile “demokratik kitle örgütleri”nin siyasetin içinde, politik olması önem arz etmektedir. Zira sivil toplum kuruluşlarının iktidar ve toplum arasındaki köprü kurma görevi, karar alma mekanizmalarında etkili olması gerekliliğini işaret etmektedir. Ancak iktidardaki ve/veya muhalefetteki siyasi partilerle olan iletişimler, burada sınırlı kalıyor gözükmemektedir. Dolayısıyla, yalnızca seçim dönemlerinde artan etkinlikler ve diyaloglar değil, sürekli bir biçimde iletişimde kalınması ve karar almaya yönelik etkide/katkıda bulunması gerekmektedir. Partilerle olan iletişimler, herhangi bir derneği/vakfı muhalif veya iktidar yanlısı yapmamakta, bununla birlikte kadın hakları açısından çözüm/dayanışma/etkinlik içerisinde olduğunu göstermelidir. İlgili konuda

kadın sivil toplum örgütlerinin daha çok çalışma yapması ve birlik oluşturması, karar alma mekanizmalarında da etkili olabilecektir.

Sonuç olarak, örneklem dahilindeki kadın sivil toplum örgütleri her ne kadar farklı kimliklere, ideolojilere, kültürlere sahip olsalar da aslında her bir örgüt, kadın haklarına farklı konularla ve araçlarla katkı sunmaktadır. Örgütlerin, farklı politik/kültürel söylemler kullanarak sivil toplumda aktif rolde bulunmaları, farklılıkların görünürlüğü açısından kıymetlidir. Bu farklılıkların görülmesi; sivil toplumun çoğulcu, katılımcı, demokratik unsurları taşımasını beraberinde getirmektedir. Kimlik inşasının ideolojilerle, hâkim kültürle, iktidar ilişkisi ile bir süreç olarak devam ettiğİ günümüzde, kadınların kadın olmaları nedeniyle yaşadıkları sorunlar için her politik görüşten, kültürden çoğ u kadın mücadele etmektedir. Farklılıkları görerek, gözeterek fakat kabul ederek...

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

- ACAR-SAVRAN, G. (2013). *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*. İstanbul: Belge Yayınları.
- ACUNER, S. (2016). 90'lı Yıllar ve Resmi Düzeyde Kurumsallaşmanın Doğuş Aşamaları. A. Bora, & A. Günal içinde, *90'larda Türkiye'de Feminizm* (s. 125-158). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ADORNO, T. W. (2011). *Kültür Endüstrisi*. (N. Ülner, M. Tüzel, & E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKŞİN, S. (2021). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- ANDERSON, B. (1995). *Hayali Cemaatler*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2019). *Akışkan Modernite*. (S. O. Çavuş, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2022). *Kimlik*. (M. Hazır, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- BERGER, P. L., & Luckmann, T. (2020). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. (V. S. Öğütle, Çev.) Ankara: Atıf Yayınları.
- BERKTAY, F. (2009). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm. T. Bora, & M. Gültekinil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1* (s. 348-361). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BORA, A., & GÜNAL, A. (2016). Önsöz. A. Bora, & A. Günal içinde, *90'larda Türkiye'de Feminizm* (s. 7-11). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BRASS, P. R. (1991). *Ethnicity and Nationalism*. New Delhi: Sage Publications.
- BREUILLY, J. (2018). *Sunuş, Uluslar ve Ulusçuluk (Ernest Gellner)*. (B. Ersanlı, & G. G. Özdoğan, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- BURR, V. (2012). *Sosyal İnşacılık (Social Constructionism)*. (S. Arkonaç, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- CANDEMİR, D. M. (2020). 2000'lerde Feminizm: Türkiye'de Feminist Hareketler ve Dijital Aktivizm. F. Saygılıgil, & N. Berber içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 10 Feminizm* (s. 158-183). İstanbul: İletişim Yayınları.

- CASTELLS, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .
- COHEN, J. L., & Arato, A. (2013). *Sivil Toplum ve Siyasal Teori*. (U. Bayraktar, & B. Yılmaz, Çev.) Ankara: Efil Yayınevi.
- ÇAHA, Ö. (2005). Sivil Toplum Üstüne. *Sivil Toplum ve Demokrasi* (s. 9-22). içinde İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ÇAHA, Ö. (2008). "*Sivil*" Toplum Kavramı Tartışmaları (s. 43-52). içinde İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ÇAHA, Ö. (2016). *Sivil Toplum ve Devlet*. Ankara: Orion Kitabevi.
- ÇAHA, Ö. (2017). *Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı: Sivil Toplumun Türkiye ve Dünyadaki Serüveni*. İstanbul: Mana Yayınları.
- ÇAHA, Ö. (2018a). 1938-1960 Yılları Arası Dönemde Türkiye'de Sivil Toplum. A. Çaylak, & S. A. Avcu içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı* (s. 387-398). Ankara: Savaş Yayınevi.
- ÇAHA, Ö. (2018b). *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çakır, S. (2021). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- DOĞANYILMAZ DUMAN, D. (2020). Kimlik, Söylem ve Gruplar Arası İletişim: Popülist Siyasetin Kimlik Siyaseti İle Eklemlenmesi. E. Ünür, & D. P. Alkan (Dü) içinde, *Disiplinlerarası Boyutlarıyla İletişim* (s. 261-276). Bursa: Ekin Yayınevi.
- EHRENBERG, J. (2022). *Sivil Toplum: Bir Fikrin Eleştirel Tarihi*. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- FOUCAULT, M. (1993). *Ders Özetleri 1970-1982*. (S. Hilav, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2019). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, & O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2021). *Özne ve İktidar* . (I. Ergüden, & O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GALTUNG, J. (2004). *Transcend Transform* . London: Pluto Press.

- GEERTZ, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- GELLNER, E. (1964). *Thought and Change* . England : The University of Chicago Press .
- GELLNER, E. (2018). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (B. Ersanlı, & G. G. Özdoğan, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- GIDDENS, A. (2012). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Dü., & H. Özel, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GIDDENS, A. (2019). *Modernite ve Bireysel-Kimlik, Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- GLEASON, P. (2014). Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih . F. Mollaer (Dü.) içinde, *Kimlik Politikaları* (F. Mollaer, Çev., s. 21-52). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- GÖKÇE, O. (2019). *Klasik ve Nitel İçerik Analizi: Felsefe, Yöntem, Uygulama*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- GRAMSCI, A. (1986). *Hapishane Defterleri*. (K. Somer, Çev.) İstanbul: Onur Yayınları.
- HEGEL, G. W. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri (1821)*. (C. Karakaya, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- HEPER, M. (2018). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Ankara : Doğu Batı Yayınları.
- HEYWOOD, A. (2018). *Siyasi İdeolojiler*. (L. Köker, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- HOBBSAWM, E. (2010). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HOBBSAWM, E., & Ranger, T. (2006). *Geleneğin İcadı*. (M. M. Şahin, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- KEANE, J. (1993). Despotizm ve Demokrasi: Sivil toplum ile Devlet Ayrımının Kökenleri ve Gelişimi 1750-1850. J. Keane içinde, *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar* (s. 47-90). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KELLAS, J. G. (1991). *Politics of Nationalism and Ethnicity* . New York: Macmillan Education .
- KESKİN, F. (2019). Sunuş. M. Foucault içinde, *İktidarın Gözü* (s. 15-24). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- KESKİN, F. (2021). Sunuş. M. Foucault içinde, *Özne ve İktidar* (I. Ergüden, & A. Osman, Çev., s. 11-23). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KYMLICKA, W. (2020). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- LOCKE, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. (F. Bakırcı, Çev.) Ankara : Ebabil Yayınları .
- MARDİN, Ş. (1990). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* . İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARX, K. (2016). *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- MOJAB, S., & Carpenter, S. (2020). Marksizm, Feminizm ve "Kesişimsellik". E. Erdoğan, & N. Gündoğdu içinde, *Türkiye'de Feminist Yöntem* (s. 112-122). İstanbul: Metis Yayınları.
- KEYMAN, F. E. (2005). Kamusal Alan, Sivil Toplum ve Demokrasi. *Sivil Toplum ve Demokrasi* (s. 99-122). içinde İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ÖZKIRIMLI, U. (2020). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- PAINE, T. (1998). *İnsan Hakları*. (M. O. Dostel, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PAREKH, B. (2014). Kimliğin Mantığı. F. Mollaer (Dü.) içinde, *Kimlik Politikaları* (S. Aksoy, Çev., s. 53-76). Ankara : Doğu Batı Yayınları.
- SMITH, A. D. (2002). *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik* . (D. Kömürcü, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları .
- SMITH, A. D. (2017). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- TALAY KEŞOĞLU, B. (2020). Yalnızlıktan Meşruiyete... 1980 Sonrası Kadın Hareketi ve Kurumsallaşma. F. Saygılıgil, & N. Berber içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 10 Feminizm* (s. 148-157). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TAYLOR, C. (2018). *Benliğin Kaynakları: Modern Kimliğin İnşası*. (S. A. Baş, & B. Baş, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

- TİMİSİ, N., & AĞDUK GEVREK, M. (2016). 1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi. A. Bora, & A. Günel içinde, *90'larda Türkiye'de Feminizm* (s. 13-39). İstanbul: İletişim Yayınları.
- SÖZEN, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- WALLENSTEEN, P. (2002). *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*. London: Sage Publications .
- WENDT, A. (2021). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. (H. Sarı Ertem, & S. G. İhlamur Öner, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- YALÇINKAYA, A. (2016). Yurttaş: Siyaset. M. A. Ağaoğulları içinde, *Batı'da Siyasal Düşünceler* (s. 21-90). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ZÜRCHER, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Y. Gönen Saner, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

MAKALELER:

- AHLQVIST, T. v. (2008). *Social Media Roadmaps: Exploring the Futures Triggered by Social Media*. Finland: Julkaisija Utgıvare Publisher .
- AKA, A. (2009). Antonio Gramsci ve "Hegemonik Okul". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 329-338. Haziran 2, 2023 tarihinde <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=46aba645-c12a-4abf-9bb6-55bba93cc76f%40redis> adresinden alındı
- AKA, A. (2010). Kimliğe Teorik Yaklaşımlar . *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 34(1), 17-24. Aralık 10, 2022 tarihinde <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/download/article-file/49835> adresinden alındı
- AŞKIN, M. (2010). Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220. Mart 17, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2820/38014> adresinden alındı
- AYDOĞDU, H. (2004). Modern Kimlikte Öznenin Ölümü. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(10), 115-147. Temmuz 26, 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/31406> adresinden alındı

- BALTA PETEKOĞLU, F. (1995). Dergiciliğin Gelişimi ve Türkiye'de Kadın Dergileri. *Marmara İletişim Dergisi*, 9(9), 113-140. Haziran 11, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/442/3422> adresinden alındı
- BULUT, F. (2011). 68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı. *Journal of Modern Turkish History Studies*, 11(23), 123-149. Haziran 9, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/cttad/issue/25244/266932> adresinden alındı
- CERULO, A. K. (1997). Identity Construction: New Issues, New Directions. *Annual Review of Sociology*, 385-409. Mart 20, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/2952557> adresinden alındı
- ÇELEBİ, V. (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 512-523 . Nisan 10, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/sobiadsbd/issue/11355/135768> adresinden alındı
- DEMİR, İ. (2017). Çatışma ve Çatışmaya Yaklaşım Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5(1), 1-53. doi:<https://doi.org/10.16954/yalovabacd.329875>
- ELLER, J. D., & Coughlan, R. M. (1993). The poverty of primordialism: The demystification of ethnic attachments. *Ethnic and Racial Studies*, 16(2), 183-202. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/01419870.1993.9993779>
- ERKEN, B. (2020). Hegel'de Sivil Toplum ve Devlet Üzerine Teorik Bir İnceleme . *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), 33-53. doi:<https://doi.org/10.35379/cusosbil.663458>
- GÖNENÇ, A. A. (2001). *Sivil Toplum: Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*. Elektronik Kitap: Altkitap. Haziran 6, 2023 tarihinde www.altkitap.com adresinden alındı
- KAYA, Ş. (2018). Kadın ve Sosyal Medya. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 563-576.
- KETTLER, D. (1977). History and Theory in Ferguson's Essay on the History of Civil Society: A Reconsideration. *Political Theory*, 5(4), 437-460. Mayıs 26, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/191025> adresinden alındı

- KÖROĞLU, A. (2012). Türkiye'de 1990'lı Yıllarda Ortaya Çıkan Siyasi Liberalizm Pratikleri. *İnsan ve Toplum*, 2(3), 119-138. Haziran 15, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/insanvetoplum/issue/69972/1119976> adresinden alındı
- NİŞANCI, Ş., & IŞIK, C. (2015). Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 195-224. Nisan 17, 2023 tarihinde https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/file/09/10_.pdf adresinden alındı
- ÖZDİL, M. (2017). Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme . *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28), 383-400. Eylül 15, 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2698010> adresinden alındı
- ÖZKİRAZ, A., & ARSLANEL, M. N. (2015). Türkiye'de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 21-42.
- RAHİM, M. A. (1985). A Strategy for Managing Conflict in Complex Organizations. *Human Relations*, 38(1), 81-89. doi:<https://doi.org/10.1177/001872678503800105>
- SHILS, E. (1957). Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory. *The British Journal of Sociology*, 8(2), 130-145. Şubat 5, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/587365> adresinden alındı
- SMITH, A. D. (1994). The problem of national identity: Ancient, medieval and modern? *Ethnic and Racial Studies*, 17(3), 375-399. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/01419870.1994.9993832>
- SÖNMEZ SELÇUK, S. (2012). Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 117-136. Şubat 5, 2023 tarihinde <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/149> adresinden alındı
- ŞAHİN, Y. (2013). Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar; Teorik Bir Giriş. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1(1), 32-55. Nisan 25, 2023

tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovabaccd/issue/21777/234037>
adresinden alındı

TAJFEL, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13(65), 65-93. doi:10.1177/053901847401300204

ULUÇ, A. V. (2013). Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 399-418. Haziran 9, 2023 tarihinde <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423875018.pdf> adresinden alındı

ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

Dictionary, C. (2023). *Perennial*. Şubat 25, 2023 tarihinde Cambridge University Press: <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/perennial> adresinden alındı

Havle. (2018a). *Biz Kimiz*. Temmuz 4, 2023 tarihinde Havle Kadın: <https://www.havlekadin.com/en/who-we-are/> adresinden alındı

Havle. (2018b). *Yayınlar*. Temmuz 4, 2023 tarihinde Havle Kadın: <https://www.havlekadin.com/en/yayinlarimiz/> adresinden alındı

İKD. (2020a). *Tüzük*. Temmuz 3, 2023 tarihinde İlerici Kadınlar Derneği: <https://ilericikadinklardernegi.org.tr/tuzuk/> adresinden alındı

İKD. (2020b). *İKD Hakkında*. Temmuz 3, 2023 tarihinde İlerici Kadınlar Derneği: <https://ilericikadinklardernegi.org.tr/> adresinden alındı

KA.DER. (tarih yok). *Hakkımızda*. Temmuz 4, 2023 tarihinde Kadın Adayları Destekleme Derneği: <https://ka-der.org.tr/hakkimizda/> adresinden alındı

KA.DER. (tarih yok). *Yayınlar*. Temmuz 4, 2023 tarihinde Kadın Adayları Destekleme Derneği: <https://ka-der.org.tr/raporlar/> adresinden alındı

KAMER. (tarih yok). *Çalışmalarımız*. Temmuz 5, 2023 tarihinde Kadın Merkezi: https://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=492 adresinden alındı

KAMER. (tarih yok). *Hakkımızda*. Temmuz 4, 2023 tarihinde KAMER: https://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=270 adresinden alındı

KAMER. (tarih yok). *KAMER Yayınları*. Temmuz 5, 2023 tarihinde Kadın Merkezi Vakfı: https://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=492 adresinden alındı

KİH-YÇ. (tarih yok). *Hakkımızda*. Temmuz 4, 2023 tarihinde Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği: <https://kadinininsanhaklari.org/biz-kimiz/> adresinden alındı

KİH-YÇ. (tarih yok). *Programlar*. Temmuz 5, 2023 tarihinde Kadının İnsan Hakları- Yeni Çözümler Derneği : <https://kadinininsanhaklari.org/programlar/> adresinden alındı

KİH-YÇ. (tarih yok). *Yayınlar*. Temmuz 5, 2023 tarihinde Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği : <https://kadinininsanhaklari.org/yayinlar/> adresinden alındı

Sözlük. (2022). *Türk Dil, gelenek*. Mart 9, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

Sözlük, G. T. (2022). *Kimlik*. Aralık 10, 2022 tarihinde Türk Dil: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

GÖRÜŞME EKLERİ

1. İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ

-Umut Hanım, kendinizden biraz bahsedebilir misiniz? Yaşınız, öğrenim durumunuz, sivil toplum deneyiminiz kaç yıldır devam etmekte?

Ben 1966 doğumluyum, 57 yaşımdayım. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama mezunuyum. Daha sonra Oslo Üniversitesi'nde Beşeri ve Politik Coğrafya yüksek lisansı yaptım. İlerici Kadınlar Derneği (İKD), yani şöyle demokratik kitle örgütü kavramını kullanmayı tercih ediyorum, sivil toplum kuruluşu (STK) değil. Normal olarak meslek örgütüne üyeyim. TMMOB Şehir Plancıları Odasına üyeyim ama esas olarak İlerici Kadınlar Derneği'ni 2015 yılında kurduk. O zamandan beri İKD'de bir mücadele yürütüyorum.

-2015 yılından beri mi başkanlık yapıyorsunuz?

Hayır ilk başta ben başkan değildim, daha sonra başkan seçildim. Hangi sene seçildim onu hatırlamıyorum ama uzun bir süredir başkanım evet.

-Peki STK üye sayınız kaçtır?

Son güncel üye sayımızı bilmiyorum ama herhalde 500 civarında olması gerekiyor.

-Peki Umut Hanım, kimlik konusuna gelmek istiyorum. Kimlik tanımının “sen kimsin” sorusuna verilen yanıtlar bütünü olduğundan hareket edersek, siz sivil toplum kimliğinizi nasıl tanımlarsınız?

Ben bir kere kendimi sosyalist kadın mücadelesinin bir neferi olarak tanımlıyorum. Yani şöyle tanımlamıyorum kendimi kadın, etnisite, cinsel kimlik vs. üzerinden tanımlamıyorum. Kendimi öncelikle sınıfsal olarak tanımlıyorum. İşçi sınıfının bir mensubu olarak tanımlıyorum kendimi ve durduğum siyasi noktaya, perspektife göre tanımlıyorum. Çünkü bu kimlikler meselesinin esas mücadeleyi parçaladığını düşünüyoruz. IKD olarak bizim görüşümüz hem cinsel kimliklerin hem etnik, dini vb. kimliklerin esas mücadeleyi, yani bir toplumsal kurtuluş mücadelesini, zayıflattığını, bunun üzerini örttüğünü düşünüyoruz.

-Peki, sivil toplum kuruluşunuzdan, örgüt yapınızdan, karar alma süreçlerinizden kısaca bahsedebilir misiniz?

Tabi. Bizim İstanbul, Ankara, Gaziantep, İzmir, Antalya’da şubelerimiz var. Başka illerde küçük küçük temsilciliklerimiz var. Karar alma sürecimiz, bir Merkez Yürütme Kurulu var, haftada bir toplanır. Bir de Genel Yürütme Kurulu var, o da ayda bir toplanır. Yani en uzun aralığı ayda birdir. MYK’da aldığımız kararlar, GYK’da görüşülür ve orada karara bağlanır. Karar alma sürecimiz bu şekilde. GYK’da yerel, yani şubelerimizden temsilcilerimiz de vardır. Şubelerin dışında da daha merkezi birtakım akademisyen, sendikacı gibi daha merkezi isimler de var.

-Kadın sivil toplum örgütleri arasındaki bu örgütsel ve/veya kimliksel farklılıklar, bir çatışma yaratıyor mu sizce? Ortak etkinlikler yapabiliyor musunuz?

Birkaç kez yaptık ortak etkinlik ama mücadele hatlarımız ve karşıya aldığımız, yani neye karşı mücadele ettiğimiz büyük oranda farklılaşabiliyor. Bizim gibi düşünen veya bize yakın az sayıda kadın örgütü var. O az sayıdaki kadın örgütüyle birkaç kez etkinlik yaptık. Örneğin İstanbul Sözleşmesi’nden imzanın çekilmesine karşı eylemlerimiz oldu. 25 Kasım eylemlerinde bir araya geldik. Bir kere 8 Mart için bir araya geldik. Ama çok fazla kimlik öne çıkarıldığı için kadın örgütlerinde, dediğim gibi bize yakın birkaç tane var, ama onların dışında yani böyle bir erkek karşıtlığı, bir patriarkayı esas merkeze koyan bir anlayış olunca, esas mücadelenin merkezi kayıyor bize göre. O yüzden çok fazla ortak etkinlik yapamıyoruz. Örneğin biz, Kadın Platformları’nın, EŞİK’in içinde değiliz İKD olarak.

-Umut Hanım, Kartal temsilciniz ile görüştüğümde bu konuya dikkat çekmişti. Etkinlikler sırasında kimlik olgusu öne çıkarıldığı zaman, örneğin “feminizm” adı altında toplanıldığı zaman İKD olarak katılmadığınızı söylemişti. Bundan söz ediyorsunuz sanırım?

Evet, katılmıyoruz. Çünkü feminizm ile bizim mücadele hattımız veya odağımız oldukça farklılaşabiliyor. Bu nedenle çok fazla tercih etmiyoruz. Bir kere biz feminist değiliz. Feminizme yakın üyelerimiz yok mu, elbette var. Ama bu İKD’nin bir bütün olarak perspektifinin feminist bir görüş olduğunu gerektirmiyor. Feminist değiliz, sosyalist feminist de değiliz. Sosyalist bir kadın örgütüyüz. Bizim için toplumsal eşitlik önemli. Biz İKD olarak, elbette kadınların bu toplumsal eşitsizliğini ortadan kaldırmak üzere mücadele ediyoruz. Sermaye iktidarının, yani kapitalizmin kadınlara yüklediği veya kadınlar açısından olumsuz koşullara karşı mücadele ediyoruz. Biz bu sorunların kapitalizm içerisinde çözülebileceğini düşünmüyoruz. Yani, kadınların toplumsal eşitliğinin

kapitalizm koşullarında gerçekleşebilmesi mümkün değil. Ancak kapitalizm koşulları ortadan kalktığı zaman, sosyalist bir düzende kadının eşitliği, kadının kurtuluşu bunların zemini olabilir. Elbette bu, şu anlama gelmiyor; yani bugün kadına yönelik şiddet, gericilik, sömürü tüm bunlar çok fazla artmış durumda. 1960'lar ve 1970'ler ile kıyasladığınızda, bunlar katbekat artmış durumda. Bu da kapitalizmin ihtiyaçlarından kaynaklanıyor. Kapitalizm bugün, özellikle 1970'lerin sonundan itibaren başka bir birikim rejimine ihtiyaç duydu. O dönem, 70'lerde girdiği krizden çıkışı için başka bir birikim rejimine ihtiyaç duydu. Bu rejim de bütün, emekçi kitlelerin, kadınlar da dahil olmak üzere, bütün kazanılmış haklarının gasp edilmesi anlamına geldi zaman içerisinde. Biz bunu Türkiye'de 24 Ocak Kararları ile daha ziyade yaşadık. Bu değişim/dönüşüm, üç kolda gerçekleşti. Biri, devletin çözülüşü ve yeni bir rejimin kuruluşu, bir diğeri kamunun tasfiyesi, diğeri ise toplumsal dönüşüm. Buraya baktığımız zaman, bu kurumlar meselesini en son ne yazık ki depremle beraber gördük. Devlet kurumlarının başka bir rejimin kurumları haline geldiğini gördük. Kamunun tasfiyesi, hem emekçiler açısından ama emekçiler içerisinde en fazla kadınlar açısından çok olumsuz etkileri oldu. Örneğin, bakım hizmetlerinin, sağlığın, eğitimin piyasalaştırılması, güvencesiz istihdamın ortaya çıkması, kadınların işsiz bırakılması, kadınların daha ziyade güvencesiz istihdam edilmesi. Toplumun dönüştürülmesinde de yine en fazla kadınlar, olumsuz etkilendi. Çünkü burada devreye bir yandan liberalizmin referansları etkili hale gelirken ideolojik olarak, liberalizmin içerisine nüfuz ettiği veya birlikte işlediği gerici ideolojilerin topluma nüfuz ettiğini görüyoruz. Bu da en fazla kadınların hayatını etkiledi. Dolayısıyla, buraları görmeden, yani bu işin sınıfsal olduğunu görmeden, kadınların kurtuluşu olamaz. Yani şöyle bir şey yok artık günümüzde, kapitalizmin geldiği noktada, “daha iyi bir kapitalizm olsun” diye bir şey yok. Ama birtakım hakları kazanmak için daha güçlü, daha örgütlü ve hakları için mücadele eden emekçi kadın mücadelesini örgütlemeye çalışıyor İlerici Kadınlar Derneği.

-Peki Umut Hanım, derneğiniz içerisinde bir kardeşlik, dayanışma vurgusundan söz edebilir miyiz? Bunu güçlendirmek veya gerçekleştirmek adına uygulamalarınız var mı?

“Dayanışma” kavramı, ancak örgütlülük içerisinde bir karşılığı vardır. Aksi takdirde, örgütlülüğün olmadığı bir yerde dayanışmadan bahsediyorsak, bu bir hayırseverlik, yardımseverlik, tabir-i caizse bir sadaka mekanizması haline geliyor. Ama örgütlülük olduğu zaman, bu sürekli bir hale geliyor. Dolayısıyla elbette biz hem kendi içimizde, kendi üyelerimizle bir dayanışma mekanizmamız var hem de bizim çevremizde bize

başvuran insanlarla mümkün mertebe dayanışma içerisinde oluyoruz. Ancak bizim “kız kardeşlik” mefhumumuz yok.

-Peki ben biraz da iktidar unsuruna gelmek istiyorum. Toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Kimliklerin, farklılıkla olan ilişkisinde siyasal iktidar unsurunu nerede görüyorsunuz?

Biraz açabilir misiniz?

-Tabi, biliyorsunuz toplumda birçok farklı kimlikler var. Bu kimliklerin ayrıştırılmasında veya birleştirilmesi noktasında siyasal iktidar unsuru sizce ne derece etkili?

Az önce söylediğim gibi, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu değişim çerçevesinde üç ana alanda bir dönüşüm gerçekleşti Türkiye’de. Devlet, kamu alanı ve toplumsal alan. Şimdi, siyaset elbette bu süreçle beraber kimlikler üzerine odaklandı. Cinsel kimlikler, etnik kimlikler tüm bunlar üzerine odaklandı ve bu başlık gerici ideolojilerle de siyaset-toplum düzeyinde büyütüldü, beslendi. Örneğin bugün, eşcinseller, kadınlar özellikle yürütülen bir şey. Yani kimlikleri öne çıkararak kimliklere saldırılması veya kimlik savunusuna geçilmesi. Aynı şekilde etnik kimlikler üzerinden de benzer bir şey görebiliyoruz. Türklük, Kürtlük, Lazlık, Çerkezlik, Rumluk yani hep böyle bir kimlikler üzerinden siyaset ve sermaye iktidarının da bunu çok iyi kullandığını, bunu sürekli yeniden ürettiğini görüyoruz. Böylece, bir sınıf mücadelesinin üzerini örtüyor. Meselenin aslında sermaye ve işçi sınıfı arasında bir mücadele olduğunu, böyle olması gerektiğinin hem üzerini örtüyor hem de emekçilerin mücadelesini bu yolla parçalıyor. İktidarın yaptığı şey, bu. Örneğin, Meral Akşener bizim saflarımızda bir kadın değildir. Biz onunla kardeş değiliz, ortak çıkarımız yok. Aynı şekilde Tansu Çiller geçmişte, Amerika’dan örnek vereceksek Hillary Clinton, Condoleezza Rice bu gibi isimler veya Emine Erdoğan, Güler Sabancı gibi isimlerle bizim hiçbir şekilde yolumuz kesişemez, yan yana gelemeyiz ve böyle bir kız kardeşlik söz konusu olamaz. Bunlardan mesela, yüzde elli- yüzde elli mecliste olabilir, kadın milletvekili olabilir, ancak siyasi olarak emekçi kadınların hayatında bir değişikliğe yol açacağını düşünmüyoruz. Nitekim bir değişikliğe yol açmadığı da tarihte örneklerle dolu. Kadın sayısı veya eşcinsel olmak/olmamak bir sınıfsal mücadeleyi yoksul emekçi kitlelerin çıkarını savunması anlamına gelmiyor. Ancak kimlikler; siyasal iktidarlar, sermaye iktidarları için çok önemli bir araç.

-Teşekkür ederim. İktidar unsurundan devam edelim, normalizasyonun iktidarın talepleri doğrultusunda söylem yaratmak olduğundan hareket edersek, sivil toplum kuruluşu içerisinde bir normalizasyon oluşturma konusunda ne düşünüyorsunuz? Siz bu konuda iktidarla çatışma yaşıyor musunuz?

Bizim iktidarla hiçbir şekilde uyumumuz olamaz. Şöyle bir örnek vereyim size. Yıllar önce bir kadına yönelik şiddet için yasa çıkarılacaktı, hangi sene hatırlamıyorum. AKP iktidarı, bütün kadın örgütlerine çağrı yaptı. Gelin, bu yasayı birlikte düzenleyelim diye. Bütün kadın örgütleri oraya gitti, oturdular, birlikte çalıştılar. Ama sonuçta, kadına yönelik şiddette geldiğimiz noktaya bakın. Biz gitmedik, biz bunu doğru bulmadık, eleştirdik. Çünkü kadına yönelik şiddeti çözmesi beklenen en son siyasi unsur AKP'dir. Biz hem gericilik meselesinde "Laiklik, bizim kırmızı çizgimizdir" diyoruz, hem de sermaye iktidarına karşı mücadele ediyoruz, aynı zamanda da emperyalizme karşı mücadele ediyoruz. Çünkü emperyalizmin politikalarından en fazla kadınlar ve çocuklar etkileniyor, dünyanın her yerinde. Bu sadece savaşlarla değil, aynı zamanda ideolojik-kültürel manipölasyonlardan da etkilenen en fazla kadınlar oluyor. Dolayısıyla bu üç başlık, bizim asla geri basmayacağımız başlıklar. İktidar da sermaye iktidarı, bütün bu üçünü kapsıyor. O yüzden, hiçbir şekilde yakınlaşma, uyumlulaşma gibi bir şeyimizin olması mümkün değil. Şunu da belirteyim, biz iktidara "erkek iktidarı" olarak bakmıyoruz. Biz, "sermayenin iktidarı" olarak bakıyoruz. Diğer kadın örgütleriyle aramızdaki fark, bu. Feministler, "erkek iktidar" diye bakıyorlar; sosyalist feministler, "kapitalist patriarkal iktidar" diye bakıyorlar; biz, "kapitalist iktidar" olarak bakıyoruz.

-Peki kendinize kamusal alanda nasıl yer buluyorsunuz? Kendinizi kamusal alanda nasıl ifade ediyorsunuz?

İKD'nin mücadelesi anlamında mı?

-Evet.

Daha ziyade sokakta mücadele ediyoruz biz. Eylemlerle, basın açıklamalarıyla yer buluyoruz. Eğitimler yapıyoruz örneğin. Beria Onger Kadın Akademisi'miz var. Akademi bünyesinde aylık eğitimler oluyor. Şu dönem açamadık ama; geçen sene, ondan önceki sene, bu pandemi nedeniyle online yaptık. Ondan önce ise yüz yüze yaptık. Çeşitli başlıklarda eğitimler yapıyoruz. Onun dışında, salon toplantılarımız, ev ziyaretlerimiz oluyor. İşyeri, özellikle grev, işçi direnişlerinde mücadeleye katılıyoruz.

-Teşekkür ederim. Umut Hanım, sivil toplum kuruluş görevlerinin bir yandan da toplumda “farkındalık” yaratmak olduğunu kabul edersek, sivil toplum kuruluşu tarafından topluma yönelik nasıl bir dil kullanıyorsunuz? Etkinliklerinizde nelere dikkat ediyorsunuz?

Biraz açar mısınız?

-Tabi, örneğin kullanmaktan kaçındığınız bazı sözcükler olabilir. Daha bütünleştirici bir dil mi, yoksa belli bir kültüre yönelik bir dil mi kullanıyorsunuz?

Bizim şöyle bir indirgemeciliğimiz yok. Yani, sınıf mücadelesi diyorsan sadece işçilere dönük çalışma yaparsın. Böyle bir düşüncemiz yok. Çünkü işçi sınıfı dediğimiz zaman, buraya fabrikada, atölyede çalışan da giriyor. Mimar, mühendis, doktor, ev kadını giriyor. Yani hayatını sürdürmek için çalışmak zorunda olan herkes giriyor ve kendisi bu düzenden, sermaye düzeninden, muzdarip olan herkes giriyor. Dolayısıyla, bütün bu kesimleri biz işçi sınıfının bir parçası olarak gördüğümüz için bütünlüklü bir dil kullanıyoruz. Ayrıştırıcı olduğumuz yer, sınıflar meselesi. Ancak şu ayrımı da yapmıyoruz; başı açık kadın- başı kapalı kadın. Böyle bir ayrımımız yok. İşçi sınıfı içerisindeki bütün kadınlar, bütün emekçi kadınlar, bizim görüştüğümüz kadınlar. Ama şunu söylemekten de geri durmuyoruz; gericilik kadınların hayatını karartmaktadır. Türban, çarşaf bu tip giyinme kodları kadını ikincilleştiren şeylerdir. Bunu da söylemekten kaçınmıyoruz.

-Peki Umut Hanım, kişinin birçok kimliğe sahip olması durumuna yönelik iki farklı görüş var. Biri, bu kimlikler altında kadının ezildiği; diğer taraftan da bireyin birçok kimliğe sahip olmasının bu kimlikler arasında denge unsuru yarattığına yönelik. Bu durumda kadınların ailede, toplumda, iş yerinde, okulda, arkadaş çevresi içinde farklı kimliğe sahip olması ve farklı rollerinin bulunması, sizce nasıl bir etki yaratıyor?

Bir kere kimlikler meselesi, esas konuyu gözden geçiriyor. Biz, kadınların sınıfsal aidiyetinden yola çıkmak zorundayız. Sadece kadın olduğu için ezilmesi veya sömürüye maruz kalması, tüm sınıflar için geçerli değil bu. Sermaye sınıfının temsilcisi olan kadınların, böyle bir durumundan bahsetmek mümkün değil. Kaldı ki sermaye düzeni, evet kadınları ikincilleştiriyor. Aynı işi yapan bir kadın ile bir erkekteki farka baktığınız zaman, birçok yerde, kadın daha düşük maaş aldığını görüyorsunuz. Bu bir gerçek. Şiddetin çok fazla kadına yöneldiğini de görüyorsunuz. Bu da bir gerçek. Ama çoklu kimlik olması, işte hem kadın hem eşcinsel hem etnik kimlik, bunlar bir insanı daha güçlü yapıyor mu, bence yapmıyor. Bir kere toplum, örgütlü olmadıkça bu kimliklerin hiçbir anlamı yok. Bu kimlikler, tam tersine toplumun örgütlü olma halini ortadan kaldıran nosyonlar oluyor.

Ben, kim olduğumu düşündüğüm zaman, kendimi anlatırken, öncelikle sosyalist olduğumu söylüyorum. Örneğin böyle şeyler dağıtılır ya, toplantıya gidersiniz, orada ad-soyad, e-mail, meslek sorulur. İşçi yazıyorum, kendimi öyle görüyorum. Diğerleri, beni belirleyen, toplum içerisindeki yerimi belirleyen şeyler değil. Öncelikle bir çalışan olduğum için işçi sınıfının mensubuyum ve sosyalistim. Kendimi ilk olarak böyle tanımlıyorum. Diğerlerinin örgütlülük anlamında toplumu parçaladığını ve zayıflattığını düşünüyorum.

-Teşekkür ederim Umu Hanım. Peki, sivil toplumunuz içerisinde siyasal hareketlenme oluşturuluyor mu? Şunu demek istiyorum; siyasal iktidar tarafından bir karar alındı, bu karara karşısınız. Sivil toplum kuruluşunuz içinde nasıl bir hareketlenme oluşturuluyor?

Eylem yapıyoruz, açıklama yapıyoruz. Bildiri dağıtıyoruz, yayınlıyoruz. Röportaj veriyoruz. Tüm mücadele araçlarını değerlendiriyoruz. Yani şöyle bir şey, bizim derneğimiz siyasi bir dernek. Bir sivil toplum var, bir siyasi partiler var, böyle bir ayırım yapmıyoruz. Bu bize çok ters, biz böyle düşünmüyoruz. “Demokratik kitle örgütleri, siyasetin dışındadır” diye bir şeyi biz kabul etmiyoruz. Her şey politiktir ve özellikle demokratik kitle örgütleri de politiktir, bir şey taraftır.

-Peki kuruluşunuzda, grup üyelerinize özel etkinlikleriniz, eğitimleriniz var mı?

Tabi, eğitimlerimiz var. Bu sene, 2023’te henüz yapamadık ama Beria Onger Kadın Akademi’miz var. Paneller, söyleşiler düzenliyoruz. Onun dışında, belirli tarihlerde farklı konular üzerinden bir araya geliyoruz, toplanıyoruz. O başlıkları konuşuyoruz, tartışıyoruz. Mücadeleyi nasıl örgütleyeceğimizi konuşuyoruz. Bu sadece merkez kurullarda konuşulmuyor, üyelerin de bir araya geldiği toplantılarda konuşuluyor.

-Umut Hanım, son olarak, sivil toplum örgütlerinde motivasyon unsuru sizce nedir?

Bizim en temel motivasyon unsurumuz bu sermaye düzeninin yıkılması ve sosyalist bir düzenin kurulması. Ama bunun yanı sıra bu mücadele ne kadar büyük ve güçlü olursa, kadınların kazanımlarının da daha fazla olacağını düşünüyoruz. Çünkü tarihe baktığımız zaman, özellikle 1917 Ekim Devrimi’nden sonra, sadece Sovyetler Birliği’nde değil, bütün Dünya’da kadınlar birçok hak elde ettiler. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da bu hakların güçlendiğini görüyoruz. Neden? Çünkü sınıf mücadeleleri, kapitalist ülkelerde güçlüydü. Dünya başka bir tarihsel süreç yaşıyordu, sosyalizmin güçlü olduğu bir tarihsellik vardı. Dolayısıyla bütün ülkelerde emekçiler ve kadınlar birçok kazanım elde ettiler. Bu mücadele ne kadar büyük olursa, emekçi kadınların kazanımları da o kadar fazla olur.

Bizim motivasyonumuz bu. O zaman, örneğin kadına yönelik şiddetin, bugün tartışılması, olması mümkün olmaz. Gericilik, bu noktada olmaz. Ücretler, yaşam koşulları, kamu hizmetleri tamamen piyasanın elinde veya piyasa kalemi haline gelmez. Bunları eğer kazanırsak, bu alanların genişlemesi, büyümesi bizlerin kazanımları olur. Gericiliğin geriletilmesi, laikliğin yine güçlü bir şekilde siyasette, toplumda egemen nosyon olması, bütün bunlar emekçi kitleler için ve en başta da kadınlar için büyük kazanımlar demektir. Onların üzerine basarak daha ilerisini almak için mücadele edebiliriz zaten.

-Umut Hanım vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederim.

Rica ederim...

2. HAVLE KADIN DERNEĞİ

-Zeynep Hanım merhaba, görüşmeye katıldığınız için teşekkür ederim. Öncelikle sizi biraz tanıyabilir miyiz?

Tabi. Ben Zeynep Kuyumcu, 28 yaşındayım. 2020 senesinde yüksek lisanstan mezun oldum. Aslında 2016 yılından beri sivil toplum kuruluşları içerisindeyim. Daha önce Ardıç Dayanışma Derneği'nde idim. Gönüllüydüm orada da. Ardıç, mülteci ve göçmenlik alanında çalışan aynı zamanda yerel yönetimlerle birlikte politika üretmeye çalışan bir dernek. Yüksek lisans dönemimde onlarla birlikte gönüllüydüm. Daha sonra SPod'un bir aktivizm okulu vardı, orada öğrenciydim. O aktivizm okulunun öğrencileri, belli birimlerde çalışıyordu. Ben de daha sonra akademik birimde çalıştım. SPod'a gelen akademik araştırmalar, araştırma önerilerine dair hem nasıl daha iyi iyileştirilebilir kısmında danışmanlık verdim hem de bu araştırmaya SPod katılmalı mı, yardımcı olmalı mı konusunda yardımcı oldum. 2018 yılında da Havle kuruldu. Havle kurulduğunda, ilk bir iftar etkinliği yaptı, Karaköy'de. Bu etkinliğe katıldım. Orada aslında birçok arkadaşımın Havle'yi kurduğunu öğrendim. Ben dışarıdan takip ediyordum ama aslında benim arkadaşlarım kuruluş sürecindeymiş. Havle'de ilk bir yıl gönüllüydüm, çok bir aktiflik söz konusu değildi zaten. Proje yapıyorduk daha çok. Sonrasında biraz konferans düzenlemeye başlayınca daha aktif bir gönüllüsü oldum. Bir buçuk yıldır da yönetim kurulundayım. Karar ekibi dediğimiz bir çekirdek ekibimiz var. Tüm proje yazma işleri, etkinlik yapma ve bunların çıktılarını değerlendirme süreçlerini karar ekibimiz yapıyor. Ben de bir buçuk yıldır bu ekibin içerisindeyim.

-Peki Zeynep Hanım, stk üye sayınız kaçtır?

Üye sayımız bizim tam 16. Bunun sebebi, üye sayısının bizde çok olup olmamasının herhangi bir artışı yok. Yani biz daha çok proje alan, projeleri gerçekleştirmeye çalışan ama bu projelerin de Müslüman kadınların gündelik hayatına bir etkisi olmasına dikkat eden bir derneğiz. Şimdi üye sayımız çok olunca, bunun getirisini düşündük. Sadece aidat artabilir. Ama zaten bizim aidatlarımız da aylık yirmi lira ve aslında bunların hiçbirisiyle kervan dönmez. O yüzden dedik ki üye sayımızın çok olması bizim için önemli bir şey değil. Biz üye almamaya çalışıyoruz daha çok. Gönüllü alıyoruz, örgütlülüğümüzdeki kişi sayısını arttırıyoruz. 16 üye olmasının sebebi de, minimum 16 üyenin olması gerekiyormuş Dernekler Masası'na göre.

-Karar alma süreçlerinizden biraz bahsedebilir misiniz?

Tabi, bir karar ekibimiz var. Onu böyle iç çember gibi düşünürsek, onun dışında bir örgütlülük ekimiz var. Ama isteyen örgütlülük ekibinden direkt karar ekibine geçebiliyor. Geçen hafta bir arkadaş, karar ekibine katılmak istedi. Dedik ki pazartesi günü direkt toplantıya gel, dahil ol. İlk iki hafta daha çok gözlemlemek istiyor o arkadaş. Çünkü aynı anda şu an sekiz proje devam ediyor, anlamak zor olabiliyor. Üçüncü hafta direkt görev alıyor. Süreçlerde hem kararları birlikte veriyoruz hem de işleri birlikte paslaşarak yapıyoruz. Şu an yaklaşık 14 kişi iç ekipte. Örgütlülükte sanırım 30 kişi var, gönüllüleri bilmiyorum 200 kişi olabilir. Kararlarımızı daha çok şuna göre veriyoruz; biraz projeci bir örgütüz dedim ama, bu feminizmin yerelleşmesi ve feminist harekete Müslüman feminist bilgi üretimine dair katkı, buna dair neler yapılabilir diye düşündüğümüzde biz mesela kadına şiddete dair bir şiddet araştırması yapmıştık. Dine dair bunun bir altyapısı var mı gibisinden sorular vardı. Sonuçta, olmadığına yönelik bir çıktı olmuştu elimizde. Sonraki projede, bu çıktıyı nasıl daha iyi yayabiliriz gibi bir çalışma yapıyoruz. Örnek veriyorum, kadına şiddetle erken yaşta evliliğin bir ilgisi var. O zaman, erken yaşta evliliklerle ilgili bir araştırma yapalım veya atölye yapalım diyoruz. Biraz daha böyle kendi ürettiğimiz bir şey üzerinden, bu böyle kalmasın bunu daha da büyütelim diyerek zincir şeklinde ilerliyor. Projeleri de ona göre yazmaya çalışıyoruz. Şu anda ergenlik dönemindeki genç kadınların cinselliğine dair bir çalışma yapmak istiyoruz. Bununla ilgili önce bir kit hazırladık, bir proje kapsamında. Dedik ki bizim böyle bir projemiz var, biz bunu yaygınlaştırmak için İSMEK'lerle çalışmak istiyoruz. Böyle bir şey yaptık. Bu şekilde mesela yaptığımız şeyi dokundurmaya çalışıyoruz, sadece teoride kalmasın, sadece kitap olarak kalmasın diye. Biz bunları gerçekten ulaştırabilelim. Biraz daha böyle o yüzden projelerde birbiriyle konuşan şeyler var. Karar ekibi daha çok bu proje yazma sürecinde de gerçekleştirme sürecinde de yer alıyor. Saha olduğu zaman, eğer araştırma böyle Türkiye temsili bir araştırmaysa, o zaman da çalıştığımız feminist bir araştırma şirketi var. Onunla çalışıyoruz. Bu şekilde aslında o kız kardeşliğin de belki dayanışarak birlikte iş yaparak vurgulamış olabiliriz. Bunlar dışında, sosyal medya ve web sitesi çalışma grubu var. İsteyen herkes oraya da girebiliyor. Onlar karar ekibinden oluşuyor. Öyle birkaç tane çalışma grubumuz var. Tamamen geçişken açıkçası, herhangi bir hiyerarşi yok. Şunu da belirtmek istiyorum, hiyerarşi yok ama demokrasi de yok. Şöyle söyleyebilirim, olur da bir karar alacağız, on üç-on dört kişiyiz, bir kişi karşı çıktı ve onun gerekçesi bir yandan da bizim için önemliyse biz yine de o kararı uygulayamayabiliyoruz. On üçe bir olduğunda da on üçün istediğini yapmıyoruz yani. Diyoruz ki herkes tam olsun, herkes bu konuya tamam desin, ondan

sonra yapalım. Yani orada çoğunluğun değil de tamamının onayını istiyoruz. Özellikle önemli şeylerde o biraz daha hem bizi bir arada tutuyor hem de daha güvenli hissettiğimiz bir alan oluyor.

-Teşekkür ederim. Zeynep hanım, kimlik konusuna geldiğimizde, kimlik tanımının “sen kimsin” sorusuna verilen yanıtlar bütünü olduğundan hareket edersek, siz sivil toplum kuruluş kimliğinizi nasıl tanımlarsınız?

Havle adına konuşuyorum. Biz aslında, öz örgütüz. Kendimizi, Müslüman feminist kadınlar olarak tanımlamaya dikkat ediyoruz. Ancak bu son yıllarda, LGTBİ hareketinin de bizim için çok anlamlı ve önemli olduğunu düşünerek, Müslüman feminizmi, normal feminist harekete bilgi üretmek ve aynı zamanda dediğim gibi gündelik hayattaki genç kadınların veya Müslüman kadınların aslında onların dertlerinin feminist harekette çok görülmediğini, bu yüzden biraz daha feminizmin yerelleşmesi alanında çalışmaya başlıyoruz. Havle’nin şu anda en önemli iki tane amacı var. Hatta hep şey der, bu iki amacını yerine getirirse biz derneği kapatırız. Böyle kendi aramızda şakalaşırız. Birisi, feminizmin yerelleşmesi. Yani hep feminist hareket, şu anda Türkiye özelinde konuşursam, ayrıcalıklıymış gibi geliyor. Beyaz Türkler’den oluşuyormuş gibi geliyor. Biz bunu yaşlısıyla, genciyle, Müslümanıyla, Müslüman olmayısıyla, gerçekten böyle görünür olmayan kadınların da görünür olmasıyla feminist hareketi güçlendirmeye çalışıyoruz. Diğer bir amacı, feminist harekete Müslüman feminist bakış açısıyla bilgi katmak. En önemli iki amacımız bu. Kimlik konusunda, dediğim gibi, kendimizi Müslüman feminist olarak değerlendirmenin önemli olduğunu düşünüyoruz.

-LGBTİ hareketinden söz ettiniz. Bu hareketi tanıyor musunuz?

Evet. Tanıyoruz, kabul ediyoruz, haklarını savunuyoruz.

-Peki, sivil toplum kuruluşunuzun örgüt kültüründen biraz söz edebilir misiniz?

Bu benim şahsi yorumum, gerçekten zamanla oturan şeyler, örgüt kültürü özellikle. Havle ilk kurulduğundan beri, şu anda biz Havle’nin üçüncü devrini yaşadığını söylüyoruz. Çünkü ilk kuruluş sürecinde, birlikte olduğu insanlar vardı, o zaman başka şeyler üzerine odaklanmıştı. Daha sonra kendi içerisinde bir yenilenme dönemi yaşadı. Bu sefer, kendi yapısını değiştirdi. Kendi etik kurulunu, denetim kurulunu kurdu ve bunları işlemeye çalıştı. Sanırım bu Eylül’den itibaren de üçüncü devrini yaşıyor. Yapısal olarak değişim yaşıyoruz. Her seferinde yanlışlarımızı öğreniyoruz aslında. Örneğin öncesinde, bizim bir profesyonel ekibimiz vardı Havle’de. Yani profesyonel hayatı Havle üzerine olan üç kişilik

bir ekip vardı. Bütün proje işlerini onlar yürütürdü. Biz daha çok fikir verirdik. Daha sonra bunun, bizi Havle'den yabancılaştırdığını düşündük aslında. Proje'nin işleyişine dair hiçbir şey bilmiyoruz, o üç kişi olmazsa hiçbir şey yapamayız. Şu anda mesela bir tane çalışanı var ve o çalışan yalnızca belgeler üzerinde işler yapıyor ama nasıl diyeyim, deadline'ları takip etmek, onları göndermek gibi. Onun dışında aslında hepimiz şu anda, ekibin tamamı hem proje yazımında hem fikir üretmede, etkinlikleri oluşturma, organizasyonu yapma, daha çok kolektif bir şekilde çalışmaya çalışıyoruz. Tamamen yatay hiyerarşi söz konusu. Her ne kadar bir başkanımız görünse de yani kendisi (Rümeysa Çamdereli) çoğu zaman diyor, beni katmayın, siz yapın diye. Bu karar ekibi dışında da bir örgütlülük ekibimiz var, bir de gönüllü ekibimiz var. Gönüllü ekibimiz, Havle'ye uğramış, gelmiş, ilgili sayılabilecek insanlar. Örgütlülük, karar ekibine istediği zaman giren, istediği zaman çıkan. Ben de mesela şu an karar ekibindeyim ama istediğim zaman örgütlülüğe geçebilirim. Örgütlülükte de karar ekibinden çıkarttığımız işleri, kendi aramızda örgütlülükle birlikte paylaşıyoruz. Onlar aslında sadece karar sürecinde olmuyor, onun dışındaki tüm süreçlerde yer alıyorlar. Gönüllü ekibimize de duyuruları gönderiyoruz. Örneğin 8 Mart'a katılıyoruz, gelecekseniz bizimle gelin, birbirimizden haberdar olalım gibi. Başka duyurularımız da olursa yine oraya iletiyoruz.

-Peki, diğer kadın sivil toplum örgütleri arasındaki kimliksel ve/veya örgütsel farklılıklar sizce bir çatışma yaratıyor mu? Siz, diğer kadın sivil toplum örgütleri ile ortak etkinlik yapabiliyor musunuz?

Şu anda mesela iki tane projemiz var. Paydaşlarımızdan biri SPod, DEMOS ve Pozitif Yaşam. Aslında üçü de kadın örgütü değil. SPod, LGBTİ örgütü; DEMOS, barış örgütü; Pozitif Yaşam da HIV ve AIDS üzerine çalışanlara kaynak sağlayan, bilgi üreten bir dernek. Ama kadın örgütleriyle de aslında EŞİK gibi, dahil olduğumuz AĞ-DA gibi oluşumlar var. Birbirimizden çok şey öğreneceğimizi düşünerek aslında birlikte yer alıyoruz. Ama bence feminist hareketlerin en önemli özelliği, birbirlerine eleştiri yapabiliyor olması. Hesap verilebilirlik aslında. Bu şekilde birbirimizi büyütüyoruz. Bunu yapabildiğimiz örgütlerle birlikteyiz. Örneğin 8 Mart'ta, 25 Kasım'da bir koalisyon toplanır. Yürüyüşleri, protestoları, mitingleri düzenlemek için. Onlarla yer alıyoruz. Birlikte çalışmanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Örneğin, Feminist Mekan var, her pazartesi toplanır. Tüm kadınlar, bağımsız feministler, feminist örgütler. Oraya gidiyoruz. Aslında birlikteyiz ancak; bilgi üretimimiz farklı noktalardan olabiliyor. Ama işte bu da gerçekten gökkuşağının bir başka rengi gibi görünüyor.

Kesinlikle yan yana durmayacağımız bir örgüt konuşulmadı hiç. Belki kadın örgütleri arasından değil ama, Müslüman muhafazakâr dernekler ile yan yana durma konusunda çekincelerimiz olabiliyor. Bunu kendi aramızda her seferinde konuşuyoruz. X örgütü, bizi şuraya davet etmiş, gidelim mi gitmeyelim mi, artısı eksisi nedir diye. Açıkçası biraz bu duruma göre karar veriyoruz.

-Sivil toplum kuruluşunuzda, grup içerisinde bir kardeşlik dayanışması vurgusu var mı? Varsa, bunu güçlendirmek için adına gerçekleştirdiğiniz etkinlikleriniz var mı?

Bizim çemberlerimiz var. Özellikle, bu depremden sonra birbirimizle gerçekten konuşmaya ihtiyacımız oldu. Çünkü bazı zamanlarda insanlar yalnız kalmak ister; ama yalnızlaştırılmak istemezler. Biz de bunu yapmamak için, ihtiyacı olan kendi üyemize veya örgütlülükten hiç fark etmez, böyle bir taleple geldiği zaman çemberler düzenliyoruz. Çemberlerin de mantığı şudur, belki biliyorsunuzdur, çember şeklinde oturup herkese örneğin beş dakika süre veriliyor ve bu süre boyunca diğerlerinin ne düşüneceğini umursamadan aslında nasıl hissedildiğini paylaşıyoruz. Şu anda kafanda neler dönüyor, seni hangi düşünceler hapsediyor, biraz bunlardan konuşuyoruz. Ve kendimizden atıyoruz onları. En sonunda, bu çemberin bize hissettirdiğini konuşuyoruz. Çünkü şeyi görebiliyoruz bazen, aslında çok ortak şeyler hissediyormuşuz. Kimisi mesela deprem nedeniyle kendini çok aciz hissettiğini ve elinden hiçbir şey gelmediğini söylüyor. Bunu aslında hepimiz hissettik ama onu kız kardeşimizden duymak çok daha başka anlamlı oluyor. Bu nedenle, çemberlerin bizim için önemli olduğunu düşünüyorum. Bunu, Havle'nin önceki devirlerinde diyeyim, örneğin ikinci devrinde "ayda bir kesinlikle çember yapacağız" demiştik. Şu an biraz daha ihtiyaca göre şekilleniyor. Havle olarak şuna da çok açığız, örneğin "şu an ben zor bir dönemden geçiyorum, Havle'ye yeterince vakit ayıramayacağımı düşünüyorum. İzninizi istiyorum, ben bir süre ekipte olamayacağım örgütlülüğe geçiyorum." Kişi istemiyorsa tamamen de çıkabilir ama her zaman kapımız açık. Bu birinci, ikinci devir dediğim insanlarla biz hala birlikte çalışıyoruz. Sadece ekibin içerisindeki o sürece çok dahil olmak istemeyebiliyorlar. Açıkçası vakit alan bir yer Havle. Öyle yani, kız kardeşlik vurgusu bizim için önemli. Zaten feminist hareketin en önemli vurgularından biri, dayanışma, kız kardeşlik.

-Tüm kadınlar için bir kız kardeşlik dayanışmasından mı söz ediyoruz?

Evet, ama kendimize öz eleştiri verdiğimiz zaman eksik kaldığımız yanları da görüyoruz. Biz hep Müslüman feminist kadınlar derken aslında kendini feminist olarak

tanımlamaktan biraz uzak duran kadınların olduğunu da biliyoruz. O yüzden de feminizmin yerelleşmesi biraz da bununla ilgili. Örneğin benim annem, kendini feminist olarak tanımlamıyor ama evde babama karşı verdiği savaşı biliyorum, bir mücadele sürüyor. Aslında biz o kadınlara ulaşmak için de bir şeyler yapmak istiyoruz. O yüzden yeri geldiği zaman projelerimizde, çalışmalarımızda “feminist” demek yerine, “Müslüman kadınlar” diyoruz. Çünkü o kadınlar, kendilerinin Müslüman olduğunu ve kadın olduğunu düşünüyorlar ve bu şekilde Havle ile iyi bir bağ kuruyorlar. Bir de sanırım bunu çok sık düşündüğümüz için söylüyorum, kadın göçmenler, mülteci kadınlarla aslında çok daha birlikte olmak istiyoruz. Fakat buna dair, çok bir alanımız, imkânımız olmadı. Bu bizden de kaynaklanan bir şeydir. Çünkü ekipte İngilizce dışında başka yabancı dil bilen yok. Ve aslında etkinliklerimizin çoğu aslında Türkçe konuşabilen kadınlara açık oluyor. O yüzden onlarla çok bir temasımız olmadı. Sadece bu 8 Mart’ta Küçükçekmece Belediyesi’nde bir göçmen derneği var. O göçmen derneği dedi ki “toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili eğitim yapmak istiyoruz, siz yapar mısınız” Bizim de hazırlamış olduğumuz bir kitimiz vardı. Önce, eğitici eğitimi dersi verdik. Onlar, o kiti Arapçaya çevirdi. Böylece, bu konuda kendimizi biraz daha iyi hissetmeye başladık ama daha yolun başındayız öyle söyleyeyim. Tüm kadınları hedeflese de bunun çok mümkün olduğunu düşünemiyoruz. Biraz daha küçük adımlarla, öncelikle Müslüman feminist kadınlara ulaşırsak, daha sonra göçmen kadınlara ulaşabiliriz belki. Ek olarak söyleyeyim, kendimize öz eleştiri verdiğimiz zaman, aslında engelli kadınlara yönelik de çok bir çalışmamız olmadı. İlerdeki çalışmalarımızda bunu da göz önünde bulundurabiliriz. Ofisimizde örneğin asansör var, yürüyemeyecek durumda olan insanlar gelebilir ama kimse işaret dili bilmiyor veya sosyal medyada aktifiz ve orada her şey görsel. Göremeyen insanlar için sesli bir şekilde de eklemek gerekli, bunu yapmıyoruz. Bunlar da bizim eksikliklerimiz. Umarım ileride daha kapsayıcı olabiliriz.

-Peki diğer kadın sivil toplum örgütleri ile farklı fakat benzer amaçlar taşıdığınızı düşünüyor musunuz? Veya temelde birleştirici bir amaç oluşturduğunuzu düşünüyor musunuz?

Diğer kadın örgütlerinden farklı olarak belki şunu söyleyebiliriz; geleneksel, kültürel İslami anlayışta İslam’ın doğuştan patriarkal olduğuna dair bir inanç var. Biz bunu aslında yapı-söküme uğratıp bu böyle olmak zorunda değil, bize öğretilen bu demek istiyoruz. Çok mainstream bir İslam varmış gibi anlatılıyor, böyle dini öğretiler varmış gibi söyleniliyor. Ama aslında biz meallerin farklılaşabileceğini, farklı dini yorumların yapılabileceğini inanıyoruz. Örneğin kürtaj hakkını savunurken, onlar biraz daha belki seküler, liberal

diyebileceğimiz bir yerden savunuyor. Herkesin hakkı olmalı, herkesin hakları eşit olmalı gibi. Biz diyoruz ki; evet bu böyle olabilir ama dindar kadınlar için de İslam'da bunun hakkı var, yazıyor. Biz bunu savunuyoruz, inanıyoruz. Hep Müslüman kadınlar, mesela benim annem, annelerimiz diyeyim, kürtajın çok haram olduğunu, günah olduğunu düşünüyorlar. Oysa birçok sebepten dolayı böyle bir hakları olduğunu İslam'da hiç kaynak olarak görmemişler. Bilselerdi belki onlar da bunu savunacaklar. Biz biraz daha bunu yaymaya çalışıyoruz. Aslında ortak bir hedefimiz var ama gidiş yolumuz biraz daha farklı. Bu şekilde, dediğimiz gibi din öğretilerinin reforme edilebilir olduğunu savunuyoruz. Daha seks pozitif bir yerden okuması yapılabilir. Bu şekilde, İslam'ın doğuştan aslında kadınları daha ikinci bir konuma asla koymadığını, kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu savunduğunu biz de savunuyoruz.

-Diğer kadın sivil toplum örgütleri ile birleştirici amaç olarak ne düşünüyorsunuz?

Feminist hareketteki diğer kadın sivil toplum örgütleri ile mi?

-Evet.

Esasen karşı çıktığımız şey, onların da bizim de, patriarkal düzen. Ne din ataerkil olmalı, ne toplum, ne hükümet ne devlet. Hiçbir sistematik düzen ataerkil olmamalı. Onlar bunu daha haklar, sosyal yaşam, politik düzen ve seküler değerler üzerinden savunurken, biz bunu dini temeller üzerinden de gerekçelendirebileceğimizi savunuyoruz. Birleştirici rol aslında ataerkil düzeni yıkmak.

-Teşekkür ederim. Peki iktidar ilişkisine gelirsek, toplumsal cinsiyet ve siyasal iktidar hakkında ne düşünüyorsunuz? Kimliklerin farklılıkla olan ilişkisinde siyasal iktidar unsurunu nerede görüyorsunuz?

Türkiye özelinde konuşursak siyasal iktidarın, liberal olmayan, popülist ve otoriterleşmenin arttığını görüyoruz. Popülist söylemlerde, halkın çoğunluğunu hep hedef alırsınız ve halkın azınlığı her zaman için görmezden gelinir, onlar yokmuş gibi davranılır. O yokmuş gibi davranılan belki farklı etnik kökenden, farklı milletten olan insanlar, göçmenler, çoğunlukla kadınlar, LGBTİ. Böyle olduğu zaman, yani siyasal iktidarın popülist söyleme sahip olması, baştan sistematik olarak ataerkilliği kuruyor. Çünkü bir şekilde vatandaşları birincil, ikincil, üçüncül olarak sıralandırıyor. Dolayısıyla siyasal iktidarın aslında hangi özelliklere sahip olduğunu belki burada konuşabiliriz. Popülist olmaması, otoriter olmaması, liberal değerlere sahip olması. Çok liberal savunusu gibi olmasın ama, bir ülkeyi yönetebilmek için liberal değerleri göz önüne alması gerektiğine

inaniyorum. En önemlisi, demokrasiyi bir şekilde yönetebiliyor olması. Bunlar olduktan sonra hem adalet hem eğitim, sağlık sisteminde birçok alanda biraz daha adil yaklaşımlar tüm vatandaşlara karşı olabilir. Şu anki, dediğim gibi Türkiye gerçeğine dönecek olursak, toplumsal cinsiyet eşitliğinden çok uzak ve İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması, LGBTİ karşıtı büyük aile buluşması düzenlendi mesela. RTÜK'ün bunu kamu spotu olarak yayınlaması devletin de bunu desteklediğini gösteriyor. LGBTİ karşıtı olması, zaten toplumsal cinsiyet eşitliğinden çok uzakta bir yerde olduğumuzu gösteriyor. Böyle olunca, şu an aralarında inkâr edilemez bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Şu an, o kültürel olarak bildiğimiz ataerkilliği siyasi ve sistematik olarak da kuruyorlar. Yani, “kadın zaten şöyle yapamaz, kadın zaten böyle yapamaz” diyerek. Söylemler gerçekten çok çirkinleşiyor. Kadına yönelik şiddet çok fazla arttı ve bu çok fazla saklanıyor. Kadınların gerçekten hak aradığı yollar çok daraltılıyor. O yüzden şu anda, Türkiye'nin hiç olmadığı kadar geriye gittiğini düşünüyorum.

-Zeynep Hanım, peki sivil toplum örgütünüzde, kendinizin karşısına koyduğunuz bir öteki tanımı var mı? Siz, kendinizi Müslüman feminist olarak tanımlıyorsunuz, peki karşınıza koyduğunuz bir “öteki” var mı?

Hayır, yok. Bizim tüzüğümüzde de şey yazıyor; “başta Müslüman olmak üzere tüm kadınlara yönelik çalışıyoruz.” Kadın konusunda kesinlikle “öteki” yok. LGBTİ konusunda da kesinlikle yok. Belki en öteki diyebileceğimiz, siyasal İslamcı muhafazakâr erkekler. Biz, en çok onlarla zıtlıyoruz. Çok onları anlamakla da uğraşmıyoruz açıkçası. Bugün travmalarımıza ya da yaşadığımız eşitsizliklere baktığımız zaman, hepsi onların çıkarına olmuş. Dolayısıyla onlarla bir araya oturmak hiç istemeyiz.

-Teşekkür ederim. Zeynep Hanım, normalizasyon tanımının; iktidarın talepleri doğrultusunda söylem yaratmak olduğundan hareket edersek, sivil toplum kuruluşunuz içerisinde bir normalizasyon oluşturma konusunda ne düşünüyorsunuz? Siz siyasal iktidar ile çatışma yaşıyor musunuz?

Evet. Bir kere, Müslüman kadınlara dair bir norm oluşturulması bizim en çok canımızı sıkan şeylerden bir tanesi. Belli bir Müslüman kadın figürü oluşturuluyor ve bu figür çoğunlukla anne olan, bacı olan, çocukları olan, başörtülü, AKP'li bir kadın figürü oluyor. Bizim derneğimizdeki insanların çoğu böyle değil. Boşanmış kadınları görmeyen bir normalleştirmeden bahsediyoruz bugün AKP'nin yaratmış olduğu söylemlerde. Ya da çocuk istemeyen kadınları görmüyor. Her kadın doğası gereği çocuk istermiş gibi

lansediyor. Ya da heteroseksüel olmayan kadınları da görmüyor. Tüm kadınların başta anne olması, eş olması üzerinden bir “kadın” temsili kuruluyor. Biz buna karşıyız. Orada kadınların isteklerinin ve taleplerinin her zaman aslında göz ardı edildiğini görüyoruz. Yani bir kadın herhangi bir gerekçe olmadan çocuk sahibi olmak istemeyebilir. Ama bu hiçbir zaman konuşulmuyor, görülüyor. Normalleştirme dediğimiz şey aslında biraz da normatif oluşturuyor. Böyle olunca da aslında şu an Türkiye’de feminist hareket başta olmak üzere onların normatif olmayan kadınları, tamamen yok saydığı dolayısıyla feminist hareketi yok saydığı ve bizim gibi örgütleri yok saydığı bir Türkiye oluyor. Bize yönelik hiçbir hizmet sunulmuyor, politika üretilmiyor. Keza Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın yapmış olduğu çalışmalara bakıldığı zaman da örneğin toplumun en dezavantajlı insanı olarak şey diyor, “en az üç çocuğa sahip eşi ölmüş kadınlar”. Eşinden boşanmış değil. Bunlar tabi ki kadınlar için zor şartlar ama bu dezavantaj skalasının sadece çocuk ve kocaya göre ayarlanmaması da mümkün olabilir. Bu yüzden siyasal iktidarın söylemlerine baktığımız zaman da zaten kadınlara dair çok kısıtlayıcı bir kadın temsili oluşturulmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.

-Kendinize kamusal alanda yer bulabiliyor musunuz? Kendinizi nasıl ifade ediyorsunuz?

Derneğimiz, birkaç güvenlik probleminden dolayı adresini gizleyen bir dernek olmasına rağmen, açık çağrılı etkinlikler de yapıyoruz. Açık çağrılı etkinlik, Havle gönüllüsü olan veya olmayan herkesi kapsıyor. Online veya ofiste olduğu da oluyor. Bir Google form oluşturuyoruz. Oraya kayıt yaptıran herkes gelebiliyor. Daha önce Havle gönüllüsü olmamış olabilir, hiç önemli değil. Belki oraya Havle ile tanışmaya geliyor insanlar. Açık çağrılı etkinlik böyle bir şey. Örneğin geçen yıl Havle Buluşmaları yapmıştık, iki haftada bir perşembe günleri. Akademide kadınlara dair herhangi bir çalışma, araştırma yapmış olan insanların çalışmalarını dinliyorduk. Form dolduran herkese biz daha sonra adresimizi mail ile gönderiyorduk. Bu güvenlik sebebinden dolayı sadece örgütlülük ekibine yönelik etkinlik yaptığımız da oluyor. Pandemi ile birlikte daha çok online etkinlikte kaldık. Bu yıl hem hibrit hem ofiste etkinlikleri yapmaya çalışıyoruz. Geçen yıllarda açık çağrılı iki tane uluslararası konferansımız olmuştu. Bu şekilde hem Havle’yi tanıtmış olduk hem de aslında kadınlar neler konuşmak istiyor, bunları dinledik. Onun dışında, iftarlarımız var. Bu yıl öyle olmayacak ama normalde iftarlarımızı piknik olarak yapıyorduk. Çoğunlukla cami avlusunda yapmaya çalışıyorduk. Geçen yıl mesela Süleymaniye Cami’sinde yaptık. Yürüyüşlerde de yer alıyoruz. Kortej yapmaya çalışıyoruz

kendimizce. Ama bildiri dağıtmadık açıkçası. Basın açıklamasına destek verdiğimiz oluyor. Bir açıklama yapmak istiyorsak Havle'ye dair, sosyal medyayı kullandığımız oluyor. Bu biraz da şundan kaynaklanıyor açıkçası; bizim dernek olarak gelir kaynağımız projelerden aldığımız fon. O fonlar aslında projenin yapım süreçlerine gidiyor. Dernekte başka gelir kaynağımız yok. O yüzden mesela bildiri dağıtılacağı zaman bunun matbaası veya tasarımına dair ayıracağımız kaynağımız olmuyor. Belki bu, kamusal alan görünürlüğünü etkileyen bir faktör olabilir.

-Peki, sivil toplum kuruluş görevlerinden birinin de toplumda farkındalık yaratmak olduğunu söyleyebiliriz. Siz, sivil toplum kuruluşunuzda topluma yönelik nasıl bir dil kullanıyorsunuz? Etkinliklerinizde nelere dikkat ediyorsunuz?

Öncelikle, hiçbir kadının aslında ötekileştirilmemesine dair. Ama bu böyle tüm kadın örgütlerinin yapmaya çalıştığı bir şey. Bizi çok farklılaştıran bir şey değildir belki. Bizim yapmaya özen gösterdiğimiz yer, inancın aslında standartlaştırılmaması gerektiği. Bir kadın, ibadetlerini yerine getiriyordur veya getirmiyordur, belki gerçekten Müslüman olmaktan vazgeçmiştir mesela başka bir dine inanıyordur, inanç skalası dediğimiz yerde aslında hiçbir kadını bu anlamda da ötekileştirmemek. Buna dikkat ediyoruz. Bunu dil üzerinden yaptığımız zaman aslında başka insanlara farkında olmadan bir farkındalık katıyor. Kendi üyelerimiz de böyle çok çeşitli olduğu için bir insan oraya girdiği zaman, istediği gibi olabiliyor. En önceliğimiz güvenli ve özgür bir alan yaratabilmek. Kadınların da en çok dini ve toplumsal cinsiyet üzerinden ötekileştirildiği noktada, biz bunu yarattığımızda daha özgür, daha kendileri gibi hissedebiliyorlar. Bunun dışında, dini de ötekileştirmeye yönelik yapılan söylemleri eleştiriyoruz. Örneğin, deprem döneminde İHH'nın kurmuş olduğu bazı çadırlarda bazı çocuklara dini eğitim verilmiş ve buna feminist örgütler çokça tepki gösterdi. Birçoğu şey dedi, “deprem zamanında din mi öğretilir, böyle şeyin olmaması lazım” ve buna karşı çıktılar, İHH'ya tarikat dediler. Deprem döneminde, bir sürü stk orada, insanı yardım örgütleri orada. Hepsinin başka şekillerde çalışmaları yapılıyor. Oradaki çocuklar, annelerinin veya babalarının gözetimi altında o çadırlara gönderilmişler, gitmişler. Bu noktada, bizim aslında söyleyebileceğimiz bir sözümüz yok. Burada, diğer feminist örgütlerden ayrışıyoruz. Biz diyoruz ki o anne veya baba, çocuğunu oraya göndermek istiyorsa onun hakkı, bu bizim yapabileceğimiz bir şey değil. Kaldı ki herkesin farklı iyileşme şekilleri, yolları var. Dolayısıyla, buna karışamayız. Orada bir kadının örgü örüyor olmasını da ötekileştiremeyiz, çocuğunun dini eğitim almasını istemesini de eleştiremeyiz. İHH bir tarikat değildir, bir insani yardım

kuruluşudur. Dolayısıyla, orada onu savunmak bize biraz kötü bir yerden döndü aslında. Feminist örgütler bizi eleştirdi, “siz bunu mu savunuyorsunuz, siz o zaman zorunlu dini eğitimi mi savunuyorsunuz” gibi şeylere yol açtı. Alakasız yok aslında. Savunduğumuz şey, zorunlu dini eğitim değil ama deprem döneminde herkesin kendi iyileşme yolları var. Biraz buna alan açmak, kimseyi yargılamamak. Bilirsiniz, Twitter’da görmüştüm. Bir depremzede enkazdan çıktıktan sonra başörtüsü istiyor. Bu da çok büyük tartışmaya yol açtı, “depremdesin, bunu mu düşünüyorsun” diye. Orada o kadın ne istiyorsa, onun yapılması lazım, nasıl kendisini daha güvende, iyi hissedecekse onun verilmesi lazım. Biz buna asla karışamayız. İster başörtü, etek, ayakkabı hiç fark etmez.

-Teşekkür ederim. Peki, kimlik konusunda iki farklı görüş söz konusu. Biri, kişinin birçok kimliğe sahip olması bu kimlikler altında ezildiği; bir diğeri, bireyin birçok kimliğe sahip olması kimlikler arasında bir denge unsuru yarattığına yönelik. Örneğin, kadınların ailede, toplumda, işyerinde, okulda çok fazla kimliğe sahip olması ve böylece farklı rollerinin olması sizce nasıl bir etki yaratıyor? Sizce bu durum, kimlikler arasında bir denge mi yaratır yoksa kadın, çoklu kimlikler altında ezilir mi?

Bence ikisi de değil. Havle de böyle düşünür. Çünkü kadının hiçbir zaman tek bir kimliği olamaz. Aynı şey bu arada erkekler için de geçerli. Evde patronsundur, evde veya abi/ablasındır, sevgilinle partnersindir. Bir sürü farklı kimliğe aynı anda sahip olabilirsin. Ama şöyle, biz sadece kadın olduğumuz için, bekar, anne olduğumuz için farklı ayrımcılıklara maruz kalınabiliyor. Burada evet, sistematik olarak bir ezme ilişkisi olabilir ama bu aynı zamanda kadınların güçlenme hikayesi de olabilir. Örneğin, benim önceden çalıştığım yerde bir ablamız vardı, orada aşçıydı. Şunu biliyorum, orada belki aşçı, kendi patronu üzerinden ezilme ilişkisi yaşıyor, gördüğüm için bunu söylüyorum, ama mesela ekonomik bağımsızlığını da kazanmış. İsteddiği şekilde o parayı harcama ayrıcalığına sahip olduğu için de kendi evinde daha güçlü bir şekilde sözünü söyleyebiliyor eşine karşı. O taraftaki ezme ilişkisi, bu taraftaki güçlenme ilişkisini destekleyebiliyor. O yüzden sadece bir ezme-ezilme veya dengeli bir şekilde ilerlediğini söyleyemeyebiliriz bence. Çok farklı şekillerde ortaya çıkabiliyor. Şunu biliyoruz en basitinden, Havle ’ye çoğunlukla genç kadınlar geliyor. Genç kadınlar burada kendilerini çok rahat, özgür ve belki diğer arkadaşlarına göre kendilerini daha iyi, güçlü hissediyor olabilirler kadın oldukları için. Ama birçoğu eve gittiği zaman abisine, babasına aynı şekilde karşı çıkamıyor. Aslında orada biraz daha ezilen taraf olduğunu biliyoruz. Hayatlarındaki en büyük engelin de “aile” olduğunu çoğu defa duyuyorum. Dolayısıyla, orada bir denge kurmak çok zor. Her

bağlamda, farklı bir güç ilişkisi ile mücadele ediyorlar. Baba ile mücadele etmek, sokaktaki erkekle mücadele etmekten çok daha farklı oluyor. Çünkü orada başka bir ilişki var. İşyerinde patronla mücadele etmek, erkek arkadaşınla mücadele etmek arasında da çok farklı bir ilişki var. Dolayısıyla onun çok dengeli olabileceğini düşünmüyorum.

-Teşekkür ederim. Peki, stk içerisinde bir siyasal hareketlenme oluşturuluyor mu? Örneğin, siyasal iktidar tarafından bir karar çıktı, siz Müslüman feminist olarak bu karara karşısınız. Burada, örgüt içerisindeki aşamalar nasıl oluyor? Toplantı, bildiri, açıklamalar oluyor mu?

Oluyor, bunları baya yapıyoruz aslında. En son başörtüsüne dair yayınladık diye hatırlıyorum. Şöyle oluyor genelde, bu olduğu anda, biz kendi gruplarımızdan aslında bir şeyler söylüyoruz, “ne zaman bir araya gelelim” gibi. Eğer böyle ani bir şeyse ofiste, arkadaşımızın evinde, online bir araya geliyoruz. Çok acil bir durum değilse, pazartesi günleri bizim her zaman toplantımız vardır. O gün konuşuyoruz, nasıl bir yol izlememiz gerektiğini. Orada herkes kendi fikrini söyleyerek varsa bir şerh ortada, onu da kaldırmak için çalışıyoruz, konuşuyoruz. Birlikte yazı yazıyoruz. En sonunkini hatırlıyorum mesela, Hiranur Vakfı ile ilgiliydi, ben üstlenmiştim, yazmışım. Sonra başka bir arkadaş, benim yazımdan esinlenerek bir post hazırlamıştı. Böyle bir iş dağılımı da olabiliyor. Biraz da o an kim müsait, duygusal olarak kim yapmak istiyor, bununla ilgili oluyor. Daha sonra okuyor. Hatta benim yazdığımda şey yapmıştık, ofiste toplanmıştık, örgütlülük de toplanmıştı. Şu kelimeyi şöyle değiştirelim, böyle yapalım gibi konuşmuştuk. Ortak bir üretim, bildiri çıkmıştı. Daha sonra yine onu sosyal medya üzerinden yayınlamıştık. Çok iyi tepkiler aldık çeşitli derneklerden. Gündemi sıkı takip eden bir kitle Havle. Özellikle şu anda seçim döneminde daha da sıkı takip ediyoruz. Çünkü çok hızlı değişiyor. Bu yaklaşan seçimlerle de ilgili bir etkinlik planlamayı düşünüyoruz. Eğer fon alabilirsek 30 Nisan’da her partinin kadın kolları başkanı gelecek ve bizden de sanırım bir elli kişi gidecek, orada Müslüman genç kadınlar ne istiyor bu seçimlerde, siz ne vadediyorsunuz diye tüm partilerin konuşacağı bir etkinlik. Hem de orada “sosyal kutuplaşma aslında ne durumda, Müslüman genç kadınlar buna dair ne düşünüyor” bunu konuşacağız. Gerçekten bu başörtülü-başörtüsüz/ seküler-dindar ayrımı eskisi kadar var mı, biz buna dair ne düşünüyoruz ne talep ediyoruz, seçimlerden ne bekliyoruz. Bir de aile ile ilgili politikaların değiştirilmesi. Bunlar üzerinden ilerleyeceğiz, fon alabilirsek.

-Peki, ait olunan grup tarafından kişiye bir kimlik aşılarmakta ve böyle bir durumda bireysel kimliğin geride kalması söz konusu olabiliyor. Grup içerisinde de benimsediğimiz

kolektif kimlik var, örneğin stk'da stk kültürünü benimseyerek kolektif bir kimlik oluşturuyoruz. Böyle bir durumda, sivil toplum kuruluşunuzda kolektif kimliğin bireysel kimliği baskıladığını düşünüyor musunuz?

Belki çok büyük, çok kurumsal bir örgüt olmadığımız için aslında ben buna rastlamadım. Belki de bunu kişilere sormak lazım, herkesin farklı bir deneyimi olabilir. Ama böyle, çok önemli bir karar alınacak toplantıdayız, birisi çıkıp “benim çocuğumun doğum günü, ben gelemeyeceğim.” dediği oluyor. Veya bir arkadaşımızın da flört şiddeti yaşadığı bir anda toplantıyı iptal edip onun yanına gittiğimiz oluyor. Bir arkadaş grubu gibi de olduğumuz için, o bireysel kimliğimiz göz ardı edilmiyor, benim deneyimimce. Bence yoğunluk da böyle hissediyordur. Bireysel kimlik de aslında biraz da şöyle bir şey, feminist hareketin özünde “bireysel olan, politiktir” diye de düşündüğümüz için, orada söylediğimiz bireysellik bizi hiçbir zaman diğerleriyle kıyaslamaya ya da daha az feministmiş gibi hissetmeye yol açmıyor aslında. Açıkçası ekibin de çoğu genç kadınlar. Vize, final dönemi veya çeşitli yoğunluklar olabiliyor. O anlamda düşününce, çok kurumsal değiliz. Bu benim için iyi bir şey. Çünkü gerçekten o motivasyonu diri tutabilmek için o insana öznel alanı açmak lazım. Burada sadece kadın değiliz, hepimizin bir sürü bagajı var, onlarla buraya geliyoruz. Dolayısıyla bu yüzden de aslında hepimizin başka bir katkısı var. Daha biricik bir katkısı var. Onu kaybetmemek için de bence o alanı açmak zorundayız.

-Her kadın sivil toplum örgütünün sosyal, politik, kültürel açıdan farklı olduğunu kabul edersek kadın sorunları hakkında bir noktada veya noktalarda birleştiginizi düşünüyor musunuz?

Ataerkillik. Bu aslında büyük bir kelime, birçok anlamı var çünkü. Erken yaşta evlendirilen çocuklar olsun, kadına karşı şiddet, kürtaj, bekaret konusu olsun bunların hepsinin kökeninde ataerkillik yattığı için diğer kadın örgütleriyle de aslında sürekli ortak bir amaç için çalışıyoruz. Gittiğimiz yollar farklılaşabiliyor. Bu nedenle, birleştüğimizi düşünüyorum. Şiddet çok önemli. Bir de gerekçesi hep aileyi ve genel ahlakı korumak olduğunda, aslında hepimizin ilk önce belki savaştığı şey bu oluyor. Daha sonra kadın hakları oluyor. Hem işyeri, sağlık, cinsellik, aile içindeki hakları oluyor. Bunlar üzerinde bence birleşiyoruz, çalışıyoruz. Hepimizin ortak çalıştığı alanlar bunlar diyebilirim. Politik olarak siyasete katılım, az önce bahsettiğim seçim etkinliği ile ilgili olarak, siyasette temsiliyet konusu önemli. Feminist hareket bu konuda aslında çok aktif mi, değil bence. Belki böyle bir eleştiri verebilirim. Bu da zamanında çok eleştirilmişti. Hep böyle feminist hareket kadın haklarını koruma üzerinden siyasetle olan ilişkisi çetrefilli olmuş. O yüzden

şu anda feminist hareket siyasetten bir tık uzak durmaya çalışıyor. Siyasetten uzak derken, tabi ki sistematik ataerkillikle savaşıyor; ama bu şu anda mesela sadece AKP'den geliyormuş gibi görünüyor. Spekülasyon yapıyorum, CHP diyelim iktidara geldi, 6'lı Masa iktidara geldiği zaman, orada da bir ataerkillik rolü oynayacak mı, oynadığı zaman feminist hareket buna karşı çıkacak mı? Bu önemli bir şey. Karşı çıkması gerekiyor, Havle'nin de karşı çıkması gerekiyor. O yüzden, aslında bunu bir şekilde görmemiz lazım. Birlikte birbirimize göstermemiz lazım. Çünkü onların gördüğünü bazen Havle göremeyebiliyor. Havle'nin gördüğünü de onlar göremeyebiliyor. Bu açıdan birleştığımız çok şey var ama birbirimize bunu anlatmamız lazım.

-Peki, stk olarak yalnızca kendi alanınızda yoksunluk yaşadığınızı düşünüyor musunuz? Örneğin siz, Müslüman feminist olarak adlandırıyorsunuz kendinizi. Diğer kadın örgütlerinin bunu yok saydığını düşünüyor musunuz? Bu, benimsenen kültüre yönelik mi sizce?

Hayır, aslında yok saydığını düşünmüyorum ama buraya da kolay gelmediğimizi düşünüyorum. Başta böyle değildi açıkçası. Çünkü biz ilk açıldığımızda, Müslüman erkeklere karşı aslında birlikteyiz diyorduk. Daha sonrasında seküler kadın örgütlerinden de bir tık ötekileştirildiğimizi onlar tarafından gördük. Zaman içerisinde bu değişti. Çünkü gerçekten feminist hareket birbirini besliyor. Şuan da yok sayıldığımızı, yoksunlaştırıldığımızı düşünmüyoruz ama belli meselelerde de ortaklaşamadığımızı görüyoruz. Mesela başörtüsü hala bir mesele. İşyerinde hala bunun ayrımcılığını yaşayan insanlar var. Ya da başörtüsünden dolayı işe alınmayan insanlar var. Başörtüsü meselesinin hala geçerli olduğunu biz düşünürken, feminist hareket bunu düşünmüyor. Geçenlerde mesela Rümeysa Çamdereli (Havle Başkanı), Gain'de Mirgün Cabas'ın programına katılmıştı. Orada, dört kadına başörtüsü meselesi bir mesele midir diye soruluyor. İki kadın hayır değildir diyor. Aralarında tek başörtülü kişi Rümeysa. O da diyor ki evet, hala bir meseledir. Hala buna dair bir şeyler yaşıyoruz diyor. Bir kişi de sanırım Sera Kadıgil, o da ben mesele olmadığını düşünüyordum, ama sonra başka arkadaşlarım beni aradı, söyledi ve ikna oldum. Aslında bu hala bir meseleymiş diyor. Bu açıkça gösteriyor ki bu konuda henüz ortaklaşmadık feminist örgütlerle. Biz, Havle olarak olduğunu düşünüyoruz, ama kimisi böyle düşünmüyor. Düşünmeyenlerin çoğu da başörtüsü eşittir AKP gibi düşündüğü için. Ama öyle değil. Biz biraz da onu anlatmaya çalışıyoruz insanlara. Herkesin başörtüsünü takma sebebi gerçekten çok farklı. Bu sadece bir Müslümanlık göstergesi değil. Belli bir Müslümanlığın göstergesi de değil aslında. Kimisi bunu bir temsiliyet için

sadece takıyor. Genç kızlara, “bakın ben buralara geldim, siz de gelebilirsiniz.” diye bir temsiliyet oluşturmak için. Kimisi gerçekten dindar olmak için takıyor, kimisi farz olduğunu düşündüğü için takıyor. Kimisi takmak istemiyor ama aile zoruyla takıyor mesela. Yani bunun aslında çok çeşitli olduğunu dile getirmeye çalışıyoruz. Ama daha ortaklaşamadığımız bir konu. İlerleyen zamanlarda değişebilir.

-Teşekkür ederim. Peki eğitimlerden söz etmiştik, grup üyelerinize özel eğitimleriniz, etkinlikleriniz var mı?

Evet, mesela proje kapsamında az önce dediğim, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi. Zaten savunduğumuz bir şey ve bunun eğitimini almak önemli. Biz de bunu zorunlu kılmıştık. Onun dışında, İstanbul Sözleşmesi ve 6284’e (Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun) yönelik bir eğitimimiz vardı. Bunu neden savunmalıyız, nedir gerekçeleri, bu maddeyi şu şekilde eleştiriyorlar ama aslında nedir o gibi bir eğitimimiz olmuştu. Bu eğitimleri, bir yandan da onları eğitici olarak gösterebilmek için yapıyoruz. Bu eğitimleri alan kişiler, bunların eğitimini de verebilir. Amacımız, kendi içimizdeki bilgiyi de eşitlemek. Bu şekilde bilgi hiyerarşisini de önlemek bir taraftan. Eğitimleri de belli sürelerde tekrarlıyoruz. Hem bizim bilgimiz tazeleniyor hem de o kişi eğitimi almış oluyor. İkinci olarak da o kişiye hemen ekibin kıdemlilerinden birini yanına veriyoruz. “Senin yapamadığın veya öğrenmek istediğin her şeyi ona sorabilirsin. Birlikte çalışacaksınız diyoruz.” Böyle olunca hem dayanışma güçleniyor hem de o kişi kendini yalnız hissetmiyor. Aslında birbirimizin hayatındaki güncellemelere de sahip olmak istiyoruz. Bir yerden birisi kabul mu aldı, taşınacak mı, boşanacak mı, çocuğu mu olacak, iyi bir dönemden mi geçiyor, zor bir dönemden mi geçiyor onlar hakkında haberdar olmak istiyoruz.

-Peki Zeynep Hanım son sorum, sivil toplum kuruluşunuzdaki motivasyon unsuru nedir? Motivasyon unsurlarına hakların kazanılmasını, toplumda farkındalık oluşturmayı, toplum tarafından kabul edilmeyi örnek olarak verebiliriz. Sivil toplum kuruluşu olarak sizin özellikle motivasyon unsurunuz nedir veya nelerdir?

Biz, ara ara bunu kendimize söylüyoruz, en büyük motivasyonumuz yalnız kalmamak. Ben, Havle’de olmasaydım bu kadar rahat ve özgür başka bir ortamda kendimi bu denli ifade edemezdim. O birlik, beraberlik, dayanışma duygusuna o kadar ihtiyacımız olduğunu görüyoruz ki ve şunu da biliyoruz; başka feminist örgütten olan insanlar aramızda var, daha öncesinde başka yerleri deneyimlemişler, şeyi hissediyorlar ben orada

kendimi hep baskılamışım, bu yönümü kapatmışım. Havle’de bunu yapmıyorlarmış. Bu çok güzel bir şey gerçekten. En büyük motivasyonumuz bu. Birlik, beraberlik, ait olmak.

-Zeynep Hanım, çok teşekkür ederim zaman ayırdığınız için.

Rica ederim...

3. KADIN ADAYLARI DESTEKLEME DERNEĞİ

-Merhabalar, Banu Hanım, görüşmeyi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim.

Merhaba, biz teşekkür ederiz, hoş geldiniz.

-Hoş buldum. Sorulara geçmeden önce, sizi biraz tanıyabilir miyiz?

Banu Önkol İçhedef, 1973 İzmir doğumluyum. Ben, iki yıl moda tasarım okudum. Şu anda da hali hazırda İstanbul Üniversitesi açık ve uzaktan eğitimden Sosyoloji dördüncü sınıf öğrencisiyim. Siyaset üzerine, siyasetten gelen bir kadınıyım. Aktif siyaset yaptım, uzun yıllar siyasette yöneticilik yaptım. En son İl Kadın Kolu başkanlığı yaptım. Uzun yıllar il başkan yardımcılığı, il yöneticiliği yaptım. Ar-ge komisyonlarında başkanlık yaptım. Metropol ilçelerde yöneticilik yaptım ve siyasetle ilgili farklı üniversitelerde, İstanbul Aydın Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi gibi üniversitelerin siyaset akademisi programlarına katıldım. Siyaset, siyasal iletişim üzerine farklı üniversitelerden uzun yıllardır, takriben 2008-2009'dan beri eğitimler alıyorum. STK geçmişime de bakarsanız, ben yedi yaşında STK'lar ile tanıştım. Farklı bir STK'ydı o. Halk Dansları, Halk Kültürü STK'sıydı. Biz, dansların kültürel çıkışlarını gidip yörelerinden inceleyen bir sivil toplum örgütüydük. Yedi yaşında girdim, yirmili yaşlarıma kadar orada STK geçmişi vardı. Aileden STK'cıyız. Babam da bir sivil toplum kuruluşunda yöneticilik yapmıştı. Ben, Ka.Der ile ablam vasıtasıyla tanıştım. Ablam da İzmir'de yerelde siyaset yapan bir kadın arkadaşımız. O da uzun yıllardır, yani eski bir Ka.Der gönüllüsü. İzmir'de ve genel merkezde tüm eğitimlerine katılmış, gönül vermiş birisiydi. O beni Ka.Der ile tanıştırdı. Hangi yıllarda olduğunu sorarsanız, şöyle söyleyeyim, aklıma gelen 2014'ten beri Ka.Der'deyim. Bu yıldan beri Ka.Der'de sürekli faaliyetlerde yer almaya çalıştım. En son 2019 seçimiyle birlikte başkanlığa geldim. Ondan öncesi yarı dönemde bir yönetim tarafından farklı sistemle başkanlık yaptım, yarım dönemle. Başkanımızın ayrılması dolayısıyla. Şimdi bir dönem daha seçime gideceğim. Bizim tüzüğümüz gereği, şube başkanları iki kez seçime gidebiliyorlar, iki dönem. Ondan sonra beklemeye giriliyor. Bekliyorlar, daha sonra tekrar isterlerse seçime girebiliyorlar. Yani biz bu özellikle siyasette gördüğümüz "koltuk zehirlenmesi" durumunun yaşanmaması için tüzüğümüzde böyle bir maddemiz var. Bu seçim maddesi, şube başkanları ve aynı şekilde yöneticiler için geçerli.

-Teşekkür ederim. Peki STK üye sayınız şu an kaçtır?

Üye sayımız sürekli değişiyor ama şu an 78-80 civarı. Şöyle söyleyeyim, bizim önceki dönemlerde, yani iki-üç yıl öncesine kadar nazaran biraz daha yaş ortalaması yüksek üyemiz vardı. Ancak pandemiden sonra sağlık sebeplerinden dolayı çok ayrılan oldu. Aktif olarak çalışamayacakları için de. Biraz daha genç kadın arkadaşlarımızı aramıza alarak son yıllarda İzmir şube olarak farklılaşmaya, daha aktif çalışmaya başladık.

-Peki, sivil toplum kuruluşunuzdan, örgüt yapınızdan, karar alma süreçlerinizden kısaca bahsedebilir misiniz?

Karar alma süreçlerimiz şöyle, her ay yönetim kurulu toplantısı yaparız. Aynı zamanda bir whatsapp grubumuz var bizim. Whatsapp grubumuzdan da haberleşiyoruz. Onun haricinde, toplantı yapıyoruz. Ama maalesef son yıllarda siyaset çok hızlı ilerliyor, çok ani gelişmeler oluyor. O yüzden çok ani hareketlenmeler yapabiliyoruz bazen. Bir karar defterimiz var, yönetim kurulumuz var. Yönetim kurulu karar veriyor, çoğunluk olarak. Yönetim kurulunda yedi asil, yedi yedek bulunuyor. Denetleme kurulumuz var, üç asil ve üç yedek olarak. Denetim kurulumuz da bizi iç denetim olarak belirli aralıklarla her yıl mutlaka denetleme yapıyorlar. Yarın da mesela denetlememiz var. Onlar bizi iç denetleme yapıyor, her yıl. Daha sonra genel merkezden gelip denetleme yapıyorlar. Sonrasında olursa Dernekler Masası'ndan, İç İşleri Bakanlığı'ndan gelen denetlemelere, büyük denetlemelere her an hazırlıklı oluyoruz biz. O yüzden, kimse bizi denetlemeden biz kendi kendimizi denetliyoruz. Böyle bir mekanizmamız var içimizde. Çünkü bizim dernek yöneticilerimiz de ve yönetimimizde de avukat arkadaşlarımız, maliye üzerine uzmanlık yapmış arkadaşlarımız da çok var. Özellikle hukukçularımız çok var. Dolayısıyla, biz bu konulara çok önem veriyoruz.

-Peki Banu Hanım, biraz kimlik konusuna gelmek istiyorum. Kimlik tanımının “sen kimsin” sorusuna verilen yanıtlar bütünü olduğundan hareket edersek, siz sivil toplum kuruluş kimliğinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Banu Önkol İçhedef olarak mı, derneğin kimliği mi?

-KA.DER kimliğini.

KA.DER, eşit temsiliyeti kendine önderlik etmiş ve bunun üzerinden yürüyen, özellikle karar alma mekanizmalarında ki bunlardan en önemlisi ve yetkili mecra da siyaset olduğu için, -ama tabiki biz sadece siyasetteki eşit temsiliyeti savunmuyoruz, medyada da eşit temsiliyeti inceliyoruz, hukuksal alanda eşit temsiliyet, akademide eşit temsiliyeti de inceliyoruz- bunlardan yana olan, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı çalışan, tüm siyasi

partilere eşit mesafede yaklaşan bir sivil toplum kuruluşuyuz. 1997’de İstanbul’da, 1998’de İzmir’de kurulmuş.

-Sivil toplum örgütleri arasındaki örgütsel veya kimliksel farklılıklar, sizce bir çatışma yaratıyor mu? Ortak etkinlikler yapabiliyor musunuz?

Biz o konuda şanslıyız biraz. Ortak etkinlikler çok yapabiliyoruz. Çünkü şöyle, KA.DER olarak, biz kadın ve siyaset alanında Türkiye’deki tek sivil toplum kuruluşuyuz. 1997’den bu yana hizmet eden tek sivil toplum kuruluşu. Yerelde, ulusalda ve uluslararası arenada çalışan, yayınları olan, projeler yapan tek sivil toplum kuruluşu olduğumuz için bu konuda problem çekmiyoruz. Çünkü başka sivil toplum kuruluşu yok bu alanda çalışan. Bizim doğrultumuzda çalışan bir başka sivil toplum kuruluşu yok. Biz İzmir’de şöyle çalışıyoruz, İzmir Kadın Kuruluşları Birliği var mesela İzmir’deki kadın derneklerini - aslında biz sadece kadın derneği değiliz, bunu da bir parantez içinde söyleyelim ama ağırlıklı kadın olduğumuz için- onun biz bir paydaşız. Aynı zamanda, Tülay Aktaş Gönüllü Kuruluşlar Güç Birliği var, onun bir paydaşız. Biz İKKB ile birlikte, şöyle bir çalışma yapıyoruz; onlar bize zaman zaman, mesela komisyonları oluyor onların, çocuk istismarı komisyonu, siyaset komisyonu, kadın sağlığı komisyonu gibi. Tabi ki bu siyaset komisyonları her daim bizde. Dolayısıyla, seçim süreçlerinde yapmak istedikleri organizasyonları KA.DER öncülüğünde ama diğer sivil toplum kuruluşları iş birliği içinde yapıyoruz. Biz İzmir’de bu konuda, diğer şehirleri çok bilmememe rağmen; çok iyi çalıştığımızı düşünüyorum. Ben şahsım adına, İzmir Kadın Kuruluşları Birliği’nden, Tülay Aktaş’tan oradaki siyasete çok daha uzun yıllar gönül vermiş büyüklerimizden çok şey öğrendim. Dolayısıyla bu hem bizleri de kendimizi beslemesi açısından da ben bunu çok önemsiyorum. Bu kuruluşların, o çatı birliklerinin olmasını bana çok iyi geldi yani ben onlardan şahsım adına çok şey öğrendim, öğrendiklerimi de dernekte başkanlık yaptıktan sonra da hani daha iyi aktive ettiğimi düşünüyorum.

-Teşekkür ederim. Peki, sivil toplum kuruluşumuzda grup içinde bir kardeşlik dayanışma vurgusundan söz etmek mümkün mü? Varsa, bunu güçlendirmek adına uygulamalar yapıyor musunuz?

Şöyle, biz zaten kadın bakış açısı noktasında birleşiyoruz. Yani bizim İzmir’de şu anda halihazırda erkek üyemiz yok ama diğer illerde ya da temsilciliklerimizde erkek üyelerimiz var. Onlar da dahil hepsi kadın bakış açısı ve eşit temsiliyet çatısı altında

birleştikleri için dolayısıyla çok büyük problemler yaşamıyoruz. Tabii ki şöyle problemler, arada hiç yaşamıyoruz diye diyemem ama bizde tüm siyasi partilerden kadınlar var. Tüm siyasi partilerden siyaset yapan, yapmış ya da yapmayı düşünen kadın arkadaşlarımız var. Dolayısıyla tabi ki arada ufak tefek fikir çatışmalar oluyor ama biz birbirimizle siyaset yapmamayı ilke edindiğimiz için çok büyük problemler çıkmıyor diye düşünüyorum. Yani bunlara çok da müsaade etmiyoruz. Bir şekilde, bunları tekrardan yeni gelen üyelerimiz olabilir ya da geçmişte güncellememiz gereken bilgiler olabilir, bunları tekrar arkadaşlarımıza iletiyoruz. Bizim olayımız, kadın bakış açısı. KA.DER'in tüzüğü bu çünkü. Tüm siyasi partilere eşit uzaklıkta. Bunlar doğrultusunda yolumuza devam ediyoruz.

-Erkek üye alımımız var demiştiniz, değil mi?

Evet, var. İzmir'de henüz yok. İzmir'de üye olmak isteyen erkekler var, basından ve siyasetten. Ama onunla ilgili tam anlamıyla yönetim kurulu olarak ortak bir karar alamadık. Ancak İstanbul'da ve Tuzla temsilciliğimizde var. Özellikle Tuzla temsilciliğimizde bir beyefendi, hiçbir toplantımızı kaçırmaz. Her toplantımıza aktif olarak katılır ve bize çok destek olur. Bizim için çok önemli çünkü. Sadece kadın olarak değil, kadın bakış açısını, eşit temsiliyeti destekleyen ve bunu önem veren erkekler de bizim için çok çok önemli. Çünkü aksi takdirde biz hani hep söylediğimiz o “körler, sağırılar içimizde birbiri ağırlar” durumunda kalıyoruz. O çember içinde dolaşıp duruyoruz. Bunu esas bizim kanıtlamamız gereken erkekler olduğu için onlar bizim için çok kıymetli o yüzden.

-Peki diğer kadın sivil toplum kuruluşları ile farklı fakat benzer amaçlar taşıyor musunuz veya temelde birleştirici bir amaç oluşturduğunuzu düşünüyor musunuz?

Şimdi aslında KA.DER o kadar geniş kapsamlı bir sivil toplum örgütüyüz ki biz, şöyle Kadın Hakları Koruma Derneği hepsi ile görüşüyoruz. Hepsinde KA.DER üyesi olan arkadaşlarımız var. Yöneticileri var, başkanları var, KA.DER üyesi olan çok kıymetli arkadaşlarımız var. Ama şöyle, KA.DER karar alma mekanizmalarında ağırlıklı çalıştığı için dolayısıyla, çocuk istismarı, şu an aklıma gelen, derneğinde bir kanun değişikliği için bir önerge verilmesi ya da işte bir olayla ilgili inceleme yapılması ile ilgili bir dosya olduğunda bu dosyayı en rahatlıkla karar meclislerine ulaştırabilecek kesim aslında yine biziz. Çünkü siyasilerle çalışan, tabi ki bütün STK'lar çalışıyor ve çalışması çok kıymetli. Ama bizim ağırlığımız bu olduğu için, karar meclisleri mekanizmaları olduğu için, bizim çok daha rahat onlara ulaşip bu önerge verilmesi kanun değişikliği durumlarında daha hızlı

hareket edebilen bir sivil toplum kuruluşu olduğumuzu düşünüyorum. Dolayısıyla diğer STK'larla birlikte daha kapsayıcı daha sonuç odaklı gidebiliriz. Şimdiye kadar da gidebilen bir sivil toplum kuruluşuyuz.

-Peki şimdi, toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisi konusuna biraz gelirsek, kimliklerin farklılıkla olan ilişkisinde siyasal iktidar unsurunu nerede görüyorsunuz?

Ben toplumsal cinsiyet eşitliğinin farklı yansıtıldığını düşünüyorum. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği, bunu ben kendim düşüncem olarak söylüyorum şu anda, farklı kesimlerden toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi almış bir arkadaşınız olarak söylüyorum. Belirli bir kesim bunu farklı yere çekiyor, modern kesim, muhafazakâr, liberal kesim farklı bir tarafa çekiyor. Aslında çok da bizim Türk toplumuna eskiden de yaptığımız, bizim de çok toplum olarak, bize de yakışan bizimle örtüşen eskiden beri bizim bilmediğimiz ama bilmeden de uyguladığımız bir sistem aslında bu. Hani bıraksak da bir tarafa çekmeleri biraz tarihimize baksak, Türk tarihine baksak, biraz Türklerin Orta Asya'ya baksak burada bu topraklarda yaşayan küçük topluluklara baksak, aslında toplumsal cinsiyet eşitliğini orada, bu adı bilmeden de nasıl teşkilatlandıklarını orada kadın erkek nasıl konumlandığını görebiliriz diye düşünüyorum ben. Bu toplumsal cinsiyet eşitliğinin kullanıldığını düşünüyorum, siyasiler ve bazı toplumlar tarafından. Aslında sadece söylemek istediğimiz burada toplumun sadece kadınlar üzerine her şeyin yıkılmaması, hayatta her yerde eşit olduğumuz gibi toplum içerisinde de evin içinde de evin dışında da çocuğun da gencin de yaşlının da eşit olarak yaşam hakkı. Aslında konu çok basit ve net bir konu; ama bunun bir yerlere çekilmesi beni kişisel olarak da çok rahatsız ediyor.

-Sivil toplum örgütünüzde kendinizin karşısına koyduğumuz bir öteki var mı, bir öteki tanımından bahsedebilir miyiz?

Derneğimizin karşısında bir karşıt grup gibi mi?

- Evet.

Yok. Çünkü şöyle söyleyeyim, bizim İzmir şubenin Yönetim Kurulunu size tanıtayım ben. Saymanız, İyi Parti'de yönetici, sekreterimiz önceki dönem Cumhuriyet Halk Partisi İl Meclis Üyesi, hala aktif olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nde siyaset yapıyor. Yönetim kurulu üyemiz bir tanesi Cumhuriyet Halk Partisi parti eğitimini ve İzmir Kent Konseyi kadın meclisi başkanı, bir yönetim kurulu üyemiz ve çok eski bir KA.DER'li daha öncekinde de başkan yardımcımı, Adalet ve Kalkınma Partisi'nde aktif yönetici olarak siyaset yapıyor, denetleme kurulundaki bir kadın arkadaşımız Adalet ve Kalkınma

Partisi'nde siyaset yapıyordu önceki dönem milletvekili adayydı ve merkez yürütme kurulu üyesiydi, yönetim kurulu üyemiz ve sosyal medyamızı yürüten arkadaşımız İyi Parti'de yönetici ve eğitmen aynı zamanda, DEVA Partisi'nden bir yönetici arkadaşımız vardı, DEVA Partisi'nden ilçe başkanları var aramızda, İyi Parti'den ilçe başkanları var. Gelecek ile görüşüyoruz, bize destek veren bir arkadaşımız o da İzmir'de. Milliyetçi Hareket Partisi'nde yöneticilik yapmış arkadaşlarımız vardı aramızda. Hemen hemen her partiyi söyledim. İzmir şube olarak içimizde bir Demokrat Partisi'nden yok ama bizim ziyaretimize geldiler, onlarla tanıştık ve tanışmaktan çok mutlu olduk. HDP yeni adıyla Yeşil Sol yok, bütün sivil siyasi partiler var.

-Teşekkür ederim. Peki kendinize kamusal alada nasıl yer buluyorsunuz, kendinizi kamusal alanda nasıl ifade ediyorsunuz?

Zorluk çekmiyoruz. Şöyle söyleyeyim, zaten İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin protokol listesindeyim bütün davetlere katılıyoruz davet edildiğimizde ve katılmamız gereken yerlerde temsiliyet gösteriyoruz. Büyükşehir Belediyesi ile iş birliği içerisinde faaliyetler yapabiliyoruz ya da ilçelerle. Valilikte görüşmelerimiz oluyor, sadece İzmir valimizle geçen dönem hem covid ve hem de maalesef o süreçlerde şehitlerimizin olması sebebiyle birkaç randevumuzu ertelemek zorunda kaldık. Sonra da araya tarihler girdi, yoksa onlar da bizi kabul etmişlerdi.

-Sokaklarda yürüyüş, bildiri dağıtma, kamusal alanda aktif söylemlerinizi var mı?

Yok, biz daha çok sokakta değil de masa başında olup proje yapmayı, eğitim odaklı gitmeyi tercih eden bir sivil toplum kuruluşuyuz. Ama özellikle bazı günler vardır ki 25 Kasım gibi, siyasi partilerin temsilcileri, kadın kolları ve kadın politikaları başkanları yaptıkları sokaktaki basın bildirimlerinde ya da daha önceden mesela İzmir Kent Konseyi Kadın Meclisi yaptı sokakta bir basın bildirimi. Bunlarda bizden destek isteniyor. Bazen bizden konuşma yapmamız da isteniyor. Bunlara destek veriyoruz, aynı şekilde yerel yönetimler belediyelerin de bu böyle talepleri oldu. Mesela geçmiş dönem 25 Kasım'da Gaziemir Belediyesi Başkanı'nın yanında böyle bir konuşma yapmıştım. Cumhuriyet Halk Partisi İl Kadın Kolları Başkanlığı'nda bir yine sokak konuşması istediler, onu yaptım. Bu tarz çalışmalar oldu mu yapıyoruz; ama onun dışında sokak yürüyüşleri durumunda, bu tarz, biz böyle organizasyonlar yapmıyoruz. Biz işin daha çok masa başında, eğitim bölümünde varız.

-Bültenleriniz oluyor mu?

Tabi ki. Genel merkezimizde aylık, kendisi genel merkez bazında, yönetim ve şubeler, temsiliyetler bazında da onların faaliyetleriyle de ilgili her ay bülten çıkartıyoruz. Ayrıca, yaptığımız projelerle ilgili biz, genel merkezimiz ya da şubeler mutlaka onları kitapçık haline getiriyor. Bunları da internet sitemizden de görebilirsiniz.

-Peki 25 Kasım dediniz. İstanbul Sözleşmesi için bir yürüyüş yaptınız mı?

İstanbul sözleşmesi için, İzmir'de ben İzmir şube başkanı olarak, yerel basının büyük bir talebi oldu. Radyo televizyon yerelde, bütün kanalları olanlara beni davet ettiler, ben de hepsine katılmaya çalıştım ve İstanbul sözleşmesine verdiğimiz önemi ve “İstanbul Sözleşmesi yaşatır” başlığının altına imzamızı attığımızı orada deklare etmiştim. Ve tabi ki şimdi de 6284 olmazsa olmazımız.

-Teşekkür ederim. Peki, sivil toplum kuruluş görevlerinden birinin de toplumda farkındalık yaratmak olduğunu kabul edersek, derneğiniz tarafından topluma yönelik nasıl bir dil kullanılıyor? Etkinlikte özellikle dikkat ettiğiniz unsurlar var mı?

Şimdi bizim için zaten burada en önemli şey, biz şuna vurgu yapmaya çalışıyoruz, “karar mekanizmalarında kadınlar da var.” Yani bir üniversitenin ki sizin üniversitenizin rektörü de sanıyorum bir hanımefendi, üniversitenin başında da kadınlar olabilir, olmalı. Bir siyasi partinin il başkanı, ilçe başkanı da kadın olmalı. Erkekler nasıl oluyorsa, kadınlar da olmalı. Bunlar zaten toplum tarafından çok iyi karşılanıyor, yani çok nasıl diyeyim, bunları anlattığımızda zaten herkes bize çok destekleyici bir tavır sergiliyor. Dolayısıyla biz yaptığımız paneller, konuşmalar bunları anlattığımızda çok güzel tepkiler alıyoruz. Destek ve tebrik tepkileri alıyoruz.

-Derneğinizde siyasal hareketlenme oluşturuluyor mu? Yani, siyasal iktidar tarafından bir karar çıktı diyelim, buna yönelik bir tepkiniz var dernek içinde. Bu tepkinizi nasıl gösteriyorsunuz?

Mesela İstanbul Sözleşmesi döneminde biz de sürekli içimizdeki hukukçu arkadaşlarımızla bu konuyu değerlendirdik, neler yapabiliriz diye. Sonra, Türkiye Barolar Birliği'nin toplantılarına katıldık. Aynı zamanda Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonları'nın yaptığı toplantılara katıldık. Bununla ilgili bizler neler yapabiliriz diye. Tabi ki bunlarla ilgili çalışmalarınız oluyor. Aynı şekilde mesela maalesef 6 Şubat'ta yaşadığımız deprem felaketi için de biz de bu konuda farklı bir sivil toplum kuruluşu olmamıza rağmen; ne yapabiliriz, hani tüzüğümüzde bu tarz bir durum olmasa da tamamen insani duygularla ne yapabiliriz diye WhatsApp grupları oluşturduk. Aramızda bolca

hukukçu arkadaşımız var, aramızda psikolog ve psikiyatr arkadaşlarımız var. Bunlardan sosyo-psikolog grupları kurduk. İsteyen, talep edenlere uzaktan psikolojik destekler ve hukuki destekler verebilmek amaçlı çalışmalar yapmaya çalıştık.

-Siyasal hareketlenme konusunda örneğin, iktidara karşı bir sosyal medya hesabınızda bir bildiri yayınladınız mı bu tepkiye yönelik?

Biz İstanbul sözleşmesi söz konusu olduğunda, yani kadın hakları, kadın bakış açısı söz konusu olduğunda, tabi ki de buna böyle bir durum içerisinde olabiliyoruz. Ama söylediğim gibi, biz tüm siyasi partilere eşit mesafede olduğumuz için, yani aramızda şu anda hükümet kanadında siyaset yapan kadın arkadaşlarımız da var. Yani dolayısıyla biz muhalif bir sivil toplum kuruluşu değiliz, kapsayıcı bir sivil toplum kuruluşuyuz. Şöyle söyleyeyim, Kadın Adayları Destekleme Derneği, muhalif bir sivil toplum kuruluşu değil ve hiçbir siyasi partinin de arka bahçesi değil. Burada, tüm siyasi partilerde siyaset yapmak isteyen, yapmış olan, yapacak olan kadın arkadaşlarımızla birlikte çalışıyoruz.

-Teşekkür ederim. Kimlik konusuna geri dönmek istiyorum. Kişinin birçok kimliğe sahip olması sonucu, bu kimlikler altında ezildiğine yönelik bir görüş bulunurken; diğer taraftan da bireyin birçok kimliğe sahip olması bu kimlikler arasında bir denge unsuru yarattığına yönelik bir düşünce de söz konusu. Kadınların ailede toplumda, iş yerinde, okulda çok fazla kimliğe sahip olması ve böylelikle farklı rollerinin olması sizce, nasıl bir etki yaratıyor?

İşte tam da bu noktada toplumsal cinsiyet eşitliğini önemsiyoruz. Tam da işte burada yani. Kadına sadece anne dersiniz, sadece evde eş dersiniz, sadece bunu ağırlıklı olarak yüklerseniz; kadın da o anneliğinin ya da o eşliğinin altında toplum olarak ister istemez eziliyor. Ona öyle bir yük veriliyor ki toplum olarak. Oysaki kadın hem anne olabilir hem eş olabilir hem müdür olabilir hem de müdürlüğünü de yaptıktan sonra siyaset de yapabilir. Yani sonra isterse ikinci ya da üçüncü üniversitesini okuyabilir aynı zamanda. Bunu erkekler yapabiliyor. Çünkü erkeklere, onlara da toplum tarafından bazı baskılar uygulanıyor, hiç uygulanmıyor demeyelim, eşit duralım. Ama kadınlara tabi ki de hepimiz biliyoruz çok daha farklı ve büyük baskılar uygulanıyor. İşte tam da bu noktada, o maalesef bir taraflara getirilen cinsiyet eşitliği, bu noktada çok önemli.

-Teşekkür ederim. Grup üyelerinize özel etkinlikleriniz ve eğitimleriniz var mı?

Tabi bizim siyaset akademilerimiz var, her yıl özellikle seçim öncesi yerel ve genel seçimlerde, siyaset akademileri yapıyoruz. Yerelde ve ulusalda üniversitelerle iş birliği ile

siyaset okulu burada üyelerimize, siyasete girmek isteyen, aday olmak isteyen arkadaşlarımıza eğitimler veriliyor. Akademisyenlerimiz, hocalarımız tarafından ve bizim daha önceki yaptığımız eğitimlere paralel doğrultuda dersler belirleniyor. Bu derslerde yakın tarihten ya da tarihten iletişime, sosyal medya kullanımına, yerel yönetimlere, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyon çalışmalarına, toplumsal cinsiyet eşitliği, insan hakları, kadın hakları gibi konularda eğitimler veriliyor. Aynı zamanda muhtarları çok önemsiyoruz biz. Muhtarlık eğitimleri veriyoruz. Bunlarla ilgili geçmiş dönemde pandemi öncesinde, Ka.Der genel merkezimizin yaptığı bir muhtarlık kampımız olmuştu Antalya'da. İzmir şube olarak biz İzmir'de iki günlük bir muhtar çalıştayı yapmıştık. Muhtarlarımıza nasıl sahaya inecekler, kendileri nasıl ifade edecekler, sosyal medyayı nasıl kullanacaklar, nasıl broşür hazırlayacaklar, nasıl CV hazırlayacaklar, nasıl azalarını seçecekler gibi, bütçelerini nasıl ayarlayacaklar, sahada iletişim nasıl olacak, saha çalışması, saha bütçeleme, bunlarla ilgili eğitimlerimizi de veriyoruz.

-Peki Banu Hanım, son sorum. Sivil toplum örgütünüzde motivasyon unsurunuz nedir? Motivasyon unsuruna hakların kazanılması, toplumda farkındalık oluşturabilmeyi, iktidar veya toplum tarafından kabul edilmeyi örnek verebiliriz ama; sivil toplum kuruluşu olarak sizin motivasyon unsurunuz nedir?

Bizim motivasyon unsurumuz, kadınların özellikle karar mekanizmalarında ve tabi ki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ve yerel yönetimlerde, siyasi partilerde, öncelikle ilçe başkanlıklarını daha çok kadın görmemiz. Sonrasında il başkanını daha çok kadın görmemiz. Sonrasında belediye başkanlıklarında, belediye başkan yardımcılıklarında daha çok kadın görmemiz, muhtarlıkta kadın sayısının çoğalması. Muhtar olmak isteyen kadınların sayılarının çoğalması. Son dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne giren kadınların sayısının oranının çoğalması. Bizim Ka.Der olarak genel merkezimizin projesi ve hep birlikte tüm şubelerle çalıştığımız “Yirmi İl” projemizde şimdiye kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi tarihinde hiç kadın milletvekili çıkarmamış “Yirmi İl” projesi ile ilgili çalıştık ve o yirmi il, on yedi ile düştü. Yani şu anda biz üç il ile son şu iki yıldaki çalışmamızla aşağı yukarı herhalde, üç ilde de kadın vekil çıkarma ile ilgili çalışmalar yaptık. Bunlar bizim en büyük motivasyonlarımız oluyor. Yeter mi, yetmez; ama onun için çalışıyoruz.

-Banu Hanım çok teşekkür ederim.

Biz teşekkür ederiz.

4. KADININ İNSAN HAKLARI- YENİ ÇÖZÜMLER DERNEĞİ

-Merhaba Hilal Hanım, öncelikle görüşmeye katıldığınız için çok teşekkür ederim.

Rica ederim, kolaylıklar dilerim.

-Sizi biraz tanıyarak başlayabilir miyiz? Adınız, soyadınız, yaşıınız, öğrenim durumunuz nedir?

Adım, Hilal Gencay. Kırk sekiz yaşıındayım. Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği'nde genel koordinatör olarak çalışmaktayım. Eğitim durumum; eğitim bilimi, sosyal psikoloji ve istatistik bölümleri lisans mezunuyum, üç farklı dal. On beş yılı aşkın bir süredir de Türkiye'deki sivil toplum içerisindeyim. Ağırlıklı olarak toplumsal cinsiyet, kadın hakları, yetişkin eğitimi, eşitlik çalışmaları diyebilirim çalıştığım alanlar olarak.

-Peki sivil toplum kuruluşunuzdan, örgüt yapınızdan kısaca bahsedebilir misiniz?

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği feminist bir örgüt. 1993 yılında kurulmuş. Aslında küçük bir ekibi var. Hiçbir zaman da çok büyük bir ekibi olmamış. Şimdi on iki kişilik bir ekibimiz var. Artı iki kişi de bir saha ekibimiz var Diyarbakır'da. Aslında hiç olmayan bir şey şimdiye kadar. 6 Şubat depremlerinden sonra bir psiko-sosyal destek ekibi oluşturmaya karar verdik. Bu Mayıs ayından beri 2023'ün, Diyarbakır merkezli olmak üzere Diyarbakır, Adıyaman, Malatya'da çalışmak üzere bir sosyal hizmet uzmanı ve bir psikologdan oluşan PSD ekibimiz de bize katıldı. Dolayısıyla şu anda on dört kişilik bir ekibimiz. Yapımız, feminist bir örgüt olduğumuz için daha yatay örgütlenme diyoruz kendi örgütlenmemize. Yani genel koordinatör, koordinatör sorumlular gibi pozisyonlar olsa da ekip içerisinde organizasyon şemamızda, aslında hani kararların ortak alındığı, stratejik kararların çok daha büyük bir ekiple alındığı daha kolektif bir yapımız da var. Ofis ekibi dışında bir ekibimiz de var, stratejik karar almak için kullandığımız. Böyle farklı feminist yapılarla karar alan ama mutlaka ortak ve kolektif karar alan bir örgütüz.

-Karar alma süreçlerinizi detaylandırabilir miyiz?

Tabi. Üç farklı düzeyde karar alıyoruz. Ofis ekibinin çalıştığı üç program alanı var. Bunlardan bir tanesi savunuculuk, bir tanesi kadın güçlenme ve kapasite gelişimi, bir diğeri ise feminist bilgi üretimi ve yaygınlaştırması. Bu üç tane tematik alanın, programlar diyoruz biz bunlara, kendi yıllık faaliyet planları var. Derneğin yıllık faaliyet planı var. Dolayısıyla bu faaliyet planı içerisinde her program alanının baştan belli olan faaliyet planı

ve bütçesi var. Dolayısıyla her yıl baştan belirlenen bu faaliyet planı çerçevesinde, program ekipleri program düzeyinde kendileri karar alıp ilerleyebiliyorlar. Bunlar operasyonel kararlar olabiliyor. Yani bir etkinliğin yapılmasına karar verilmiştir ama o etkinliğin kimlerle, nasıl, nerede olacağına gibi daha operasyonel kısımlarla onlar ilgilenebiliyorlar. Onun bir üstünde ise ofis ekibi karar alma düzeyimiz var. Şöyle diyelim, yine daha program düzeyinde kararlar olabilir bunlar ama stratejik, bir miktar da bütün ekibin fikrinin alınması gerektiği kararlar olabilir. Bizim KİEP isimli programımız var, Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı. Bu programın iki yılda bir eğitici eğitimini düzenliyoruz ve bu eğitici eğitimi, bizim için maliyeti yüksek, emek yoğun bir iş ve bu eğitici eğitimini yaparken de hangi hedef gruplarla bu eğitici eğitimini yapacağız, yani kimleri aday olarak çağıracağız sorusu bizim için önemli bir soru. Mesela bu sorunun cevabını bulmak istediğimizde, yani yeni bir eğitici eğitimine hazırlandığımızda öncelikli olarak ofis ekibinde bunu gündemleştirip kime yönelmeliyiz, kimlere öncelik vermeliyiz meselesini ortak konuşuyoruz. Bir programın işi olmasına rağmen; hepimizi ilgilendiren, hepimizin katkı vermesi gereken büyük bir iş olduğu için de ofis ekibi düzeyinde buna da karar olarak katılıyoruz. Bir başka düzeyimiz, bir üst düzeyimiz daha var dedim; o da stratejik kararlar. Orada da “geniş ekip” adını verdiğimiz bir yapımız var. Bu geniş ekip şöyle bir ekip, ofis ekibi var içerisinde. Ofis ekibindeki 10 kişi burada var artı sürekli danışmanlarımız var. Sürekli danışmanlar derken de program alanlarının her birinin ve bazen idari işler ve genel koordinasyonun da sürekli olarak çalıştığı danışmanları oluyor. Bu danışmanlar da bu geniş ekip içerisinde. Sayıları onların zaten şu anda beş. Yani beş sürekli danışmanımız var çalıştığımız. On kişi ofis ekibi, beş kişi danışmanlıklar artı dört kişide yönetim kurulu üyeleri. Aslında beş kişilik bir yönetim kurulumuz var bizim; ama yönetim kurulunun bir üyesi her dönem ofis ekibinden birisi olarak seçilir. Dolayısıyla hani ofis ekibi temsil edilir yönetim kurulunda böylelikle. Dolayısıyla dört dışarıdan yönetim kurulu üyesi gelir, beş danışmanımız ve on tane de ofis ekibi üyemiz. Bizim on dokuz kişilik şu anda bir geniş ekibimiz var. İki tane de fahri üyemiz var geniş ekipte. Fahri üyeler de yönetim kurulu üyesi olmak istemeyen, öyle formüle ettik biz, ama derneğin çok eskisini bilen, derneğin kurucuları olan; hatta aralarında arkadaşlarımız var. Onların hani yönetim kurulu üyesi olacak kadar zamanları ve öyle bir sorumluluğun altına girecek durumları yok şu an; ama fahri üyeler üye olarak onları da koruyoruz ki fahri yönetim kurulu üyesi olarak herhangi bir destek, onlardan almamız gereken kritik bir bilgi olduğunda onları da bu grupta hazır tutalım diye. Dolayısıyla iki fahri üye, dört asil

yönetim kurulu üyesi, beş danışman ve on tane de ofis ekibi üyesinden oluşan bir geniş ekip, yirmi bir kişilik bir geniş ekip. Bu geniş ekip, ayda bir toplanıyor, herkesin eşit söz hakkı var bu ekipte ve ortak karar esas. Yani çoğunluk kararı almıyoruz, orada görüş birliğine varmamız gerekiyor, uzlaşmamız gerekiyor tam anlamıyla. Buradaki kararlar da stratejik kararlar. Onlar da neler diye soracak olursanız; finansal stratejik kararlar, yasal-politik, yasal bir sonucu doğabilecek ya da politik olarak ne düşünülmesi gereken kararlar. Bunun dışında da galiba hepsinin söyledim, yani güvenliğe dair belki bir şey olabilir ve yapıya dair. Bizim bütün bu geniş ekibi ilgilendirecek tüm bir insan kaynakları yapısına dair kararlarda, bütün bunların hepsini geniş ekipte düşünüyoruz. Tabi geniş ekipte yani bu stratejik karar, bu değil ayrımı yapmak çok kolay bir şey değil. Sürekli önümüze şey çıkıyor; bu kararı ofis ekibinde mi almalıyız geniş ekipte mi almalıyız ikilemi bizi her zaman meşgul ediyor. Ama şöyle bir yol izliyoruz; ofis ekibinde uzlaşamıyorsak, ofis ekibinde ortak yönelim, eğilim yoksa, o meseleyi geniş ekibe götürmeyi uygun buluyoruz. Geniş ekipte tekrar tartışıyoruz. Orada aldığımız karar, bizim için artık nihai karar ve oradan sonra ilerliyoruz. İki yılda bir yönetim kurulu üyeleri değişiyor, daha doğrusu iki yılda bir genel kurul yapıyoruz ve geniş ekip yapımızın kuralları gereği, bir yönetim kurulu üyesi dört yıl kalabiliyor geniş ekipte. Dolayısıyla bu geniş ekipte bir taraftan sürekli değişen bir grubun da bulunduğu bir ekip. Böyle bir dinamizm de var, oryantasyon kısmı zorlarsa da.

-Çok teşekkür ederim. Şu anda STK üye sayınız tahmini olarak kaçtır?

Kırk dokuz dernek üyemiz var.

-Peki Hilal Hanım, biraz kimlik konusuna gelmek istiyorum. Kimlik tanımının “sen kimsin” sorusuna verilen yanıtlar bütünü olduğundan hareket edersek, siz sivil toplum kuruluşunuzun kimliğinizi nasıl tanımlarsınız?

Feminist bir örgüt. Temel yaptığı iş, savunuculuk. Biz 1993’ten bu yana yapılan yasal reformlar, Türkiye’deki kadın haklarında alanında yapılan tüm yasal reformlar, tüm bunlarda biz etkili olmuşuz. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı isimli program, sahada 1995’ten bu yana çok yaygın uygulanan bir program. Aslında biz onu da savunuculuk aracı olarak görüyoruz. Çünkü yereldeki savunuculuğu ve örgütlenmeyi destekleyen bir program. Dolayısıyla, Kadının İnsan Hakları, savunuculuk yapan bir dernek diyebiliriz. Uluslararası savunuculuk konusunda da Türkiye’de çok önde olan, bilinen bir dernek. Özellikle uluslararası feminist hareketlerle iş birliği içinde olan orayı

takip eden ve buraya bilgiyi taşıyan, köprü olan. Aslında biz kendimizi şöyle tanımlıyoruz çokça: Yerel, ulusal ve uluslararası hatta bölgesel düzeyde feminist hareketler arasında bilgi akışını, deneyim akışını sağlayan bir köprü olmaya çalışıyoruz. Yerelden ulusala ve uluslararasına, uluslararasından ulusala ve yerele feminist hareketler arası bir bağ kurulması için çalışıyoruz. Bunu yaparken birçok savunuculuk yöntemini beraber kullanıyoruz. Araştırmalar, eylemler, sosyal medya eylemi, kampanya, programlar, eğitim programları birçok farklı sistemle feminist hareketler arasında bilgi akışını sağlamak; ulusal düzeyde de toplumsal cinsiyet eşitliğini gelişmesi için katkıda bulunmak, kadın haklarının her alanda iyileşmesi için emek vermek. Ama özellikle ulusal düzeydeki reformların, uygulamaların değişmesi için çalışıyoruz.

-Az önce “köprü” görevi görüyoruz dediniz. Peki, sizce kadın sivil toplum örgütleri arasındaki bu örgütsel veya kimliksel farklılıklar sizce bir çatışma yaratıyor mu? Ortak etkinlikler yapabiliyor musunuz?

Aslında şimdiye kadar hep böyle devam etmiş. Hep platformlar, inisiyatifler kurmuşuz, biz kurucusu olmuşuz. Türk Medeni Kanun Reformu Platformu, TCK Platformu, Kadın-Erkek Eşitlik Platformu, İstanbul Sözleşmesi Türkiye İzleme Platformu gibi. O dönemin kadın hakları meselesinde gündemde olan ne ise, ona dair bir platform kurulmuş hareket içerisinde. O platformun kurulmasında da sonrasında sekreteryasının işletilmesinde de dernek hep lokomotif, temel bir rol üstlenmiş. Dolayısıyla biz kadın örgütleri ile hep beraber çalışmak durumundayız. Çünkü hareket, aslında örgütlerden oluşuyor. Tamamen örgütlerden oluşuyor diyemeyiz tabi ki bağımsız bireyler feminist hareket içerisinde oldukça varlar ama feminist örgütler yine de hareketin temel taşları. Dolayısıyla biz de bu platformların içinde yine feminist örgütlerle beraber hareket etmişiz çok uzun bir zaman. Şimdi şimdi bir miktar değişiyor. Platformlar olarak hareket etmek hâlâ yöntem olarak kullanılıyor ama eskiden çok konu odaklı platformlar kurulurken; şimdi her şeye cevap veren daha geniş yapıda platformlar kurulmaya başlandı. Daha geniş yapıdaki platformların içinde bu tür işler yapılmaya başlandı. Dolayısıyla şimdi bir fark var. Eskiye oranla böyle, daha az tematik platformlu olduğu, daha genel platformlar üzerinden de iş yapıldığı bir durumdan bahsetmek mümkün. Biz her iki taraflı da varız. Hem tematik olarak kurulan platformlarda yer almak zaman zaman kurmak, içinde olmak hem de daha genel platformlar içinde bu işlere katkı vermek. Politik olarak bazen bizim ilkelerimize, prensiplerimize, çalışma yöntemlerimize uyuşmadığını düşündüğümüz

platformlar da olabiliyor. Onlarla da o zaman ortak çalışma yapmayı sürdürmüyoruz, öyle bir karar da alıp ayrılabiliriz.

-Biraz detaylandırabilir miyiz?

İsim vermeden konuşayım. Bu yine daha büyük, daha genel platformların bir tanesinde en başından beri var olmamıza rağmen; bir noktada izlenilen yöntemler ya da oradaki bir yapı kurma konusundaki geç kalınmışlık ya da bir kriz çıktığında muhatabın olmaması, yapının bunu çözecek mekanizmaları henüz olgunlaştıramamış olması, bu mekanizmaları kurmak için de yeteri kadar çaba ve isteğin de olmaması ve feminist yöntemlerin de bizim anladığımız şekliyle bazen uygulanmıyor olması sebebiyle ayrılma kararı aldığımız platformlar oldu.

-Teşekkür ederim. Peki, sivil toplum kuruluşunuzda grup içinde bir “kardeşlik” dayanışmasından söz etmek mümkün mü? Bunu güçlendirmek adına gerçekleştirdiğiniz uygulamalar var mı?

Kız kardeşlik çok kullandığımız bir kavram değil. Daha profesyonel bakıyoruz aslında meseleye. Bazen bu kadar profesyonel bakmamızı da eleştiriyoruz kendi açımızdan. Ama böyle bir kardeşlik bağı yok. Bu kardeşlik bağını kurmayı da politik olarak doğru bulmayız zaten. Ama onun dışında dostluk, arkadaşlık bağı bile kurulmalı mı, herkes aynı cevabı vermeyebilir bu soru için. Yani evet, herkes burada dost, arkadaş olmalı demeyebilir. Burası bir iş yeri, buradan para kazanıyoruz, tamam benim kendi kişisel politikalarım da uyan da bir yer burası ama eninde sonunda burası iş yaptığım bir yer diyenlerimiz de var. Dolayısıyla böyle bir dostluk, kardeşlik bağının kurulmasını amaçlamıyoruz. Bu olursa ne âlâ ama bu bizim için bir amaç değil. Daha insani şartları sağlamak, daha çok dayanışma içerisinde olmak, ekip içinde birbirimizi daha çok gözetmek, dayanışmak, güvenli alanlar oluşturmak hepimiz için, bunun için çaba sarf etmek gerektiğini düşünüyoruz. Ama bunu kardeşlik, dostluk gibi kavramlarla bağdaştırmıyoruz.

-Örgüt içinde kız kardeşlik dayanışması yok diyebiliriz ama feminist hareket içerisindeki “kız kardeşlik” meselesini savunuyor musunuz?

Politik olarak oradan bakmıyoruz meseleye. Yani kız kardeşlik meselesinin şöyle bir yanı var, içimizde çok farklı feministler var. Lezbiyen feministler de var, heteroseksüel feministler de var ya da trans-feministler de var. Dolayısıyla “kız kardeş” olmak, doğuştan gelen bir şeye atıf yapmak hem orası itibariyle hem de biz aynı zamanda cinsel yönelim

olarak da kadınlardan hoşlanan kadınların var olması sebebiyle de politik olarak bu kavramın kullanımını yanlış buluyoruz. Böyle bir kız kardeşlik mitimiz yok. Politik olarak da kardeşlik üzerinden örgütlenmek, bize çok doğru gelmiyor. Dayanışmak, eşit hakları ortaya çıkarmak evet; ama bunu birbirimizin kız kardeşi olduğu için değil aslında, daha insan hakları perspektifinden yapıyor olmak belki. Çünkü öbür türlü içinde çok daha başka çağrışımları ve özcülüğü beraberinde getiriyor diye düşünüyorum ben kişisel olarak. Ancak kadınlar, kadınların halinden anlar, kız kardeşler birbirinin halinden anlar, böyle bir dünya da yok.

-Peki, diğer kadın sivil toplum kuruluşları ile farklı fakat benzer amaçlar taşıdığınızı düşünüyor musunuz? Veya temelde birleştirici bir amaç oluşturduğunuzu düşünüyor musunuz?

Evet, ortak hareket ettiğimiz zamanlarda veya ortak platformlar, ortak kampanyalar yaptığımızda tabi ki birleştirici bir güç oluşturuyoruz. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı da başı başına aslında böyle bir şey. Yani Türkiye'nin altmış bir ilinde eğitimcimiz var. Dolayısıyla KİEP ağı dediğimiz bir ağımız var ki çok güçlü bir ağ. Yani bundan bahsetmek bizim için mümkün. Örgütün kurduğu ya da bir araya geldiği platformlarda birleştirici bir güç olduğunu söyleyebiliriz.

-Teşekkür ederim. Hilal Hanım, biraz da toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisine gelirsek, siz toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Kimliklerin, farklılıkla olan ilişkisinde siyasal iktidar unsurunu nerede görüyorsunuz?

Hep hâkim olan ya da daha az hâkim olan ya da hükmedilmeye çalışılan kimlikler var ancak; kimlik üzerinden tartışmak bir noktada bizi de aslında çıkmaza götürüyor. Yani kimlikleri çarpıştırmak, bir taraftan kesişimsel olmaktan bahsediyoruz ama diğer taraftan sadece kimlik üzerinden yaparsak bu tartışmayı, çok eksik yanı kalıyor. Biz kesişimsel çalışmanın gücüne inanan bir derneğiz. Dolayısıyla o kimliklerin kesişim alanı da bizim için çok kıymetli. O yüzden, tüm kimliklerin ayrı ayrı görünür olması ama bir taraftan da kesişimsel olarak da tüm bunların ortaklaştığı bir yerinin de olması, böyle görünebilmesi bizim için kıymetli. Böyle bakıldığı zaman da iktidarla olan ilişkisi kısmında da aslında nerede o hâkim kimlik varsa ya da hangi kesişim alanı daha büyükse, biz hepsine o taraftan da bakmaya çalışıyoruz.

-Peki bu kimliklerin ilişkisinde siyasal iktidar unsurunu nerede görüyorsunuz?

İşte o sürekli değişen bir şey. Çünkü iktidara göre de değişen/dönüşen bir şey. Yani şu anda mesela LGBTİ+ ile dayanışmak, feministler için çok kritik. Çünkü şu an en çok risk altında olan mesela LGBTİ+ örgütleri. Ama bir taraftan da baktığınızda işte iki yıl önce de nafakayı taşıyorduk. Nafaka meselesindeki haklarını savunduğumuz kimlikteki insanlar, kadınlar aslında baktığımızda da hani daha çok daha farklı profildeki kadınlar. Siyasal iktidarın toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki görüşü artık hani çok aşikâr. İstanbul Sözleşmesi'nden çıkmasıyla da kadın-erkek eşit değildir denmesiyle de “kürtaj, cinayettir” şeklinde bakılmasıyla da... Bir sürü yerde görüyoruz. Ya da işte kadınların kaç çocuk yapması gerektiğinin söylendiği bir yerde, nasıl kalkması nasıl oturması nasıl gülmesi gerektiği... Tüm bunlar olurken, ya da karma eğitimin bile bir noktada tartışmaya başlandığı bir şey haline gelmesi vs. bunların olduğu bir yerde, LGBTİ düşmanlığıyla aslında kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri arasındaki bağı görmek çok mümkün. Belki bazılarımız için o bağ çok net olmayabilir; ama orada çok net bir bağ var aslında. İktidar, hepsine toptan karşı ve bu toptan karşı olmasının da bir sebebi var: toplumsal cinsiyet eşitliğini de aslında bu şekilde kabul eden bir iktidar yok karşımızda. Yani toplumsal cinsiyet hakları karşıtı neredeyse bir hareketten bahsediyoruz. Bu hareketi iktidar da destekliyor yapıp ettikleriyle ya da kurumlarıyla. Dolayısıyla bütün bu kimliklerin hepsinin toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtlığıyla yüz yüze geldiği bir alan var. Kimisi için bu alan nafaka, kimisi için onur yürüyüşü, kimisi için kürtaj, kimisi için işte başörtüsü meselesi ya da Müslüman feminist olma meselesi ya da işte 8 Mart yürüyüşü kimisi için. Tüm bunlara kesişimsel bakmak lazım; ama toplumsal cinsiyet karşıtlığı hareketlerin tüm bunlarla zaten, karşı olma konusunda ortaklaştığı bir yer var, biz de o ortaklaştığı yerden tüm bu kesişim alanlarından iktidarla ilişkimize öyle bakıyoruz. Çok farklı yerlerde, çok farklı alanlarda bu toplumsal cinsiyet eşitsizliğini deşifre etmeye çalışıyoruz, bu bakışı, politikaları. Bu da çok farklı kimliklerle beraber çalışıyor olmayı gerektiriyor tabi.

-Teşekkür ederim. Peki kendinize kamusal alanda nasıl yer buluyorsunuz, bulabiliyor musunuz? Kendini kamusal alanda nasıl ifade ediyorsunuz?

Bunu kendi içimizde de tartışıyoruz. Daha ana akımlaşmaya ihtiyacımız olduğunu düşünüyoruz. Dilimizin de ifadelerimizin de metinlerimizin, içeriklerimizin de... Daha fazla kişiye ulaşması için daha ana akımlaşması gerektiğini düşünüyoruz. Hâlâ çok teknik, çok ayrıntılı, çok dilinin yüksek, İstanbul merkezli kaldığını ve bazı metinlerimizin, içeriklerimizin zor olduğunu düşünüyoruz. Ama bir taraftan da kamusal alanda “dilimiz

daha ana akım olsun” derken de aslında meselelerin içine girdiğimizde de orada çok daha fazla derinleşmeye de ihtiyacımız var. Çok daha derin çalışmalar yapılması gerektiğini de düşünüyoruz. O yüzden dili kullanma konusunda kamusalda, biraz daha ana akımlaşmış bir dile doğru yönelmek ama yüz yüze çalışmalarda daha bu dili daha da genişletmek belki de literatüre, feminist hareketin bazı kavramlar konusunda ortaklaşmasını sağlamak, bazı tartışmaların yapılmasını sağlamak, böyle bir arzumuz da var.

-Peki, basın açıklaması, sokak yürüyüşleri veya bildiri dağıtmanız şeklinde kamusal alan araçlarını kullanıyor musunuz?

Biz çok eylemci bir grup değiliz. Yani içimizde sokak eylemi örgütleyen, gruplar içerisinde olan arkadaşlarımız var ama biz dernek olarak, böyle bir dernek değiliz. Daha çok bildiri yazmak, rapor, bilgi notu hazırlamak gibi, o feminist bilgi üretimi aktivizmi kapsamında daha fazla varız. Sosyal medya alanını, dijital ortamı eylem konusunda daha çok kullandığımız söylenebilir örgüt olarak. Özellikle bu çok yeni olan video aktivizmi, görseller, içerikler, özellikle İstanbul Sözleşmesi, o süreçten bu yana daha fazla yöneldiğimiz söylenebilir, o feminist hafızanın aktarılması için.

-Teşekkür ederim. Peki Hilal Hanım, sivil toplum kuruluş görevlerinden birinin de “toplumda farkındalık yaratmak” olduğunu kabul edersek, sivil toplum kuruluşunuz tarafından topluma yönelik nasıl bir dil kullanılıyor? Etkinliklerinizde nelere dikkat ediyorsunuz?

Mesela Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı tam da böyle bir şey. Bu arada, programın önceki adı Kadınlar İçin Yasal Okur-Yazarlık Programı. Niçin bu denmiş, aslında yasaları kadınların anlayabileceği günlük dile çevirerek, herkesin anlayabileceği bir dile çevirerek anlatılan bir program. Kanunlardan ya da uluslararası bazı sözleşmelerden bahsediyoruz mesela, bu metinleri tüm kadınların, farklı birçok eğitim seviyesinden, arka plandan gelmiş birçok kadının anlayabileceği şekilde biz onları aktarmak, tartışmak istiyoruz. Dolayısıyla orada kullandığımız dil, herkesi kapsamalı, en azından amaçlanan şey bu. Hatta dil olarak da. Bazı yayınlarımız Kürtçe, Arapça olarak da var. O dil çeşitliliğini de sağlayacak. Herkesin o bilgileri anlayabileceği seviyeye getirmek istiyoruz. Biraz o bilgileri haplaştırmak. Haplaştırmak derken, basitleştirmek değil ama, herkesin anlayabileceği hale getirmek. Amacımız bu, içeriklerde. Tabi araştırma raporları hariç.

-Peki, kimlik konusunda literatürde iki görüş var Hilal Hanım. Birincisi, kişinin birçok kimliğe sahip olması sonucu bu kimlikler altında ezildiğine dair iken; diğer taraftan

da bireyin birçok kimliğe sahip olmasının kimlikler arasında bir denge unsuru yarattığına yönelik bir görüş de bulunmakta. Bu durumda kadınların ailede, toplumda, iş yerinde, okulda çok fazla kimliğe sahip olması ve böylelikle farklı rollerinin olması sizce nasıl bir etki yaratıyor?

Güzel bir soruymuş. Çok kimlikli olma hali, yani tabi ki hepimiz çok kimlikliyiz. Mesela ben kadını, aynı zamanda anneyim, Egeliyim, üniversite mezunuyum, feministim, bir sürü kimlik sıralayabilirim. Çok kimlikli olma halinin birbirini desteklemesi, denge kurması ya da tam tersi daha zorlaştırması kişiler için mücadeleyi, bence orada o kimliklerin nasıl bir araya geldiği esas mesele. Yani ben hem Aleviysem hem Kürtsem hem LGBTİ+ isem hem depremzedeysem şu anda, bu hangi kimliklerin bir araya geldiği meselesi. Bence asıl kritik olan konu orası. Ben beyaz, erkek, LGBTİ+ isem başka, gay, beyaz, Batı'da bir yerde yaşayan, sosyo-ekonomik olarak iyi durumda biriysem başka ama işte şu anda depremzedeysem, erkeksem, sosyo-ekonomik olarak birçok kaynağa erişemiyorsam başka, yani her zaman duruma göre değişiyor. Genel olarak daha dezavantajlı kimliklerin, o alt kimliklerin bir araya gelmesi durumu da zaten herkesin işini zorlaştıracak bir şey. Ben, denge kuruluyor derken, şu dengenin nerede kurulduğunu tam anlayamadım. Mesela hem Kürt, Alevi hem LGBTİ+ olan birisi Türkiye'de yaşayan birisi şu an onu nasıl dengeleyebilir? Orasını anlayamadım. O yaklaşım, burada nasıl bize yardımcı olabilir?

-Şöyle, dediğiniz gibi alt kimlikler olarak düşünersek pek bir denge unsuru sağlanamayabilir. Ama literatürde baktığımızda, bireylerin tek bir kimliğe sahip olması sonucu, o tek bir kimliğe bağlı olma sonucunu oluşturduğuna dair bir görüş var. Yani o kimlik, bireyin baskın bir kimliği oluyor. Ama diğer kimlikler de olduğunda, duygularımızı ve düşüncelerimizi de bu kimlikler arasında dağıttığımız için, daha dengeli bir şekilde hayatımıza devam edebileceğiz. Bu şekilde iki farklı görüş bulunuyor. Tabi bunların Batı kaynaklı olması da önemli etken olabilir.

Evet. Biraz önce şeyi de düşündüm. Bu alt kimlikler meselesinde yani destekleyici olmak, birisinin öne geçmesi vs. Biz eğer aidiyetlerimizle birey olmaya çalışıyorsak, örneğin Fenerbahçe kaybettiğinde, bir Fenerbahçe taraftarı olarak ben ölüyorsam, depresyona giriyorsam, bu kimlik çok üstte bir yerdeyse benim için, tabi ki o sıkıntı. Ama biz zaten öyle yaşamıyoruz. Yani her birinde mücadele alanı olarak yaşandığı zaman, zaten bunların birbirini bastırması değil; hangi mücadele alanına daha fazla emek verildiği daha fazla yorulduğu, ayrımcılığa maruz kaldığı üzerinden bir şey oluyor. Yani alt kimliklerin

domine etmesinden değil; hangi kimliğimiz yüzünden daha fazla ayrımcılığa maruz kalıyoruz, bizi meşgul eden bir şeye dönüşüyor o alt kimlik. Belki böyle formüle etmek lazım.

-Çok teşekkür ederim hem cevabınız hem de katkılarınız için. Peki, Hilal Hanım, sivil toplum kuruluşunuz içinde siyasal hareketlenme oluşturuluyor mu? Nasıl?

Oluşturulmuyor ama son seçimlerden sonra oluşturulsa mı diye düşünülüyor. Bizim amacımız siyaset yapmak değil. Siyaset yapmak değil derken, dikkatli kullanayım bunu, feminist politika yapmak da bir siyaset biçimi tabi ki. Yani bizim yaptığımız şey de feminist siyaset. Ama genel anlamıyla bu ana akımdaki siyasi partilerle siyaset, genel siyaset meselesinde biz siyasi partileri de bir hedef grup olarak görüyoruz kendimiz için. Yani muhalif siyasi partileri ve şu an iktidardaki siyasi aktörler. Tüm bu grup, bizler için karar alıcı grup olduğu için, bizim çalışmamız gereken gruplar. Onun dışında, bizim genel siyasete katılım göstermek gibi bir amacımız yok. Derneğin kuruluş amaçlarında da öyle bir şey yok.

-Peki şöyle, diyelim ki siyasal iktidar tarafından bir karar çıktı ve siz sivil toplum kuruluşu olarak buna karşısınız. Bu karara yönelik tepkinizi nasıl ifade ediyorsunuz? Örneğin bildiri, bir yazı paylaşmak gibi, onu demek istedim.

Anladım. Mesela İstanbul Sözleşmesi, bunun için çok güzel bir örnek. İstanbul Sözleşmesi'ne dair kampanya yapanlar varsa hareket içerisinde, onlara katkı sunuyoruz. İstanbul Sözleşmesi'nden çıkılmadan önce mesela yapılan kampanyalar, İstanbul Sözleşmesi'ni anlatan, kamuyu bilgilendirmeye çalışan, biz de onları yaptık. Kendi dernek olarak kampanyamızı yaptık. O kampanyalar milyonlara ulaştı mesela, ilk defa bir derneğin içeriği milyonlara ulaştı. Ya da bilgi notları hazırlamak. İçerikler yapmak aslında. Kendimiz, dava açtık. İstanbul Sözleşmesi'nden çıkılması, bizim için yanlış bir karar. Bu kararın iptal edilmesi için Danıştay'a dava açtık. Pek çok kadın örgütü veya kadın gibi, insan gibi, Danıştay'da o davanın takibini yaptık. Dolayısıyla yargı yoluyla, kamuoyunu bilgilendirme yoluyla, sosyal medya eylemi yoluyla, feminist hareketi bu konuda güçlendirme, bir araya getirme, orada bir ağ oluşturma, onları mobilize etme yoluyla, bu yöntemleri kullanarak mücadele ediyoruz böyle bir şey olduğunda.

-Peki, ait olunan grup tarafından kişiye bir kimlik aşılandığında bu durumda ister istemez bireysel kimliğin geri planda kalma durumu söz konusu olduğuna dair bir görüş

bulunmakta. Sivil toplum kuruluş içinde de kolektif kimliğin, bireysel kimliği baskıladığını düşünüyor musunuz?

Hayır, düşünmüyorum. Hatta bazen kolektif kimlik daha arka planda kalabiliyor diye düşünüyorum. Ama bunun için tabi mekanizmaların olması gerekiyor, yapıların olması gerekiyor. O kolektif kimlik de kendi başına oluşmuyor, oluştuğunda da kendi başında ayakta kalmıyor. Bazı mekanizmalarla korunması gerekiyor. Bizim için kolektif kimliğin baskın olduğunu düşünmüyorum.

-Teşekkür ederim. Sivil toplum kuruluşunuzda grup üyelerinize özel etkinlikleriniz, eğitimleriniz var mı? Varsa, nelerdir?

Ofis ekibi olarak ortak, beraber aldığımız eğitimler de var. Program ekibinin yaptığı aktivitelere hepimiz katılıyoruz, çoğu zaman. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı'nın eğitici eğitimi var mesela. İki yılda bir yapılan programın eğitici eğitimi. On dört günlük bir kamp şeklinde gerçekleşiyor. Ofis ekibi çalışanlarından da eğitici eğitime katılmak isteyenler, katılabiliyorlar. Ama herkesin aynı anda katıldığı bir şey olmuyor. Ortak olarak üç yıldır yaptığımız, mesela kamp var. Geniş ekip kampı dediğimiz bir kamp. Tüm geniş ekip üyelerini davet ediyoruz, hepimiz orada oluyoruz. Üç yıldır her sene yapıyoruz ve orada da üç-dört gün bir araya geliyoruz, kapanıyoruz. Ofis ekibi olarak hem çözemediğimiz hem bunu uzun tartışalım dediğimiz meseleleri kampa bırakmış oluyoruz. Ya da bizim için zor meseleler varsa, önümüzde çok önemli bir dönem varsa, seçim sonrasını değerlendirmek gibi ya da yeni bir stratejik plan yazılması gerekiyor gibi. Böyle önemli bir eşik varsa, önemli bir değerlendirme zamanı gelmişse geniş ekip kampı dediğimiz kampta bunu yapıyoruz. Onun dışında ihtiyaca göre eğitimler düzenliyoruz. Mesela şu an hep beraber moderasyon eğitimi alalım gibi bir gündemimiz var. Daha önce, dijital güvenlik konusunda bir eğitim aldık hep beraber. Dönemsel olarak ihtiyaç duyulan eğitimleri ofis ekip veya geniş ekip olarak alıyoruz.

-Teşekkür ederim. Hilal Hanım, son sorum. Sivil toplum örgütünüzde motivasyon unsurunuz nedir? Motivasyon unsuruna; hakların kazanılması, toplumda farkındalık oluşturmak, iktidar ve toplum tarafından kabul edilmeyi örnek olarak verebiliriz ama sivil toplum kuruluşu olarak motivasyonunuz nedir veya nelerdir?

Örgüt olarak, tüzükte aslında yazıyor aslında, yani niçin örgüt bu örgüt kurulmuş sorusunun cevabı bence bu. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarının gelişmesini sağlamak. Politikaların, uygulamaların bu konuda gelişmesini sağlamak. Yani şu anda da

yaptığımız şey bu, hani o köprü olmama meselesinden bahsettim, o bir misyon bizim için. Onu da devam ettiriyoruz, başlangıçtan bu yana. Bir taraftan da şey de var, LGBTİ+ hareket ile feminist hareket arasında orta bir yerde duruyoruz. Dolayısıyla iki hareketin de ortaklaşması, daha çok dayanışma göstermesi için de emek veriyoruz. Diğer taraftan da akademi ve sivil toplum, yani feminist hareketin akademide olan bir kısmı var, bir de sivil toplumda olan bir kısmı var. Biz yine hem akademi ile hem sivil toplumda olan kısımla da yani o kısmın da daha çok yan yana gelmesi için de uğraşıyoruz. Yaptığımız raporlar vs. daha çok bizim akademisyenlerle bir araya gelmemizi sağlıyor. Akademisyenler bizi seçebiliyorlar iş birliği yapmak için. Böyle bir yanı da var. Motivasyon derken de yani hepsi toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarının gelişimi.

-Çok teşekkür ederim Hilal Hanım.

Rica ederim.

5. KADIN MERKEZİ VAKFI

-Merhaba, görüşmeye katıldığınız için çok teşekkür ederim. Öncelikle sizi biraz tanıyabilir miyiz?

Nebahat Akkoç, altmış sekiz yaşındayım. Eğitimciyim, ön lisans mezunuyum. 1982'den bu yana sivil toplum kuruluş mücadelem devam ediyor. İnsan Hakları Derneği'nde sivil toplum deneyimine başladım. Aslında, 1980 darbesinden sonraki yeni başlayan sivil inisiyatiflerin içinde oldum. Ondan sonra, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (EĞİTİM SEN) vardı, onun örgütlenmesinde bulundum ve Diyarbakır şube başkanlığını yaptım. Sonra, İnsan Hakları Derneği'nde bulundum. Ondan sonra da KAMER. KAMER, 1997 yılında kuruldu. Demek ki yirmi yedi sene falan oluyor. Ondan önceki üç yıl da onun hazırlık süreci vardı. Aslında otuz senedir hazırlık süreciyle birlikte, KAMER'de uğraşıyorum.

-Peki Nebahat Hanım, sivil toplum kuruluşunuzdan, karar alma süreçlerinizden kısaca bahsedebilir misiniz?

Bir mütevelli heyeti, bir denetim kurulumuz var, bir icra kurulumuz var. Bildiğiniz gibi, biz geniş bir coğrafyada örgütüz. Dolayısıyla, her ilin temsilcisi icra kurulunda yer alıyor. İhtiyaçlar esasında icra kurulu tarafından yerelden belirleniyor. Bu ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların nasıl giderileceğine dair geliştirilen yöntemler, yönetim kurulu tarafından düzenleniyor. Sonra, yılda iki defa toplanan mütevelli heyete sunuluyor, nihai kararlar bu üçlü aşamadan geçtikten sonra mütevelli heyetinin onayıyla, aslında mütevelli heyeti onaylıyor, ama tekrar onun karar defterine karar olarak yazılması yönetim kuruluna düşüyor. Ama mütevelli heyetinin karşı çıktığı bir karar alınamıyor.

-Teşekkür ederim. STK üye sayınız kaçtır?

KAMER vakıf. Dolayısıyla, vakıflar üye kaydedemiyorlar. Onun için, bizim kayıtlı üyemiz yok ama her yıl belirlediğimiz ve bizim çalışmalarımıza gönüllü destek veren yaklaşık iki bin kişi oluyor, her ilden iki yüz kişi olmak üzere.

-Peki, Nebahat Hanım, kimlik tanımının “sen kimsin” sorusuna verilen yanıtlar bütünü olduğundan hareket edersek, siz sivil toplum kimliğinizi nasıl tanımlarsınız vakıf olarak?

Esasında, biraz bu vizyonumuzu ve misyonumuzu tanımlamak gibi bir şey. Biz; şeffaf, katılımcı, herkesin eşit hak ve fırsatlara sahip olduğu bir demokratik toplumda

yaşama özgürlüğü ile yola çıktık. Bu, bizim vizyonumuz oluyor ama ondan sonra, bu hedef rüya oldu artık. Bu rüyaya ulaşmak için öncelikle yaşadığı şiddeti fark edip güçlenmiş ve topluma katılım sağlamış kadınların sayısını çoğaltmak gerektiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla biz, bu güçlü kadınların sayısını çoğaltmaya çalışıyoruz.

-Kadın sivil toplum örgütleri arasında örgütsel veya kimliksel farklılıklar sizce bir çatışma unsuru yaratıyor mu? Siz, diğer kadın sivil toplum örgütleri ile ortak etkinlikler yapabiliyor musunuz?

Biliyorum ne kastettiğinizi. Hakikaten, kuruluş amacı farklı olan, kendini farklı tanımlayan, kendisine bir kadın hareketi veya feminist hareket diye tanımlayan bir sürü kadın kuruluşu var. Ama illaki biz her biriyle bir asgari müşterek yakalayabiliyoruz. Mesela buna örnek vereyim. 6284 sayılı yasa hazırlandığında, o zaman bakan Fatma Şahin'di, o kadar büyük bir ittifak yapmıştık ki. Ankara'da yasanın hazırlanış sürecine de katılmıştık. Salonlar yetmemişti, Fatma Hanım bize bakanlık binasını açtı. Çünkü o konuda, kadına yönelik şiddet ile ilgili bir yasaya ihtiyacımız olduğu konusunda bütün kadın kuruluşları farklılıklarına rağmen iş birliği yapabiliyordu ama öyle konular var ki bazılarıyla ayrışıyoruz. Ama şu anda özellikle son iki yılda çok gözle görülür çalışma olmadığını düşünüyorum. Yani kadın kuruluşları arasında özellikle Türkiye'nin bir değişime ihtiyacı olduğu konusunda hepimiz çok aynı düşüncedeyiz ve seçimlere yönelik mesela bütün çalışmalarda iş birliği yapabildik. Muhalefet gruplarıyla görüşürken içimizden temsilciler seçebildik, bir kişi hepimiz adına konuşabildi vs. Yani ayrı platformlar kursak da aynı şeyler söyledik, bir çatışma olmadığını düşünüyorum. Ya da varsa da Diyarbakır'dan görünmüyor benim için.

-Ayrıştığımız konular olabiliyor dediniz, örnek verebilir misiniz?

KAMER'in için bunun anlamını pratikten anlatarak söyleyebilirim. Bizim, kuruluşumuz sırasında oluşturduğumuz ilkelerimiz var. Bunlardan en önemlisi bütün kişilerden, kurumlardan, siyasi yapılanmalardan, örgütlerden bağımsız hareket etmek. Dolayısıyla, bir partiye, örgüte yakın olmamak. Bu konuda ayrışabiliriz. Diyelim ki birlikte bir yürüyüş planlıyoruz ama bize sloganlar bağımsızlığı zedeleyecek sloganlar, bir örgütü veya bir partiyi çağrıştıracak sloganlar söylendiyse, biz orada bir yol ayrımına gireriz.

-Peki, 6284'ü örnek verdiniz. Bu örneğe İstanbul Sözleşmesi'ni de dahil edebilir miyiz?

Tabi. O zaman da birlikte çalıştık. Bir de biliyorsunuz, İstanbul Sözleşmesi'nin çıkış sebebi Nahide Opuz'un AHİM'deki¹⁵davasıdır. Nahide Opuz, Diyarbakır'dan şiddet yaşamış bir kadın ve Diyarbakırlı bir avukat tarafından açılmıştı dava.

-Teşekkür ederim. Bir diğer sorum, sivil toplum kuruluşunuzda bir kız kardeşlik, dayanışma vurgusundan söz etmek mümkün mü?

Paylaşım ve dayanışma var bizde. Kız kardeşlik diye bahsetmiyoruz ondan, paylaşım ve dayanışmaya açık olmaktan bahsediyoruz. Dolayısıyla, mesela toplumsal cinsiyet meselesini iyi kavramış ve eşitliği savunan bir erkek de söz konusu olabilir. Biz onunla da paylaşım ve dayanışma içinde oluruz.

-Peki, diğer kadın sivil toplum kuruluşlarıyla farklı fakat benzer amaçlar taşıyor musunuz? Veya temelde siz birleştirici bir amaç oluşturduğunuzu düşünüyor musunuz?

Tabi. İstanbul Sözleşmesi hepimizin ortak amacıydı. 6284 sayılı yasa, hepimizin ortak amacıydı. Namus cinayetlerini durdurmak, kadın cinayetlerini durdurmak hepimizin ortak amacıydı. Zaten ortaklaştığımız yerleri oradan yakalıyoruz.

-Teşekkür ederim. Toplumsal cinsiyet ve iktidar konusuna gelirsek, toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Kimliklerin, farklılıkla olan ilişkisinde siyasal iktidar unsurunu nerede görüyorsunuz?

Yani tamamen eril bir siyaset yapma biçimi var. Eril bir iktidar var. Şeklen bu değiştirilmeye çalışılsa da özde değişen bir şey yok. Zaten üç cümle kursalar, üçüncü cümlede toplumsal cinsiyetten, eşitlikten yana olmadıklarını anlayabiliyoruz. Bu, bütün partiler için söz konusu aslında. Dolayısıyla, siyasi partilerin hepsinin kadın kuruluşlarından esasında öğrenmeye ihtiyaçları var. Şimdi mesela yerel seçimlere yönelik kendimizce yine çalışmalar başlattık ve diyoruz ki; toplumsal cinsiyet meselesini fark etmemiş, hakikaten eşitliği savunmayan kimse aday yapılmamalı. Yani her ne kadar siyasi partilere henüz sözümüzü geçiremesek de birtakım taleplerle hazırlanıyoruz yerel seçimlere. İktidar artık klinik vaka haline geldi. Yani İstanbul Sözleşmesi'ni kaldırdı. 6284 sayılı yasayı bile tartıştırdı. Bir sürü taciz hikayelerine göz yumuluyor. Ama umut hangi partide dediğiniz zaman, bakıyorsunuz diğer partileri incelediğinizde, bu değil yani. Bunların hepsinin kadın kuruluşlarından öğrenmesi gereken çok şey var.

¹⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.

-Teşekkür ederim. Kendinize kamusal alanda nasıl yer buluyorsunuz? Kendinizi kamusal alanda nasıl ifade ediyorsunuz?

Şimdi çok geniş örgütlü bir kuruluş da olduğumuz için, şöyle bir yöntem uyguladık. Kısaca anlatmaya çalışayım. Kadınları ikna etmek çok önemlidir. Dolayısıyla zaten başlangıç yılında bize “bunlar feministtir, kötüdür” gibi bir yaklaşım olmuştu. Dolayısıyla gittiğimiz her yerel çalışma sırasında kadınlarla ilk buluşmamızda zaten ilk soruları bize bu oluyordu: “siz feminist misiniz?”. Bilmiyoruz ki diyorduk, yani birlikte bulalım şimdi. Dolayısıyla ona yönelik bir çalışmamız var. Kadınlara soruyoruz, böyle duvara yazıyoruz: “bir kadın olarak sizin yaşamak istedikleriniz hangileri, hiç yaşamak istemedikleriniz hangileri” diye. Dolayısıyla, onlarla birlikte erken evliliğin istenmediğini, zorla evliliğin istenmediğini, kuma evliliğinin istenmediğini, şiddet olmaması gerektiğini birlikte tanımlıyorduk. Şöyle bir cümle kurduk, bu tanım oradan çıkıyordu, şimdi biri gelse dese ki “bu feminizmdir, siz ondan olmayın”, siz bundan vaz mı geçeceksiniz? “Hayır, vazgeçmeyiz” diyorlardı. Dedik ki o zaman bu bizim feminizminiz olsun. Öbürü de başka birinin feminizmi olsun, bizi ilgilendirmesin. O zaman bu feminizm, bizim feminizminiz deyip kalkabiliyorduk. Dolayısıyla, ilk bizi savunmaya başlayan kadınlar oluyordu genelde. Kabul ettikleri kadar başlayıp daha sonra o özgürlük alanlarını genişletmek yine kadınlarla birlikte onların duyduğu ihtiyaç üzerine, bu kendiliğinden oluyor zaten. Farkındalık oluyorsa, zaten bu çember giderek genişliyor. Hiçbir zaman en son sözü, ilk söyleyerek çevredekinin uzaklaşmasını göze alarak böyle bir şey yapmıyoruz. Şöyle tarif etmiştik; cinsiyetçi sistemin şekillendirdiği kültür ve geleneklerin, kadınlara ve çocuklara zarar veren uygulamalarını tespit etmek, alternatiflerini geliştirmek, uygulanabilir olmalarını sağlamak. Bunun adı da KAMER’in feminizmi olmuştu. Kadınların geneli bunu kabul etmişlerdi. O kadar içine sindiriyor ki, kadınlar kapılar kapalıyken “biz de feministiz” diyorlar ama dışardaki algı, hâlâ öyle olduğu için, dışarda pek söylemiyorlar. Onu ancak biz söylüyoruz. “Feministiz ve feminizminiz bunu ifade ediyor” diyebiliyoruz. O zaman mesela kamusal alanda yer bulabiliyoruz. Seni ötelemiyorlar. Bir de kamu kurumlarıyla sürekli birlikte çalışmak için acayip çaba harcıyoruz. Çünkü onlar olmadan, biz bu bölgede hiçbir şey yapamıyoruz, her şey risk, her adım risk. Böyle.

-Peki bunlar dışında, basın açıklamalarınız, sokakta bildiri dağıtımı veya bunun gibi araçlarınız var mı?

Yok. Biz sokakta bildiri dağıtmıyoruz. Biz, kadınları evlerinde ziyaret ediyoruz. En büyük çalışmamız bu. Mahalle temsilcilerimiz oluyor. Mesela o mahalle bir mahalle

temsilcimiz bizi bazen bir kış beş yüz tane kadınla buluşturabiliyor. Dolayısıyla, biz zaten kadın kadına oturduğumuz zaman broşürlerde ne yazıyor, niye veriyoruz bunları konuşuyoruz. Yani bir sokak eyleminde bulunmuyoruz. Çıkıp da sokakta slogan atmak yerine, kadınlarla buluşarak öyle bir farkındalık yaratmak, broşürleri tanıtmak, film izlemek, böyle şeyler yapıyoruz.

-Teşekkür ederim. Nebahat Hanım, sivil toplum kuruluş görevlerinden birinin de toplumda farkındalık yaratmak olduğunu kabul edersek, sivil toplum kuruluşunuz tarafından topluma yönelik nasıl bir dil kullanılıyor? Etkinliklerinizde nelere dikkat ediyorsunuz?

Türkiye çok kutuplaşmış bir hale geldikten sonra, bizim iletişime dair bir cümlemiz var, onu söyleyeyim. “Hiç kimseyi ikna etmek ya da bastırmak için iletişim kurmuyoruz. Her zaman fark ettirmek için iletişim kuruyoruz.” Bunu slogan haline getirdik. Yani birisi hiç inanmadığımız bir şey söylüyorsa, onu ikna etmek için cümleler kuruyoruz; ama ikna olmuyorsa, onu orada bırakıyoruz. Çünkü daha duymaya hazır değildir. Bir sonraki buluşmada başka yollarla fark ettirmek üzere tekrar iletişim kurmaya çalışıyoruz. Dolayısıyla, ikna etmek için değil, inandırmak için değil; fark ettirmek için konuşuyoruz. “Sloganını da öyle oldu, davranışın da öyle olsun” gibi bir yaklaşımla çatışmaya yol açmayan bir dil bulmaya çalışıyoruz. Bu dünyanın en zor şeyi tabi. Her zaman toplumsal barışı sağlayacak bir yaklaşım ve dille çalışmak.

-Teşekkür ederim. Nebahat Hanım, literatürde iki farklı görüş var. Şöyle ki bir yandan kişinin birçok kimliğe sahip olması, bu kimlikler altında ezildiğine yönelik iken; diğer taraftan bireyin birçok kimliğe sahip olması bu kimlikler arasında denge unsuru yarattığına yönelik olduğudur. Bu durumda kadınların ailede, toplumda, okulda, iş yerinde çok fazla kimliğe sahip olması ve buna bağlı olarak farklı rollerinin de olması sizce nasıl bir etki yaratıyor?

Biz bunu, farkındalık gruplarında çalışıyoruz. Hatta bir etkinlik yapıyoruz, ebru çalışması yapıyoruz. Baya bildiğiniz değerlerimizle ve boyalarımızla farkındalık gruplarına katılıyoruz kadınlarla ve şeyi görüyoruz, renklerin nasıl suda dağıldığını, birbirine doğru aktığını, birbirine karıştığını, yeni renkler çıkardığını birlikte izleyerek aslında bu etkileşim içinde olduğumuzu kadınlara fark ettirmeye çalışıyoruz. Bir de ben sürekli kendi hikayemle ilgili konuşmuşumdur, yazmışımdır. Çok kimlikli olmak, eğer bu kimliklerini saklama ihtiyacı duymuyorsan, bunları kabul ettiysen, yüzleştirdiysen ve her birini bir yere

oturtuyorsan acayip büyüten bir şey. Bütün toplumla barıştıran bir şey. Ne anlatmak istediğimi söyleyeyim. Bir taraftan Aleviyim, bir taraftan Ermeni'yim, bir ucum Kürt, bir ucum kadın, eşini kaybetmiş bir kadını, feministim. Bir sürü kimliğim var. Bazen bana sorarlar hep "Türkiye'de işler nasıl, ne hissediyorsun" diye. Çünkü ben genelde şöyle söylerim: "Benim içim huzurluysa, Türkiye'de işler yolundadır, kimlikler çatışmıyor demektir." Böyle yani. Ama sen eğer Kürt olduğun da Alevi olduğun da veya Ermeni olduğun kabul etmemişsen, onlarla yüzleşmemişsen ve onları içinde saklıyorsan; dolayısıyla onlar sıkışır ve çatışır tabi ki. Toplumda olan her çatışma, seni etkiler. Onun için, kadınların farkındalık grubu çok güzeldir. Toplumsal cinsiyet üzerine konuşurken, aslında bu da onun bir parçası ama, bunları da konuşuyoruz. Çok kimlikli olmanın nasıl barıştıracı, büyütücü, toplumun arasındaki kamplaşmayı kaldıracak bir şey olduğunu, hiç kimsenin aslında tek kimlikli olmadığını, diğer kimlikleri keşfetmenin bir zenginlik olduğunu anlatmaya çalışıyoruz. Kadınlar, birçok kimlikleri fark ediyorlar ve o kimliklerin nasıl iç içe geçtiğini, nasıl birbirine dokunduğunu, hiç kimsenin tek kimlikli olmadığını, şiddetin hiçbir şeye çözüm olmayacağını biliyorlar. Ama biz nerede eksik kalıyoruz, işte özellikle son seçimden sonra, politik etkimiz ve katılımımız yetersiz kalıyor. Yoksa, şu anda gerçekten çok büyük bir potansiyel var kadın hareketinde.

-Politik etki demişken, sivil toplum kuruluşunuz içinde siyasal hareketlenme oluşturuluyor mu? Örneğin, siyasal iktidar tarafından bir karar çıktı ve siz vakıf olarak bu karara karşısınız. Buna nasıl tepki gösteriyorsunuz?

Ağlarımız var, oralarda yazışıyoruz. Ortak metinler oluşturuyoruz. Sosyal medyada paylaşmaya çalışıyoruz.

-Peki, Nebahat Hanım, ait olunan grup tarafından kişiye bir kimlik aşılandığında, böyle bir ortamda bireysel kimliğin geri planda kalma durumu söz konusu olabiliyor. Sivil toplum kuruluş içerisinde kolektif kimliğin, bireysel kimliği baskıladığını düşünüyor musunuz?

Hiç zannetmiyorum. Biz o kadar çok kimlikli bir vakıfız ki çok farklılıkları olan. Yani mesela şöyle bir söyleyeyim, diyelim ki biz Erzincan'da örgütleneceğiz. Erzincan'da araştırma yapıyoruz önceden. Hangi gruplar var, nedir farklılık. Mesela iki kişi çalışacaksa birinin Alevi diğerinin Sünni olmasını sağlamaya çalışıyoruz. Farklılıkları bir arada tutuyoruz.

-Teşekkür ederim. Nebahat Hanım, grup üyelerinize özel eğitimleriniz, etkinlikleriniz var mı?

Evet, özellikle var. Bir kere her sene bir yöntem kitabı yayınlıyoruz; bu sene hangi faaliyetler yürütülecek ve hangi yöntemlerle uygulanacak diye. Yeni yıl başlangıcımız Eylül'de olur bizim. Dolayısıyla biz Eylül-Ekim'de toplantı yaparız. Beş gün bir arada oluruz ve her şeyi konuşuruz. Dolayısıyla psikologlarımız da var, süpervizyon da yapıyoruz belli aralıklarla. İç çatışmalar varsa, onları gidermek için. İlçelerle uyumsuzluk var mı, varsa onları çözmek için vs. En son yaptığımız çalışma deprem bölgesindeydi. Deprem bölgesinde çalışırken nasıl davranmak lazım diye. Mesela afette olan herkes, bizim için aynıdır. Onlar arasında bir farklılık gözetmemeliyiz. Onlarla dil, davranış ve destek yöntemleri nasıl olacak. Mesela bu, son zamanlarda en çok çalıştığımız şey oldu. Bir diğeri, İklim Krizi ve Toplumsal Cinsiyet Etkisi. Bütün ekibimiz bununla ilgili eğitim aldı. Ondan sonra o eğitimlerle sahada anlaşılabilir sunumlar hazırlandı. Biz çok dilli kadınlara yönelik toplantılar yaptık. Mesela sahada çalışıyoruz ya, sahada çalışmaya başlamadan önce kullanılacak her yöntemin içeride eğitimi oluyor. Şu anda mesela afetzedede kadınların iyileşme süreçlerini desteklemek için psikoeğitim çalışmaları yapıyoruz. Bir de çocuklar için, sanatın iyileştirici gücü nasıl kullanılır gibi eğitimler de alındı. Çünkü çocuklara çok fazla önem verilmiyor. Halbuki depremden en büyük zarar görenler onlar, belki yıllarca taşıyacaklar. Dolayısıyla böyle bir eğitim de alındı.

-Nebahat Hanım, son sorum. Sivil toplum örgütlerinde motivasyon unsuru nedir? Motivasyon unsuruna hakların kazanılması, iktidar veya toplum tarafından kabul edilmek veya toplumda farkındalık oluşturmaya örnek olarak verebiliriz; ama sivil toplum kuruluşu olarak sizin motivasyonunuzu sorunuz nedir?

Bizim motivasyonumuz çok. Bu nedenle enerjimiz hiç bitmiyor. Şöyle, bir kadın düşünün, neredeyse öldürülecek. Siz gidiyorsunuz, onu bulduğunuz yerden alıyorsunuz, şiddetiyle baş etmesini sağlıyorsunuz, yepyeni bir hayat kurmasını sağlıyorsunuz ve hatta belki yan yana yürüyorsunuz sonra. Bu büyük bir motivasyon. Bir farkındalık grubu yapıyorsun, bitiyor, sonra geri bildirim alıyorsun. Diyor ki "ben yeniden doğmuş gibiyim." İnan bana, bu motivasyonlar olmasa enerjimiz biter bizim. Birbirimizi besliyoruz, farkındalıklarımızla. Bizim motivasyonumuz bu.

-Nebahat Hanım, çok teşekkür ederim.

Rica ederim.

ÖZGEÇMİŞ

